

MIKSZÁTH KÁLMÁN
ÖSSZES MŰVEI 28.

MIKSZÁTH KÁLMÁN ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTIK:

BISZTRAY GYULA

KIRÁLY ISTVÁN

28. KÖTET

ELBESZÉLÉSEK

II.

1874—1877

1968

MIKSZÁTH KÁLMÁN ELBESZÉLÉSEK

II.
1874—1877

1968

Sajtó alá rendezte:
BISZTRAY GYULA

Lektor:
RUBINYI MÓZES

© *Akadémiai Kiadó, 1963*

AK 285 k 6366

Magy. ir. T. 3.
82,607

A kötéstervezés Csontos Gyula munkája

A kiadásért felel az Akadémiai Kiadó igazgatója
Szerkesztésért felelős: Zrínszky Lászlóné Műszaki felelős: Fülöp Antal
A kézirat beérkezett: 1963. február 27. Terjedelem: 14^{9/16} (A/5) fv + 6 melléklet
Példányszám: 11 500
68.58758 Akadémiai Nyomda, Budapest. — Felelős vezető: Bernát György

AZ ÉN ÖREG MISKA KOCSISOM

(Böngészetek a baka-történelemből)

Nagy vitéz volt, mégis megholt.

Győzött németen, muszkán, egész ármádiákat vert szét egymaga, mégis meg kellett reterálnia a halál előtt. Nem is halt meg talán egészen, hanem csak úgy »hadi cselből« menekült egy időre a sírok lakói közé, hogy a közös nagy ellenséget, a kolerát is kijátssza, és egy reggelen csak talpra áll megint az öreg Mihály, mint győztes fél, ki a kolerán kifogott.

Én legalább erősen hiszem, hogy megteszi. Csodálatos eset lesz, az igaz, hanem hát csinált már ő ennél nagyobb dolgokat is. Ki tudná a vén katona eszejárását? Ha meghalt is, ő tudja miért halt meg!

Bizony nagy ember volt, isten nyugosztalja! Kár, hogy oly röviden búcsúzott el ettől a hitvány világtól, melyet ő dirigált valaha régen . . . A kolerás holtakat csak úgy tucat számra temette a tisztelendő úr; nem volt arra sem ideje, hogy külön prédikációban elmondja, ki mi volt valaha elevenen . . .

Hát majd elmondom helyette én, mi, ki volt az az öreg Mihály, úgy, amint tőle magától hallottam a tavali kukorica-fosztáskor.

Még most is emlékszem rá. Kis ösém felült a kukorica-asztag tetejére s onnan rimánkodott az öreg kocsisnak, hogy meséljen valamit a forradalomról. Látott-e háborút?

— Láttam bizony.

— Lőtt-e embert?

— Lőttem bizony.

A kukoricafosztókban elhült a vér, az Ancsa szolgáló kötényébe takarta arcát, a nyalka juhászbojtár, ki még nem volt sorozat alatt, elsápadt, a szomszédbeli öregasszony pedig

kiejtette kezéből a köszvény ellen talált piros csövet, ijedtében olyan ember láttán, aki embert is ölt.

— De Branyicskónál csak nem volt kend? — vallatja odább a gyerek, ki már megkóstolta a magyar háború históriájának édességét a könyvből.

— De bizony éppen hogy voltam. Ketten vettük be.

— Miféle ketten?

— Én, meg az uram, Guyon Rikárd.

Az öreg előkeresi mellénye zsebéből tajtékpipáját, rágyújt és nagy füstöket csinál előljáró-beszédnek ahhoz a képhez keretül, amit a huszárfantázia lefesteni készül. Még egyszer végignéz a hallgatónkon, mintha azt latolgatná, vajon érdemes-e annyi dibdáb emberért olyan nagy dolgokat elmondani, aztán belebámul öreg szeméivel a pislogó mécesbe, mintha annak a régen kialudt tengernyi dicsőségnek megmaradt sziporkáját keresné benne.

Jólesik neki a visszaemlékezés, kérges, ónszín arca átmelegszik tőle, s aki ilyenkor néz az öreg Mihályra, azt hihetné, hogy egy parasztruhába átöltözött generális.

— Hm! hol is kezdjem csak. Rittig! Hát mikor már annyira összevissza vertük a németet, hogy nyálat eresztett, nagyon megsokalltuk a saját erőnket, s a főembereink egymás hajába kaptak azon kérdés fölött, ki legyen most már közülük a fővezér? Persze, hogy Kossuth döntötte el. »Az legyen a fővezér, aki Branyicskót beveszi és tetejébe agyonüti benne az öreg Schlikket.«

Meghallotta Kossuth üzenetét az én uram, Guyon, és azt mondja nekem nagy gondolkodva:

— No, Miska, mi az ördögöt csináljunk?

— Hát azt az ördögöt csináljuk — mondám —, hogy bevesszük Branyicskót négy nap alatt, Schlikket pedig agyonütjük és megaszaljuk vagy füstre tesszük, hogy szagot ne kapjon addig, míg személyesen elvihetjük Kossuthnak.

— Igazad van, Miska! Kitűnő fickó vagy... de hátha megvernek... kevesen vagyunk.

Elnevettem magam.

— Hogy volnánk kevesen? Van velünk kétezer honvéd. A tábornok úr maga tesz háromezeret, aztán én is csak

nyomok valamit, aki erre-arra . . . Egy szó, mint száz, tíz ezerezen vagyunk.

Az én uram, Guyon, szemébe vágta sipkáját, megvereggette vállamat, egy marék szivarvéget nyomott markomba, — aztán egyet ütött kemény tenyerével kardjára és nagyot kiáltott:

— Lóra! Előre! Utánam!

Mint mikor egy tenger mozdul meg . . . Istenem! a sok cifra tarsoly mint úszott a levegőben! Vágtatott Guyon nyomába az egész sereg. Szép, nyalka legények egytől egyig, mintha a piktor festette volna őket, aztán az utolsó szál legény csákója gombjának lefestésénél maga az a piktor is megbolondult volna bámultában fölöttünk.

Négy nap, négy éjjel kergettük a felhőket, amik toronyirányában vezettek bennünket híres Branyicskó várához. Negyednapra értünk oda: éppen délre harangoztak.

— Hált, hó! Helyben vagyunk! — kiáltott fel Guyon és nagyot lélegzett.

Fáradalmas út volt. A lovainkról úgy szakadt a tajték, hogy ha valami borbélylegény összeszedi fonószappannak, megborotválhatta volna vele az egész osztrák birodalmat. Már akkor úgyse sokat adtak a szakállára.

Megsimogattam híres »Babos« nevű lovamat, aztán leugrottam sietve tanácskozni Guyonnal.

— No, Miska, ha idecsaltál, most már mutasd meg, ki vagy . . .

— Meg is mutatom, olyan igaz, mint ahogy Suska Mihály a nevem.

— Hát van-e valami haditerved?

— Azt hiszem, legjobb lesz legelőször is ráíjeszteni Schlikkre. Küldjünk követet, aki fölszólítja a vár feladására, tudtára adván, hogy ellenesetben nyársra hányjuk az egész várórséggel egyetemben. Hátha kapitulál?

Úgy is lett. Fölment a követ, egy óra alatt megjárta dolgát. Káromkodott, amikor lejött: csúfosan fogadták, — az öreg Schlikk azt üzenté, hogy nem kapitulál a herköpáternek sem; külön emberek sem tudták Branyicskót bevenni. Ám próbáljuk meg, ha van elég hiábavaló vérünk! — Ő maga majd csak nézi fölülről a fűtött szobából, és becsület-

szavára ígéri, hogy kalapot emel előttünk, ha be tudjuk venni . . .

Bántott ez a hengegés s úgy összeszorítottam a fogamat haragomban, hogy menten kettéharaptam velök török meggy-pipaszáramat, amit egy német svalizsér szájából ütöttem ki pipástól a kápolnai csatában. Szegény párának az volt az utolsó szippantása!

Azonban hogy a dologra térjek — az én uram, Guyon, is haragra lobbant és ily parancsot adott:

— Elő azokkal az ágyúkkal! Hajrá, fiúk! Győzelem vagy halál!

És aztán jött a haddelhadd . . . nekifogtunk a vár ostromlásának, szólt a puska és ágyú eszeveszetten; még most is nagyot hallok tőlük a balfülemre . . .

Rossz munkánk volt. Erős, vastag volt a fal s nem engedett a lövéseknek; no, a kapuhoz meg éppen fogni sem mertünk, mert az volt akkora vastag — hogy ne hazudjak —, mint egy szénás kazal. Aztán vasból volt még a fája is; merő örülség lett volna ostrom alá venni.

Ezalatt pedig a németek is erősen dolgoztak belülről, s kezdtünk igazán csehül lenni. Seregünk egy negyedrésze beadta a kulcsot: ki halva, ki megsebesítve hevert a bevehetetlen vár előtt.

Guyon káromkodott s a haját szaggatta mérgében, a közlegénység pedig zúgolódni kezdett: a halálhörgés és ágyúdörgés közül magasan mennydörögtek ki a panasz-felkiáltások.

— Vissza! Nem harcolunk tovább! Mért folyjon hiába vérünk? A lehetetlenség ellen harcolni annyi, mint az istenre rántani kardot!

Guyonnak füléig hatott a lázító zúgolódás, összeharapta ajkát, beljebb húzta csákóját szemére és felkiáltott mennydörgő hatalmas hangon:

— A saját embereim háta mögé kell az ágyúkat állítani! Haljon meg, aki nem mer előre menni!

Új attak új elszántsággal, de mind hasztalan. Mintha valami elátkozott várral lenne dolgunk, melyet láthatlan boszorkányok takarnak el a folyó elől.

. . . Egy boszorkánynak sárgafekete köténye meg éppen ott lengett magasan a fokon, mintha integetett volna csúfondárosan: »én leszek a ti szemfedőtök!«

Nekem sem kellett több, az én szívem sincs kőből, s elszorult a sok veszteség láttán; úgy éreztem, mintha mindenik holttest, mely mellettem hever, egy lépcső lenne le a pokolba.

No, én oda nem megyek. Nem azért nem megyek pedig, mintha félnék tőle, mert olyan igaz, mint ahogy Suska Mihály a nevem, nyomban azon kezdeném, miszerint kihívnám Lucifert szál kardra s kivenném keze közül azt a jámbor német svalizsért, ki a kápolnai csatában nekem testálta azt a pipa-szerszámot, mikor keresztülszúrtam. Egy szó mint száz, lelkemre nehezedett az a gondolat, hogy mi ketten Guyonnal annyi embert teszünk férgek eledelévé.

...Mihály, Mihály! Gondolj a lelkiismeretedre is, öreg Mihály! Hát mi szükség neked a te rezes orrodát beleártani országok dolgaiba? Hát mit előlget az a te pislogó szemeidnek, ha magyar zászló helyett német színű lobog Branyicskón? Hát a te talpad is visket már, mint a nagy uraké, és meg akarod vakartatni hiúságból, kényességéből másokkal? Ej, ej, öreg! Ez nincs így jól! Itt tenni kell, teringette, — de mindjárt.

Amit elgondoltam, azt végbe is vittem. Odafutottam a vezér elé, egyet intettem kezemmel a seregnék, s olyan csend lett, mint teszem azt, ha egy zsidó-oskola egyetlen nagy szájja változnék át, aztán tenyeremmel egyszerre rácsapnék arra a nagy szájra.

— Mi kell? — szólított meg mogorván az én uram, Guyon Rikhárd.

Mint dukál, szalutáltam, de én is mogorván feleltem vissza:

— Nekem az kell, hogy ne komédiázzunk tovább. Ne toljuk a szelet, mert istenúgyse leszedi fejünkről a kalapot a — fejünkkel együtt!

— Mi? Te is gyáva volnál? Te is, az ország legjobb közvitéze!

Ezer milliom borjú! Ez már sok! Felforrt bennem a régi jó huszárvér, haragra gyúltam és el is érzékenyedtem egyszerre. Egy könny futott le a dolmányomon. Megszégyelltem és utána kaptam, el akarván fogni az akasztófárávalót: mert nem dukál, hogy a huszár szeme vizet izzadjon. A könnycsepp lefutott dolmányomról a kardtokomra, ott állott meg

a kellő közepén; oda is utána ment a tenyerem, s olyan indulatosat csaptam a könny helyére, hogy végighangzott az egész táboron jó vasam hatalmas csörrenése.

— Generális uram! Teringette, azt nem szeretem hallani. Suska Mihálynak még azt nem mondta senki, hogy gyáva.

A vezér összefonta kezeit mellén, s összehúzott szemöldeivel, elborult homlokával úgy állott ott előttem, mint egy kőből faragott napiparancs.

— Tegyen próbára, tábornok úr, küldjön egymagamat Branyicskó ellen: nem veszem be, az igaz, de elmegyek és küzdök ötezer ember ellen, — de nem nézhetem a többieket, kiket asszony, gyerek vár odahaza, s kik elesnek anélkül, hogy használnának. Nem minden ember Suska Mihály vagy Guyon Rikhárd!

— Igaz a . . . — szólt a vezér csüggedten.

— Itt mi hasztalanul vagyunk, kegyelmes uram. Elesünk egy lábíg, és csak egy követ sem mozdítunk ki Branyicskó falairól, amit monumentumnak guríthatna mindnyájunk sírja fölé holnap valami erre vetődő jámbor keresztény.

Guyon nagyot sóhajtott s szomorúan nézett fel a magas, vastag falakra.

— Látom én, amit látok. Vén szemem van, de éles . . .

— Folytassa kend! Mit tanácsol kend?

E perctől mindig megkendezett, sohasem mert többé »te«-nek szólítani: hanem én is meg tudtam becsülni új rangomat s még kétszerte különb vitéz vált belőlem.

— Kegyelmes uram, hát én csak azt mondanám, forduljunk vissza! Ne bántsuk szegény vén Schlikket! Nem keresztényhez illő dolog az, valakit ilyen kemény téli időben ugrasztani ki a hajlékából.

— No, hát forduljunk vissza! — szólott Guyon szomorúan, aztán kihúzta kardját hüvelyéből és elérzékenyülve csókolta összevissza.

Közelebb lépett hozzám, megfogta kezemet.

— Látja kend, Mihály! Ez a kard ma van betéve először gyalázattal ebbe a hüvelybe. Kend ért engem! Ez fáj . . . nagyon fáj

Mintha telegráfon ment volna át szívembe az ő bánata, elkezdte azt szorongatni, hogy ugrált tőle ide-oda, mint az óra-inga.

„No, majd megmutatom én mindjárt, hányat ütött az óra.”

— Ne búsuljon semmit! — kezdém vigasztalni — míg engem lát az úr, addig helyén vagyunk, mint Gyöngyös . . . Amit fegyver ki nem vitt, majd átlábolja az ármány. Vén az én szemem, de éles . . .

Azzal otthagytam Guyont s elkezdtem gondolkozni. Ebadta, mégse lehet az, hogy a német meg ne csaljon minket! . . . Az már régula nála, . . . még csak rossz néven sem veszi az ember . . . Bizonyos, hogy csalás van a dologban, de hogy hol és milyen, ez a kérdés . . .

Rágyújtottam s fontolgtatva jártam-keltem a vár körül, vizsgálva, fürkészsze valamit, miről még magam sem sejthettem, hogy mi. Csak az ösztön vitt akaratomon kívül. A huszár lelke egy nagy, láthatatlan szellemi madzaggal oda van kötve a dicsőség szárnyához; az aztán húzza maga után . . .

Mérgesen néztem végig a magas falakat, miken keresztülhatolni emberi lehetetlenség, a bástyákról vagy ötven ágyú torka nézett rám mogorván, mintha mondaná: Ugyan mit hiábavalóskodol, Miska? Minek töröd eszedet haszontalan tervekkel? Fittyet hányunk mi azoknak!

Hát még mikor odaértem az óriási vaskapuhoz, melyhez képest csak gyűrőtábla lehetett az, amit valaha Botond huszártársam Bizánc vármegyében keresztülrepezstett, — már ti. ahogy ez krónikákban van megírva. No, ilyen erős alkotmány még a mesékben sincs, hogy üssön bele az istennyila! Merő vas, és olyan vastag, mint az öreganyám dereka, amit lépés számra méregetett körül a szűcs, mikor pruszlit szabott rá. Ezt jöjjön mármost szétrepezstetni a másvilágról Botond vitéz, ha ember, mert mi ugyan szét nem hasítjuk, ha egy hónapig csiklándozzuk is az ágyúgolyóinkkal!

Meg kellett vallanom magamnak, hogy semmi remény többé, minélfogva egészen elkeseredtem; még a kardomat is kihúztam, hogy kétségbeesésemben összetörjem, de előbb, mint valami dühös vadállat, két kézre fogva még egy irtóz-

tató ütést mértem vele a vaskapura. Olyan vágás volt, hogy talán még a föld is reszketett alatta.

... És íme, a megütött kapu valami különös, tompán kongó hangot adott; mint mikor a mennykő arcul üti az anyaföldet, sem nem csattan, sem nem zúg, csak siket zuhánást hallat.

Odatekintek nagy sebesen — hát látom, az ebadta! —, hogy egy vékony, vasszínűre festett pléhkéreg beszakadt s ez alatt papirossal van kitömve olyan vastagnak a sógorék kapuja.

»Tyú! Hát nem mondtam? Ugye hogy mégis megcsalt a német — hála istennek! Vasra festette papirosból csinált kapuját!»

Olyan iszonyatosat ordítottam örömemben, hogy a branyicskói bércek tízszeresen dörgék vissza:

— Generális uram! Bevettem a várat!

No, lett erre aztán öröm, kiabálás, láрма, vivát. Guyon odalovagolt s majdnem belebolondult a nagy örömbé, bizonyosan a nyakamba ugrott volna, ha már addig vagy százan fel nem kapnak, ki a lábamat, ki a derekamat, hogy körülhordozzanak az új életre ébredt táborban. Még ilyen forsponton sem jártam soha! Rugdalkoztam jobbra-balra; nem ért semmit; mindenki türelmesen szenvedte hazafiságból a diadal mámorában.

És amikor letettek, még akkor sem tettek le, hanem felültettek a paripámra, aztán megvetették vállukat százan meg százan a csalárd kapunak, mely recsegve-ropogva omlott össze, mint valami kártyaház. Diktum, faktum, egy miatyánk alatt nemzeti zászló lobogott Branyicskón... nem is egy, de három. Én és uram, Guyon, vágattunk mindenütt legelő — a várudvarba, ahol fogollyá tettük az őrséget —, azután parasztosan gyalog fel a lépcsőkön a termekbe. Keres-tük Schlikket. Hol van Schlikk? Hadd emeljen mármost kalapot, ha ura a szavának!

Haj, de Schlikk már nem volt ott. Megszökött. Nem maradt ideje kalapot emelni...

Zoget, zugot, pincét, padlást felkutattunk, de a vezérnek hűlt helye. Foglyokat vallattunk, mikor, merre ment, miféle titkos kijáráson menekült? Senki sem tudott mondani semmit.

Talán elnyelte a föld vagy a láthatatlan kétfejű sasmadár, mely mindig fölötte lebegett, fölvitte szárnyai alá takarva a magasba, hogy annál mélyebben legyen neki a pokol? Vagy tán elolvadt, mint a hó, ha forró vízzel leöntik, s a párájából jégeső lesz és elveri a vetéseinket, hogy még holta után is ránk nehezdedjék? . . .

A nagy örömlakoma megvolt a diadal után, jó bor, jó cigánymuzsika, de azért mi ketten Guyonnal csak nem vergődhattunk jó kedvre. Guyon szomorú volt és hallgatag; az ételben is csak piszkált, pedig nem volt ordináré ebéd; a bortól is olyanokat rázkódott, mint az úsztatott birka, pedig nem rossz bora volt az öreg Schlikknek; ezt az egy erényét el nem tagadhatom.

Én is olyan voltam, mint kinek orra vére folyik; a sok áldomásra, mit egészségemre ittak, nem is hederítettem, — más járt eszemben, hol-hol oda tekintettem a Guyon kedvetlen arcára, ő is rám nézett lopva; gyakran találkoztak szemünk.

— Mit búsul kend? — dörmög rám egyszer, mikor a muzsikaszó miatt nem hallhatták a többiek.

— Hát tábornok úr mit búsul?

— Azt csak én tudom.

— De bizony én is tudom. Egy harapáson kérődzünk mind a ketten! Félmunka ez a mai. Kossuth üzenete szerint az lesz a fővezér, aki Branyicskót beveszi és Schlikket megöli. Mi bevettük Branyicskót, de Schlikket nem öltük meg. Mehetünk most már Taljánországba medvéket táncoltatni!

A vezér némán bölintott, azután említette, hogy a feje fáj, kimegy a szabad levegőre egy kicsit, én csak mulassak azalatt.

Egy ideig elpityizálgattam, hanem később az én fejem is megfájult, tehát én is kimentem a hidegre, hogy részint kigőzölögjen a fejem, részint felkereshessem az uramat; azonban egy kint ácsorgó ordinánc tudtomra adta, hogy már bement a szobájába lefekünni.

No, nem tesz semmit. Hadd pihenjen, ha ráér. Úgysem aludtunk már vagy három hete. Szép holdvilágos éj van, hát majd gondolkozik és örködik az öreg Suska Mihály helyette is.

Azzal leballagtam a vár kertjébe. Valóságos anglus park, igazi paradicsom lehet nyárban, kis erdőkkel, csalitokkal, csörgő patakocskákkal az aljában, s szépen kifundált utacskákkal mindenütt. A kert kellő közepén a domb dacára is nagy kerek kút, legalábbis száz öles. Képzelem, sokba jöhetett a fúratása.

Egyenesen a kút felé vettem léptemet, mintha a jószerece diktálta volna. És most sem csalt meg ándungom, mert amint odaérve körülnéznék, — hát látom, hogy a veder le van félig eresztve, és uramfia! . . . az üres vederben egy pocakos eleven német guggol, pisztolyának rám irányzott csövét villogtatva.

A hold éppen odavilágított a kútba, a pocakos ember kétségbeesett ábrázatára, melynek egyik csücskéből egyetlen darab rémletes fényű szem villámlott felém. A másik szeme hiányzott az ég és víz között lebegő sógornak.

— Jaj, jó vitéz, ha ösmersz könyörületet — kiáltott fel gyenge, nyöszörgő hangon —, ments meg, húzz ki innen!

— Bizony komisz kvártélyod van. Ki vagy? Hogy hínak? Mi a tábori jelszó?

— Én vagyok Schlick, a várkommendáns. Szabadíts ki innen, nemesszívú magyar! Neked adom uradalmaim felét és a kisebbik lányomat.

— Hurrá! már ez derék! Hát te vagy Schlick? Hm! Éppen téged keresünk. Emeld meg szaporán a kalapod!

— Esküszöm, hogy gazdagon megjutalmazlak — nyöszörgött az alázatos hang a mélységből.

— Kihúzlak, de előbb süsd ki pisztolyodat a levegőbe — szólék ravasz bizalmatlansággal.

Két durranás hallatszott, aztán a víz felbugyborékoló loccsanása. Schlick mind a két csőből a kútba lőtt.

Én akkor megfogtam a kereket, hogy kifelé forgassam, de másfelül meg gondolkozóba is estem, . . . itt uradalmak, szép asszony, de amott meg a temérdek dicsőség . . . bizony nehéz volt választani. De hát végre mért is húzzam én ki ezt az istenostorát a saját népem nyakára? Hátha fölösleges már ez az ember egészen a világon? Én bizony nem húzom ki.

Azzal aztán lefelé kezdtem csavargatni a hosszú vastag láncot, melynek végében, mint a madzagra kötött halcsík, jobbra-balra lóbálódzott a szerencsétlen vödör.

Schlikk, amint észrevette, hogy lefelé kommandírozom, iszonyú kiabálásra fakadt: a kétségbeesés vad ordítása volt az, majd olyan mint a bikáé, majd síró gyermeké. Volt abban fenyegetés, szitok és átok összevissza. Nem adtam volna akkor öt forintért, hogy egy szót sem tudok németül!

Aztán meg nem is sokáig diskurálhatott velem édes anyanyelvén, mert a rozsdás lánc a nagy teherrel villámgyorsan görgött a vízbe, mely nagyot loccsant, mikor a vödört és a benne ülő kommandánst lenyelte.

— Gute Nakt! — kfiáltottam utána, mikor láttam, hogy már elmerült.

Egyet lélegztem. Most már el volt érve minden!

Bevettem Branyicskót, megöltem Schlikket is.

Most már Suska Mihály lesz a főgenerális. Olyan vitéz lett, mint valaha Brunsvik király volt, hetedhét ország fogja uralni, grófok, hercegek emelnek kalapot előtte. Selyem-ágyban hálál, hús tál ételt eszik ebédre, s ha délutánonkint el-elszundikál az aranyos kemence tetején a szobájában, öt ordinaré baka fogja róla kergetni a legyeket, míg odakint másik tíz baka megint arra fog felvigyázni, hogy az emberek lábujjhegyen járjanak az ablak alatt...

... És bizony ezek teljesüléséhez már csak egy paraszthajszálnyi hiányzott, s most mint főgenerális kormányoznám az országot, ahelyett, hogy itt mesélgetek a kukoricafosztóban.

De hát mi nem történt?

Aki garasnak termett, sosem lehet belőle forint!

Szerencsétlenségemre megint megcsalt a német!

Másnap felöltöztettek valami félszemű közlegényt a Schlikk mondurjába, és nem átallották rámondani, hogy Schlikk él, hogy ez maga Schlikk.

... Nagy kár, hogy csak magam tudtam, hogy ez csalás!

*

Ilyen dicsőség és ilyen fátum érte szegény vén Miskámat, isten nyugossa meg! De hát mi volna ez még? Ezer ilyen igaz kalandon ment át őkegyelme, míg végtére őt is levágta a kolera. De azért nem adta meg magát egyszeribe, hanem amint dukál, ő is küzdött ellene emberségesen. Még a kolerának is meg kellett tudnia, hogy kivel van dolga. Mikor legelőször belejött lábába a görcs, mindjárt érezte, miféle ellenség dobott eléje kesztyűt. Felvette. Hozatott egy madzagot és összekötözte vele a lábait térden alul olyan erősen, hogy azoknak alsó részéből, hol a görcs volt, megszűnt a vér lüktetni a test térden felüli részébe: a lábai megfekedtek, mint az ében, kisebesedtek, de a görcsöt agyonfojtották bennök.

Suska Mihály kigyógyult, talpra állt és nevette a kolerát.

Hanem a kolera sem csizmadiainas ám! Érti a mesteriségét tökéletesen.

Most már másként támadott: hányással és görcssel rohamosan. Ez már több volt a soknál. Miska egyet gondolt... komisz, pecsovics világ van... a trafikdohány drága is, rossz is, bor sem termett az idén... istenúgyse nem érdemes kintlódni a világon... fogta hát magát és becsülettel — megkapitulált a halálnak.

Mit tehetett volna egyebet?

PISERA BÁCSI KALANDJAI

Korponai volt a neve, de azért az egész város Pisera bácsinak csúfolta; köpcös, pisze orrú egyéniség, csizmába gyűrt kék német nadrágban, nyárban sárga jankliban, melyről két sor perlmutter gomb begyeskedett, télben pedig tubákszínű »krispin«-ben és báránybőr sapkában.

Arról volt nevezetes, hogy ő tudott legcifrábban káromkodni, ővele történt a legtöbb együgyűség a világon, s neki volt a legocsmányabb két gebéje széles Gömör vármegyében: de ő azért, mint minden magyar ember, büszke volt lovaira.

Mikszáth, a selmeci diák
Az álló alak: barátja, Gajdács Pál
(1866)

VII. ÉVFOLYAM 1871.

47. SZÁM.

PEST, NOVEMBER 19.

Alapítványos és szerkesztői hivatalok: Budapest, Kálvária-sziget, 1871. évi. 1. sz. — Képes ára 6 Kr. — Képes ára 12 Kr.

Alapítványos és szerkesztői hivatalok: Budapest, Kálvária-sziget, 1871. évi. 1. sz. — Képes ára 6 Kr. — Képes ára 12 Kr.

Kellergery Ernő báró.

... a magyar nemzetiségűek...
 ... a magyar nemzetiségűek...
 ... a magyar nemzetiségűek...

... a magyar nemzetiségűek...
 ... a magyar nemzetiségűek...
 ... a magyar nemzetiségűek...

Kellergery Ernő báró.

A Magyarország és a Nagy Világ egyik számának címlapja

Emlékezem diákkoromból, hogy magam is e nemes állatok egyikét választám pegazusomnak s az első verseményem, melyből nagy poétát jósolt bennem az emberiség, e lovak egyikét, a még »Betyár«-nál is soványabb »Betá«-t dicsőíté.

Pisera bácsi
Büszke Betája
Csörtet a völgyön.

Ez a vers volt a legnagyobb ostora szegény Pisera bátyónak! A diákok eltanulták tőlem és szavalták este az ablaka alatt, reggel, mikor az utcán ment, délben, mikor ebédelt, és estefelé, mikor egy-egy messzely »veres« mellett a »Három Rózsá«-ban dirigálta az ország dolgát. Ez a vers keserítette meg álmát, ételét, és még italát is.

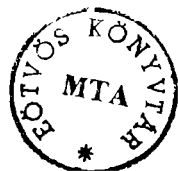
De jaj is volt aztán annak a boldogtalan halandónak, akit ilyenkor utolérhetett. Olyan sort vert rajta görbe somfabotjával, akárki fia volt is, hogy mindjárt ellefejtett tőle kádenciába beszélni.

Mert hát Korponai bátyánk nagyra tartotta magát és némileg auktoritás volt a hasonszorú kékbe járó polgárok közt.

Osztán szó ami szó, nem is volt ő valami ordináre ember! — Vagy ha volt is, úgy tudott evezni az eszélyesség sajkájában, hogy a közvélemény hulláma sohasem fordította fel őkigyelmét, hanem megmaradt örökösen »kolompos polgárnak« Rimaszombat híres városában. Még egyszer a polgármesterségig is felvihette volna isten jóvoltából, hahogy az a szomorú fátum nem esik meg rajta, amiről éppen ez a történet fog szólni.

De mielőtt a nevezetes szerencsétlenség elmondásához fognánk, szükséges mégis elsorolni a nemzeti uram jó tulajdonságait, miket minden keresztény magasztalólag emlegetett:

Röviden »okos ember« volt. Azaz sokat beszélte, hogy ő okos ember. Ha valami praktikus eszmét talált ki valaki azon a zsírtól csepegő vidéken, arról azt mondta Pisera bácsi: »tőlem hallotta a lurkó«. Ha a kosztosdiákjaitól ellesett valami

körmönfont gondolatot, azt már este a »Három Rózsá«-ban a maga gyékényén árulta. Ha háború volt, azt már saját állítása szerint egy évvel megjövendölte előbb; ha ragályos nyavalya látogatta meg a vidéket, az is a Pisera bátyó tudománya kedvéért történt, mert ő azt előre is látta az időjárásból: meg is mondta annak idején, hogy kinek és mikor, az már nem tartozik a dologra.

Egyszóval Pisera bátyó nagy ember, okos ember. »Hüm! — szokta mondogatni — de ezt sem adják ám ingyen. Sokat kell olvasgatni, tanulmányozni. Teringette, e télen olvastam húszadszor „Zah” Klárát! Tyú! Az aztán a szép história! Még a haja szála is feláll tőle az embernek! Hát még a Pokolkői Vendel, vagy Genovéva s több efféle mű! Hja! Ész kell ahhoz, hogy az ember megértse, felfogja.«

Az ilyen beszédek után persze aztán úgy veszi Pisera bátyót az egész világ, mint egy olyan polgárt, aki onnerejéből, iskola nélkül oda vitte, hogy most többet tud, mint az egész kollégium Sárospatakon.

Csak az a kérdés: mikor és hol olvassa össze azt a sok tudományt ökigyelme, annál is inkább, mert mikor nincsen a »Három Rózsá«-ban, akkor bizonyosan a »Zöldfá«-nál mulat és disputál a világ folyásáról: csak a reggel veti haza minden áldott nap.

De azért ha iszik is, nem issza el az eszét, hanem minél többet iszik, annál okosabb ember lesz, s olyan gondolatai vannak, hogy aranyat érnek.

A minap is reggel felé ballagván haza nagy tántorogva, összeakadt egy lakodalmas menettel, kik a Rimaszombatban szokásos hajnali muzsikaszóval kezdvén meg a nap örömeit, táncolva, kurjongatva mérték a széles utcát a felpántlikázott vőfél hangos előéneklése mellett:

Megvirrad még valaha,
Nem lesz mindig éjszaka.

— Hazudsz! — rivallt fel Korponai bácsi, útját állva a hetyke vőfélnak.

Akármilyen nagy auktoritás volt is Pisera bácsi, de azt mégsem tűrhette el a magas hangulatban levő vendégsereg,

hogy egy olyan fontos perszónát, mint a vőfél, meghazudtoljon: körülfogták hát, hogy nyomban magyarázza ki magát, vagy különben mindjárt felaprítják tepertűnek az »örömkalácsra«.

— Hazudsz! — ismétlé Pisera bátyó még erősebb hangon —, sohasem virrad meg az én feleségemnek ezen a világon.

Ahelyett, hogy bántották volna, mindnyájan egyet nevettek a jó ötletnek. Persze, hogy nem virrad meg. Tudniillik vak volt szegény Korponainé asszonyom mind a két szemére. Az örök világosság fényeskedjék neki, az istenadtának!

Különben ezt is a Korponai bácsi javára rendelte így a gondviselés, mert amit az isten elmulasztott a szeme világában, azt mind odatoldta pótléknak a nyelvéhez, s jaj annak a szerencsétlen halandónak, kinek ez éles szerszámmal netán érintkezésbe kell jönnie: tehát jaj lett volna éjjeli kima-radásaiért neki is, ha arra a furfangra nem jön, hogy este, mikor politikai körútjára indul, nem fekteti be a saját ágyába a Marci kocsiszt, a Beta gondviselőjét. kinek azután tartozó kötelessége egész reggelig eszeveszetten hortyogni ura ágyában, hogy a nemzeti asszonyom hallérzékei megvesztegetessenek. A vakmerő államcsíny már éveken át sikerrel üzetik, s Pisera bácsi áldja a vakságot, mint oldalbordája legjelesebb egyéni tulajdonát.

Ilyen homokra volt építve nemcsak auktoritása, hanem családi nyugalma is. No, de egy tudományos polgárt nem zseníroz ilyen csekélység. Ha nem is valami példás férj, vagy szorgalmatos iparos, van azért neki érdeme elegendő. Egyik egyben, másik másban tűnik ki.

Pisera bácsi sokban tűnt ki. Nemcsak buzgó, szájas hazafi, nemcsak tudományos fő, nemcsak naturális ész, Garibaldi-imádó, hanem nagy irodalompártoló is volt. Legalább ő maga sokat beszélt róla, milyen könyvtára van neki odahaza, miféle könyveket rendelt meg Józsi bárótól (Báró Jósika), Jókaitól, aki zsidó létére is (mert Móric) jó magyar históriákat ír, hogy az ember szinte megnyalja utánuk a száját.

Sőt néha, ha többen látták, be is ment a könyvkereskedésekbe könyveket vásárolni, hol aztán ilyenforma jeleneket fejlődtek ki:

Korponai: Mutassa meg nekem az úr a »Klára és Klári«-t!

Könyvkereskedő: Tessék. Két kötet két forint. Legújabb románja a nagy Jósika Miklósnak.

Korp.: Micsa? Két forint? Ez a haszontalan kevés papír? Nincs tíz lat! Hallja az úr, ne bolondozzon velem, mert pórul jár. Hanem tudja mit, adja ide tizenkét garasért az egészet!

Könyvk.: Ne tessék tréfálni kérem; itt »szabott ár« van.

Korp.: Hüüm, »szabott ár, az már más, hát akkor adok érte tizennyolc garast.

A könyvkereskedő természetesen méregbe jött az ilyen impertinenciákra s majd kidobta az irodalombarátot, kinek azonban eszeágában sem volt feladni pozícióját, hanem még az utcáról is visszakiabált szokott kellemetlen hebegő hangján:

— No, hát nem bánom, legyen »egy sájni forint«.

Szellemdús voltának dacára is azonban, mint minden nagyságnak a világon, neki is le kellett valamikor túnni a saját magaslatáról. Mikor a 60-iki magyar világ kijött, nem hitte volna Pisera bátyánk, hogy az ássa meg a sírját. Szomorú világ lett neki a magyar világ!

A rimaszombati polgárok ekkor alakították a »polgári kört«. Mindenki felcsapott politikusnak, újságolvasónak: alkotmány van, most már magunk fogjuk dirigálni az országot. A lakatos, csizmadia, szűrszabó levetette estefelé a surcot, és sietett a kaszinóba diktálni bölcsességet és regulákat a rosszul uralkodó európai potentátoknak. Ilyen volt a módi. Pisera bácsi itt is a legelsőik közé tartozott, ő volt az alelnöke a körnek s most már ő is ott töltötte az estéket szorgalmasan. Egész órákig elült a nagy, fekete-bőrös karszékekben, studírozva a lepedő nagyságú újságokból a bölcsességet, de az sokaknak feltűnt, hogy sohase beszél ő, aki minden lében kanálkodik, a megolvasott dolgokról egy árva szót sem.

Ő maga is tán megrestellte a hosszas hallgatást, látta, hogy árt a tekintélyének; azért történt, hogy midőn a maga elé kiterített »Pesti Napló«-t mereven szorítva ujjai között, búvárolná, egyszer csak megszólal őkegyelme:

— Nagy eset. istenügyse nagy eset. .

— Mi az a nagy eset, bátya? — kiálták fel érdeklődve élénken a körülötte levők.

— Nagy eset. — dűnnyöge Pisera bátyó ismételve előbbi nyomatékos véleményét.

A szomszédjai nem állhatták meg a kíváncsiságtól, hogy a fején keresztül bele ne pillantsanak a Korponai által olvasott lapba, hogy mi hát az a »nagy eset« benne?

... Hát a nagy eset az volt, hogy a Pesti Napló »megfordítva« vala a Pisera bátyó kezében, ki nagy, kidülledő szemekkel már másfél éve azon szokott tündönni minden este két óráig, hogy ugyan mi az ördögöt jelentenek azok a fekete ákombákókomok?

— Biz ez nagy eset — mondák azután mindnyájan felkacagva és szájról szájra adva a nagy esetet, hogy Pisera bátyó nem tud olvasni.

Szegény Korponai bácsi csillaga örökre letűnt, s hajdani dicsőségének sírköveül az a rimaszombati közmondás maradt meg csak, melyet akkor szoktak alkalmazni, ha valami felülés történik:

»Nagyobb dolog ez még a Pisera bátyó eseténél is.«

GARIBALDI BUTÉLIÁI

Nem tudom, él-e még az a becsületes tót szabómester Selmeceen, aki tíz osztrák forintért adott diákkoromban szállást egy első emeleti szalonban, mosást, fűtést és teljes ellátást. Ha él, dicsértessék az ő neve — ha pedig már elutazott volna abba a boldog világba, hol még olcsóbb a szállás és teljes ellátás —, hát isten nyugosztalja meg és mentse meg a feltámadástól. Jobbat nem kívánhatok neki.

Kutlik urat már az anyatermészet is arra alkotta, hogy a szellemiek kedvéért oda származott új nemzedéket az anyagiakban fejlessze; szeretett jó konyhával élni, a ferbli játékot szenvedélyesen űzte s különösen balekokkal játszta szívesen: a nemzetes és tekintetes szüléknek dicsérőleg tudott referálni magzatjaikról, mely diplomáciai viselet által a fiak és apáik egyenlő megelégedését vívta ki. Különbben minden tekintetben típusa volt a vidéki szabóknak, mennyre-földre megesküdtött volna, hogy olyan nadrágja a császárnak sincs, aminőt ő tud varrni, ha akar, úgyhogy egész évekig nem került ki ruhadarab műhelyéből, melyre ne mondta volna: »no, ez

valami non plusz ultra». Még most is emlékszem, mikor hatvanegyben a legelső magyar ruhát varratta nála apám, milyen nagy áhítattal lestem napokig a nagy férfiút, ki hivatva volt életet önteni a megvett galambszín posztóba, s kinek lángagyából eredetibbnél eredetibb cífrázatok szülemlettek meg sújtásozás alakjában a ruhán; hát még mikor a kétszáz darab pitykét kún tempóban felvarrta a piros-fogas spencelre, s kiszedvén abból tulajdon kezeivel a férceket, belebújtatott remekművébe és ragyogó szemekkel, öntelt arccal nézett végig, mintha mondta volna: »no, diák, most én teremtettelek isten után másodszer embernek.«

Ilyen ember volt Kutlik. De jaj annak, aki már egyszer megkóstolta a dicsőséget! A ruhavarrás művészete is olyan bolond mesterség, mint a versírás nyavalyája, odaragasztja az embert a hiúság gumiarabikumával az éghez. És a szerencsétlen zseni ott forog a többi plánéták közt és azt hiszi magáról, hogy ő is csillag.

Az egyik égitest vonzódik a másik égitesthez. Kutlik úr nagyon szimpatizált Garibaldival. A két Szicília meghódítása mégiscsak különb öltés Itália csizmáján, mintsem fel nem költötte volna Kutlik úr bámulatát. Aki olyan ügyesen szab Európa térképén, az nem lehet »fuser«, s Kutlik úr szívesen puszizik vele.

Lelkesedve olvasgatta a nagy szabadsághős viselt dolgait Tatár Péter s más jeles kútfők nyomán: ilyenkor könny gördült le hamuszín ábrázatján, s szomorúan mondogatta: »volnék csak fiatalabb, rögtön hozzá csatlakoznék.«

Persze, hogy azért nem lett fiatalabb, s következőképp nem is csatlakozott hozzá. De bezzeg szellemileg annál erősebben volt oda steppelve: csak az volt a hiba, hogy arról nem tudott semmit.

Keresztapának nem hitta meg, mert még akkor nem volt kitalálva az a furcsa divat, a nagy emberek nimbuszát belesurogtatni a fürdőkádba, hol az újdonszülött csemetéről lefürösztik a másvilág porát, hogy ezen a világon annál jobban bepizskolódhassék.

A harmadik világban, amiben halálunk után nyerünk honosítást, jobban el kellene a fürdő.

Azonban, ha jól emlékszem, nem erről van most szó, ez

a plébános urak dolga, én csak azt akarom e helyütt konstatálni, hogy Kutlik úr, ha nem ért is Garibaldi közelébe — de iparkodott oda érni.

Fiát már eddig is Garibaldinak nevezte s leánya Garibaldina nevet kapott a keresztelésnél.

A kis Garibaldi már ötödik évében járt s éppen ez idő tájban tanulta azt a híres olasz káromkodást: »Corpo di bacco. Apja nagyra volt vele, ha tisztán ki tudta mondani; de a kis lurkó néha megkötötte magát s egy hatos ára árpacukron alul a Jehovának sem vallott olasz hangot. Már is látszott, hogy nagy diplomata lesz valaha belőle! Garibaldinán, még csak két éves lévén, nem mutatkoztak nagy tulajdonok előjelei, habár Szicília szolgáló gondviselése alatt már is szép fejlődésnek indult. Szicília szolgálonak tulajdonképpeni neve Varecska Ancsa, de Kutlik úr megváltoztatta Szicíliára, s Ancsának nem lehetett ellene kifogása.

Szicília már azért is nevezetes személy volt a családnál, mert Kutlik úr szívében a Garibaldi után következő második tárgy ő volt, a harmadik tárgy a kis Garibaldi, a negyedik Garibaldina, ötödik a kosztos diákok, a hatodik tárgy a vitéz olasz nemzet és csak azután következett két millió mérföld távolságra — a majszterné asszonyom.

Kutlik úr szerelme nem is volt megfoghatatlan Szicília iránt, mert a repedt sarkú hölgy nem megvetendő szépség vala gömbölyű pirosposzsgás arcával, kövér, jó idomú, bár napsütött karjaival, élénk kék szemeivel s gyönyörű fehér fogaival: aztán az is ért valamit, hogy Kutlik úr elgondolhatta magában, miszerint a »harmadik« Szicíliát ő hódította meg; nem Garibaldi.

A majszterné asszonyom nemigen örült ennek a hódításnak, kígyót, békát kiabált urára, Szicíliát vagy hatszor el akarta verni a házból, de Kutlik volt az erősebb potentát, s minden diplomáciai jegyzékváltogatásnak, még ha tetteleges háborúra került is a dolog, az lett vége, hogy Szicília maradt. Erős festungja volt Kutlik úr gyöngéd vonzalmában.

Bizony szegény Kutlikné asszonyomnak nagy volt a szenvedése s sokszor is sírt szegény, ahol nem látták. Mi, kosztos diákok, nem éppen valami nagyon sajnáltuk. Úgy kell neki! Minek főz annyiszor savanyú paszulyt!

Ha osztrák sógoraink, amint azt a krónika számtalanszor feljegyzé, forradalmat tudtak csinálni ily feliratú zászló alatt: »tízkrajcáros sör vagy halál«, mennyivel jogosabb volt a mi zendülésünk a hetenkint kétszeri savanyú paszulycsuszpajsz ellen. Nekünk nem volt vészes feliratú zászlónk, de volt helyette egy hexameterünk, mely összes Kutlikné elleni sérelmeinket magába foglalta a hét minden napjára illetőleg.

Gríz, osusza, kása, paszuly, tők, újra paszuly s kalarábé.

Négyen voltunk kosztos diákok, s mind a négyen gyűlöl-tük a savanyú babot s következőképp a majszterné asszonyo-mat. Mert a gyűlölet a leglogikusabb érzelem.

Azonban ebből a gyűlöletből koránsem támadott vesze-delem az asszonyságra, hanem inkább az vetette meg jövődő boldogságának alapját. Ki hinné, hogy arra holmi babcsusz-pajsz-féle história is befolyással bír?

No, de menjünk előbb sorjába.

Történt pedig ezen elkeseredésteli időkbén azon véletlen esemény, hogy Szicília szolgáló valami képeslapot hozott vala-honnan a guzsalyára. Boldog isten, ha tudta volna, hogy azon a papiroson van a halálos szentenciája!

Kutlik úr esténkint véletlenül sokszor odapillantott a Szicília guzsalyára; ez a véletlenség mindig akkor szokott rajta megesni, mikor Szicília is ott ült a guzsaly mellett. De hát ehhez nekünk semmi közünk. A tény csak az, hogy a guzsalyra pillantva, szemébe ötlött a kender körül csavarga-tott lap, vagyis inkább a rajta levő kép.

— Ejnye, beste lélek! — kiáltott fel a derék férfiú élén-ken —, teszed le azt a szent képet mindjárt. beste lélek! Ejnye, beste lélek!

A szent kép pedig ábrázolta a caprerai nagy hőst szokott világhírű ruhájában, veres ingben, vállán átdobott fehér csíkos nagykendővel s kalabriai kalapjával. Istenem, de boldog lehet az a szabó, aki azokat a ruhadarabokat varrta, s kinek most őt világrész nézi kezemunkáját! Kutlik úr szívébe az irigység kezdett belopódzni; annyi mindenféle hátulsó ajtó, garádics, létra vezetett az ő szívéhez, hogy ez egyáltalában könnyű volt az irigységnek, s midőn már egyszer be volt lopódzva,

ott is maradt állandóan, mert az irigység olyan lakó, mint a poloska.

Kutlik úr elvette a képet Sziciliától s odaragasztotta kovással a műhely-ajtóra. Hadd legyen mindig a szemé előtt az a becsületes, öreg, szakállas arc, s az az értelmes, magas homlok, melyen a történelem múzsája mosolyog; hadd lássa örökké azt a kemény kardot, mely in natura a hatodik nagyhatalom. Jaj, ha az az alak most egyszerre megelevenednék s az a festett kard megcsörrenne oldalán, — hogy ütne ki mindjárt a forradalom: ó maga pedig, hogy földhöz vágna — de mindjárt — a tüzes vasalót, meg a megkezdett félnadrágot! Hiszen a szabó is lehetne hős! Az az erdő, hol a hír, dicsőség babérai teremnek, a szabónak is nyújtana árnyékot, ha lelkét a nagyság tüze hevíti. Hát nincs-e nyoma mesékben a vitéz szabónak, ki százat ütött agyon egy csapásra? Már tudniillik száz legyen. De a furfang, az ördögbe csak a furfang, egyedül a furfang. A hős is csak olyan hős, aminőnek magát tartatni tudja. Ez a tény. A világ azt hitte, hogy nem száz legyen, hanem száz embert ütött egy csapásra agyon — és ez a fő. Az a többi már mellékes s a részletekhez tartozik. Hát Amerikában nem-e lehetett elnök egy szabó? Nos, ki lát benne valami különöset? Éppen senki sem, s következőképp ő (Kutlik úr) sem.

Ilyen gondolatokat fejtegetett le Kutlik úr eszmemenete gomolyagjáról, míglen azután egy a legvégén megkapottat hirtelen behúzott az elhatározás tűjébe.

Ez pedig nem volt egyéb, mint hogy egy díszöltözetet fog varrni a képen látható forma után, egy olyan öltözetet, mely bámulatra ragadja Európa szabóit, s mely nevét ki fogja ragadni a homályból. A lapok írni fognak felőle, s ki tudja, még mivé növi ki magát ez a szerencsés ötlet, ha az elkészült pompás ruhát elküldi ajándékba Garibaldinak.

Úgy is lett; amit Kutlik úr egyszer fejébe vesz, az megszűnt csupán gondolat lenni: az tény, ami pedig tény, — az új tényeket von maga után.

A ruha soká készült, de mikor készen lett, becsületére vált alkotójának. Egy-egy műremek volt minden darab. A veres ing kihímezve szebbnél szebb csataképekkel, a gallérján mesterileg a magyar és olasz címer, alatta pedig e négy

szám: »1848«. Ez mindent megmond. Ezt már megérti Garibaldi, ha nem tud is magyarul. Az ing alján pedig következő felirat (melyet én gyártottam a spanyol kardok mintájára) volt fekete selyembetűkkel kihímezve:

»Míg magadon viseled, győzelem érje neved.«

Ez csak az ing volt, de hát a többi ruhadarab? Mind hemzsegett a cifraságtól, a szeszélyesebbnél szeszélyesebb gondolatoktól, miket éppen olyan jól ki lehet fejezni selyemcérnával a posztón, mint művészcettel a vásznon. A posztó is tud beszélni a csatákról, diadalokról, dicsőségről, elnyomott nemzetnek hívó szaváról: »ha ott elvégezted a munkát, el ne felejtkezz rólunk«.

Tíz napig volt kitéve a Garibaldinak elküldendő díszruha Kutlik úr auslágjában, hogy addig minden eleven ember megnézhesse. Meg is nézte. A bécsi világkiállítás tavalyi népszerűsége suviksz ahhoz képest, minőnek a kirakat örvendett. Amennyi susztergyerek, bányász, lakatoslegény, pipacsinálóinas megakadt ebben a magyar Svájcban, az mind ott tartott rostokot a tündérszépségű libéria előtt. Sőt még a líceum professzorai is szemlét tartának felette s keményen megdicsérték az ékes feliratot.

»Ebből a gyerekből legalább is akkora poéta lesz, mint Petrovics.«

Ezt az öreg Suhajda mondta — isten nyugossa meg! — Neki még mindig Petrovics volt Petőfi Sándorunk, kit valaha ő »pónált secundába«, amint ezen klasszifikációt sokszor megolvastam a régi protokollumokból.

Kutlik úr se nem evett, se nem ivott ezen idő alatt, valami nyugtalan öröm tartotta lefogva, még a kártyázást is abbahagyta. Mi annak egypár forint differencia, kit olyan kitüntetés ért, mint őt. Mert nem-e nagy kitüntetés, hogy az egész város és környék róla beszél, a nép bámulva áll meg háza előtt meglátni a »nyolcadik« csodát; a többi szabómester irigykedő pillantást vet utána az utcán, az »elegáns megrendelések« szakadnak, mint a zápor, sőt a helyi lapban ki volt nyomtatva a nagy horderejű tény, hogy Kutlik úr jeles szabóink egyik legkitűnőbbike, egy gyönyörű öltönyt készített Garibaldsi zámára stb. Mein Herz, was willst du noch mehr?

Oh, de aranyos gondolat volt! Oh, de megenni való kedves gondolat volt! És ezt csupán Szicíliának köszönheti. Ő hozta a képet, ő adta a gondolatot! Aranyos Szicília!

Mint Kutlik úr szokta mondani: — a tény új tényeket von maga után. Tíz nap múlva elküldetett a ruha Garibaldinak huszonnégy mindenféle papirosba csavarva. Kutlik úr könnyezett, mikor a postára vitték; nehéz volt szívének az elválás, mintha őbelőle vittek volna el egy darabot.

E naptól kezdve nem volt többé végképp semmi nyugalma: egész éjeken át virrasztva töprenkedett, nem-e vészett el útközben a drága csomag, eljut-e az a címzetthez. Olaszországban nem bátorságos a postajárat. És ha eljut is Garibaldihoz, mint fogja ezt fogadni a nagy szabadsághős, ki már egy koronát is visszautasított.

És ez a kinteljes töprenkedés így tartott egy hónapig. Csak egy hónap múlva jött balzsam a Kutlik uram nyugtalanságban hánykódó szívére; de ez aztán balzsam volt, igazi gyógyító balzsam, mely még a halottat is életre ébresztené.

Garibaldi választ küldött, sajátkezűleg írt köszönő választ, mely olaszul volt írva, úgyhogy abból Kutlik úr meg nem értett volna egy betűt sem, ha a jó Garibaldi egyszersmind tárgymutatónak nem mellékel leveléhez húsz darab butélia bort is. Ez nagyon világos stílus volt egy barátságos levélhez.

Kutlik úr először elhalványodott örömeiben, amint a postáról hozott csomagot kibontá, azután pofonütötte a »Náci« szabóinast azért a tiszteletlenségért, hogy ő mert legközelebb állni hozzá, mikor Garibaldi levelét felbontotta.

— Az ő írása. . . az ő nagy keze írása. . . az ő szent keze írása. . . Gyere, töröld ki a szememet, Szicília, mert álmodom. Vagy tény volna ez? Úgy van, tény, tény, tény! Kutlik József levelet kapott Garibaldi Józseftől! Itt van, markomban van. Ugyan mi lehet benne. Gyújtsatok ide húsz szál gyertyát, hadd nézzem, hadd olvassam, mit ír nekem Garibaldi József!

— Írhat is olyan gúnyáért — szólt közbe az öreg legény.

— Én csak arra vagyok kíváncsi, tisztelteti-e a majszterné asszonyomat is — szólt a Náci inas, ki a pofon miatti keserű visszaemlékezések behatása alatt az egyenletlenség tüzes

Szokráját próbálgatta rádobni a házastársak egyetértésének rozzant szalmafedelére, melyen évek óta füstölgött már a belviszály kéménye.

— Elhallgass, beste lélek — riadt fel Kutlik úr haragosan. — Majd bizony! Olyan ostobaságokról írna nekem, mint az asszonyotok? Törődik is az óvele? Hajrá! fussatok, rohanjatok, ordítsátok össze az egész várost, a polgármestert, az iskolai direktort, a nagyprépostot és minden egyéb eleven állatot, hadd jöjjön ide kérődni a Kutlik József dicsősége felett: Hop, ho! Ne mozduljon senki egy tapodtat sem!

Kutlik úr homlokára csapott, szemöldjeit felhúzta és mutatóujjával vakarni kezdte orrát.

— Maradjatok veszteg! Nem szabad mozdulni. Isten ments, kikürtölni a levelet. Hátha valami fontos státustitok van benne, valami nagy horderejű politikai felleplezés, mit csak nekem szabad megtudni, lóduljatok sebtiben fuvarost keresni, ki Windschachtra visz; ott ösmerek egy olaszul tudó bányamunkást, aki kimagyarazza. Addig pedig ezekhez a drága palackokhoz ne nyúljon senki: le kell rakni a pincébe és két lakattal rázární az ajtót.

Kutlik úr egy percet sem akart késni, mindjárt melegiben áthajtatott Windschachtra az olaszul tudó bányászhoz, ki a levelet lefordította magyar nyelvre. Akkor azután a magyar szöveggel futott egyenesen Bakabányára egy másik ismerőshöz, ki azt német nyelvre tette át. Minthogy azonban Kutlik úr, törvén a német nyelvet, még így sem volt képes behatni kellőleg a levél titkaiba, fogta magát s átbálgott éjszakának idején gyalog (a fuvaros semmi áron sem akart vele menni a hegyes utakon éjjel) egy harmadik bizalmas ismerőshöz Bélabányára (mert csupán bizalmas baráttal merete közölni a tényt), ki aztán végre-valahára átültette Garibaldi sorait édes anyanyelvére, a tóra.

Voltak pedig ezek a sorok következők:

»Druszám uram! Köszönöm a ruhát. Nagyon elkeltt. A csaták zivatarában elkopott a magamé. A posztója jó erős, mint az ön honfiainak hazaszeretete. Hiszem, hogy soká fog tartani, s ígérem ön iránti rokonszenveimből, hogy amíg tart,

mindig hordani fogom. Ha pedig elpizskolódik, mielőtt eldobnám, *kifordítatom* Magyarország politikájának jelképeül. Ne vegye ezt kérem sértésnek hazájára nézve a caprerai vén medvétől, ki azzal mulatja magát, mikor unatkozik, hogy az igazat megmondja mindenkinek. Ez pedig, amily excentrikus, éppoly veszedelmes mulatság! Egyébiránt isten önnel. Az itt küldött néhány butélia bort igya meg ön egészségemre, vagy ha úgy tetszik, a magáéra. Mindig öné

»G. Garibaldi.«

Kutlik nagyot lélegzett, mikor megérté a dús tartalmat. Szeme kidülledt, homlokán kidagadtak az erek, és a kezével olyan alakban csapott az asztalra, mint mikor »dreimalk« ellen »kunststukk«-ot vág ki a ferbliben. Vagy még annál is hetykébben.

— Beste lélek. . . lélek. Ez már sok egy embernek — kiáltott fel önkéntelenül, mérlegelvén a tengernyi dicsőséget, mely mai napon reá háramlott.

— Biz ez szép emlék neked — bizonyítgatá a bélabányai bizalmas ismerős.

— Ezüst rámába foglaltatom — kiáltott lelkesedetten Kutlik úr.

— Kétségkívül, hogy a falra akaszd. . .

— Igen, mégpedig a ház külső falára.

— Bah! Hisz akkor a legelső arra menő ember ellopja, már tudniillik a ráma kedvéért.

— Puff, megadtad neki. Egy őrt fogadok hozzá, amilyen igaz, hogy szabó vagyok, megteszem. Egy őrt, ki éjjel-nappal strázsálni fogja.

— De ez sokba fog kerülni!

Igaz, de mégis meg kell lennie, a levélnek kinn kell függnie. Mert a dicsőség olyan, mint a holt szerető, ha nincsenek irigyei. Én irigyeket keresek, s ha nem akad ingyen, megveszem pénzért.

Ilyenforma lélekemelő tervek hevíték a megtisztelt egyéniséget, midőn odakint egyszerre megeredt a zápor; s olyan sötét felhőfolytatások jöttek a Szitnya felől, hogy kalendárium nélkül is el lehetett találni a készülőben levő égháborút. A villámok diplomáciai jegyzékváltoztatásai előre jelezték azt,

mégpedig sokkal világosabban, mint azt mi osztrák-magyarok szoktuk látni a »vörös könyvben«, vagy az angolok a »kék könyvben«. A mennyország tehát mégis különbözik Magyarországtól. Persze csupán csekélység az a különbözet. Ott a belügyek a miszteriózusabbak, itt pedig a külügyek. A többiben egészen hasonló. Mind a kettőt az isten kegyelme őrzi.

Ezt a jó életet Kutlik úr gondolta volna ki, ha előbb, mintsem kigondolhatta volna, halálra nem ijed az égi fürgeteg közelségétől. Tyú! ezer kifizetetlen kontó teremtette! Most már ő haza nem mehet innen reggelig. Irtóztató! Lekötve tartani egy embert, akit a »mehetnek« csiklandoz. Megegregesedik reggelig, ha Szicíliát nem látja és a harminc butélia bort, amit a hősök hőse küldött, meg nem kóstolja. No, persze csak csínyján. Egy gyűszűnyit minden sátoros ünnepen. Oh, milyen vér fog abból a borból származni Kutlik úr jól táplált testének belső részeiben. Oh, milyen vér!

A megindult záporosó csakugyan ott kényszerítette maradni éjszakára Kutlik urat a bizalmas ösmerősnél, pedig olyan nagy spuriusa volt elrohanni és meg sem állni hazáig. . . A gazda azonban nem hasonlított az egyszerű háziúrhoz, ki a nagy zivatar miatt sopánkodó vendégét azzal vigasztalta, hogy: »mentem én már rosszabb időben is haza.« Mire aztán felfelelt a vendég: »de nagy gazember volt, aki eleresztette!« A bélabányai ismerős nem akart olyan gazember lenni s erőnek erejével ott marasztalta éjszakára.

Kutlik urat nem csalta meg spuriusa. Otthon nagy dolgok történtek. Jobb lett volna neki soha ki nem tenni lábát a saját házából.

Nekünk, diákoknak, semmi értesülésünk sem volt azon tényről, mely Kutlik úr hiúságát annyira megnövesztette, mint a júniusi esőzés a burjánt a búza között — komolyan mondom, semmit sem tudtunk róla s egész közönyösen folytattuk emeleti szobánkban a lázító beszédeket a csuszpajsz ellen. Az általános elégedetlenség végre abban a határozatban lyukadt ki: hogy egy egytagú küldöttség menesztessék le a majszternéhez, ki sérelmeinket előadván, azok orvoslásának megtagadása esetén abbeli határozatunknak adjon kifejezést, miszerint tömegesen (mind a hárman) ott hagyjuk; tíz forint-hoz illőbb táplálékra áhítózván békétlenkedő gyomrunk.

Most már csak az volt a kérdés, ki legyen olyan vakmerő hármunk között, ki a küldöttséget elvállalja. Természetesen senki sem vállalkozott.

— Kocka! — kiáltánk fel mind a hárman.

Először kettő közt dőlt el a nagy fontosságú kérdés. Feldobtak a levegőbe egy kétgarasost.

— Sas vagy írás.

Aki eltalálta, az kimaradt.

Azután mi ketten dobtunk, az előbbi dobásban rövidséget szenvedett kamarásommal. (A »kamarás« szó »diáknyelven« laktársat jelent.)

— Sas vagy írás?

Az írást választottam, de fájdalom a kétfejű sas esett felülre (mint mindig). Bolondot tettem, hogy az írást választottam: már akkor is tudhattam volna, hogy a sas szárnyai alatt meghúzódni jó: »in hoc signo vinces!«

De hát hiába, még akkor sem szoktunk bele ebbe a jelvénybe.

Tehát én vettem magamnak a bátorságot belemenni az oroszlán torkába. Lefelé menet a garádicson egy egész chriát kigondoltam exordiummal, similékkal, befejezéssel ékesen előadva lázadó társaim elégtelenségét, magamat teljesen kimosva.

Kutlikné asszonyom hallgatott is rám, nem is. A szeme ki volt sírva, ráncos homloka pedig borúsán sötétlett az asztalra támasztott könyökén.

Szavaimra egy mély szuszogáshoz hasonló sóhajjal felelt:

— Majszterné néni — feleltem vakmerőn —, a sóhajtás értelmes felelet lehet a regényekben, hanem társaim nem tekintetik azt válasznak. Akinék a babcsuszpajsz nem kell — az a sóhajtással sem elégszik meg.

Megint egy új sóhajtás.

— Minélfogva kérem egyenes feleletét. Sérelmeink fog-nak-e orvosoltatni vagy sem? Kétszer csusza hetenkint s egyszer babcsuszpajsz havonkint. Ezen az alapon állunk s nem tágitunk végső lehetünkig!

Nagyot lélegzettem erre a hősies mondásra, hanem lett is sikere, mert Kutlikné rám fordítá könnyes szemeit, hosszan, mereven vizsgált és így válaszolt:

— Szívesen tenném, édes lelkem öcsémuraim; de nem lehet, nem futja ki a költség. . .

— Micsoda, hát mind babra megy a mi havonkinti harminc forintunk?

De már erre hangos, fuldokló zokogásra fakadt a derék asszonyi állat.

— Hiszen ha babra menne. Rosszabbra megy. Csak az imént is új aranyfülbevalót pillantottam meg ennél a lucskos, pipogya Szicília szolgálónál, hogy törjék kerékbe a nevenapján! Hol vette? Kitől kapta? Tudjuk már mi az ilyen gazdálkodást. Míg a törvényes feleség rongyban jár s nagy elvétve akad neki egy-egy megpanaszlott garas, addig a »dáma« úszkál a bőségben, s egyik ékszerre még rá sem unt, mikor a másik már ott fityeg a fülében, hogy dugják be tüzes taplóval a pokolbeli ördögök. . .

— Bíz ez szomorú történet! . .

Kutlikné asszony zokogva folytatta:

Ez a semmiházi a kútforrása minden bajnak a világon (talán még a krími hadjáratnak is?); az én bajomnak is, a maguk bajának is. .

— Micsoda? hát ő eszi meg előlünk a kétszeri galuskát?

— Ki más? A férjem keresménye is, a koszt pénz is felmegy a puccra. A konyhára nem marad semmi: még az is isten csodája, hogy így kibírom kosztírozni. Haj, ha ez nem így lenne, másképp lenne akkor. . .

Azt nagyon természetesnek találtam, hogy másképp lenne. . .

— Tejbe, vajba füröszténém az én kedves diákjaimat.

Majd kicsordult a könnyem az elérzékenyüléstől s meghatott hangon rebegém:

— Asszonyom, ez nagy dolog. Ennek a leánynak pusztulni kell innen!

Erre a szóra Kutlikné asszonynéni azt felelte, hogy egyenesen a nyakamba ugrott: majd agyonfojtott.

— Oh, én megszabadítóm! oh, lángész, lángész, de nagy is a te csodatevő hatalmad. Én hiszek magának, mert maga nagyon furfangos ember. Van-e valami terve?

— Éppen huszonhárom tervem van.

— No, és melyiket viszi keresztül?

- A huszonnegyediket.
- A huszonnegyediket? Nem közölné velem, édes uram-
öcsém?
- Semmiesetre sem.
- De hát miért nem?
- Hja! bizony csak azért, édes majszterné asszonyom,
mert még magam sem tudom.
- Oh, hogy szállja meg a mennyei ihlet drágalátos elmé-
jét, mert ha nem tesznek valamit, mindnyájan elveszünk éhen
az uram hóbortossága miatt. Hát mire való volt az a drága
ruha is annak a mihaszna taljának, aki se ingünk, se gallé-
runk. Inkább bizony a familiáját ruházta volna be azon a ten-
gernyi pénzen. De a bolond csak bolond marad. Most meg már
ahogy megjöttek a boros butéliák, eszt sem tudja örömeiben.
- Miféle butéliák?
- Miket Garibaldi küldött férjemnek a ruháért — mondá
Kutlikné a büszkeségnek némi árnyalatát meg nem tagadható
hangon.
- Ühüm! Hát boros üvegek! Ühüm... no, no... izé...
lássa, majszterné asszony, most már mindjárt van valami
csékély kiindulási alap tervünkhöz.
- Csak ki vele, édes drágácskám.
- Hol vannak azok a butéliák?
- Mindjárt le kellett vitetnem a pincébe: isten ments,
ha szoros zár alatt nem tartanám: nem maradnék meg a vilá-
gon, ha valami bajok esne.
- Heuréka! megvan a terv.
- Égek a kíváncsiságtól.
- Előbb azonban tisztázzuk az eszmét — mondám. — Az
a fő dolog.
- Kutlikné fejével bólintott.
- Tehát Szicília veszte, illetve eltávolítása volna a garádics,
mely minket is, a nénit is vágyainak harmadik emeletére
vezetné...
- Mintha csak a számból vette volna ki a szót.
- No, hát én ettől megszabadítom: hanem két dolog
szükséges hozzá.
- Kérje a lelkem üdvösségét, azt is od'adom — szólt
a majszterné felvillanó szemekkel.

— Oh, én még nagyobbat kérek. Titoktartást.

— Meglesz.

— És vak engedelmességet.

— Esküszöm.

— Most már minden jól van. Én meg fogom szabadítani. Én boldoggá teszem. Hanem még egy kérdést, Kutlik úr ugye nem jó haza ez éjjel. Ettől függ minden.

— Lehetetlen hazajönnie a vihar miatt.

— Oh, így már boldoggá teszem: de hogy ez megtörténhessék, adja át ez éjjelre a kulcsot. . .

Kutlikné erre a mondatra szűzies szeméremmel lesüté a sírástól az imént kivörösödött szemeit, kordován vastagságú arca fülig pirult, keble lihegni kezdett, s köhécselő mellét egy halk sóhajítás hagyta el: aztán rám nézett bizonyos megmagyarázhatatlan tekintettel, s lágy suttogó hangon rebegé:

— Szent isten, mit kíván tőlem. . . Az lehetetlen. . . Félek, nagyon félek. . . Mit fog mondani a világ, férjem.

— Semmit, mert sohasem tudja meg. . . Egyébiránt amint akarja — tettem hozzá tettett egykedvűséggel.

— Igaz, senki sem fogja megtudni. Nos, én nem bírok magától megtagadni semmit, rossz ember. Hanem azután óvatosan jőjjön, zajt ne csináljon az előszobában, nehogy a gyerekek felébredjenek. De hátha valami baj lesz belőle, gonosz csont!

A majszterné asszony fonnyadt mosolyait mind összeszedte, hogy szeretetreméltóságának kopott virágcserépébe ültesse.

— Ne féljen a bajtól semmit, majszterné asszony. Ez a baj szabadítja meg minden bajtól.

— Dejszen. . . — vigyorgott a majszterné — hanem az most már mindegy, megesküdtem, meg kell tartanom. aztán meg ha »ó úgy, én is úgy«.

Ezzel ruganyos léptekkel odafutott az ajtóhoz. Egy perc alatt leakasztá a függő szőgről s szűzies pirulás közt markomba nyomta *hálószobája kulcsát*.

— Ne, te ördögpozdorja. . . — tette hozzá csintalan mosollyal —, tied vagyok a kárhozatig.

Meghökkenve hátráltam elémbé tárt karjai elől s szám nyitva maradt az elámulástól.

— Ah! Majszterné néni — kiálték fel —, itt nagy tévedés forog fenn.

— Micsoda? Miféle tévedés? — kérde az áthevült nő némi tartózkodással és sötéten.

— Én a pincekulcsot kértem — hebegém a tizennyolc év félénkségével.

Kutlikné asszony majd elájult arra a szemtelenségre, hogy merem én tőle a pincekulcsot kérni, nekemugrott s tán egy hajszál sem marad rajtam épnek, ha dühét, melytől egész arca vonaglott, egyszerre ketté nem szakítja egy nagy köhögési roham.

Ennek tartalma alatt sikerült elsőknöm előle, emeleti szobánkba, számot adandó társaimnak küldetésemről.

Egy fél óra múlva azonban magához hívatott a majszterné, elmondván, hogy az elébb bolondozott velem, szívemre kötötte, hogy szabadítsam meg Sziciliától s átadá nagylelkűen a pincekulcsot. Tegyek, amit akarok, ő határtalanul bízik bennem.

Nekünk pedig nem is kellett egyéb. A pincekulcs, mint valami meghódított diadalmi zászló, általános »hurrá« felkiáltással üdvözöltetett. A fiúk arca örömben úszott, én pedig szóttem tovább a szálakat a terv kiviteléhez.

Estére ugyanis nobilis mulatságot szándékoztunk tenni a pincében, melybe az utcáról volt a bejárás. Ehhez a mulatsághoz örökös titoktartás esküje mellett hivatalos volt az utca valamennyi diákja és a »Lojzi« kéményseprő-legény, kit én invitáltam meg a szomszédból, s ki nagy hajlongások mellett ígerte »tisztelőt tenni« éjfél felé a »földalatti« szalomban.

Szegény Lojzi akkor még nem gyaníthatá, hogy milyen »tisztelőben« fog részesülni.

Esti tíz órakor összeültünk szobánkban vagy kilencen, aztán a vihar oltalma alatt észrevétlenül belopózkodtunk a pincébe.

Ez volt aztán a nagy nap, vagy inkább nagy éjszaka. A diák potyaszenvédély még nem nyert olyan táplálékot, mint a mienk. A butéliák a legnemesebb nedvekké váltak. Én mondtam a legelső toasztot Kutlik Józsefre, aztán megeredt a víz anekdotázás sötétben, majd különféle viták

és súrlódások, amik éjjel után általános kaotikus ölelgetésekben, vigyorgásokban és zűrzavaros kurjongásokban végződtek. Pokoli sötétség volt, senki sem tudta a másikról, mit és mennyit iszik, se azt, hogy a kedélyhangulat milyen stádiumán van: én csak a Lojzi legényre vigyáztam, kivel mindnyájan »bruderschaftot« ittunk s kinek holtrészeggé tétele terveim »sine qua non«-ját képezte. Meg voltam róla győződve, hogy ez sikerül, s nem csalatkoztam.

Lojzi barátunk sokat bevett a jóból s erőnek erejével esküdözött, hogy ő a burkus király kéménysöprője, s hogy egyszer a kéményből kihallgatta őfelségének beszélgetését a híres Bismarckkal: éppen azon tanácskoztak, hogy Kutlik uramnak fejét veszik, amiért Garibaldinak olyan ékes ruházatot mert küldeni. Ez egészen bizonyos, a hóhér akármelyik percben jöhet s a fejvesztéssel együtt jár a vagyonvesztés is: márpedig ez a sok drága ital kár volna burkus-gégébe, — igyuk meg magunk.

Ide lyukadt ki érdemes barátunk épületes elmélkedése, mígnem arra a szomorú tapasztalatra rogyott össze, hogy már az utolsó butélia bor utolsó kortya is helyén van.

— No, most már elvégeztük kötelességünket — mondtam józanabbul maradt cimboráimnak —, emeljétek fel Lojzit és hozzátok utánam.

Ezzel aztán bevittük a konyhába, Szicília szolgáló, a sváb-bogarak és poloskák kormos birodalmába; az én vezényletem mellett szép csendesen lefektettük a mélyen alvó Szicília mellé a földre, a pincekulcsot Lojzi úr kezébe téve, ki azt görcsösen szorítá abba össze.

— Most pedig, fiúk — mondtam —, a mi fejünk is nehéz, oszoljunk szét és feküdjünk le; aki pedig rókázni akar, szóljon, hadd tartom a fejét.

Lefeküdni csak könnyű volt — hanem fölbredni volt irtóztató. Az a gondolat, hátha kitudódik, hogy mi voltunk a bűnösök, mi lesz akkor? Kicsapnak a professzorok, ha ugyan Kutlik úr nem ment fel a consilium abeunditól azzal az egyszerű manőverrel, hogy agyonüt egy szuszra.

Azt kívántam magamban, mikor a bor gőze némileg oszladozni kezdett fejemből, hogy bárcsak soha ki ne virradna többé. Hadd lenne örökös éjszaka a földön, mely elfedjen

feltört pincét, hortyogó szolgálót, részeg kéményseprő-legényt s az érkező Kutlik elől járható országutat.

Nem tudtam szemeimet behunyni: búbanatos arccal és szepegő kebellem könyököltem ki az ablakon, belebámulva a csendes éjszakába, mely lassankint lehányta magáról rongyait, a felhőket, s láttatni hagyta csillagos homlokát.

Istenem, milyen jó a csillagnak, azt fel nem érheti a Kutlik keze.

Minél világosabb lett, annál jobban kezdtem remegni, mígnem félelmem tetőpontra hágott, midőn közelgő szekérszörgés hangzott fel a néma éjszakában, mely egy nagy »hahó« kiáltás mellett egyszerre megállapodott a ház előtt.

— Teremtő isten, megjött Kutlik.

Hiszen magam is ezt akartam — és mégis annyira megijedtem tőle. Hirtelen a takaró alá bújtam s fel nem mertem volna emelni fejemet a világot sem. De a takarón keresztül is hallottam vagy legalább hallani véltem valami keletkező dörömbölést, azután lármát, kiabálást, csattogást, ami mind úgy tűnt fel, mint a vesztőhelyre menőnek a lélekharang, és behunyt szemeim dacára is látni gondoltam egy kiütendő rémletes beháború előzetes drámai jeleneteit odakint.

Az izzadság gyöngyözött homlokomon, azt hittem belebolondulok. Nemsokára teljesen virradni kezdett, két társam is kinyitotta szemeit, de mint akik valami rosszra ébrednek, — ismét hirtelen elaludtak: csak szívök hangos dobogása hallatszott.

A nyolc óra közelgett, már iskolába kellett volna mennünk, és még senki sem kelt, mindenik eltagadta a másik előtt ébredését, még a lélegzetet is elfojtottuk. Iszonyú helyzet volt, a tegnapi diáksíny horderejét csak most fogtuk fel a maga borzalmisságában.

Néma csend uralkodott, egy légy szárnyainak dongását is meg lehetett volna hallani.

És ez ideglankasztó csendben egyszerre csak valaki belökte nagy robajjal az ajtót, hogy azt hittük, a föld rázkódott meg sarkában.

Félve pillantottunk ki. Kutlik volt, pipacspiros haragos arccal, villámó szemekkel, ziháló mellel és kitágult orrlyukakkal.

Ordíts kapu, kiálts város, mert eljött az irtózatos minuta, melyben lakolni fogunk bűneinkért.

Egyszerre elállt még a szívem dobogása is, s paplanom alá bújva égreszketető hortyogás míveletével palástoltam el félelmemet: ugyanazon módon a többiek is.

Seregeknek ura, mi fog most történni?

Úgy éreztem, hogy az egész világ zúg, zsong, fejem körül forog, s hogy a következő percben halva ébredek fel valahol a másvilágon.

Történt vala pedig az, hogy Kutlik úr megállott a szoba közepén, csipőjére helyezte kezeit, egyet fújt és azután a következő szavakkal könnyített lelke terhén:

— Képzeldék csak édes öcsémuraimék, mikor az a gaz Szicília mind kihordogatta az éjjel azt a drágalátos boromat a kéményseprő-legény szeretőjének, akit amint hazajöttem, ott kaptam mellette holtrészegen. Ilyen szégyen. . . ilyen szégyen. . . oh, beste lélek.

Kutlik úr fájdalmasan sóhajtott: mi pedig szavaira, mint egy varázsütésre, egyszerre felébredtünk.

— Az ám. . . Nagyon nagyban voltak már azzal a kéményseprővel — mondtam vidoran.

Kutlik úr újra sóhajtott.

— Nagy csapás. . . nagyon nagy csapás. . . Hanem meg is bosszultam magamat rajta. . . Megtüzesíttettem a vasalót, aztán odanyomtam a pofájára.

— No, ez derekasan le van kvittelve.

Kutlik úr harmadszor is sóhajtott: ami már inkább beillett volna bögésnek.

— Szomorú kvitt az. Ki adja most már vissza az én butéliáimat? Köszönöm szépen az olyan kvittet.

— Vegye úgy, Kutlik bácsi, mintha maga itta volna meg a borát.

— Igen ám. Hát Szicéliámat ki adja vissza? Elkergettem. El kellett kergetnem. . . Vértett a szívem, de »kellta«.

— Vigasztalódjék, hiszen megmaradt a felesége.

Kutlik bácsi lehajtotta fejét és még egy fájdalmasabb nyögést hallatott.

— Hiszen éppen az a legnagyobb istencsapása rajtam — hogy megmaradt

*

Délben galuska díszlett a nagy kék-stráfos tálon, amit Kutlikné asszony diadalmas mosollyal tett fel a nagy puhafasztalra. Kutlikné felém mosolygott, mintha mondtá volna. »Oh, te lángész, — ki olyan nagy mamlasz vagy.« Kutlik lehajtotta fejét és nem evett; mi pedig örültünk neki, mert annál több jutott belőle.

Hanem azontúl volt is oszt' finom kosztunk.

És mi ennek akkor jobban örültünk s nagyobb diadalnak tartottuk, mint Elzász és Lotharingia meghódítását a poroszok.

Bolondos kor a gyermekkor, kigúnyolja a férfiaság, de örömet mulat emlékeinél az öregség is.

A CSODÁLATOS GOMBA

S. . . professzor nemcsak tudományos ember volt, hanem híres is. Híres ember azért volt, mert Petőfi óra írta azon emlékezetes versszakot: »a poesiból is secundába ponált sok számár professorom«, tudományos embernek pedig azért látszott lenni, mert ő maga nagy természettudósnak tartotta magát; márpedig a mai világban nem elég csupán tudósnak lenni, hanem annak kell látszani is.

A természettudomány — mint tudjuk — nagyon tág mező; bele van hasítva a növény-, állat- és ásványország. De ez még nem mind. Hát a halak országa, asztronómia, geológia, sat., az is mind a természettudomány határában fekszik. Világhírű tudósok már e talajt megjárták s otthon vannak rajta; meg nem előzhetők semmiben, legfeljebb utolérhetők. S. nagy természettudós volt, de emiatt még nem volt elbizva. Az még csak mind bliktri, amit Linné, Darwin, Dörner is tudtak. Hanem neki van egy extra tudománya, amit előtte nem tudott senki, amiben ő a mester és rendszeralkotó — s ez a *gombászat*.

Ah, a gombák! Ezek a csodálatos vimerlik az anyaföld barna arcán, mik a felhők csókjától fogamzanak meg menyasszonya, a föld méhében, s megnőnek egy perc alatt, elszáradnak egy óra alatt. Ez a föld költészete. Menjetek ki langyos

tavaszi éji eső után az ősröngyögekbe, hol még emberi láb és eke nem járt, ott azután megmutatja magát jó ősméregeseknek, akik szeretik, igazi arcával a föld. Felölti ünneplő üde ruháját, haja, a százados fák, ámbrát lehel, virágok illata részegítő mámort áraszt körül, a hajnal pirulva üti be arcát, mintha üzenetet hozna a szerelmes felhőktől: maga a föld mintha megittasulva pihenne az űrben, szinte édes sóhajtást látszik hallatni.

Ebben az édes sóhajtásban terem, születik a — gomba.

A professzor úr ugyan nem így magyarázta meg a gomba eredetét nekünk tanítványainak; hanem. . . ki tudja. . . nem-e nekem van igazam? A professzor úr sok olyan dolgot magyarázott meg jól, amihez nem értett, hát én miért ne magyarázhatnék meg valamit rosszul, amihez én sem értek?

De hogy sok szószaporítás ne legyen a dologból, mindjárt arra térek, ami teljesen feljogosít arra, hogy a professzor úr magyarázatait szépen elmellőzzem.

Történt pedig velem az a deák-életben hallatlan eset, hogy egyszer tökéletesen jóllaktam s az uzsonnáról felmaradt kenyérbélből furcsábbnál furcsább alakokat gyúrtam, mint ez már rendes szokása a keresztény érzelmű kosztos diáknak, ki nagyon ügyel rá, hogy valahogy a gazdának hasznot ne csináljon.

De különben is szokásom volt, — mint kívülem még sok más embernek is —, hogy a puha kenyérral egész szenvedélyem volt babrálni; csinálni abból láncot, széles karimájú tót kalapot, félcizmát s több ilyen bolondságokat. Biz ez közönséges foglalkozás; de hát az ember úgy tud örülni egy-egy sikerült figurának, mint a szabólegény a remekének.

Valamikor egész véletlenül egy széles karimájú tót kalapot gyúrtam ki puha kenyérbélből; a bizony el volt találva s éppen úgy nézett ki, mint egy gomba. No, hát csináljuk át gombává, gondoltam magamban, s ugyancsak hasonló anyagból készítettem neki a valódihoz hasonló gyököt.

Természetes dolog, hogy nem sokat törődtem vele, feldobtam az egész mesterművet valahova a kasznyi tetejére; s körülbelül csak egy év múlva akadt ismét kezembe olyan kemény állapotban, mint a kő.

Mikor a földhöz vágtam, össze nem tört, de szikrát adott. Ez azt a gondolatot sugallta fejembe, hogy ha én most azt a gombát kifesteném szokásos moh-színűre, gomba-minták után, mint ritkaság figurálhatna íróasztalomon.

És úgy tettem, amint gondoltam. A gomba utánzása nagyszerűen sikerült. A százados moh ódon színe, az árnyalatok és mélyedések úgy néztek ki, mintha valóban a természet alkotásai volnának.

Tanulótársaim irigyelték az érdekes leletet s sokat vallattak érte, hol találtam?

— A Szitnya hegyén — felelém.

Tudták, hogy oda sokat szoktam kijárni, nem ugyan a természettudományok kedvéért, hanem a hegytetőn lévő spelunka (a csárda ottani elnevezése) iránti előszeretetből, mely a földi örömeket kóstolgatni szerető tanulóifjúság számára úgy is mint félreeső hely, úgy is mint ama bizonyos magaslat, honnan minden igazibb színben tűnik fel, szolgált kedvenc tanyául.

A gombával elbolondítottak száma addig-addig nevedett, míg egyszer S. professzor úr füleibe is eljutott annak híre.

Egy este beállít hozzám Vankovics, (talán így hítták?) a »pedellus«.

— Köszönteti S. professzor úr, kéretve, szíveskedjék neki elküldeni azt a gombát.

Elhűlt bennem a vér a félelemtől.

— Miféle gombát? — hebegém. — Nincs nekem semmi gombám.

De Vankovics vizsla szemével már akkor régen megpillantotta íróasztalomon.

— Hehe! mást bolondítson, ne engem. Látom én, amit látok. Ott van a gombája a kávésbrik mellett, hát csak ide vele szaporán, mert a professzor úr rám parancsolt, hogy élvezve kézhez kerítsem.

Elsápadtam. Egy perc alatt keresztülcikázott agyamon egész láncolata azon szerencsétlen eshetőségeknek, miket hazugságom, ostoba, hóbortos tréfám maga után vonhat. A professzor észreveszi, hogy kenyérbéلبől van, azt fogja hinni, hogy őt akartam elbolondítani. Homlokomról csurogni

kezdett az izzadság. Még az is megeshetik velem, hogy »abeundit« kapok. Mit tegyek? Bevalljam? De hisz akkor kikacag az egész líceum s ujjal fognak rám mutatni, mint valami világcsalóra. Eh, legokosabb lesz valami kibúvó ajtóat keresni s a gombát nem adni oda.

— Hm! a gomba kellene a professzor úrnak — szólék —, nem lehet, édes Vankovics úr, nem lehet. E gombakövélet drága kincs nekem s legfeljebb térítvény mellett adhatnám át a tanár úrnak, ha ugyan a térítvényt elhozta volna, föltéve, hogy még akkor is útját nem állja az idő rövidsége, mert én holnap reggel a Nemzeti Múzeumnak fogom elküldeni.

Vankovics hosszú orral távozott, s én megkönnyebbülten lélegzék fel, mint aki lidércnyomás alúl szabadult. Most már mitevő legyek? Legcélszerűbbnek látszott előttem a gomba megsemmisítése, de míg egyrészt sajnáltam az elhíresült művet végképp tönkretenni, másrészt a tanár haragját sem simítom el vele, mert még borzasztóbb lesz dühe, ha megtudja, hogy a gombát elcsaptam, csak hogy hozzá ne jusson. Hazugság sem menthet ki a hinárból. Ha azt mondom, hogy a Múzeumnak küldtem, képes azonnal Pestre utazni a nevezetes tárgy tudományos meg szemlélése végett, ha azt állítom, hogy ellopták, felszaglászta a policájokkal az egész várost, míg végre is kisül a turpisság.

Amint így hánykolódom bennem a lelkiismeret, mentő deszkát keresve a kétségbeesés tengerén, egyszerre megnyílik az ajtó és belép rajta S. professzor úr.

— Ah, szervusz, humillime. Hm, hm. Hát maga a Múzeumnak szánta a gombakövéletet? Piha! a Múzeumnak. . . Múzeumnak; — itt oszt' a fejét csóválta a tanár úr és még egyszer mondá: — a Múzeumnak. . . Hát mi je magának a Múzeum? — tört ki dühösen — apja, anyja, unokatestvére? Semmi. Ugye semmi? Hanem a líceum, az a maga nevelőapja, humillime, az iránt nem szabad hálátlannak lennie, ha érzés van önben. A líceum embert nevelt magából és most ennek jutalmául követeli magától. . .

— Kifizettem érte a tandíjt, kérem alássan. Nincs követelni valója rajtam a líceumnak.

— Nem a tandíjt, hanem a kövéletet követeli, nem követeli, hanem kéri. . .

— Már nincs meg — mondtam reszketve.

A tanár úr egyet ordított, mint a vadállat kétségbeesésében, azután villámhirtelen felém ugrott és nyakon ragadott.

— Tolvaj, rablógyilkos. Hát az mi volt, amit most sanszíroztál be a hátulsó zsebedbe az íróasztalról?

Ezzel belenyúlt a zsebembe, én hagytam magammal cselekedni mindent, olyan érzéktelen voltam, mint a gombakövület, amit a professzor úr a zsebemből kihúzott.

Szemei ragyogtak az örömtől.

— Itt van, megvan, kezemben van. . . az én kezemben, az ország legnagyobb gombászának kezében. . .

S azzal futott ki, mint az őrült, még a kalapját is ott hagyta. El sem küldött érte egy hétig: pedig csak egy kalapja volt.

Nem volt szüksége rá. Nem mozdult ki egy hétig a szobából. Éjjel-nappal írt, dolgozott.

Én ezalatt az egy hét alatt képzelhetni minő halálfélelme-
ket álltam ki, elgondolva a következményekre, ha az öreg a csalást kisüti.

Egy hét alatt befejezte munkálatát. Nagy nap következett. Az összes tanári kar és tanuló ifjúság meg volt idézve a líceum nagy termébe. Senkinek sem volt szabad elmaradni.

Reggel tíz órakor már mindnyájan ott voltunk, anélkül, hogy tudnánk mire. A terem közepén egy nagy szekrény állott zöld posztóval elleplezve.

Végre bejött a tanári kar is fekete ruhásan, S. tanárral élükön.

Az igazgató odalépett a betakart szekrényhez s egy-kettőt köhécselt bevezetésképpen mondandójához.

Mindenki valami meglepőt várt s elfojtá még lélegzetét is: de én még százszor rosszabbat vártam valamennyinél.

— Tisztelt tanári kar és ifjúság — szólt a direktor —, ma örömnünnepet ül a tanoda és a tudományosság. Azon célra hívtam önöket össze, hogy bizonyos ünnepélyes formával üljük meg azon tényt, hogy az első *gombakövületet* mi adjuk a világnak, ma van ezen *gomba kövület* ünnepélyes leleplezése.

Ezzel lerántá a leplet — s ott állott ékes mahagónifa üvegszekrényben az én kenyérfigurám.

Mindenki futott, hogy megtekinthesse.

Azután S. tanár lépett fel gőgös tartással egy tribünre és egy hosszú értekezést olvasott fel az ünnepeelt gombáról, eredetéről és átalakulásáról egész a mai napig. Nekem is köszönetet szavazott, amiért a nagybecsű kincset önként engedtem át a tanodai múzeumnak. Az értekezést viharosan megéljenzették s minden európai nyelvre leendő átfordítását s több ezer példánybani kinyomatását az iskola költségén elrendelék.

Végül pedig a nagy nap öröme az iskolai inspektor mindnyájunk számára pompás díszebédet adott, melyben S. professzor elnökölt, én pedig jobbján ültem.

És azóta sok év elmúlt. Porrá lett S. professzor is, én is megkomolyodtam, a világ is sokat haladott, hanem azért a gombakövélet még most is ott őriztetik a líceumi múzeumban, s a tudományos értekezést szent kegyelettel betűzgetik pápaszemes tudósok.

Minden bolondság az ég alatt.

A ZSIRÁNS-KERESŐ

A fővárosi élethez is, mint a háborúhoz, három fődolog szükséges: pénz, pénz, pénz. Mindamellet akadnak, kik ezen hármas evezőlapát nélkül is abban a csónakban óhajtanak evezni, mely a jólét s társas örömök partjai közt siklik szakadatlanul. Vagyombukott hajdani nagy urak, fényes történelmi neveikből élődő proletárok, gazdag nagybátyaik hosszadalmas életének keserű csapásával sújtott fiatal reményei a tej-jél-mézzel patakozó hazának, melynek földéből sietnek magok alól minél előbb elkártyázni, elfiakerezni, megenni, meginni a nekik jutandó darabot. És ez a láncszem lehet a felső régiókból egész a száz esztendőre lefoglalt fizetésű hivatalnok, a semmittevő elegáns utcataposó specialitásokig. Tovább nem megy. Ami ezen alul van, az már más kvalifikáció alá esik.

A kvalifikációt azért említtem — mert szigorúan tisztességes embereknek kell lenniök, vagy legalább látszaniök, miután megélhetési módjuk épp e külső tisztesség. Ha az életfenntartási módozat és eszköz osztályozásánál a jogi meg-

határozás az írókat és királyokat helyezi a legmagasabb sorba, mint kik a nagy nemzetösszeg által tartatnak fenn, harmadikul alaposan beválnak az új kaszt emberei, kiknek ambíciója abban kulminál, hogy minél több ember kötelezze le őket azzal, — hogy kötelezze le magát értük.

Ez azon ok, melynél fogva szükségük van széles ismeret-ségi körre s következésképp minél több tisztességre. Vagyonuk a t.c. közönség; nem csoda tehát, ha örökké vagyonukkal foglalkoznak: ott vannak mindenütt, ismernek mindenkit, és tudnak mindent; könnyen felednek és könnyen tanulnak; arcukon az életkedv derüje, homlokukról lesugárzik az ember-szeretet, mindenki iránt nyájasak, szorításra mindkét kezüket nyújtják.

Szeretetőknél azonban mégis vannak fokozatai: a kereskedőt szeretik legkevésbé, »az számító ember« s »filiszter«; a falusi úri ismerőst legjobban, »az könnyen hívő, galant s szinte hízik bele, ha nevére szorulnak«; — hiszen bagatelle. . . csak a neve kell, egyéb semmi.

Csak hogy nem mindig megy ilyen könnyen. A »falusi erkölcsök« rohamosan vedlenek az emberiségről s a zsiráns-keresés kezd háládatlan foglalkozás lenni. Pedig fáradságos munka és kitűnő talentumot föltételez ott, hol a tőkély magaslatáig emelkedik.

Vannak ugyan még mindig univerzális jótállók, a XVI-ik századból áthozott »jó szívek, egzotikus növények«, kik a XIX-ik század talajában veszni, pusztulni kezdenek a sok nyesegetéstől, melynek saját természetök teszi ki. Ezekhez könnyen fér a megszorult barát vagy ismerős. De mit ér, ha a hitelezők gyarló sajátságaihoz azon elvetemedett logikát öröklik: olyan zsiránst kívánni, kiről meg vannak győződve, hogy senkinek sem szokott zsirálni egykönnyen. Íme, a világ-rendszer egy nagy hibája! Egy dilemma, mely beleütközik a teremtés ésszerűségének törvényeibe!

Ezen összeütközés kiegyenlítése az a tudományos manőver: kifogástalan »forgatót« fogni a kifogásolható »elfogadónak«.

Mennyi rafinéria, milyen attak és diplomáciai tapintat szükséges egy oly megnyert ütközethez, azt csak az tudhatja, ki oroszlánszelídítéssel foglalkozott.

A zsiráns-kereső legelőbb is a kiszemelt áldozat véralkatát, egyéni sajátosságait, természetét, szokásait tanulmányozza. Meglepi, mikor jó hangulatban van; délután megy hozzá, szorosan azon időpontban, midőn feketekávéját szűrösi, a derült kedélyességet árasztó illatos latakia mellett.

A fogadtatás ilyenkor csak jó lehet.

— Szervusz! Jó hogy jössz. Iszol egy csészével?

— Köszönöm. Lehetetlen. Sietek, csak egy percre szaladtam fel. Inasodat láttam odalenn: az mondta, hogy itthon vagy. Megnézem, gondolám. .

— Okosan tetted! De hát ülj le!

— Lehetetlen, barátom, lehetetlen. Egy halaszthatatlan ügy, egy izé.

— Örökké sietsz, pedig látod, olyan jól esne egy kis diskurzus a régi időkről.

— Magam is pompásnak találnám. Az ördögbe is. . egy csésze jó mokka, egy pipa jó dohány s hozzá még harmadikul egy szellemdús társalgó — az olyan szent háromság, barátom, mely föléleszti bennem a kultuszt, — azonban. . .

— Semmi azonban. Leülsz s itt maradsz.

— Nem, nem. Okvetlenül találkoznom kell X-szel még ma. Egy kis malőröm kerekedett. Bagatell. . . egypár forintra volna szükségem. X fogja zsirálni.

— Hüm! — morog a csibukozó áldozat — az már más.

Úgy hát nem is tartóztatlak.

— Isten megáldjon! Futok, mert az ügy sürgős, becsületbeli, s félek, otthon nem érem X-et. Szervusz.

Az áldozat az ajtóig kíséri látogatóját s nyájasan rázza meg kezét.

— Apropó — kiált fel a búcsúzó bosszúsan ütve homlokára. — Milyen ostoba vagyok! Hiszen sokkal egyszerűbb lenne, ha például te magad lennél oly szíves. . .

Az áldozat arca egyszerre meghosszabbodik, ajka savanyú mosolyra fintorul, s kezét hidegen siet kihúzni felebarátja szorongató markából, mely kimért biztossággal közeledik zsebe felé.

— Szívesen — dadog fanyarul. — Ezer örömmel, ha X nem teljesítené. Szervusz!

Azzal visszaoson az ajtón s becsapja maga után. Újra szürcsölni kezdi kávéját s színi a csibukot. Dohány, kávé nem ízlik neki, s ő maga is kellemetlenül érzi magát otthon. Siet menekülni valahová. A balek! Azt hiszi elmenekülhet. 'Alighogy felhúzza felöltőjét, kesztyűit, már megszólal a csengettyű. A zsiráns-fogdosó visszatér. Természetes, hogy azonnal, amint az utcára ért, arról a »pech«-ről értesült, miszerint X huza-mosabb időre elutazott, nem maradt tehát egyéb hátra, mint visszatérni, s kedves barátja iménti szíves ígérete folytán sat.

.. Az áldozat meg van fogva. Darab ideig még vergődik a hálóban, okul hozva családos és szegény voltát (mit »kiparírozni« csak gyerekség már), aztán megadja magát.

De még ezzel nincs végezve a sziszifuszi munka. Ez csak az érem egyik oldala.

A váltó már alá van írva, de míg elhelyezve nincs, addig csak holt papír. Az elhelyezés pedig nem tréfadolog. A pénzemberek bizalmatlanok és gyanakodók. Annak kölcsönöznek legörömostebb, ki nem szorul kölcsönre. A bizalmatlanság és gyanakodás réme mindenütt nyomukban húzódik s a tényeket sötét színekkel satírozza ki. Fekete mezőbe rajzolt alakok a kölcsönkérők. Mi a teendője tehát az élelmes embernek? Kiradír gumizni maga körül a sötét mezőt. A jó zsiráns csak akkor válik azzá, ha el tudják hitetni, hogy jó.

Emberünk ebben is remekel; mi különben nem csoda, mert hisz az egész egy és ugyanazon tudomány, csakhogy kétfelé ágazik, mint a jog; alaki és anyagi részre. Az öt ujjában van minden csinja-bínja: az öreg uzsorásnak még a vér-lüktetését is ösmeri. Kipróbált vén róka, kivel nem ma fog először »gseftet« csinálni. Régi ismerőse az már a maga formájú embereknek!

Ott ül egész nap a leglátogatottabb fiatalági kávéházban harminc év óta, mikor a legelső ötven ftot adta ki, mely azóta százezrekre szaporodott. Az ország fiatal nemzedéke ott nőtt fel szemei előtt, s a fiatal nemzedékkal együtt tőkéje is. A tőke olyan mint a verem: minél többet vesznek ki belőle, annál nagyobb, ő maga is olyan mint a verem: aki egyszer őbelebotlik, az be van esve és ki nem mászik soha többé. Pedig sokan botlanak bele. Mindennap akad »Geschäft«. Az emberiség nem okosodik: vagy ha okosodik is, a maga kárán, ha

ágaiba új erkölcsöket olt is az idő, — a gyökér mégis megmarad bolondnak, s a hajtása megint csak a régi, melyről ő gyűjti a mézet. A »goldene Jugend« minden évben a — tavali.

— Jó estét, Herr von Kraxlhuber — köszönti emberünk —, kávézunk, kávézunk. . . Az ördögbe is, jól mennek a Geschäfte. . .

— Ha nem csurran, csöppen. . . Sok fáradozásnak gyakori vendége az isten áldása.

— Kétlem.

— A Geschäft is csak úgy ér valamit, ha isten keze köti meg.

— A poklot! Még bizony bebizonyítja, hogy a Geschäft a nyolcadik szentség.

Hősünk mintha zsebkendőt keresne, kihúzza zsebéből merő szórakozottságból a kitöltött váltót, aztán hirtelen visszadugja.

— Nos, mi az? Mutassa ide!

A váltó birtokosa felpattan:

— Hallja, Kraxlhuber, maga impertinens ember. . .

Kraxlhuber úr kiveszi tubákpikszisét s kedélyeset szipant.

— Kikérem magamnak.

— Mi köze magának az én váltómhoz? Mit kapkod utána?

— Azt gondoltam, hogy úgyis nekem hozta.

Emberünk gúnymosolyra vonja össze száját.

— Hogyisne! Az nem magának való.

— Ugyan, ugyan. . . micsoda már az? Legalább mutassa hát meg; hátha »csinálhatnánk« valamit.

— Nem ettem bolondgombát, hogy egy ilyen váltót a maga körme közé dobjak. Nem mutatom. Tudja-e, hogy Z. a zsiránsom!

— Hadd lássam csak. . .

— Nem adom, ha mondom. Eresszen.

• Emberünk erővel ott akarja hagyni Kraxlhubert, kit egészen elfog a méltatlanság keserősége s majdnem könnyezve érzékenykedik, hogy hozzá csak a rosszfelmájú váltókat hozzák — a jókat elviszik komisz uzsorásokhoz.

Hősünk gentleman természete végre is felülkerekedik s nagysokára és nagynehezen belenyugszik, hogy váltója Kraxlhuber úr Wertheim-kasszájában pihenje negyedéves álmát.

Aztán füttyörészve ballag el a kistrófolt összeggel a legelső fiáker-állomásig, s van hegyen-völgyön lakadalom, míg az utolsó forint is annyira le nem olvad, hogy csak éppen egy üres váltóra telik még, mellyel újra zsiráns-fogdosásra indulhasson.

. . . A jószerencse sokáig szereti kísérni lovagját: sokszor talál, — de egyszer mégis az a vége, hogy nem talál, s akkor nagyon könnyen megesik, hogy egy olyan váltó kerül a Kraxlhuber úr Wertheim-szekrényébe, melyen az a kéz a forgató, amelyik az elfogadó.

AZ ÚJSÁGFALÓ

A lapolvasás ma már a fővárosban olyan életszükséglet, mint a mindennapi kenyér. Az ezelőtti embernek volt kedvenc lova, kedvenc agara, kedvenc hölgye, kedvenc mulatóhelye; a mai embernek ezeken fölül még kedvenc lapja is van. E nélkül lehetetlen egzisztálnia. Ha pénztőzsér, nagykereskedő és izraelita vagy: a »Lloyd«-ot járatod, ha katolikus és pap: a »Magyar Állam«-ot; ha nem vagy pap, de mégis katolikus: a »Magyar Politiká«-t; ha a sors kálvinistának alkotott és a gondviselés baloldalinak megtartott, a »Hon«-bul meríted az igazságot; ha pedig vidékről beszár-mazott poéta lennél: a »Családi Kör«-höz szítnál. Még ha lapszerkesztővé lettél is, alatta állasz az ígézetnek, mert akkor is van mindig olyan lapod, amelyikbe szerelmes vagy, — a magadé. Lehet, sőt bizonyos, hogy olvasod a többit is, de azért csak annak az egynek hiszesz.

Hanem bezzeg mennyire egészen más ember az újság-faló. Te önző, válogató, elfogult vagy; ő igazságos. Ami nálad vonzalom, az nála már szenvedély. Te szereted a liliomot színeért, az ibolyát illatáért, a barackvirágot gyümölcseért, ő nem; — ő, mint a szenvedélyes botanikus, szereti valamennyit, azért, mert növény valamennyi.

Már kora délután beül a kávéházba s nekiesik először a napilapoknak. A »Napló«-bul és »Lloyd«-okbul átfutja röviden a sürgönyöket, aztán úgyszólván mohón nyeli el vezércikkeiket, majd félredobja s a »Hon«-t keríti ki, egy pillanat alatt lefejtven emlékezete gombolyagjáról a tárca-regény múlt számban megszakadt fonalát, hogy azt a mostanival összekösse. A »Reform«-ban a dolgok ijesztő állapotáról szerez tudomást, a »Fővárosi Lapok«-bul a társasélet újdön-

ságait csemegezi, az »Ellenőr«-ben a koalíció újabb terveit, az »Egyetértés«-ben pedig polémiát keres szomjas tekintete.

Ha mindezeket keresztülesett, föltéve, hogy két órakerendelte meg feketéjét, mely nála csak eszköz a cél elérésére, türelmetlenül nézi óráját. Három! Az esti lapokat csak négykor hozzák. Bosszankodva fészkelődik székében s újra előszedegeti a már egyszer eldobott lapokat, hogy most már átolvassa, címeiktől kezdve egész a negyedik lapon előforduló hirdetésekig, hol a nyilvánosság állandó vendégei »Orlicé«, »Handler«, »Én Rix Vilma« és »Pénz becsületszóra« kísértik és vigasztalják a nyájas olvasókat.

De ezeknek is vége szakadt, s ő, mint valami fáradságos munka után szokás, nagyot nyújtózik és ismét kiveszi óráját. Csak fél négy! Mi ördögöt csináljon? Gondolkozik? Teljes lehetetlen! Agya annyira túl van terhelve a különféle cikkekből beleszármazott idegen gondolatokkal, melyek az ő saját eszméit vastagon bepókhálózzák, hogy egyáltalán arról sem képes gondolkodni, vajon miről kellene tulajdonképp gondolkoznia.

Egyet ásít. Az ásítás a nyugvó elme ünnepi köntöse. Ebben a köntösben, ti. ásítás közben, per associationem idearum eszébe jut a »Budapesti Közlöny«. Na lám, majd kihagyta! Pedig hátha valami érdekes kinevezés, vagy fölmentés van benne, s egyéb hiányában legrosszabb esetben azzal mulat, hogy keresztülbetűzi: hány ismerőse ellen van elrendelve árverés. Ez a legdrámaibb tartalmú lap.

Hanem az esti lapokat mégsem hozzák: már ezt nem lehet kiállani! Türelmetlenül izeg-mozog, csenget a kellnernek, kérdezi: mi az oka az esti lapok késedelmezésének? Micsoda visszaélés az a közönség türelmével? Máskor mindig négykor hozták, s ma íme öt perc négy után!

De nini, milyen tisztán, makula nélkül kacérkodik a »Magyar Állam« ott az egyik szögletasztalon, kínálva szellemi kincseinek tárházát a tudományok szomjúhozóinak. Miért ne merítsen belőle? Végre is minden válfaj jó, kivéven az unalmast. A »Magyar Állam« pedig nem unalmas, mert különös. Egy megfordított közvélemény! Mondjak egy malíciózus hasonlatot? Képzeljének oly hölgyet, ki abból a célből

megy nyilvános bálba, hogy petrezselymet áruljon! Ugye, képzelni is különös? De ha megértjük, hogy a petrezselyem jó áron kel el, egészen természetessé válik, s nincs okunk valami különösen megbámulni a zöldség-árulót!

— Ah! Végre megjött az esti lap! — Az újságfaló félig felemelkedik ülőhelyéről, hogy azzal is hamarabb legyen; előre hajlik teste felső részével a kellner felé, ki protekciós mosollyal már messziről nyújtja az epedve várt »Abendblatt«-ot. Mily élvezet! Egy egészen ismeretlen világ titokzatos gyönyöre fekszik előtte az egymásra dőlő, apró, fekete betűkben. A kíváncsiság láza kellemesen reszkettetni meg való-ját, csiklándozza idegeit. Kedélyállapotával csak a kávé-nénikeé versenyezhet abban a percben, midőn érdekes pletykát veendő tudomásul, még egyszer ajkához viszi az isteni italt és kényelmesen elhelyezkedik zsöllyéjében, hogy mintegy megvesse ágyát a bekövetkező gyönyörnek. Az újságfaló ehelyett rendesen burnótszelencéjét veszi elő s megtisztelti orrát egy-két csipetnyi abrakkal, miáltal azt sokkal fogékonyabbá teszi az olvasandó politikai kombinációk rejtett célzatainak fölszimatolására. Egy-kettőt köhint s gusztálva ereszti szemét a távirati híreknek. Ez a legelső mohó kirándulása! Ha nincs valami betűkkel szedett világbontó esemény, sóhajtva fordít az első lapra s valódi ingyenc-lassúsággal kérődzi át a legújabb eseményeket, míg azokbul valami fejletlen ideát facsarhat ki a maga számára, mely — mint a nedves talajban átültetett káposztatorzsa, csodálatos alakú káposzta-szörnyeket hajtván — az ő fejében bolondnál-bolondabb eszméket szül, mintha sűrű köd nehezednék agy-velejére, mely hömpölyögve ott kóvályog, a lázálmok víziója; ágaskodó új koronák, bukó kormányok, alélt respublikák és véres háborúk válnak ki belőle, hogy ismét egy homályos, semmitmondó káosszá folyjanak össze.

Már esti hat óra, midőn végre nagy elégedetten elhagyja a kávéházat. Az utcán gondolkozva megy, néha megáll, még egyszer végigjártatva fantáziáját az olvasottakon, csendesesen morogva magában:

— Der Bismarck ist doch ein Kerl!

Vagy ha nem Bismarckról olvasott, éppúgy megteszi a maga félhangos megjegyzéseit a karlista háborúról, gr.

Andrássyról, Arnimról, Alfonz királyról vagy az Ofenheim-pörrül.

Éjszaka is ezekről álmodik, mert az újságfaló rendszeren nőtelen, vidám társaságot nem szerető, rokontul, baráttól elszigetelt ember, kinek nincs senkije, s miután senki sorsa nem érdekli különösen, az univerzumhoz szegődik egész odaadással. A világ színpadán játszó kiváló személyeket tartja ismerőseinek, beleéli magát sorsukba, együtt érez, együtt cselekszik, együtt örül és búsul velök.

S ezt már annyira megszokta, hogy mikor (például hetfőn) nem jelenik meg lap, egész délután mogorván, rossz kedvvel jár-kezel az utcákon, mint a magára maradt ember, ki ma semmit sem hallhatott — kedveseiről.

ÖRZSIKE TÖRTÉNETE

A szegény Örzsike árva leány volt, apja, anyja ott feküdt már régen a maga helyén az anyaföldben. Még piciny gyermekkorában haltak el, emlékezete ködéből a kedves, nyájas szülői arcokat össze sem bírja szedni, elnyelte őket örökre a felejtés. A faluban sokan élnek még, akik emlékeznek rájuk. Mennyire szeretne emlékezőtehetséget cserélni velök, ha csak egy percre is, hogy lelke elé idézhesse fájó, de mégis édes találkozásra azokat, akik őt bizonyosan nagyon-nagyon szerették.

Oh, hogy a szeretet nem bírja túlélni a törékeny testet, mely fölött uralkodik!

Örzsike sokszor gondolkozott olyan komoly dolgokról, mi lesz az emberből, mi lesz a szeretetből a halál után? Csillag lesz, oh bizonyosan csillag, mely az égbolton vigyáz fényes szemével a gyermekre: jó-e, szófogadó-e, mint megy a sorsa? Ama számtalan csillag, mely oly mesés fényvel ragyog derült éjjeleken, elhalt, mennybe költözött emberek, szeretteink onnan a magasból reánk néző szeme.

A gyermekleány bele volt bolondulva a csillagokba, nem bírt betelni nézésökkel. Nem csoda, hiszen valami jótékony megnyugvást, valami édes rezgést öntött azok látása szívébe, mintha mamáját, az ő édes mamáját látná, aki integet, beszél

onnan, csodálatos meseszerű jelekben, miket nem hall, nem ért, de amik mégis hangokká idomulva zúgnak kis fejcskájében s csendesen elringatják őt.

Oh, milyen édes álom az, mikor a nyitott ablakon át csillagok fénye önt szürkéséget a fekete éjszakába. A mama szeme van ott olyankor. Hátha ő maga is ott jár, mialatt gyermeke alszik. Ki tudja, ki tudja? Hátha ő illesztgeti össze a fejealját, hátha ő igazgatja meg a lecsúszott paplant, hogy oly édes nyugvás esik rajta! Igen, a mama jár ott, túlvilági drága ajándékot hozva, édes álmot.

Úgy sincs egyebe a szegény gyermeknek, mint álmai. Egész vagyona egy levél, egy könnyzáró-elmosta betűjű levél, melyet szegény özvegy édesanyja írt haldokolva. Ez a levél nővérenek, egy gazdag özvegyasszonynak szolt:

»Kedves testvérem, Klára!

Vedd szívedre reszkető kezem utolsó vonását, hidegülő szívem utolsó dobbanását, haldokló ajkam utolsó kérését: légy anyja szegény, árva gyermekemnek.»

A levelet kézbesítették a temetéskor Klára néninek, s az aztán magával vitte a hároméves Örzsikét, de a haldokló ajkak utolsó kérését nem tartotta meg, mert nem volt anyja Örzsikének, hanem zsarnoka. Rosszul, kegyetlenül bánt vele nemcsak ő, hanem egész környezete: vásott fia, Miklós, és körülbelül öt-hatéves leánykája, Zsuzsi. Mindennap szemére vetették, hogy ő ott idegen koldusleány, kinek semmi joga ahhoz, hogy boldog legyen, hogy egy asztalon egyék az ő kenyérből, mely mindenki másnak az isten mindennapi áldása, de az ő számára »kegyelemkenyér« a neve annak is. Nevelésével senki sem törődött. Szegény árva sorsát boldog isten bírja! Ki törődne már az árvával? Minden eleven állat tartozik valahová, van valakije. Ki látott kis bárányt, melynek ne akadt volna gazdája? Csak az emberi lény áll egyedül, ha árva. Annak nincs pártfogója, azt mindenki ahhoz utasítja, kire a kis bárányt nem bízna végképpen — az istenhez; ő viseljen rá gondot.

És az viselt is rá gondot, mert megérdemelte. Becsületes, engedelmes, jószívű, alázatos gyermek volt; megadással tűrte a rossz bánásmódot, melyben nagynénjénél részesült. Az isten adott neki hozzá tűrő, vallásos szívet, mellyel meg tudott

nyugodni azon sok rosszban, mit a körülmények rámértek. A vallás megerősíti a leggyengébb vállakat is, hogy meg nem törnek a legnagyobb teher alatt sem.

A nevelés pótlására éles ésszel áldotta meg az isten, mellyel elleste azt, amit Zsuzsikának majdnem tölcserrel öntöttek fejébe nyelv- és zenetanítói. És amit sohasem tapasztalt másoknál maga iránt — legjellemzőbb tulajdonsága jó szíve volt.

Még a szűken mért betevő falatot is megosztotta másokkal, nálánál is ügyefogyottabbakkal. Egy szegény koldusfiúnak szokta elrakni sovány kenyérből álló uzsonnáját. Őrzsikét, amint nagyobb lett, mindennap beküldték a mintegy négy órányira fekvő városba, a másnapon szükséges élelmiszerek bevásárlása végett. A Klára néniék falusi laka regényes sziklák alatt állott csendes völgyben, de azért némileg már a városhoz tartozott, mert csak egy lejtőn és egy dombon kellett végigmenni, s mindjárt ott találta magát az ember a sok-sok ember között a felcicomázott kirakatok előtt.

Be sokszor is megmérte Őrzsike ez utat, s be sokszor is várta már ott éhezve, kimerülten a koldusfiú. Sohasem ment el mellette üres kézzel. Hiszen olyan szenvedő, olyan boldogtalan arca volt a szegény »rongyos Miskának!« Lehetetlen volt meg nem esnie rajta Őrzsike jó szívének. Aztán olyan édes dolognak érezte parányi szíve, hogy még ő is képes örömet okozni másnak. Hátha még tudta volna mekkorát! A »rongyos Miska« sápadt, kiaszott ábrázatát mindannyiszor öröm öntötte el, valahányszor megpillantá távolból a kopott kalapot (mely új korában a Zsuzsié volt) Őrzsike fején, és a messziről fehérülő kosarat, melyben a zöldséget szállítja. Szíve hangosan dobogott örömében. Ki tudja, a kenyérnek örült-e oly nagyon, vagy annak a szende, jóságos arcnak, mely mosolyogni fog, annak a kedves kék szemnek, mely szelíden fog ránézni, vagy annak a kedves hangnak, mely részvétellel fogja kérdezni: »Hogy vagy, szegény Miska? . . . Ugye éhezzel?»

A Klári néni Miklós fia vásott, gonosz szívű fiú volt, éppen mint testvére és anyja, mert az alma nem esik messze fájától. Az volt legnagyobb öröme, ha a szegény árvával kegyetlenkedhetett. Eleinte csak apró csúfolódások- és bosszantásokkal üldözte, később azonban kezét is nem egyszor

emelte rá, ütötte, verte, meghajigálta hóval, legédesebb alvása közben leöntötte hidegvízzel, ha valami pecsét volt a ruháján, azt úgy tudta előadni anyjának, hogy a pecsétnek egyenesen Őrszi volt az oka, ha leckéjét nem tanulta meg, az is az Őrszi miatt történt, mert örökké nyitogatta az ajtókat, örökké lábatlankodott, nem tudott tanulni. Ha valami törés, romlás esett a házban, az is mind az Őrszi dolga volt. A szegény árva lány volt a család bűnbakja. Ha Zsuzsi pajkoskodott, Klára néni Őrszit verte meg, mert ő rontotta el a »kedves gyermeket«. És ki győzné elbeszélni a számtalan méltatlanságot, mely sokszor sajtolt ki a gyermek szemeiből keserű könnyeket.

Állapota napról napra rosszabb lett. Klári néni Miklós abbeli panaszára, hogy a leckéjét nem tanulhatta meg, lábatlankodása miatt kitiltotta Őrszit a belső szobákból; tartózkodjék a cselédszobában — amiért pedig Zsuzsi pajkoskodott, megparancsolta Őrszinek, hogy többé ne merjen lányával társalogni. Így lett lassan-lassan végképp kilököve a családból. Még a cselédek is, kik többnyire visszhangjai uraik akaratának, rosszul bántak vele. A megvetett, megalázott »poronty«, aki se nem úr, se nem parasztbeli, nekik is olyan volt, mint a gazdátlan kova, melyet mindenki üt.

És ez a kova nem adott soha szikrát. Még most is mindig megadással, szelid néma fájdalommal tűrt. Amint nevedezett, mind jobban-jobban érezte szomorú helyzetét. Eddig legalább Zsuzsika részéről tapasztalt némi vonzalmat, de amint az évek jöttek és mentek, annyi sok bűbájt, olyan szép rózsákat ültettek az Őrszike arcára, hogy amiatt még a Zsuzsika is elhidedült tőle. Annak is ültettek a haladó évek egy növényt szívébe, egy mérges belindeket — az irigységet. Fogékony volt hozzá a talaj.

Nem volt az árva leány számára egy jóakaró arc, egy érző szív sehol, sehol! Nem gondolt vele senki. Talán egyedül a koldusfiú, ki az úton szokta várni, mikor bevásárolni megy a városba, és utána kullog, hogy megvédelmezze a kutyáktól. Az is talán csak azért a darab kenyérért teszi, melyet a leányka saját magától von meg, hogy neki adhassa, azért teszi, mert még nálánál is elhagyottabb, nyomorultabb.

Klári néni egy napon rosszul érezte magát s orvost hívott. Őrszikének meg volt hagyva, hogy ma nem délután fog a

városba menni, hanem estefelé: meg kell várnia, míg az orvos megérkezik és a rendelvényt megírja; az orvosságot ő fogja elhozni a város egyik gyógyszertárából.

Klára néni estefelé behívatta Őrsikét, s egy forintot nyújtott át neki a rendelvényvel.

— Siess! Azt mondom, itt legyen az egyik lábad!

— Bocsánat! — hebegé a kislányka — de az éjszakától félek, néni. Éjjel kellene visszatérnem.

— Eh, patvarba veled! — sipított fel csontos, hosszú ujjával megfenyegetve a reszkető gyermeket, ki talán először életében tett némi kísérletet ellenmondani. — Még ellenkezni mersz? Majd megmutatom én, fogsz-e szót fogadni, te csavargó!

A leány elfordította arcát, melyet könnyzáró öntött el, de nem annyira, hogy a könnyeken keresztül is fel ne csillanjon szemei előtt, amint az ablak felé fordult a távoli láthatáron a félhomályos szürkületen átütődő esti csillag. Éppen e percben bukkant fel nagy udvarral s fehér árnyú karikát rajzolt az ablaküvegre . . .

»A mama szemei, a mama lát engem, néz reám . . .«

— Igen, néni, én szót fogadok. Elmegeyek az orvossáért.

Őrsike azt gondolta magában: a mama úgyis velem lesz, elkísér, őrködni fog fölöttem.

Klára néni még egyszer szívére kötötte, hogy a forintot el ne veszítse.

— Kiásnám a szemedet. Hallod-e, a szemedet. Úgy vigyázz rá, mint a szemedre. Azaz jobban, sokkal jobban, mert nemcsak a szemeid, hanem a lelked üdvössége sem ér meg egy forintot.

Őrsike gondosan bekötötte a forintost kendője csücskébe és sietett öltözködni.

Miklós utána settenkedék, s mialatt az mohó sietséggel lehányta kopott, szegényes ruhácskáit, hogy tisztességesebbekkel cserélje fel, konok ügyességgel kioldozta az asztalon hagyott kendő bogját, kihódította az orvosságra szánt forintot s visszacsinálta a bogot azon módon.

Az árva felöltözött s gyanútlanul nyakára kötvén a szerencsétlen kendőt, szorongó szívvel indult neki a városnak.

A vásott kamasz, miután a forint egy részét előbb az átellenes szatócsnál cukrokba és szentjánoskenyérbe értékesíté, kaján arccal kísérte messziről a leánykát; el nem akarta szalasztani azon élvezetet, hogy kétségbeesésében szemtől szembe gyönyörködjék, midőn az a pénzhiányt észreveszi.

A lejtőn most is ott várta a koldusfiú. Feltűnt neki, hogy barátnője nem jött a szokott időben, s már aggódni kezdett. Most, midőn megpillantá, lármás öröme fakadt.

— Hohó, hahó! Itt vagyok.

— Jól tetted, hogy megvártál. Legalább nem félek úgy. Ketten leszünk. Istenem, mindjárt besötétedik. Én is gondoltam rád, Miska. Itt van a kenyér. Ne haragudj, hogy ma kisebbet hoztam, mint máskor. Magam is éheztem ma, s meg nem állhattam, hogy ne harapjak belőle . . .

S Őrsike mosolyogva nyújtott át egy darabka kenyeret a rongyos, tépett ruhájú koldusgyereknek.

— Hahaha! — hangzott fel egy rikácsoló, csúfondáros hang a leányka háta mögött. — Látlak, Őrsi. Hát így osztogatsz te a kenyérünket.

Őrsike hátrapillantott s nem nagy távolban Miklóst ösmerte meg, idáig követte a kötnivaló.

— Nojszen jer csak haza, majd lesz nemulass otthon! — kiáltott az, hazafelé iramodva.

A lányka megmeredve állt ott az ijedtségtől, a koldusfiú pedig könnyekre fakadt s kiejté kezéből a szerencsétlen kenyérdarabot, mely kis jóltevőjének most már annyi bajt fog hozni.

Egy vadászvizsla futott el mellettök; volt annyi esze, hogy a kenyérnek pártját fogta.

A fiú némán bámult a tolvaj után és oda sem hederített; Őrsike ijedelme minden érzékét fogva tartotta, még az éhséget is.

— Szegény kisasszonykám . . . Én vagyok ennek az oka.

— Nem, nem, Miska. Az isten látja mindezt és az elég nekem. Ő nem fog tartani bűnösnek s meglágyítja néném szívét is. Menjünk, Miska, ahová kötelességem hí.

A kisleányka siető léptekkel indult el s Miska kíséretében csakhamar elérte a várost.

Míg Őrsike a gyógyszertárba bement, addig Miska kint várta, megosztva figyelmét egy kofa gyümöcskirakata és a

gyógyszertár címtáblájára festett Aesculáp közt, kinek botjára egy óriás kígyó tekerődött. Amint ezen képretek bámulásába mélyedt, egyszerre megüti füleit Őrszike kétségbeesett jajkiáltása. Miska fõlszisszent, mintha az a kígyó csípte volna meg, mely az Aesculáp botján kúszik, és berohant a gyógyszerárba.

A lányka fuldokló, görcsös zokogása majd fölvette az egész gyógyszerárt.

— Takarodj ki innen! Ne sivalkodj itt! — kiáltott rá egy kopasz ember a pudli mellõl, talán éppen maga a patikárus.

— Mi bajod, Őrszike? — simult hozzá félénken Miska. — Mondd, ki bántott?

És felemelte sovány ökleit, mialatt szemei villogtak, mint a gyémánt.

— Szerencsétlenül jártam — rebegé a gyermek —, elvesztettem a pénzemet. Megloptak! Istenem, istenem, mi fog velem most már történni? Hogy fogok most már a néném szeme elé kerülni orvosság nélkül?

Feldúlt, elkékült arca ékesszólón beszélt az iszonyú ijedelemrõl, melytõl egész teste reszketett.

— Sok volt? — kérdé a fiú mohón.

— Sok, nagyon sok. Egy egész fõlváltatlan forint. Ide kötöttem a kendõbe.

— Nagyon sok volt. Az nagy pénz — mondá rongyos Miska csüggedten. — Lehetetlen segíteni.

— Lehetetlen — jajveszéklé Őrszike.

— Azt a pénzt talán ellopták. Kire gyanakszol? — kérdé a koldusfiú sötéten. — Mondd meg, ugye rám gyanakszol? Egy csavargótól kitelik minden.

— Nem, Miska, én nem gyanakszom rád. Te nem tettél volna ilyet.

— Igazán mondod ezt? Oh, Őrszike, hát igazán így gondolkozol te felõlem. Tudod-e, hogy ezzel nagy örömet szereztem nekem! Én megpróbálok segíteni rajtad. Hátha kiváglak a hínárból.

— Te akarsz rajtam segíteni? — kérdé a leány nagy, könnyes kék szemeit fölvetve — mikor magad sem bírsz mozdulni, szegény Miska.

— Igen, akarok és fogok is segíteni rajtad. Száírtsd fel könnyeidet, s várj rám egy félóráig. Félóra múlva itt leszek.

Őrszike a ház falához lapult, majd egy hegyes oszlopkőre ült, s onnan nézte az utcákon hemzsegó érzéketlen tömeget, mely vidáman fecsegyve haladt el a kivilágított kirakatok előtt. És annyi tenger nép közt nincs, aki őt ismerje, aki órá is ügyeljen, aki őt is észrevegye, csak a koldusfiú. Ki tudja, vissza fog-e térni az is?

Reszketve ügyelt a toronyóra mutatójára. Már a kitűzött félóra elmúlt s mégsem jön. Mihez fogjon most már éjszaka egyedül?

E pillanatban valaki szelíden megfogta vállát. Megrezzenve fordult meg: a Miska volt.

— Szent isten, neked a homlokod vérzik. Mi bajod történt?

A Miska felelet helyett a lányka kötényébe ürítette ki kalapja tartalmát, sok csörgő, pengő krajcárt.

— Ugye megmondtam, hogy kirántlak a sárból — mondá büszkén. — Éppen száz krajcár. De mármost siessünk megvenni az orvosságot, mert múlik az idő.

— Hol vetted ezt a tömérdek pénzt?

— Igaz úton szereztem, ne búsulj.

— Tudni akarom . . . addig nem fogadhatom el.

— Ha éppen tudni akarod, nincs mit titkolnom, összekoldultam egy vendéglőben.

— De honnan véres hát a homlokod? — kérde a gyermek idegenszerűleg.

— Bohól — kacagott fel a koldusfiú. — A koldusmesterségnek is megvan a maga csinja-bínja. Ha csak úgy, mindennapi módon mentem volna kéregetni, elkergettek volna, nem adtak volna seholy semmit, fogtam hát magam, egy üvegdarabbal fölhasítottam a homlokomat, s így véresen állítottam be különféle meséket mondogatva. Némelyek azért adtak egy-egy krajcárt, mert megsajnáltak, mások pedig, akik undorodnak a vértől, azért, hogy ne kelljen sokáig rám nézniök.

— Oh, szegény, szegény Miska. Istenem, milyen jó vagy te hozzám.

A gyermek egészen elérzékenyült. Ez volt az első meleg sugár, mely lelkébe sütött.

A koldusfiú is olyan gazdagnak hitte magát, mint egy Rotschild, és olyan hatalmasnak, mint egy király, hogy Örsike baján segíthetett.

Büszkén követte a gyógyszerészertárba, hol a megrendelt orvosságot kifizették. Azután megindultak a poros, néma országúton — hazafelé.

Hazafelé, de csak az egyik. A másik nincsen otthon sehol.

A kisleányka minduntalan csevegett.

— Hát te hol szoktál aludni, Miska?

— Biz az én éji kvártélyom nem valami irigylésre méltó. Nyáron itt a mezőn alszom, télen pedig valami istállóban, ha jó emberre akadok, ki megengedi.

A gyermeknek úgy tetszett, hogy mégsem ő a legárvább teremtés a világon: a szegény Miskának sem élelme, sem nyugóhelye, mégis jól érzi magát. Lám az isten jósága milyen részrehajló iránta, neki ez mind megvan, s mégsem átall néha zúgolódni a jó isten ellen. Szíve megtelt csordultig háláérzelmekkel, s lelkében valódi szegyenletes megbánást érzett, amiért néha nem volt meglegedve sorsával.

Eközben nehéz felhők tornyosultak az égen, s hideg záporosó indult meg. A gyermekek egy szikla mögé vonultak, hol legalább némileg meg voltak védve az eső ellen. Mintegy másfél óráig csattogtak felettük a villámok, s zuhogott alattuk a sziklákról rohanó ár. Örsike reszketve simult a koldushoz, tagjai dideregtek átázott ruhácskája alatt, foga vacogott. Miska levette magáról rongyos kabátját, s őt takarta be vele.

A zápor megszűnt. A csillagok újra előbújtak a rájuk hányt rongyok, a felhők alól. A gyermekek most újra megindultak. Már nem voltak messze, mert a kakaskukorikolást is meg lehetett hallani otthonról. Talán éppen a dupla taréjú »Sármány« kakas, Örsike kedvence kiáltja eléje az éjfélt, mert bizony már közel lehet az éjfélt. Szegény Klári néni ugyan csak várja otthon az orvosságot.

Örsike erre a gondolatra megkettőztette lépteit, ami nem volt könnyű a térdig érő lucsokban. Meg-megremegett szíve, mihelyt a sötétségben fehérlő házra pillantott, melynek két kivilágított ablaka úgy nézett rá, mint két feléje közeledő haragos villogó szem. Az a Klári néni szobája. Aztán visszamemlékezett a Miklós fenyegetésére: »Majd lesz nemulass

otthon! Az bizonyosan beárulta azóta, s úgy fogják tekinteni mint tolvajt, ki kenyeret lop azon házban, hol kegyelemből él, és szétesztogatja; el fogja-e hinni Klári néni, ha megmondja, hogy csak a maga részét adja oda? Nem, nem. A szidás elkerülhetlen. Az orvossággal is elkésett, a Klára néni haragja iszonyú lesz.

A gyermek elképzelte, mint fog felugorni ágyából, mint fogja összeverni csontos kemény kezével a háznép előtt, mint annyiszor . . . annyiszor.

Szíve összefacsarodott az élénk képzelőtehetsége által kiszínezett képtől s felsikoltott.

— Mi bajod? — kiáltá Miska.

— Semmi . . . semmi, nagyon megijedtem, valami rögre léptem . . .

— Ne féj semmitől, míg engem látsz. Íme, már itthon vagyunk. Zörgesd meg a kaput. Én visszamegyek a városba: van ott egy jó barátom, egy nagy szelindek kutya, ma az ő óljában hállok. Mindig szívesen lát s jó meleget tart a bundájával. Isten veled, holnap megint várni foglak az úton.

Örzsikének csak hosszas kopogására nyitotta ki a kaput az öreg mindenestől.

— Aha, te bagoly! Az ördög labdazzék azzal a macska alakú fejeddal, hol jársz ilyenkor? Te gyíkszemű, te, mintha más dolgom nem lenne, mint neked nyitogatni a kaput estétől hajnalig, te pokol palántájál . . .

A mindenestőlnek, Strázsa Borának ez volt a hivatalos stílusa, máskülönben jószívű öregasszonynak ismerte mindenki; amint meglátta, hogy Örzsike egészen össze van ázva s reszket és el van kékülve, egyszerre leszállt kapunyitogatói minőségének magaslatáról.

— Mi a veszett ördög lelt, hé? Csuromvíz vagy, te szarka, mint akit a kútból húznak ki. Szaladj be izibe a szobámba, te gonoszság létrája, te; egy kis jó meleg levesem párolog ott az asztalon: magamnak csináltam . . . köménymagos fölséges leves, amelyet a burkus király sem eszik, csak ünnepnap . . . eredj no, szürcsöld ki és szárítsd meg magadat a meleg tűzhelynél.

— Nem lehet. Felviszem előbb az orvosságot Klára néninek.

— Ne fecsegy már, ha mondom. Takarodj be szaporán és erősítsd meg magad!

— Már így is félek, hogy verést kapok, édes Boris asszony! soká voltam. Bocsásson, kérem.

— Egy tapodtat se, te bogácsképűl Klára nénéd nem fog összeszidni, ha én mondom. Már őbelőle jó, csendes asszony lett az isten jóvoltából.

Örszike nagy szemeket meresztett a mindenesnére.

— Mi történt vele?

— Az történt vele, ami még soha ezelőtt. Ófelségének, Urunknak tetszett őt elszólítani. És ő szót fogadott, elment...

— Hová? — kérde Örszike, fel nem fogván a homályos beszédet.

— A Jozefat völgyébe. Elment és fölvette a »néhai« nevet. Dicsértessék érte az isten szent neve.

— Meghalt! — sikoltott fel a gyermek összerogyva.

— Meghalt! Meghalt!

■ Klári néni csakugyan meghalt, szokásos s megújuló betegsége, a gyomorgörcs vitte sírba.

Most még árvaabb lesz az árva. Ha nem is tapasztalt semmi szívességet a megboldogult részéről, habár megaláztatás és nyomor volt is egész élete, mégis elfacsarodott szíve, ha elgondolta, hogy most végképpen nincs senkije.

Amint felocsudott, odavánszorgott ő is a ravatalhoz, nagynénje elhidegült testéhez.

Ott voltak már mind a rokonok kisírt szemekkel. Amint Örszikét megpillanták, gyűlöletteljes szemeket vágtak rá.

— Te ölted meg anyánkat! — ordított feléje Zsuzsi. — Ha előbb hozod az orvosságot, nem halt volna meg. Te ölted meg.

Örszike a földet érzé süllyedni a lába alatt az irtózatos vádtól; egy szögletbe vánszorgott és ott zokogott keservesen, hogy majd a szíve szakadt.

Klára nénit azután eltemették másnap, harmadnap pedig megjelentek valami hivatalos urak és felolvasták a megboldogult végrendeletét. Összes fekvő vagyonát gyermekeinek hagyta, csupán némi ingóságokkal rendelkező rokonai javára. Gyámnokot is kinevezett, kinek szívére kötötte, hogy jó nevelésben részesítse őket. Örszikét meg sem említé a végrendelet.

Az egyik hivatalnok, őszhajú, becsületes arcú úri embernek megesett a szíve az árva sorsán:

— Ez mégis igazságtalanság! Mi fog történni e szegény gyermekkel, kiről a megboldogult elfeledett gondoskodni?

Azután azt indítványozta a gyámnak, hogy vegye őt is magához, s gondoskodjék róla is. E keresztényies tett, ha nincs is szó róla a végrendeletben, semmi esetre sem lesz méltatlan a halott emlékéhez.

A gyám megtagadta ezen költői felfogás jogszerűségét. Ő ügyvéd volt, nem lehetett neki rossz néven venni.

Azonban a cselédek közül többen emlékeztek, hogy a haldokló Örsikéről is szólt utolsó perceiben: »Aztán dobjatok annak a porontynak is valamit.« Ezek voltak azon szavak, mikben az emberbaráti indulatú hivatalnok sietett megfogódzni, sürgetve, hogy a gyermek javáért is történjék valami.

A rokonok gúnyosan méregették a derék urat, s az osztozkodás alkalmával egypár rongyot dobtak a leánykának, miket ők nem használhattak.

A gyám felesége, egy himlőhelyes arcú asszony, ki szinte rokon volt, vitte a vezérszerepet az osztozkodásnál: becsomagoltatott mindent, amit meg akart tartani, azután kocsióra ültette a gyermekeket, a cselédséget elbocsátotta s az üres házat becsukta.

A szegény árva ott maradt egyedül, elhagyatva a szabad ég alatt az udvaron. Most már neki sem volt otthona, neki sem volt nyugvó helye, éppen mint a koldusfiúnak. Nem kérdezte tőle senki: hová megy, mit fog tenni, mi lesz belőle?

Mit tett volna egyebet, mint hogy fogta kis batyuját, s felkereste ama másik társát, kitől nincs semmi irigyelni valója, sem annak őtőle. Egészen alkalmas helyzet arra, hogy jó barátok legyenek.

A koldusfiú tudta már, mi történt; várta őt és szomorúan üdvözölte.

— Szegény Örsiké! Most már mibe kezdünk? Most már rólad is nekem kell gondoskodnom.

És olyan komoly, ráncos lett e szóra idétlen arca, mint valami öreg emberé.

— Ne félj semmit. Az isten nem fog elhagyni. Mutasd csak azt a batyut. No, mondhatom, szép örökség! Gazdag

2835

HASZNOS MULATTATÓ

az olvasni szerető mindkét nembeli ifjúság s a nép számára.
Szerkesztő: **Dollnay Gyula.**

Szerkesztőségi iroda: Erzsébet-tér, Harmadoszt-utca 2. sz. II. em.
Kiadóhivatal: Lipótváros, Hold-utca 4. sz.

III. évfolyam. 25. füzet.

Megjelen 10 naponként, egy év alatt 32 füzet.
Előfizetési feltételek: egész évre (32 füzetre): 8 frt; fél évre (16 füzetre): 3 frt; negyed évre (8 füzetre): 1 frt 50 kr.

BUDAPEST 1875.

KIADJA ES NYOMATJA: A PESTI KÖNYVNYOMDA-RESZVEŒY-TÁRSULAT.
(Hold-utca 4. sz.)

A *Hasznos Mulattató* egyik füzetének borítéklapja (1875)

Őrsike története

(A Hasznos Mulattató illusztrációja 1875)

nagynénéd hercegileg gondoskodott rólad: három viseltes szoknya meg egy paletot. Nos, egy kis pénzecskét mégiscsak csinálunk belőle, s aztán gyufát, almát s több ilyen apróságot fogsz árulni az utca szögletén. Meglásd majd milyen szép üzlet lesz az. Hm, hm, ez a penészes ócska könyv is az örökséghez tartozik?

A »rongyos« Miska pajzán nevetéssel forgatott a levegőben egy öreg bőrkötetű könyvet.

— Ezt ugyan magának tarthatta volna nagynénéd, a koporsóba kellett volna tenni. Ezért nem ád a zsidó semmit.

— Ne szidd szegényt, nyugodjék békével. Rosszabb is lehetett volna hozzám, mint amilyen volt — mondá Őrszike.

— Jó keresztény lehetett, mert erről a könyvről ugyan csak látszik, hogy sokat forgatták . . .

— Valóban sokszor foglalkozott szegény Klára néni ezzel az imádságos könyvvel. Nagyon becsülte e vén könyvet, mindig elzárva tartotta, én is meg fogom azt az ő emlékére becsülni.

— Neked testálta?

— Nem biz az, hanem a fiskálisné, ki Zsuzsit és Miklóst magával vitte, nekem dobtá. Ne, ez a tied, mondá, ez téged illet, tanulj meg imádkozni: neked szükséged van az imádságra, mert imádsággal kell megkeresned kenyeredet mások küszöbén. Íme, ez mesterségedhez tartozó eszköz. Azután gúnyosan nevetett, s a gyerekek is felröhögtek. mintha bizony nekik semmi szükségük nem lenne az imára.

— Bah — mondá Miska kedvetlenül —, ha neked adták a könyvet, akkor hát nem is ezüst a csatja, pedig azt hittem . . .

Miska kikapcsolá a csatot. A könyv lapjai széttáruultak, s amint a fiú lefelé fordítá a vén jószágot, egyszerre bankók kezdtek hullani belőle jobbra-balra. A szél kapkodta s sóváron játszott a százasokkal és ezresekkel.

Klára néni az igénytelen külsejű imakönyvben tartotta megtakarított pénze egy részét.

A gyermekek elsápadtak e látványra. A koldusfiú felkiáltott örömeiben, de a leányka a félelemtől sápadt el.

— Kincset találtunk! — ordítá Miska — tömérdek kincset. Négy, öt, hatezer . . . Gazdag vagy Őrszike, nagyon gazdag!

— Ez a pénz nem a miénk, Miska. Azt nekünk vissza kell adni!

— Vissza kell adni . . . — sóhajtott a fiú. — Igen, vissza kell adni. De hová, kihez vigyük?

— Ahhoz a jó úrhoz visszük, aki pártomat fogta. Ő a törvény embere, nála tesszük le. Azt mondta, hogy ha valami bajom lesz, hozzá forduljak, ideadta a lakcímét is. Keressük fel a városban azonnal.

Egy óra múlva két rongyos gyermek kopogtatott B. törvényszéki hivatalnok ajtaján.

A derék úr azonnal megösmerte Örszikét.

— Te vagy, kis árva? Jó hogy eljöttél, valamit okvetlenül tenni fogok érdekedben. Ha magam is nem volnék oly szegény . . .

— Uram, velem egy rendkívüli dolog történt.

Örszike itt szögéről-végről elbeszélte, mint dobták oda neki a rokonok gúnyosan az imakönyvet, s mint szakadt abból a sok bankó, mikor Miska szétnyitotta.

— Az isten keze, mely az árvák fölött örködik! — susogá a hivatalnok.

— Ezt a pénzt idehoztam, hogy tessék visszaadni annak, akié — folytató Örszike.

Az öreg hivatalnok elbámulva nézett rá s egy előtörő könyűt törült ki szemeiből.

— Nemes szív van benned, gyermekem — szólt megindultan —, hanem azt a pénzt nem fogod visszaadni. Az a tied isten és emberek előtt. Én azt elhelyezem neked az árvaszéknél és neveltetni foglak belőle. Isten a tanúm, hogy azt teszem.

A gyermek könnyekre fakadt. Az öreg hivatalnok oda vonta magához, s megsimogatta szép, fürtös haját.

— Jó lesz-e így? — kérde gyengéden.

— Nem, nem lesz jól — kiáltá Örszike hévvel. — Én nem hagyom el Miskát. Hiszen ő is éppen olyan szerencsétlen, éppen olyan árva, mint én. Én testvéremül fogadom őt.

— Helyesen, gyermekem! Legyen hát ő testvéred, s nekem is meglesz az az örömem, hogy egy helyett kettőből faragok embert. Föltéve, ha jól fogtok tanulni és jól viselitek magatokat.

Hogy aztán beváltotta-e szavát az öreg hivatalnok s jól tanult-e Örszike és Miska, az már nem ehhez tartozik — azt majd máskor beszélem el.

TALPIG EMBER

Na, már olyan falu még sincs, hetedhét vármegyében, mint a miénk. Nemhiába hozták Debrecenből a nagy harangot a magas, karcsú, bádoggal fedett toronyba. Aztán az is valami, hogy a szép hangú orgona Besztercebányáról került, olyan mesterembertől, ki csodadolgokat művelt. A gümős Erzsók beszéli (bezzeg, tud őkigyelme mindent), hogy egyszer valamikor kiment egy orgonájával messze az óperenciákon túl, pogány országokba, s mikor a vademberek meghallották az ájtatos hangokat, melyeket a mester keze a sípokból kicsalt, nyomban áttértek a — keresztyén vallásra.

Ilyen falu Gerge. Ha még több nevezetesség kell, sorolhatom akár holnap estig. Ott a híres »Helység kútja«, tizen-negyöles mély. Mikor alján járt a kőműveslegény, fényes délből megszámlálhatta a csillagokat az égen, olyan fekete éjszaka volt odalent. Hát a temető közepén a nagy terebélyes kőrisfa, melyről öreg emberek beszélnek, az ő gyermekkorukban százesztendőssé aggok emlegették, hogy az óriás fát mindig így ismerik, van az tán ezeréves is. A kuruc világban tizenkét labancot akasztatott fel rá Rákóczi. De még a savanyúvíz-forrás sem tréfadolog ám. Külső országokba is elviszik kőkorsókban s ott a méltóságos urak iszogatják, nagy lassan, kímélve, mintha almázia volna, itthon pedig kedvére dúskál benne boldog-boldogtalan. Pedig csak itthon jó az igazán, ha kiviszik innen, elmegy az ereje: látszik, hogy a gondviselés egyenesen a gergeiek számára alkotta, megkülönböztetés okáért a többi rongyos községtől, hol sem olyan búza, sem olyan káposzta, sem olyan széna nem termett a világ eleje óta, mint a gergei határban. Megáldotta az isten mind a két kezé-

vel. Tűzre, árvízre nem emlékeznek élő emberek, még rossz termés sem volt a nagy kolera óta.

Hogy éppen erre a nyavalyás esztendőre fordult a beszéd, meg kell említenem az igazság kedvéért, hogy Gergén még a kolera sem mert lábatlankodni; egyetlen ember halt meg benne: a zsidó árendás; nem nagy kár volt érte!

Van is becsülete a nemes helységnek e széles világon. A gergei embernek még a szolgabíró is tisztességesebben köszön, mint más ember fiának, mert jómódú mindenik, s odavaló zsellér nem cserél a más falubeli »telkes-mágnással« sem. Vegyük, teszsem azt, mindjárt a »felső végén« Bokros Mihály ökelmét, aki csak olyan »furmányos«-féle ember, de azért tessék megnézni a háza tájékát. Másutt a pap portáján sincs annyi látnivaló! A csinos, takaros ház fehérre meszelt falaival, újdonszerű szalmafedelével, a szépen megrakott boglyák (a parasztember címere) az udvaron. Azonkívül a csűr is, meg a házpadlás is tele van takarmánnyal. Pince, kamra nem kong, az istállóban pedig olyan szép riska-tehén kérődzik, lomhán bámészkodva tarka bornyára, a másik rekeszben ott a két erős pej ló, mely játszva dolgozza be a külső jószágot s még fuvarral is segít a gazda erszényén.

Nem volna ugyan rászorulva a fuvarkeresetre, de Bokros Mihály azt tartja, hogy nem szégyen a becsületes munka. Meg is segítette az isten munkásságáért, mert maga szerezte, ami je van.

Íme, egy egyszerű földműves, akinek az a nagy titulusa van: »talpig ember«.

Tedd le fejedről koronádat, népek királya, és nézz a szeme közé annak, aki nagyobb címet visel náladnál. Keze kerges a munkától, homloka ráncos a gondtól, mely beteg gyermeke lihegését virrasztja, szíve tele van szeretettel, vallásos érzélemmel, hittel, bizalommal. Mi ehhez képest a te kincstárad, király? Ajka nem mondott hazug szót soha, lelkét nem nyomja semmi teher. A becsületes földműves ember a legfüggetlenebb úr a földön. Csak egy hatalomtól függ — a természettől. Ha az nem mostoha hozzá, akkor magának köszönheti jó- és balszerencsáját.

És mégis ez a becsületes, őszülni kezdő fej ma gondterhes, ott nyugszik fekvő gazdája könyökére támasztva s sötét fellegek vonulnak át homlokán. A hajnal épp az imént kezdte

egyre fehérebbre festeni az éjet, de Bokros Mihály szeme még nem volt bohunyva. Beteg van a háznál.

Nagy, nehéz beteg, szeretett beteg, — Panna.

Hogy kicsoda Panna, azt sem én nem tudom elmondani, de még az apja, Bokros Mihály s az anyja, Judit asszony sem tudná; arra csak egy illetékes ember van: Pántlikás Laci, a bíró uram fia, ki amúgy igazán szíve szerint tudná lefesteni azt a nagy gyönyörűséget, azt az égi boldogságot, azt a paradicsomi bűbájt, amit az a fogalom jelent: »Bokros Panna«. Azaz, hogy ő is csak a furulyán regélhetné azt el szép holdvilágos éjszakán, mikor a magas mennyboltról ragyogó csillagok integetnek neki s esodás suttogással biztatják a reszkető nyárfalevelek, hogy egy nótába lehelje be lelkét, szegény szerelmes lelkét, melyben annyi sok gondolat, érzés fordul meg naponkint arról a leányról, hogy ha betűkre szedné valaki, tele lehetne velök írni a világ minden papírját.

És most ez a leány beteg Bokroséknál. Azért aggodalmas az apa arca. Maga sem tudja, miért aggódik olyan nagyon, hiszen a betegség maga nem valami kilábolhatlan; aztán jobban is van, mint tegnap. Ő sokkal nyugtalanabban hánykódik fekhelyén, mint a beteg leány, kinek halk, szaggatott nyögései iszonyú kínokat okoznak a derék Mihálynak. Szomorú sejtelen látszik összeszorítani szívét. Honnan van ez? Hiszen volt már beteg máskor is a háznál elégszer, de férfias nyugalommal nézte azt Bokros Mihály mindig, mert azt tartja őkelme, hogy az ember is olyan szerkezetű, mint az óra, időközökben elromlik benne egy-egy sróf, egy-egy rugó, s annak bizony helyre kell igazodni egy kis betegség után, vagy megállani örökre.

Eh, bolondság! — gondolja magában. — Az bánt, hogy két napra kell elmennem otthonról fuvarba. Két napra menni el ilyenkor, és nem tudni, mi történik otthon, az borzasztó!

De mégis el kell mennie. A szegény ember szava kontraktus, ha a szegény embernek még a szava sem érne semmit, mije maradna akkor.

A kötelesség az első.

Judit asszony már egy fél órája felkelt, megfejte a tehenet s most reggelit főz, a betegnek keménymagos levest s a távozó gazdának puliszkát.

A nap beüti vidám arcát a szűk ablakon és megaranyozza a beteg leány halavány arcát és fülébe sűgja a gazdának: »Munkáral!»

Ez a szó nyomban elkergeti homlokáról a bánatfelhők fele részét. Most ahhoz a gyökeres orvossághoz nyúl, mely a magyar ember minden bajában használ: a pipához. Annak fűstje mellett eloszlik a bánat, magával kapkodja a bodor fűstoszlop.

Égy dohányzó ember gondolatait ki lehet találni a pipa-fűstről. Ha lassan, vékonyan eregeti, az a megelégedettség, nyugalom jele; a nagy »fűstmacskák« már izgatottságra mutatnak; aki utána fűj a tóduló fűstnek s fölfelé tereli, az bizonyosan hiú, kevély ember. Ám ha valaki az édes csutorát csak úgy öntudatlan tartja fogai közt s szaggatottan szippant egyet-egyed, annak nagy a gondja, mert a dohányzásnak bizonyos rendszere van, melytől ok nélkül nem tér el senki.

Bokros Mihály úgy kezelte ma a sárgakupakos veres jószágot, hogy azt sem vette észre, mikor kialudt; szítta kínjában és azt gondolta (ha ugyan gondolhatott volna ilyen bolondságra), hogy csak úgy szakad belőle a fűst. Éppen azon módon ette meg reggelijét is a konyhában: egy háromágú rozsdás villával szurkált hol a puliszka közé, hol a tál mellé. Neki mindegy. Sem azt nem érezte, hogy pipázik, sem azt, hogy eszik.

Azután kiballagott az udvarra, hogy a szekeret rendbe hozza, mert hat órára indulni kell, felrakodva gyapjúzsákokkal. Természetes, hogy itt is visszasan csinálta minden dolgát.

Mégis csak valami baj van! Ahá! az a baja, hogy a makra kialudt.

Bement a konyhába s egy égő üszköt tett a nedves trafikdohányra, melyről előbb elmondá mindama válogatott dicséreteket, amelyek akkor divatban voltak nagy Magyarországon amaz ártatlan plánta ellen.

— Judit — szól be az anyjukhoz —, ígérd meg, fiam, hogy egész nap Panni mellett leszel, el nem mozdulsz mellőle, nehogy valami baja essék.

— Hová gondol kelmed, hát ki itatja, ki eteti meg a jószágot?

— Mindent elvégezhetsz, de a beteg ne lásson rövidséget; az az első . . .

— Inkább elhívom segíteni a Pántlikásék Laciját. Ne búsuljon. Tudom én a magam dolgát. Mikor indulnak?

— Akár mindjárt, csak egy kis szénát kötök össze az útra. Hallod-e, anyjuk, doktort hívass ahhoz a lányhoz, ha rosszabbul találna lenni.

Azzal megint kifordult az öreg s egyenesen a padlásra vezető létrának tartva, némi lelki megkönnyebbüléssel mászott fel a szűk padláslyukon.

A templom tornyán megkondult a híres debreceni harang. Mihály gazda levette kalapját s szokása szerint elmondá reggeli imáját, a — miatyánkot.

De ma még az sem jutott eszébe. Négyyszer belekezdett, mindig kihagyott belőle valamit!

»De szabadíts meg a gonosztól«, — talált rá végre az el-tévelyedett kifejezésre.

Aztán tovább is térdelő helyzetében maradt, ahogy az már kívántatik a szénacsomag kötéséhez.

Egyszerre borzadva vette észre, hogy a csukatlan kupakú pipából kiesett valami a széna közé. Talán az égő üszögből egy elmállott darab? Vagy a taplóból, mely az imént kialudt, de mely azóta meggyúlhatott az üszögtől.

A rémület gyorsaságával kapott utána. Sehol sem találta. Emberfölötti erővel kezdte felhányogatni a szénát. Semmi nyom. Lehajolt, szaglálózott: nem érezi meg az égés szagát? Szemei örületes ijedtséggel fordultak szanaszét. Nem jó-e valahonnan a füst, nem csap-e föl a láng?

Semmit sem lehetett észrevenni. A széna kellemes illata belevegyült a szelelő lyukakon betolakodott hajnali szellő közé és átjárta a rémület e csendes tanyáját, hol kétségbeesve állt egy ember.

Milyen megindító kép!

Újra meg újra felhányta azt a helyet, hová a tapló vagy üszög esett, de ismét semmi nyoma. Egy hosszú óra folyt el így. Bokros nem mert onnan távozni. Fásult zsibbadtságban, nyitott, merav szemmel állott ott, mintha a siralomházban ült volna. Még gondolkozni sem tudott. A kétségbeesés minden érzékét megbénította.

— Isten! — suttogá önkéntelen, a szelelő lyukon tekintve a derülten kéklő égre. — Vétette.m talán valamit?

Boldog ember, akinek kutatnia kell emlékezetében egy-egy vétkes cselekedet után!

— Eh, nem lehet. Az isten nem hagyhat el, míg én el nem hagytam. Ő a jobb, ő a nagyobb.

Ez a gondolat megvigasztalta Bokrost.

Az üszög vagy tapló beesett, az bizonyos. De bizonyosan nem égett már. Ha égett volna, nem lehetne annyi ideig elfojtva. Félre az alaptalan aggodalmakkal!

Az udvarról Judit hangja hallatszék.

— Hol van annyi ideig? Már itt keresik . . .

Bokros Mihály, a becsületesség és egyenesség példányképe semmit sem felelt, egy hanggal sem véteté magát észre, hanem mint az evet csúszott le a szénatartón az istállóba. Ne tudja senki, hogy a padláson volt.

— Hát még szénát sem kötött? Mit csinált azóta? — kérdé Judit asszony, midőn az istállóból látta kilépni.

Az nagy zavarral felelt, talán most hazudott életében először.

— Nem eszi a ló az idei szénánkat. Majd a rekettyésiből veszek nekik egy adagot útközben.

— Micsoda? Hogy nem eszi meg a ló? Hát eddig?

— Jobb vón' bizony bele nem ütnöd az orrodát mindenbe. Nem úgy értem, hogy éppenséggel nem eszi, hanem véknyan ugrik mellette a hosszú fuvarnál, mert sáros.

Ebbe aztán bele is nyugodott Judit asszony, de azért sehogyszem ment a fejébe a gazda sápadt arca és zavartsága. Figyelő szemmel kísérte a konyhából, míg befogott.

— Hiszen nyergesnek fogta kelmed a rudas lovat, Mihály! Hol jár az esze? Uramfia! Én dirigáljam még a kocsiságban is!

Csakugyan a »Páva« volt befogva a »Burkus« helyén. Ezen már Bokros Mihály is elpirult fülig. Ez már olyan örökös csorba lesz az ő életében, hogy mindig föléje kerekedhetik Judit asszony.

Nem szólt semmit, némán igazítá helyre a hibát, azután érzékenyen búcsúzott el Judittól.

— Velem valami rossz fog történni, Judit, vagy veletek.

Talpig ember (A Vasárnapi Ujság illusztrációja 1882)

Áldjon meg az isten és vigyázzon rátok. Az ő kezeiben hagylak!

Azután a beteghez ment be. Annak éppen forróláza volt, halavány arcára rózsákat rajzolt a forróság, homlokáról gyöngyözött az izzadság. Bokros lecsókolta a lefutó csöppeket és hagyott helyette olyakat, mik az ő szeméből hullottak oda.

Ezen már elérzékenyült a jó Judit asszony s »megeredt a jószág forrása« belőle is, elkezdett könnyezni.

— De hát mondja meg kelmed, van-e lelke, így ránk ijesztteni? Hát álomlátó próféta kend, hogy itt veszedelmeket jósoljon az ember fiának? Menjen útjára és siessen hazafelé. Addig Panni is jobban lesz.

— Igazad van, öreg. Megyek íziben, hanem el ne feledd, amit mondok. Ki ne mozdulj a házból, vigyázz mindenre. A többi aztán az isten dolga.

Az pedig, ami az »isten dolga«, nagyon szomorú történet volt.

Bokros elment, de magával vitte a nyugtalanságot is. Egész úton vissza-visszanézett Gerge felé, nem emelkedik-e háta mögött onnan, amit képzelete minduntalan rajzolt, füstoszlop az égre. Semmit sem látott. Mikor a hegyek eltakarták is Gerge környékét, még akkor is félve tekintgetett visszafelé.

De semmi sem tarthat egyenlően örökké. Nyugtalansága lassankint kisebbült. Elvégre is valószínű, hogy ki volt aludva a tapló vagy üszög. Órákig csak nem lett volna elfojtva a szikra.

Útitársai, a többi gergei fuvaros, akik szintén gyapjút szállítottak a vasúti állomáshoz, váltig csodálkoztak, hová lett a Bokros Mihály szokott jókedve, derűltége? Máskor ő volt lelke, központja okos szavaival földijeinek, ma meg szótlanul, kómorán, lesütött fővel tartja a gyeplőt.

— Mi lelte kelmedet? Mitől foly úgy az orra vére? — kérde Hagymás Péter, aki valóságos keresztkomája volt.

— Nagy az én bajom, koma — felelt ez mogorván és még beljebb húzta kalapját a szemére.

— Ha nagy, vágja ketté kelmed! Adja át a felét, ketten csak megbirkózunk vele.

— Még egyszer akkorára növekednék, ha elmondanám. Ne is kérdezze.

Hagymás Péter aztán nem is kérdezte többé, s az nem szólt többé egyetlen hangot sem magától. Csak azt látta, hogy társa egész éjszaka kínosan hánykolódott fekhelyén s hogy egyre sóhajtozott.

Hagymás nem tudta mire gondolni. Gyermekkoruktól ismerik egymást, de még sohasem látta így Bokrost, ki a keresztény türelem példányképe volt, pedig elég baja volt már. Túrte férfiasan, csendes nyugalommal. Milyen baj lehet az, mely ennyire kivehette sodrából?

A nyugtalan éjszaka után szép őszi reggelre virradtak. A természet csendje és megkapó szépsége iránt nem érzéketlen az egyszerű nép. Komoly érzelmeket, vidámságot felváltva sokszor önt szívébe a természet arca. A parasztember előtt a természet olyan, mintha imádottja lenne, kinek egy bágyadt mosolya, egy komor szempillantása befolyást gyakorol hangulatára.

A gergei fuvarosok vidáman mentek haza, el-elvesélgetve a régi háborús világ csodás történeteit. Bokros is nyugodtabb lett; de amint délután közelebb-közelebb értek a szülőkönyékhez, mindinkább sötétebb lett arca s meredt szemével örökké oda nézett, honnan a veszélyt várta.

Az országúton távol, vagy két puskalövésnyire, egyszerre három alakot vett észre Hagymás Péter.

— Pozdorjává legyek — kiáltá élénken —, ha ez nem Cseres Gáspár uram, a törvénybíránk, élete párjával, meg a Katica lánnyal. Ni, hogy tolja a potrohát előre, istókúgyse őkl

— Lehetetlen — ellenveté egy másik fuvaros —, mi az ördögöt keresnének itt? Aztán Cseres Gáspár sokkal gögösebb, rátartóbb, hogysem gyalog jönne.

És mégis ők voltak. Mindinkább kibontakozott alakjuk, de milyen állapotban! Pizkosan, kormosan, megtépett ruhában.

A fuvarosok leugráltak szekereikről és odarohantak hozzájuk.

— Kend az, Cseres Gábor uram? — kiáltott eléje Hagymás. — Higgyek-e szememnek? Mi járatban vannak, az isten szerelmeért?

A törvénybíró most sem vetkőzhetvén le hivatalos állásával járó komolyságát és stílusát, ekképpen válaszolt:

— Milyen járatban lévén a magam részéről, az úgyis ki fogván tudódni, elébb én teszem azon kérdést kenteknek, hogy mi járatban vannak?

— Hát mi bizony hazafelé tartanánk, törvénybíró uram!

— Hazafelé? — mondá Cseres Gábor uram mérgesen. — Hát laktok ti valahol?

— Csupa gergei emberek vagyunk egy szálíg.

— No, hát akkor, édes fiaim, akár vissza is fordulhattok. Azon a helyen, ahol Gerge állt, nem találtok többé falut. Tegnap este leégett földig. És most már azt is megmondhatom kenteknek, hogy mi járatban vagyok. Koldulok, édes fiaim, hogy éhen ne haljunk. Mindenünk odaégett. Én, Cseres Gábor, koldulok . . .

De már ezt, valamint Cseresné asszonyom megindult jajveszéklését, ki azt hajtotta váltig, hogy negyvenhat rőf fehéritett vászna veszett oda, nem hallotta egy lélek sem kívülről. Arra a szóra, hogy a falu leégett, szekerükre ugráltak s hajtottak lóhalálban hazafelé.

Csak Bokros Mihály maradt ott szekerén elájulva s a gyep-lőt kieresztve kezéből. Olyan élettelenül feküdt ott, mint egy halott. A két hú pára megállt egy darabig, mintha a szokatlan helyzeten tünődnék. Azután lassan, cammogó léptekkel megindultak magoktól. A gyep-lő végighúzódott a poros országúton.

Éjfél lehetett, mikor a két állat feltartóztatlanul a gergei határba ért. Bokros ekkor tért eszméletre; megismerte a határt. Ismerős bokrok, hegyek, völgyek most is azt integették, amit máskor: »isten hozott!«, a csevegő patak a falu végén most is azt fecsegte: »honnan jössz, honnan jössz!«; de ő most mind úgy értette azt: »jaj neked, ezer jaj.«

Megállította kocsiját, nem mert vele bemenni a faluba. Leszállt, otthagya s csúszva, kerülő utakon, ingadozó léptekkel tartott a ház felé, hol kedveseit hagyta tegnap.

Oh, milyen látvány várt rá.

Romok az épületek helyén, lábai alatt égő üszkők, élettelen állatok, melyek a tűzbe szorultak s ott veszttek. Az éjszaka néma csendjét gazdátlan ebek iszonyú vonítása verte fel, mibe kétségbeesett emberi sírás vegyült. A fák megperzselve, komoran néztek rá, mintha saját lelkiismerete lettek

volna. A hold bevilágította a rom és pusztulás szomorú tanyáját. Csupaszc kémények meredeztek az égre, mindannyi vádpont ellene. Egyedül őellene. Az ő gondatlan vigyázatlansága százakat tett koldussá, földönfutóvá. Irtóztató!

Az erős férfi a földre roskadt, mint egy élettelen tömeg. Lábai megtagadták a további szolgálatot.

Ki tudja, meddig feküdt volna úgy, ha Fillér Miska, a bakter, bele nem botlik éjjeli hivatalos járkálása közben.

— Hop, hó — kiáltá az érdemes férfi —, ki vagy, hogy a lábam elé mersz kerülni? Felelj, mert mindjárt átszúrlak a dárdámmal.

Bokros erre a fenyegetésre hallgatag maradt.

— Tyű! Milliom adta! Hát nem mondtam, hogy én fogom el a gyűjtogatót. Ne legyen Fillér Miska a becsületes nevem, ha nem ő az. Először, mert nem felel, másodsor, mert azt gondolom, hogy nem lehet más.

Ezzel aztán előlegül olyat rúgott a vélt gyűjtogatón egyet, hogy Gergénél ocsmányabb helységben kettőnek is beillett volna.

— Ember fia, ébredj, mert foglyom vagy. Viszlek a faluházára. Azaz .

Fillér Miska homlokára tette a mutatóujját.

— Azaz, ha volna faluháza.

Aztán nyugalommal tette hozzá:

— Biz az leégett becsülettel.

És folytatá hivatalos büszkeséggel:

— Ilyesmi csak Gergén történhetik. Igaz-e, hél

Bokros most nyitá fel szemét s gyöngé, erőtlen hangon dadogá:

— Hol vagyok?

— Ejnye no — kiáltott fel a bakter. — Kelmed az, Bokros druzsám? Bizony nem ösmertem meg. Hát, hát, jó helyen van kelmed, a Cseresék portáján. Éppen a csűr volt itt.

— Vezess haza, Miska.

— Jöjjön hát. Támaszkodjék ráml Ejnye, lámpás adta, hol vett be kend annyit a jóból?

— Nem volt az én számban ital soha.

— Ne tettesse magát kelmed. Nem ok nélkül kérdezem, hanem igazán kíváncsi vagyok, mert lássa, nagy bajban

vagyunk. Hogy a falu leégett, az is nagy kár, a templomot is sajnálom, de még azt mind kiheverte volna Gerge, csak a kocsmá maradt volna meg.

Bokros nem válaszolt; kisebb gondja is nagyobb volt ennél. Egy poklot hordozott lelkében, s az nem hagyta őt sem gondolkodni, sem beszélni.

Miska megmagyarázta állítását.

— Lássá kelmed, enélkül minden megakad: törvénykezés, közigazgatás. Ma is átosontunk este bíró urammal a szomszéd Rekettyésre egy kis búoszlatóra. Addig őrizte a falut a jó isten . . . No, hát otthon van kend!

Isten mentsen minden igaz lelket az ilyen otthontól.

— Hallod-e te, Miska — kérde Bokros, göröcsösen kapaszkodva kisérője karjába —, hol ütött ki . . .

— Micsoda? A tűz?

— Ne olyan hangosan, ne kiabálj, szegény Pannim beteg, felköltjük.

— Hát még semmit sem tud? Éppen a kend házatól ütött ki a tűz, a szénapadláson.

— Ne kiabálj úgy! — nyöszörgött a kétségbeesett ember roskadozva, megtört fényű szemét félénken jártatva körül háza tájékán.

— Ne féljen már attól, hogy Panni felébred. Elhallgatott már örökre. Éppen az ő sírját ástam délelőtt. Adhatna kelmed egy kis borraivalót, mert bizony semmit sem kaptam még eddig.

A szerencsétlen ember felordított, mint a vadállat, s örülten rohant el, holt gyermekét felkeresni.

A hold éppen most bújt ki egy felhőrongy mögül s oda világított a kormos, puszta földre, hol vékony szalmán egy asszony térdelt a holttest fölött és imádkozott, vagy tán nem is imádkozott, csak az égre nézett.

A férfi csendesen, csúszva közeledett oda, és leborult ő is némán, komoran a holttestre. Egy szót sem szólt sem ő, sem az asszony. Ilyen bánat ellen nincs ír a földön.

Panni az égő házba rekedt. Megfulladtan hozta ki Pántlikás Laci, kit szintén halálosan ütött meg egy leszakadt égő gerenda.

*

Pannit eltemették, a borzasztó tűz nyomai is kezdtek eltűnni. Az emberek hazatértek és összetákolák hajlékaikat; lassankint visszabillent minden a régi kerékvágásba. Még Judit asszony nagy fájdalma is csillapodott. A következő tavasz ismét vidáman, mosolyogva köszöntött be Gergére, vetés, fű szépnek ígérkezett. A remény újra elfoglalta helyét a szívekben, csak Bokros Mihály nem állott helyre soha.

Az ő lelkén egy olyan féreg rágódott, amit nem lehetett onnan száműzni soha többé. Tudni, hogy annyi szenvedésnek, annyi kioltott életnek (mert a tűzben hús ember élete veszett el) ő az oka, és hurcolni magával e borzasztó titkot, és vigyázni még álmaira is, hogy azok el ne árulják, és látni maga előtt ébren, alva a kiterített holttesteket, égő házakat, kétségbeesve futkosó embereket, kik újjal mutogatnak, átkozva őt: ezt nem lehetett sokáig elviselni.

Az erős, izmos ember napról napra fogyott, hervadott, mint a gyökerében megtámadott növény. Mikor a tavasz jött, már járni sem bírt. Judit asszony vezetgette, ha néha kikéredzkedett a levegőre.

Az utolsó napokban sokan látogatták, mert mindenki szerette. Titkát senki sem gyaníhatta. A tüzet gyújtogatásnak tulajdonították.

Minden látogatót meghítt a legközelebbi pénteki nap délelőttjére magához. Valami mondanivalója lesz.

Senki sem bírta elképzelni, hogy mi; de azért eljött mindenki, ha a szegény Mihály bácsi úgy akarja.

Mikor mind együtt voltak, Mihály bácsi már akkor nagyon rosszul volt. Az ágyban feküdt, sápadtan, viaszsárgán, mint egy halott.

Judit asszonyt elküldte a papért. Gyónni akar.

— Itt van-e az előljáróság? — kérde lassú, elfojtott hangon. Öregbíró uram, Cseres Péter (ő lett a bíró újévkor) jelentkezett, miszerint csakugyan úgy áll a dolog sora, hogy ő jelen van.

— Kelmed okos ember, Cseres uram — kezdé a beteg.

— Ühüm . . . meghiszem . . . menjünk tovább, Mihály szomszéd.

— Kérdezek kendtől valamit.

— Állok eleibe, ühüm. Pszt. Pógár! Siess hamar a nótáriusért, mert megeshetik...

— Mi eshetik meg? — kérdé a beteg mosolyogva.

— Nem ért kelmed ahhoz — dörmögé Cseres. — Már az úgy dukál, hogy ahol tőlem kérdeznek valamit, ott ő feleljen. Azért rendelte őkelmét mellém a tekintetes vármegye, hogy nála tartsam a helység tudományát.

— Nem olyan nagyot kérdezek én, bíró uram, amit kigyelmed ne tudjon. Mondja meg nekem, mint tapasztalt ember, ha például egy égő taplót dugnék be egy kazalba, mikorra gyúlna az ki?

— Hüüm! A helytől és időtől függ. Lehet, hogy harmadnapra is, ha levegő nem érné.

A beteg csüggedten bocsátotta le fejét vánkosaira. Ez az egyetlen reménye, ez a ki nem mondott, régen táplált édes gondolata is füstbe ment.

A pap lépett be. A beteg félkönyökére emelkedett.

— Gyónni akarok — mondá mindinkább elhaló hangon —, de kívánom, hogy szavaimat mindenki hallja. Nagy bűnös vagyok, mindenki ellen vétettem. Megérdemlem, hogy utálattal forduljon el tőlem minden embertársam. Az őszi nagy tűznek én vagyok az okozója.

A csodálkozás halk szisszenése futott keresztül a jelenlevőkön.

A beteg azután tagolva elmondá, hogyan hullatá be az égő taplót a széna közé a padláson, mennyit túrt, szenvedett emiatt. Mint pusztult, veszett a nagy lelki teher alatt görnyedezve.

— Oh! — ordítá hörögve — most is látom a rettenetes lángokat!... Mint csapnak össze szegény leányom feje fölött... Irgalom! Mindjárt odaég! Panna, Panna! Megyek, megyek!

Feje erőtllenül esett le, és — elment, ahonnan sohasem tér vissza többé.

*

És azóta egy év múlt el. Bokros Mihály sírján a tavalyi fű hajtja már gyökereit. Bizony nehéz álma lehet odalenn.

Pedig hát ha tudná, amik idefenn történnek. Ha tudná, hogy egy csavargót fogtak el ezelőtt egy hónappal a reketyési erdőkből, kire — sok egyéb közt — kétségtelenül rábizonyult, hogy ő gyújtotta fel ősszel a Bokros Mihály házát. Maga is bevallotta már: meg akarta magát bosszulni a gergei előljáráson, amiért mint csavargót besoroztatta önkéntesnek.

Judit asszony kijár a sírra és ezerszer elmondja:

— Nem kelmed volt a gyújtogató. Oh, minek hitte? Minek hitte? . .

Vajon hallja-e, tudja-e azt odalenn az a marék por?

AZ ÜGYVÉDJELÖLT

(Rajz)

A »köz- és váltóügyvédi« cím még nincs a látogatójegyén, de odaálmodja mindennap, minden éjjel; az ábrándok sebes gőzmozdonya odaszállítja a tágas, elegáns irodába, türelmetlenül várakozó kliensek serege, csinnal vezetett ügyvédi könyvek közé, melyekből kövéren mosolyog a »Követel« rovat.

Még a zsidó is képzeletében csak a »lesz«-re épít. A »van« csak ideiglenes állapot, olyan, mint az összeállítandó ruhadarabon a férc. A jövő selyemszájai fogják pótolni a kirívó cérnaszálakat. A nagy szabó, az élet, kihúzgálja azokat, még nyomuk sem marad a sima posztó-talajon.

De azért a prókátorjelölt amúgy fércesen is nagy ember. Az egyetem elméleti zsírja összevegyül a praxis korpájával, s a két ellentétes anyag rötyögve forr, fő fejében, csodálatos explóziókat szülve világra szóló jogi disputák alkalmával a »Karl«-nál vagy a »Richard«-nál, ha éppen nem a »Kis Pipá«-ban. Nincs az a dolog a világon, mihez a prókátorjelölt nem ért, mégpedig »tökéletesen«. Nem ismertem még eleven embert, ki az ügyvédjelöltnek ellen mert volna mondani, ha csak úgy nem, hogy ő maga is ügyvédjelölt volt.

És ez aztán gigászi csata.

Az argumentumok röpködnek, csattognak, mint a Nibelungok fegyverei. — Demosthénesi tűz, herkulési kitartás,

akhillesi harag jellemzi a tudományos birkózást, mely minden »fázison« keresztül vezetettvén, nem csoda, hogy a világon mindenféle belevegyítették.

Ha arról van szó, hogy miért ütött ki a krími hádjárat, az elevenebb eszű vitázó — állításának erősítésére — még azt a körülményt is felhossa: hogy már ő csak jobban tudhatja, mert az ő apja vicispán volt akkoriban.

Végül is az tévedett, kinek apja csak levéltárnok volt a krími hádjárat idején; de azért legyőzöttek nem vallja magát, mert egy ügyvédjelöltet legyőzni nem lehet, csak »kikorrigálni«.

Még ha rosszul mond is valamit, azt is valamiért teszi, mert egy ügyvédjelölt semmit sem tehet hiába. Minden szavának, tettének helyes oka van, csakhogy ki nem találják a filiszterek, mert ész kell ám ahhoz.

Különben az ügyvédbojtár napjai meglehetősen unalmasak. Az irodában sok a dolog, a principális nagyon fősvény ember, csak nagyritkán csordul egy kis »akcidencia«. A sok egyforma keresetszerkesztés, a hosszú periratok keserves másolása, és a tömérdek futkosás teljesen kimeríti benne a szuszt. Egyik napja olyan, mint a másik, legföljebb az őnt egyhangú foglalkozásába némi változást, ha valami monstre-vagy éppen válópör betűit illesztgeti össze.

Rang szerint akképp sorakoznak Themis káplánjai, amint vagy legfeljebb tyúkkeresetek fogalmazásával kínlódva csak másolnak, vagy pedig önállón tárgyalnak, sőt éppen rendes perekben is sikraszállnak az öreg kitanult rókák furfangja ellen.

De ha unalmas az ügyvédbojtár napja, annál edesebb az estéje, melyet rendesen cimborái közt tölt vidám poharazás és okos eszmecsere között, s amit egész nap megutált, mint kötelességet: a sok száraz aktát, tárgyastól, mindenestől, most már mulatságból viszi rájok a beszédet.

Mennyire jobban ízlik így az ügyvédmesterség ezer csínja-bínja, melyről egy-egy homályosító hályog mindennap lehámlik, mint a vas rozsdája a sok fogdosásban.

Egy-egy kúriai döntvény, híres bűneset a Pitavaltól, a királyi tábla némely különös ítélete, a perrendtartás valamelyik rossz paragráfusa s több ilyenek forognak szőnyegen,

miknek bírálatát — hitők szerint — áhítattal hallgatja a szomszéd asztaloknál ülő profanum vulgus.

Hanem a profanum vulgus közt ül egy szép kis barna leány is (van az itt minden bokorban), kit a papa ma közhelyre hozott vacsorálni.

Fából faragva kellene lenni az ügyvédjelöltnek, ha a szép kisasszony szeméből feléje lövellő Amor nyila nem »szignálná« az ő szívét is ilyenkor. Pedig Laci dehogy van fából, dehogy... Sőt ellenkezőleg. Annyiszor kacsint oda vita-folytonosság hiányának esetén (a principálisa stílusán mondva), hogy a szép leány mellett »sub clausula« észreveszi még a papát is. Az ördögbe is, hiszen ismerőse! A gazdag öreg Pakfon Péter, régi kliensük. Köszönti. A papa visszaköszön és odahívja, s ezzel »folyamatba tétetik« az ismeretség.

És ez jól van így. Azért hogy még nem ügyvéd, nincs irodája, miért legyen kizárva az élet komoly örömeiből? Aztán már nincs is valami nagyon messze a cenzúra. Illik utánanézni valami realisabb »fundusnak«, melyre fölépítse a valóságban, amiről álmában gondolkozott. Egy kis szép feleség nem árt meg az élet »felzetésük«.

Csakhamar fölveszi elméjében a »tényálladékot«. A papa áll vagy negyvenezer forintig, a leány egyetlen és szép: nem lesz rossz »fogás«. Megszerkeszti tehát a »keresetet«, mely éppen ellenkezője annak, amit a principális tanított, hízelgő, udvarias s önmagát kéri benne »elmarasztaltatni« a bájos »alperes« által.

Ha aztán kedvező a »válasz«, nyomban következik a »viszonválasz«, s ha a papa be nem vágja az utat valami átkozott »ellenirattal«, nyomban következnek az esküvő napját s több egyebet kitűző »végirat« is, ha még nem volna hátra az — ügyvédi vizsga, ez a boldogságzavaró, kísértő rém.

A szegény ügyvédjelölt most tanul először félni. Amint a végzettelmes nap közeledik, egyre jobban kezdi beismerni, hogy mégsem tud egészen mindent. Kínos, borongó sejtelmek uralkodnak kedélyállapotán. Éjjel álmában megnépesítik szobáját a római szenátorok kísértő alakjai, kik borzasztó hosszú ceruzákkal a pandektákat írják villámsebessen a márvány kőlapokra. Neki mind után kell azt olvasni, de nem győzi. Kínos veríték gyöngyödzik homlokán, s lázas resz-

ketegség fut tagjain végig. Kevés híja, hogy bele nem őrül. De íme a tógás tudósok során át suhogó selyemlepelben egy gyönyörű nő lép be (nini a Pakfonék Sáríkája) és rózsás ujjacskáival egy kőtáblára mutat biztató mosollyal, mintha mondaná a gyötrő álmok rabjának: »ezt fogják tőled kérdezni a vizsgálaton«.

Milyen kár, hogy hősünk fölébred, s ami kínozza álmában, kínozza ébren is. A rém ott van mindenütt és közeledik sebesen. Mennyire óhajtotta, várta, s most megjelent, elszápad tőle.

A vizsgálat előtti estén még egyszer összejő a pajtásokkal, de ilyenkor nincs kedv, nincs disputa; szórakozott, komoly, nem iszik.

Ha interpellálják eziránt, megrezenve néz fel a szólóra s elfojtott hangon mondja: »holnap!«

Oh, holnap! Mi lesz holnap?

Korán hazamegy, még egyszer utójjára előszedi a kopott tankönyveket. Kinyitja, hogy olvasson és tanulgasson belőlök.

De hol? Mit? Szíve összeszorul és hangosan ver. Ha mondanák, hogy igya ki reggelig a Dunát, vajon kihathná-e? Fejét csüggedten lchajtja: »lehetetlen, lehetetlen!«

Becsapja a könyveket s nyitott szemmel, némán mereng a semmibe. Ki tudja miről gondolkodik? Talán semmiről. Így találja a reggel is.

Virradatkor kél, felölti legszebb ruháját, mint Zrínyi Miklós, mikor a halálba ment. Azalatt előszállingóznak a jó pajtások, hogy gyönyörködjenek a »drukk«-ban, mit az áldozat kiáll.

Vegyest bátorító és ijesztgető megjegyzésekkel, jóslatokkal kísérik a kijelölt órában az »egyetemre«, s mindaddig el nem hagyják, míg el nem nyeli a vizsgázó terem ajtaja. Némelyik oda is utána megy a hallgatóság közé, s mindenféle grimaszokkal turbálja. Mások ellenben ott künt a folyosón várják szorongva az eredményt, ezer kérdéssel ostromolva egy-egy kijövőt: »Miből felelnek most? Trémázik-e nagyon a Laci? Szigorún megy-e a világ odabenn?«

Végre aztán üt a döntő perc. A pedellus kijő, a vizsgálatnak vége. Mind az ajtóhoz tódul, s az a legszerencsésebb, ki legelőbb pillanthatja meg Lacit s olvashat arcáról.

Laci mosolyogva lép ki.

— Kalaposinas-e? — kérdik fojtott hangon.

— Persze, hogy kalaposinas! — rikolt fel a vizsgázott örvendetesen s mint az eszeveszett rohan le a lépcsőn. A pajtások nem győzik utolérni. »Hogy volt? Mint volt?« ezer a kérdés, mit hozzá intéznek.

— Hüml! El voltam ám én készülve tökéletesen.

— Nagyon megnyaggattak?

— Meghiszem azt, öcsém. De erről majd később. Most az a fődolog, van-e pénzetek, fiuk? Adjon valamelyiktek kölcsön. Úgyis telegrafirozok az »öreg«-nek rögtön, tudom, szívesen küld; holnap visszaadom.

Az emelkedett hitel folytán minden zseb előkerestetik, s — csodák csodája! — összetákolódik a szükséges összeg.

Lacinak legelső dolga, bemegy egy papírkereskedésbe s száz vizitkártyát nyomtat, mint »köz- és váltóüggyvéd«.

Talán éppen erre kellett neki a kölcsön.

Az ügyvédbojtárt ne keressétek többé benne: az csak közönséges »audiát« már az ő szemében.

Pakfon Péter is szívesen látja.

AKI NEM AKAR ÚR LENNI

Kit a gyilkos végzet oda sodor abba a nemes vármegyébe, hol e sorok írója született, azon kezdi: megbetegszik unalmában, heringgé soványodik éhen, megegresedik szomjjan, és azon végzi, hogy cikket ír az »Allgemeine Zeitung«-ba: hogy ilyen barbár darab földről nem volt fogalma; ki kell vágni a civilizált Európa mappájából. Hanem bezzeg másképp vélekedik a bennszülött. Annak ez az eldorádója, világ közepe, paradicsoma.

Az utazó csak a sallangos dohányzacskós segédszolga-bíró-t látja, ki olyan kevélyen feszeng, ficánkol, mintha legálábbis tőle függne a »keleti kérdés«; a piszkos vendéglőben csak a rossz és drága ételt nézi, melyet immel-ámmal hord fel a pirospozsgás arcú kocsmáros, szinte érezteti a boldogtalan utassal, hogy az milyen hálával tartozik neki; ami

pedig az italt illeti, köszönje meg, ha kap valamilyen elpancsolt vinkót, melyről nyomban az a gyanúja támad, hogy ecet lehetett ennek az édes szülője.

Ám a bennszülött nem unatkozik; annak »Muki pajtás« a kevély szolgabíró-segéd, ki már messziről nyújtja eléje a szüzdohánnyal viselés csokót, a vendéglő pedig édes otthona, hol jóízű a kozmás lencse is, a »drapák« bor pedig olyan elementuma, mint a tavi békának az ő gazos állott vize.

A bennszülöttnek kedves emlék ott a vendéglőben minden zig-zug, melyen andalogva pihen szeme. A kicsorbult pohár egy nagy »muri« egyedül élő nyoma, a tört szék egy még nagyobbé, nemkülönben a beütött cserépkályha is. Hanem hogy a Kossuth Lajos arcképén micsoda gazember törte be az üveget, azt már ő is szeretné tudni.

Még a falnak is története van. Az a lehullt vakolat ott az ajtó mellett, annak a palacknak a helye, melyet a Pista gyerek vágott tavaly a Krámer zsidó fejéhez, de szerencsétlenül dobott, a falat találta; amott meg az a rajz a tükör alatt a Niki pingálása. Egy összetöpörödött apró emberke, ki báméskodva áll egy deli uracs előtt. A Niki gyerek jól rajzol: a tubákoló uracson szinte meglátszik, hogy no, most mindjárt prüsszenteni fog. A bennszülött azonnal ráismer a megöröktett egyéniségekre. A bizony a kis Kapross Miska, a járásbíró-sági végrehajtó; a deli uracs pedig, ki burnótszelencét tart a kezében, senki más, mint Kerecsy Aladár.

A karikatúra alatt ott olvasható ez a két sor, a Niki elmeszüleménye:

»Íme, lássátok a kilencedik csodát,
Kapross Kerecsynél ezüst pikszist talált.«

Ez a kilencedik csoda pedig igazán csoda volt, mert könnyebbnek látszott a léghajó kormányozhatását vagy a »perpetuum mobilét« fölfedezni, mint Kerecsynél még lefogalható értéktárgyat; mert úgy állottak a dolgok, hogy mondva sem lehetett volna olyan zsidót találni a kontinensen, kitől Kerecsy pénzt ne szedett volna föl kölcsön, olyat meg lámpással sem, kinek a kölcsönt vissza is fizette. Évek előtt, mindjárt nagykorúsága után, egész légió kereset indult meg ellene; de természetesen ott, hol a vagon csak nyolcvanezer

forint, nem futja ki belőle négyszázezer forintnyi adósság, s ott, hol semmi sem marad, nemcsak az isten, de még a zsidó sem vehet el semmit. Így történt aztán, hogy akik előbb jöttek, kielégítették, a sero venientibus pedig megmaradt az a remény, hogy hiszen az öreg Kerecsy János (Aladár nőtlen nagybátyja) is majd csak behunyja egyszer azt a ravasz, kapzsi szemeit, s akkor, ha sietnek, pénzőkhez juthatnak; addig azonban meddő fáradság és haszontalan költségeskedés mindennemű pörös lépés Aladár ellen.

Csak egy-egy, a viszonyokkal ismeretlen firma megy odáig néha, hogy keresztülhajtja Aladár ellen a pört valamennyi fázison; a vége persze mindig egy: teljes vagyontalanságot konstatálnak a végrehajtási jegyzőkönyvben.

De mindezek dacára Kerecsy Aladár közszeretetlen és tiszteletben élő fiatalember, ki előtt tárva-nyitva a jó barátok tárcája, a legelőbbkelő szalonok ajtaja és a legszebb nők szíve.

Az, hogy ötforintos hónapos szobában lakik, s hogy soha sincs több egyetlen kabátjánál, nem von le becséből semmit. Mert hiszen mindenki tudja, hogy édesapja, néhai Kerecsy Dénes főispán, zászlósúr volt a vármegyében, mely tisztet most nagybátyja: méltóságos Kerecsy János úr viseli. Azt is tudja mindenki, hogy Aladár egyike a legképzettebb fiatalembereknek, ki tisztességesen elvégzé az egyetemet, letette a jogtudori szigorlatot, beutazta a mívelt külföldet, beszél angolul, franciául, olaszul, és lehet belőle még miniszter is, ha az isten akarja. Nagybátyja, a főispán, gyermektelen öregember, kinek vagyonát, mintegy háromszázezer forintot, Aladár fogja örökölni. Az ugyan csak arra lesz elég, hogy a hitelezőkkel végezhet; hanem hát mire való az életfilozófia az a része, mely minden eladósodott gavallér háta mögé gazdag hozományú menyasszonyt állít életcélul? . . .

Jóakarató mosoly derűje öntötte el tehát a székváros társadalmi köreit, midőn egy napon a törpe Kapross Miska a lejött bécsi ügyvéddel beállítván Aladárhoz foglalni, az udvariasan fogadva vendégeit, reggeli ideje lévén, sonkával és szilvóriummal kínálta meg a bécsi doktort; borzalommal utasítva el a kínáltakat az, a végrehajtást szenvedő fél, hogy a hagyományos magyar vendégszeretetnek mindenáron elég

legyen téve, egy szelencét keresett elő fiókjából, jóféle burnóttal megrakottat; a doktor elfogadta, egy édeset szippantott, aztán folyton lekötelezőleg mosolyogva Aladárra, odaszól a végrehajtási jegyzőkönyvet tákoló Kaprosshoz:

— Akár mindjárt ezen kezdhetjük. Tessék beírni első tételnek. Egy ezüst szelence, dombor vésettel.

Bizony érdemes volt ezt az eseményt megörökíteni az »Arany Cérna« falazatán. Maga Aladár nevetett rajta legjobban. Legalább megvolt az a satisfactiója, hogy az első tétel után nem következhetett második.

És most már számon adván az olvasónak az »Arany Cérna« egyetlen freskó-rajzának keletkezési történetét, nem bánom, ha présbe csavarnak is s ha sosem lesz is belőlem még megyei hajdú sem emiatt, de el kell mondanom, hogy ennek a szegény Aladárnak nagybátyja kvalifikált komisz ember.

Fösvény, szívtelen, goromba és gőgös arisztokrata. E négy főtulajdon jellemzi, melyekhez a kisebb rossz tulajdonságok csatlakoznak, mint kísérő udvara a négynek. Mondhatom, nagy udvartartást visz belőlük!

Mint hazafi, ő vezette be negyvennyolcban a muzkát hazája szabadságharcát elnyomni. Megállj, vén Kerecsy János, majd meglakolsz ezért, ha még valaha magyar világ lesz!

Magyar világ lett: kinevezték főispánnak.

Elérte vágyai magaslatát. Széke van a méltás főrendek között és »per tu« a miniszterekkel. Hatalmas embernek tartják alul-felül. Pedig nem az sehol. A nép gyűlöli, de mert azt hiszi, hogy a »magas régiók«-ban kegyelik, hozzá folyamodik minden bajában, őt választja szószólójának mindenütt. A miniszterek is megvetik szívökben, de azon hitben, hogy rengeteg befolyásának kell lennie az »alsó rétegek«-ben, egyike ama mindenható oszlopoknak, melyeket a kormányok ott szeretnek látni piros székeik mögött, mert azok a székek nagyon guruló természetűek.

Nos, az öreg Kerecsy bizony elég hűséges támaszték volt. Nem lehetett panasz ellene. Igaz, hogy nagyon alkalmatlan ember volt, mert örökké ott ácsorgott a miniszteri termekben, hol hivatalt, hol adófizetési halasztást, hol rend-

jeleket kérve védenek; de hát ha meggondoljuk, hogy éppen ez a sok alkalmatlankodás táplálta és nevelte mesterlégesen befolyását, nem lehet tőle rossz néven venni.

Aztán az idők is egészen »olyanok voltak«.

Mint mikor tavasszal egyszerre megelevenedik egy nagy darab rög s ezer és ezer hangya jó ki belőle a napfényre süt-kérezni, a Bach-rendszer nyomása alatt alélt szittyafaj ezrei egyszerre úgy ébredtek föl mint szakemberek, s mint a krónika megjegyzi: ős Budavárába taligákon kellett tolni a rengeteg hivatal-kérő folyamodást.

Emlékszem, hogy az egész vármegyében egyetlen ember maradt, ki nem folyamodott semmiért: az »Arany Cérna« vendéglőse. (Minek is tette volna? Hiszen valamennyinek a fizetése ott akad meg az ő kezében.)

Ezekben a bolondos időkben történt az a különös eset, hogy midőn a főispán úr lerándult a fővárosból megyéjébe, egy unalmas közgyűlés alatt odahajolt az alispán füléhez, és talán először életében öccse felől méltóztatott kérdezősködni:

— Hát az az Aladár gyerek él-e még? Hol van, mit csinál? Hallani-e róla valamit?

— Biz az nem a legjobban van szegény. Egy egészségtelen, szűk hónapos szobában lakik, a harmadévi ruhájában jár és egy szabómesternél van kosztón.

— Hm, a nervus rerum gerendarum. — vélekedék öméltósága közönyösen — sokat tesz.

— Múltkor találkoztam vele — fűzé odább a tárgyat az alispán, Csató Ferenc uram, kit — mellesleg legyen itt mondva — négy darab hajadon szólít »papá«-nak — s higgye el méltóságod, megesett rajta a szívem. Egy kapu alá hívtam s mondtam neki: »nincs szükséged, öcsém, egy kis kiségitő kölcsönre? Szívesen adnék.«

A főispán a kalpagjával játszik és azt mondta: »hüm« magában pedig azt gondolta: »szeretnéd ugye, ha Kerecsyné lenne valamelyik leányod? Hanem abból nem eszel.«

— Nojszen megjártam vele. A fiú büszke, nagyon büszke; azt mondta, hogy csak a zsidótól szokott pénzt kérni, kamatra, az meg nem ad már; köszöni barátságomat, de nem fogadja el. Aztán ebédre próbáltam meghíni, de arra meg azt felelte,

hogy nincs tisztességes ruhája, amiben megjelenjen, ebédje pedig van otthon.

— Fi donc! A szabónál? Hát azt vajon miből fizeti?

— Alkalmasint a méltóságod kegyes gráciája, . . . mert hiszen unokaöccse, és quod deus avertat, halálával örököse.

— Egy fityinget sem kap tőlem, nem szeretem a tékozlókat. Egyszer nálam volt Budapesten, mikor a vagyonát elárverezték, s négyezer forint évi járulékot kért. Eppen haragos voltam, megtagadtam; azóta felém sem jó.

— Akkor alkalmasint a hírlapba beküldözött cikkeit fizetik.

— Azzal foglalkozik napközben. Vékony kerestet és unalmas.

— Említette, hogy a legújabbban egy kis hivatalért folyamodott; reménye van megkaphatni.

— Ah! — mondá a főispán élénken. — Hivatalért? Az én tudtom nélkül!

— Egy olyan csekély állomás az, olyan bagatell, amiért valóban kár lenne a méltóságod nagyobb dolgokra kiható szívességét kizsákmányolni.

— Nos?

— Aladár úr írnok akar lenni a királyi ügyészségnél.

Az öreg főispán haragosan csapott tenyerével az előtte keresztben fekvő díszkardra. A lent jobbra-balra dikciózó karok és rendek álmélkodva tekintének fel a tisztí emelvényre. El nem tudták gondolni, hogy az a kardcsörrenés mi az ördögöt jelenthet most, mikor Mády Károly éppen arról a tárgyról perorál, hogy a szerbtövis megyeszerte elrendelt kiirtása nem foganatosíttatik kellő eréllyel.

— Megbolondult! — sziszegé a zászlósúr, villámló szemekkel.

— A szegénység előfutárja a szerénységnek — véle az alispán úr.

— Ez mégis sok — dörmögé a főúr, haragosan rángatva mentéje szárnyát —, messze mentem: vallá be önkéntelenül hangosan önmagának.

— Bizony magam sem helyeslem a fiatalúr eljárását. Nevetséges, hogy írnok legyen oly talpig mívelt ember . . . pláne doktor juris.

— Patvarba a míveltségével meg a doktori diplomájával! De egy Kerecsy, barátom uram, egy Kerecsy! . . .

— Ki azonfelül csinos fiú is — toldozgatá Csapó Ferenc úr —, s bizony nem kosaroznák ki egy úri háznál sem. Fülíg szerelmes bele az egész vármegye hölgykoszorúja . . .

— Barátomuram figyelme csodálatos részletességgel terjed ki mindenre, ami a megye területén történik.

— Oh, kérem szeretettel . . . az ilyen pletyka-csemege valóságos fülbemászó, nem kell utána rendőrséget szalasztani. Aztán magamnak is vannak leánykáim. Oh, ilyesmit megtud az ember. A Minka lányom különösen is jóbarátságban van Aladárral.

— Igen, igen — jegyzé meg a vén Kerecsy mogorván, s homlokán kidagadtak az erek.

Méltóságosan emelkedett föl székéről, hóna alá fogta a nyusztprémes, bogláros kalpagot és eltávozott belső termeibe. Az elnökséget átadta az alispánnak.

— Talán hirtelen rosszul lett méltóságod? — kérdé a távozót hosszúra nyúló ábrázattal az alispán.

Kerecsy szuverén göggel nézett rá:

— Hogyan gondolhatja azt ön?

Mintha az lehetetlen is lenne, hogy egy akkora vármegye főispánja csak úgy, minden előleges megkérdeztetése nélkül egyszerre kólikát vagy egyéb nyavalyát kaphasson.

A tanácskozás tovább folyt a főispán úr eltávoztával is. Keresztbe fektetett kardja ott maradt hatalmi jelvényül, s Csató Ferenc úr egész önérzettel nyugasztá rajta nagy, kövér kezét, melynek egyik ujján vastag aranygyűrű csillogott a belevéssett friss címerrel. (Csató Ferenc úr ugyanis csak a múlt évben kapta nemességét Kerecsy protekciója folytán.)

Az öregúr ezalatt zsöllyeszékébe dőlt s szeme önkéntelenül odatévedett elődje, Kerecsy Dénes arcképére.

A testvér alakja megelevenedni látszék, és szemrehányólag tekintett le az élőre, ki halottnak tűnt fel merev mozdatlanságában.

»Elhanyagoltam azt a fiút, akit Kerecsynek neveznek. Utolsó sarja a családnak. Egy írnok koporsóján legyen megfordítva a Kerecsy-címer? Ez a Csató, a háladatlan! A Kerecsy-

családba kívánja magát becsempészni. Milyen idők! Mi lesz ebből az erkölcstelen országból?»

A testvér szíve nem mozdult meg a meghalt testvér gyermekéért, a szánalomnak nem volt parányi hely szívében, de a büszkeség, gőg nyomban egy Vezúvvá változtatta azt, mely zúgva, morogva tört ki.

Majd megmutatja a vén Kerecsy a világnak — hogy milyen szemekkel merjen végigmérni egy másik Kerecsyt.

A gőgös főúr arca lángolt. Megtapogatta magát, a tükör elé állott, ő-e ő valóban? Ő-e az a Kerecsy János, aki a párizsi köztárlaton a megye megbízásából járt Mády Károly hivatalos jelentésében előforduló ékes szavaira, ott, hol ünnepélyes pátozzsal megemlékezik, miszerint látta a világ legnagyobb urát, ő császári felségét III. Napóleont *fejedelmi díszornátusban*, meg nem állhatta, hogy elfelejtkezve főispáni állásáról, fitymálva közbe ne kiáltson: »Volt-e rajta ködmön?»

Nézhetette magát. Ő volt. Az alabástrom-fehér arc rideg, színtelen szemeivel, magas, szigorú homlokával, mogorván összevont szemeivel, gőgösen összeszorított fagyos ajakkal.

Csengetett.

A belépő szolgának megparancsolta, hogy siessen a táv-írda-hivatalba, néhány sort írt. A miniszternek szólt.

— Visszajövet fel fogja kend keresni őnagyságát, Kerecsy Aladár urat, és tudtára adja, hogy látogatását várom.

Egy óra múlva visszatért az öreg huszár, jelentve, hogy a sürgönyt feladta, őnagysága Kerecsy Aladár úr azonban azt üzenté, hogy most nem szokott látogatásokat tenni sehol.

— Egy Kerecsy üzenté másik Kerecsynek. Keresse kend meg a botomat és kísérjen.

— Talán csak nem megyünk oda? — kérdé a huszár ijedten.

— Hova?

— A Bjelik szabóhoz?

— Éppen oda.

A vén huszár megsodorintá ősz bajszát, fejet csóvált, tiszteletteljesen fölemelte szemeit őméltóságára, ha vajon nem tréfál-e az, aztán még egyszer megpróbálkozott parírozni:

— Nagy sár van ott, meg rossz kutya az udvaron. Jobb volna talán . . .

— Mi volna jobb? — riadt rá a főispán.

— Úgy gondoltam, kérem alássan, hogy mégis netalántán jobb sorja volna a dolog rendinek, ha a nagyságos Aladár úr jönne át.

— Vén szamárl! hiszen kend mondta, hogy nem akar eljönni — rivallt rá mérgesebben az öregúr.

Gábor huszárnak zokon esett ez a titulus. Próbálta is kiköszörülni az elméleti tehetségein ejtett csorbát.

— Nem is úgy értettem, könyörgöm alássan, csak a nyelvem bicsaklott el.

— Hogyan értette hát? — engesztelődék a hatalmas úr.

— Hogyan is csak . . . hogy is, no . . . biz én annak a mondója akartam lenni, hogy talán netalán hozassuk el inkább ide az egész épületet fundamendumostól mindenestől, akkor aztán benne lesz Bjelik szabó is, a nagyságos úr is, meg a szabó lánya is.

Kerecsy mosolygott régi vén cselédjén, ki szentül hitte, hogy ha őméltósága megparancsolná, miszerint a Bjelik háza nyomban ott teremjen »cakumpakk« a megyeház udvarán, ez nem merne nem engedelmeskedni.

— Hát lánya is van a Bjeliknek? — kérdé útközben.

— Hüh! De milyen!

— Szép?

— Ha ezer baka összeállna s hetvenkét esztendeig fundálná a formáját, mégsem gondolhatná ki olyan szépnek, mert ha olyannak gondolná, megvakulna a saját gondolatától.

— No, no, öreg . . . — mondá őméltósága nevetve.

— Kegyeskedjék elhinni. Már az én szemem, ha öreg is, mégis csak huszár szeme, de parolámra mondom, odavan tőle. No, de iszen majd megláthatja méltóságod nyomban: éppen ez a ház az!

Alacsony, sárgára festett, zöldzsalus épület volt, nagy, kék, szétnyitott ollóval a kapu fölött, mely nem éppen remek festmény körül e szavak állottak: »Bjelic Máttyás szabóművész.«

A főispán belépett az alacsony kapun és egyenesen a pitvarnak tartott, hol a majszterné asszony a rántást csi-

nálta. Amint felösmere a mindenható nagy úr alakját, mindjárt kiesett kezéből a főzőkanál, s azt sem tudván: fiú-e vagy lány, köszöntésképp hirtelen lerántá fejről piros pántlikás főköötőjét s úgy állott ott némán, szétszórt hajjal, mint a boszorka.

— Itthon van önagysága? — kérdé a főispán.

— Önagysága? Ahá, a téns úr. Odabent bolondoznak a Sárikával, könyörgöm alássan.

Az ajtó félig nyitva volt. A főispánnak kopogni sem kellett, beláthatott úgy is. Azoknak, kik az alsó rétegekben mozognak, nincs szükségök zárt ajtókra; nincs semmi titkolni valójuk.

Aladár ott ült a kopott bőrdíványon, egy nagy messze-lyes borospohár volt az egyik kezében és a másik kezében egy harmadik kéz: a mellette ülő szép leány keze, kinek szőke aranyfürtös feje lágyan hajlott az Aladár vállára. Művészeset arannyal fizetné ezt a bűbájos mintát.

— Bon jour mon cher Aladár! — kiáltá a belépő főispán.

— Isten hozta, kedves János bácsi! — ugrott fel élénken az ifjú. — Mily meglepetés! Itt nálam?

— Kun László udvarában — jegyzi meg finom gúnnyal öméltósága.

— Uram! — mondá indignálódva Aladár.

— Sose nehezteljen nagyságod. Én sem voltam jobb fiatal koromban. Aztán az ízlése, az kitűnő. Nos, egyébkint mint érzi magát?

— Köszönöm. Foglaljon helyet, János bácsi.

Öméltósága még egyszer végignézett a szegényes bútorzaton, hogy hova üljön, és csodálkozva vette észre, hogy a szép Sári már azalatt evaporált a szobából. Csak fiatal lányok tudnak oly észrevétlen eltűnni, mint a virágillat.

— Bizalmasan akarok veled beszélni — szolt a nagybátya a díványra ülve —, nem jöttél hozzám, én látogatlak meg; igazad volt, ha nem jöttél, viseletem egyszer sértő volt irányodban, de most jóváteszem. Négyezer forintot kértél tőlem évenként, nyolcezeret adok; azt akarom, hogy úr légy.

— Az vagyok én most is. Köszönöm a János bácsi jóakarátját és elfogadom.

— Hanem egy kikötésem van, öcsém. Miféle viszonyban vagy az alispán leányával?

— Semminőben.

— Az ő leányát nem szabad nőül vened.

— Eszem ágában sincs.

— Egészen helyes. Egy Kerecsynek nem szabad mésalliance-ot kötni.

— A Kerecsyek is emberek, János bácsi.

— A Kerecsyek is csak emberek voltak, édes öcsém, most azonban magyar zászlósurak.

— Amint parancsolja, bátyám.

— Nekem megvannak a terveim reád vonatkozólag. Mai tervek, de szilárdak. Amit akarok, azt ki is viszem. E hét folytán ki fogsz neveztetni az itteni törvényszék elnökévé.

— Én? A törvényszék elnökévé? — kiáltá álmélkodva.

— Az lehetetlen! Nem fogadhatom el.

— Miért?

— Mert én írnoknak folyamodtam az ügyészséghez, s mert nekem, ha miniszterré tesznek, sem lehet több fizetésem háromszáz forintnál; a többit lefoglalják az uraságok.

— Bolond logika! Legalább az adósságod' fogy.

— Mit ér a Dunából két icce vizet kiszivattyúzni? Én nem dolgozom az uzsorásoknak. Írnok leszek, punctum. Deliberatum est.

— De ha úr lehetsz, te szerencsétlen!

— Nem akarok úr lenni, mert először nem is lehetek; mint elnök arra volnék utalva, hogy bátyám tartson ki, ha állásomhoz képest akarok élni; másodsor pedig nem akarok úr lenni azért, mert most én ezerszer nagyobb úr vagyok a világ valamennyi uralkodójánál: vőlegény vagyok, boldog ember vagyok.

— Ah! — kiáltá a főispán kacagva — azért beszélsz hát oly könnyen! Nagy kópé vagy, öcsém, nagy diplomata: igazi Kerecsy! Eredeti feneket kanyarítasz mindennek! Hát mért nem mondtad mindjárt, hogy míg a te öreg nagybátyád azon töpreng: mint tegyen emberré, te már addig beházásodtál egypár uradalomba. Csitt, no... hadd találjam ki. Oh, hogy le lesz főzve az a nagyralátó Csató! Hüm, hüm... meglásd, hogy kitalálom. Vettem szelét. Ugye az a szép

barna mókus, aki annyira szerelmes beléd: a Clementine comtesse.

— Istennyila, kedves János bácsi, nem comtesse — kiáltá a fiatalember harsányan kacagva, s egy élénk ugrással az ajtónál teremve s kikiáltva: »Sáríka!«

— Talán vizet ihatnál? Mit zavartatod beszélgetésünket?

— A tárgyra tartozik . . .

— Micsoda? A víz?

— Dehogy! A Sáríka.

A szép fiatal leány belépett szerény pironkodással, könténye csücskével játszva. Nagy, okos, nefelejcs-szín szemeit lesütve félénken közeledik.

— Teringette! — dörmögé az öregúr elbűvölve ennyi szépségtől.

Aladár eléje lépett, kezén fogta és odavezeté a vármegye hatalmas urához.

— Ez az én menyasszonyom. Bjelik Sarolta.

Az öreg férfiú hirtelen behunyta szemeit, egy-két percig így maradt helyén, aztán lassan fölemelkedett, meghajtotta magát Aladár előtt hidegen és azt mondta neki:

— Jó éjszakát, Kerecsy Aladár úr, volt szerencsém.

Azzal méltóságos, lassú léptekkel kiment a füstös szobából egész a kapuig, hol már Gábor huszár várta a hintóval.

Ez a jelenet egészen kimerítette. Beteg lett. Még aznap ágyba feküdt s azontúl mindig alább-alább hanyatlott egészsége.

Ötödnapra az egész város elkacagta magát, amint megjelent a hivatalos lapban Kerecsy Aladár kineveztetése írnokká.

Ennek a kacagásnak nesze a beteg ágyához is eljutott.

»Csak nevesetek!« hörgé a beteg nagy úr. »Ez a sors dolga, ki bele mert kötni a Kerecsyekbe. Hanem olvassátok csak azt a lapot holnap, holnapután, ott majd az én dolgom fog következni; aki azt mondom a sorsnak: hátrább az agarakkal, még én is itt vagyok.«

Harmadnap aztán meg is jelent ugyanabban a hivatalos lapban, hogy Kerecsy Aladár kineveztetik a törvényszék elnökévé.

No, de már erre hangosan tört ki az álmélkodás. Ilyen két szélsőségen esni keresztül a tekintetes vármegyének egy rövid hét alatt sok volt egyszerre. Aladár, a volt főispán fia, az előkelő Kerecsy-család végsarja írnokká lesz és aztán harmadnapra ugyanaz az Aladár, ez a huszonnyolc éves, pelyhedző szakállú ifjanc, elnöke a törvényszéknek! Ha még ez is alkotmány! Hát az ember is olyan, mint a börze-papír, annyit növekszik két nap alatt!

De mi volt még ez ahhoz a csodálkozáshoz képest, mikor híre futott, hogy a fiatal Kerecsy a két állás közül az írnokit fogadta el s az elnökségről benyújtotta lemondását. Jajveszéklő hitelezők futották be a vármegyét a hírrel, melynek hallatára fülig tátva maradt minden emberi száj. A kaszinóban egész éjjel erről beszéltek. A legtöbb urambátyám egész éjeket álmatlanul töprengett azon a gondolaton, hogy ugyan mit fog az a miniszter gondolni, mikor meghallja ezt a bolond dolgot. Biz azt bajos volt megtudni, hogy a miniszter mit gondolt akkor. Talán nem is kérdezte még eddig meg senki az urambátyámék közül, kik számos átvirrasztott éj után valószínűleg végre mégiscsak el tudtak aludni abban az édes büszke hitben, hogy ilyesmi is csak az ő vármegyéjükben eshetik meg. Másutt nincs olyan!

Aladár pedig mosolygott és boldog volt. Tetszett magának ezzel a juksszal, minőt nem mutatnak fel az annálisok, s valahányszor egy-egy megsavanyodott képű hitelezője eljött rá veszekedni, amiért őt tönkretette ezzel a bolond lépéssel, mindig lekapta az arcképét az albumába. Nagy gyűjteménye volt már belőlük.

Az öreg Kerecsy pedig ezalatt nehéz beteg lett; öt-hat orvos járt hozzá. A konzílium ki is mondta, hogy meg fog halni.

Aladár egyszer meg akarta látogatni betegségében. Nem bocsátotta maga elé. Azontúl aztán nem alkalmatlankodott többé, nem is kérdezősködött felőle. Hanem a szép Sárika minden nap kötött egy virágbokrétát és elvitte a Gábor huszár bácsinak, hogy tegye a méltóságos úr poharába.

A betegek szokott kíváncsiságával egyszer megkérdezte az öregtől, hogy »honnan szedi kend azt a sok bazsalikumot?« amire Gábor előadá a maga mivoltában a dolgot.

— Ha még egyszer eljő az a leány — jöjjön be hozzám. Sáríka eljött másnap. A városban már szélkében beszéltek, hogy a főispán haldoklik. Az öreg Gábor szomorú arccal vette át a bokrétát; meglehet, hogy már a ravatalra lesz.

— Aztán, leányasszony, maga most itt marad.

— Jaj istenem, mi végett? Nem tettem én semmi rosszat!

— A méltóságos úr megparancsolta, hogy bevezessem. Most még nem lehet, most urak, asszonyok vannak ott, tanácskoznak. Itt üljön és várjon az előszobában.

Mint a félnék gerle húzódtott egy sarokba. Szíve hangosan dobogott félelmében. Mi fog vele történni? Minek is tette azt, hogy virágot hordott? Legalább Aladárnak mondta volna meg! Oh, minek is tette!

Remegve figyelt minden szóra, minden hangra, mely belülről jött. Minek is figyelt, minek kellett neki meghallani mindent?

Arról tanácskoztak odabent, hogyan kellene Aladár számára megmenteni a méltóságos úr vagyonát. Egyik ezt, másik azt mondta, utoljára abban állapodtak meg, hogy Aladár vegye el azonnal a Clementine comtesse-t, a halacsi gróf leányát diszpenzációval, és a vagyon nyomban írassék a nevére.

Így aztán meg lesz mentve a Kerecsy uradalma; de mi lesz a szegény, boldogtalan Sáríkából? Annak isten legyen könyörület.

A szegény leány szívére szorítá kezét, hogy meg ne repedjen kintől, fájdalomtól. Oh, istenem, mi fog itt minden történni! Aladár bizonyosan rááll. De hogyan állna rá? Egy grófnő és uradalmak az egyik serpenyőben, másikban pedig egy senki, egy szerencsétlen senki, egy nagyon-nagyon boldogtalan kis teremtés.

Stofi ügyvéd kijött a belső termekből, és hallani lehetett, amint künn a folyosón megparancsolá, hogy hintó menjen sebes vágatva Kerecsy Aladárért.

Negyedóra múlva Aladár megérkezett. Sáríka egy almárium mögé vonult, míg átmege, és behunyta szemeit, nehogy valami ruhadarabját megpillantsa, mert akkor ő mindjárt ott meg fog halni. Oh, hogy az előszobán átmenőt meg nem állította az a hangos szívdobogás!

Teremtő istenem, mi fog most történni odabenn?

Ott pedig az történt, hogy a főispán haldokolt, de még eszméletnél volt. Aladárt megismerte és kezét nyújtotta feléje, melyet az megcsókolt.

— Beszélj az ügyvéddel! — mondá halk, fojtott hangon.

Az ügyvéd, Stofi úr, egy melléktérembe vezette Aladárt és előadá neki az ott lévő alispán és Mády Károly jelenlétében az »aranyos tervet«, melyet lángagyából előkotorászott.

— Nem fogadom el — mondá Aladár szilárdan. — Én már le vagyok kötve. Menyasszonyom van.

E percben megnyílt a szomszéd fülke ajtaja és Clementine grófné lépett ki rajta.

— Mindent tudok, Aladár. Ön úgy cselekszik, mint egy férfi. Én azonban úgy akarok cselekedni, mint egy nő. Az öreg ide hívatott, bennem bízik; akarom hát, hogy nyugodtan haljon meg. Egyezzen ön bele formalitásból mindenbe. Jegyezzük el egymást. A birtok rám fog íratni, de öné lesz az, viszonbiztosítást kap tőlem. Az öregúr halálával pedig egyszerűen összekoccanunk valamiért s visszaküldöm a gyűrűjét; adja annak, akinek szánta. Még csak az a vád sem érheti önt, hogy provokálta köztünk a meghasonlást, mert én fogom provokálni, s így kettős célt érünk el, önnek vagyona lesz, s az öreg nyugodtan hal meg.

— Nem, grófnő — viszonzá az ifjú büszkén. — A tervet nem fogadom el szinte kettős okból. Először: ne csaljunk meg egy haldokló embert, és másodsor, mert nagy szomorúságot kellene okoznom menyasszonyomnak, ki nem lehetne beavatva a tervbe, s ki ha be lenne avatva, sem hinné egészen, hogy az csak egy haldokló kijátszására irányul.

— De, uram — jegyzé meg a grófné némi gúnnyal —, háromszázezer forint nagy vagyon, s még talán azt is megérdemli, hogy egy pár szem, akármilyen szép is, könnybe legyen érte lábadvá néhány napig.

— Bocsánat, grófnő, de én nem osztom véleményét. Ha csak az az utóbbi ok lenne is egyedül, nem fogadhatnám el a tervet. Azok a szemek nekem sokkal drágábbak!

Ha ezt hallotta volna az a kis boldogtalan teremtés, aki abban a másik serpenyőben hitte magát fölbillenve, hol nem volt sem rang, sem uradalom.

Gábor huszár rontott be e pillanatban. A beteg bekívánja szobájába az urakat és a grófnőt.

Aladár hátratátorodék meglepetésében. Sárrika ott állott a beteg ágyánál.

— Mit akarsz te itt? — kérdé bosszúsan.

— Én kívántam be — nyögé a beteg. — Jöjj közelebb, Aladár. Meggondoltam a dolgot. Az elébb félre voltam vezetve.

Stofi fiskális kényelmetlenül fészkelődött a grófnő háta mögött.

— Az a terv nem méltó a Kerecsyekhez. A dolgon nem lehet segíteni sehogy. Ha egy Kerecsy megígéri valakinek, hogy nőül veszi, az szentírás, az meg nem másítható. A Kerecsyek gavallérok.

— Köszönöm, János bácsi — mondá Aladár könnyes szemmel.

— Semmit se köszönj, öcsém, . . . elmehetsz, nem kívánok tőled semmit, még köszönetet sem . . . én nem adok neked semmit. A menyasszonyod tíz bokkrétát küldött, mindenikért kap ötven aranyat; ha fölveszi: jó, ha föl nem veszi: marad; te pedig a pipa-gyűjteményemből megkapod a Rákóczi-pipát, nem a hosszú-szárút, a rövidet, hogy a belső zsebedben hordhasd, nehogy lefoglalják nálad, mint az ezüst zselencét. Most pedig elmehettek, édes fiam, sajnálom, hogy ide fárasztottalak.

— Adja ránk az áldását, bátyám . . . egyébre nincs szükségünk — esengett Aladár.

— De már azt a bolondot nem teszem.

Nem is tette meg, hanem midőn Aladár s menyasszonya távoztak, egészen könnyedén emelkedett félkönyökre. Ereje látszott visszatérni: tintát, papirost kért.

— Megírom a végrendeletemet. Akarom! . . .

És azután szilárd kezekkel, régi szabályos betűivel írt. A körülállók még a lélegzetüket is elfojtották. A toll kísértetiesen percegett a papiroson; a halál mozgatta már azt oly sebesen, mintha mondaná: »siess, öreg! végezd el utolsó bolondságodat; azután viszlek magammal a — főispáni székhöz nélkül.«

A végrendelet, melyet a megyei archívumból másoltam le, szórul szóra a következő:

»Összes ingó és ingatlan vagyonomat hagyom a tekintetes vármegyének, az alábbi föltételekkel.

Pro primo : Ezen vármegye mindennemű libériás cseledségének, hajdúinak és huszárjainak kötelessége lészen Kerecsy Aladárnak holtáig köszönni, ha a megyeháza előtt elmegy, vagy a megyeházba belép; a kapuórség teljes módon, fegyverrel neki tisztelegni tartozik, legyen ő bármely állapotban és rangban. Mire szigorú felügyelet tartassék.

Pro secundo : Minden, a megye által netán rendezett díszebédeken, ünnepélyeken Kerecsy Aladárnak, ha azokon megjelenék, az ő helye a főispán mellett, annak jobbján legyen, kivévén, ha valamely püspök volna jelen, mely esetben a főispán baloldalán foglal helyet.

Pro tertio : Ha netán Kerecsy Aladárnak házasságából gyermekei lennének, azoknak fejenkint húszezer forintot fizessen a vármegye azon kikötéssel, hogy nevöket megváltoztassák.

Ha ezen pontok valamelyikének elég nem tétetnék, a tekintetes vármegye minden hagyatékomra formálható igénytől rögtön elesik s vagyonom átszáll azon egyénre vagy családra, mely a megye területén lakozván, legrégebb nemességet bír okmányilag kimutatni. Kelt s a t. . . Kerecsy János de eadem m. p. Előttünk: Csató Ferenc s. k. Stofi s. k., Mády Károly s. k.«

Bizony igazán az archívumba való végrendelet!

. . . De már nagyon sokat is beszéltem az »Arany Cérna« freskójáról.

A KÖLTŐ UTOLSÓ KARÁCSONYA

Aki elgondolja, hogy abban az anarchiában, melyet írói világnak neveznek, az excellenciás úrtól kezdve lefelé a szegény filiszterig feltalálható minden rang és rend, az természetesnek fogja találni, hogy e tisztességes céh tagjai nem valami édes kuszi-pajtások együtt, hanem külön csoportokra váló planéták, kik ugyan vonzzák egymást elmélet-

ben, de a valóságban olyan messze esnek egymástól, mint a miskolci foltozó csizmadiától »az első magyar budapesti cipőgyár«.

Az írói kaszt is aláesvén a világi bölcsesség által felállított szabályoknak, az együvé tartozó elemek összehozására a legalkalmasabb szűrőrosta itt is a — korcsma.

Mert például aki a »Langer«-be jár vacsorálni, az nem lehet sem miniszter, sem milliomos, sem akadémikus s más efféle gyanús foglalkozású személyiség; az rendesen magunk szőrű firma, kivel úgy is szóba állhat az ember, ha a süvege fején van.

Itt azután azok, kik az irodalom szőlőjében, hol közösen kapálnak, ültetnek s gyomlálnak, rá sem hederítettek egymásra, összesimulnak, összeszoknak.

A Langerben ösmerkedtem meg Tóth Edével 1875-ben ősszel. Mindig egy szögletasztalnál ült a »Falu rossza« akkor már híres szerzője, szerényen a falhoz lapulva. Ritkán szólt, nehezen ismerkedett; ha nem volt körülte ismerős (ami igen kivételesen fordult elő) éppenséggel nem vett részt a társalgásban de azért élénk figyelemmel kísérte, mert a folytatott diskurzus benyomása szerint mosolygott, vagy alig észrevehető helyeslő fejbólintást tett, sőt az is megtörtént, hogy a meggyőződésével ellenkező véleményre fejét rázta szelíden.

Rendesen esti hét órakor jött és tíz óránál előbb soha nem ment haza, akár volt társasága, akár nem. Ez a »burger szokás« betegségének volt kifolyása, mely pezsgő, nyugtalan vérét, mint mondogatni szokta, »aludttejje devalvált«.

A Sándor utcai kis vendéglőben majd mindenki ösmerte s kitüntető rokonszenvvel bánt vele. Sokszor megesett, hogy az asztalt körülülő polgárok egy-egy köhögési rohama után egymást megdöfködve tették le szivarjukat.

Bágyadt mosoly árnyalata jelent meg ilyenkor beteges szintelen ajkán, s már a köhögés csuklásai közt tiltakozott elhárító kézmozdulatokkal, értelen lassú hangon megjegyezve később:

»Nem árt már az nekem.«

Mindamellettt megtörtént, éspedig gyakran, hogy merőben ismeretlenek ültek az asztalnál, s a beszéd nemegyszer fordult az akkor különben is divatos tárgyra, a »Falu rosszá«-

ra. Ez volt a költő élvezete. Kékes szeme lázban csillogott, egyik kezével izgatottan simogatta magas, szögletes homlokát, a másikkal hosszú és vastag, vörösbé játszó, lecsüggő bajszát, mialatt feszülten figyelt, hogy szinte látszott, mint lüktet a homlokát átszelő ér, mely napról napra jobban kidagadt.

Egyszer két fiatal úr vitatkozik a »Falu rossza« valamely kifejezéséről, miként kelljen azt érteni. Nagy zajjal folyt a dolog. Mindkettő csövestül szórta egymás ellen az argumentumot. Tóth Ede sápadt arca kigyúlt; köhögését elfojtotta, nehogy azalatt valamely szót elveszítsen. Végre úgy dőlt el a kérdés, hogy az egyik vitázó fél büszkén kijelenté, miszerint csak az ő véleménye lehet helyes, mert ő úgy hallotta azt értelmetten magától a szerzőtől, ki neki jó barátja.

A megdicsőülés derűje öntötte el az inkognitó maradt költő arcát.

De azon az arcon csak vendég volt a mosoly. Bánatfelhő volt az örökös lakója.

A ragyogó siker nem melegítette már a lassan dobogó szívet, csak égette; a dörgő tapsvihár nem emelte már föl a megtört testet, csak összebb hajlította; teher volt az már neki; a nemzet koszorújának csak színét látta, illatát nem élvezhette. Későn jött; — de a koporsóra jókor . . .

Mikor a váratlan vendég, a dicsőség, nagy robajjal köszöntött be a sokat hányt-vetett kóbor komédiás szegény lakába, már akkor ott találta a halál vizit-kártyáját. Lassan emésztő féreg dült a testben. A kiállott nyomor, szenvedések és — valljuk meg, mit ő sem tagadott — a könnyelműen töltött éjszakák, melyek a vándorszínésznek fénypontok az árnyban, elhintették a halál magvát abba a nemes talajba, hol erdők keltek gazdag színpompájú gondolat-virágból.

Körülbelül november elejétől voltam asztaltársa. Ha én jöttem később, odaültem mellé; ha azonban ő késett, s más asztalnál voltam, ő azért a rendes helyére telepedett. Nem kereste senkinek a társaságát; de ez nem büszkeség volt, inkább óvatosság, hogy ne tegye magát alkalmatlanná.

Művészeti dolgokról szeretett beszélgetni; ezek közt is leginkább a színirodalomról és színészetéről. Olyan volt ez neki, mint a mindennapi kenyér; sohasem unta meg.

Egészséges nézetei voltak mindenről, nemegyszer beleártotta magát a politikába is; baloldali ember volt, nagy demokrata, Kossuth embere.

Az egzakt tudományokért nem lelkesedett, de nem is kicsinylette, s mindenikben kellő tájékozottsággal bírt. Legjobban bosszantotta azon ráfogás, hogy darabjait nem öntudatosan írta.

És ez igazán ráfogás is volt. Tóth Ede alaposan be volt avatva a színműírás minden csínja-bínjába. S midőn egy ízben az írói körben Szigligeti: »A dráma és válfajai« című műve fölött hosszabban fejtegette nézeteit, mindenki elámult széles képzettségén, még az öreg Szegfi is, ki pedig éppen csak azt tudja nagyon elméletben, hogy milyennek kell lenni a jó színműnek.

Már ebben az időben rohamosan hanyatlott egészsége; hangja egyre tompább lett, arca egyre halványabb. Rendesen rostélyost vagy borjúszeletet vacsorált s két félmesszely bort ivott: gyorsan ivott, azután vízivással húzta ki tíz óráig, bevárva a színházból jövő közönséget s annak nyilatkozatait. Hiába, a szíve elválhatlanul oda volt növe a színházhoz.

A Népszínház iránt nagy idegenkedéssel viseltetett eleinte. Fájt neki, hogy a Nemzeti Színház a népszínműveket, mint alantas fajt, átadta amannak; később azután kiengesztelte az idő és siker, mely darabjait ide is elkísérte, de azért sokszor említette, hogy ezentúl népdramákat fog írni a Nemzeti Színháznak; a pályázaton levő darabja utolsó népszínműve.

Amint igazán is utolsó lett!

Darabjának tartalmát sohasem árulta el, különben sem lévén közlékeny. Majdnem a gyermekességig ment óvatossága e tekintetben. Mindössze annyit mondott egyszer a pályázaton levő darabjáról (a »Tolonc«-ról), hogy »a második felvonása minden körülmények között meg fogja menteni«.

A »Kintornás család«-ot, mikor már ki volt nyomatva s játékrendre tűzve, sem engedte árultatni, nehogy ezáltal a darab külső hatása csökkenjen. Úgy adott át egy példányt belőle, ha szentül megígérem, hogy nem adom oda elolvasni senkinek.

— Talált-e benne valami szépet? — kérdé mindjárt másnap.

— Szép az egészen.
— Mi tetszett mégis legjobban? — faggatott váltig.
— Marinak ez a mondása: »Isten, hol vagy jószágoddal, hogy sehol sem találhatom meg.«

— Jó, jó, de mégis szebb az, mire Szigligeti is ezt jegyezte meg: »igazán gyönyörű«, ti. mikor Samuról mondják: »sír; megeredt benne a jószág forrása«.

Karácsony előtt annyiszor előhozta, a fővárosban töltöm-e az ünnepeket, hogy már feltűnő lett. Míg végre, alig néhány nappal az ünnep előtt, ezzel fogott el a Kerepesi úton:

— No, most már látom, hogy nem ment sehova. Most már elmondhatom tervemet. Töltse nálunk a karácsonyestét. Megköszöntem a meghívást és elfogadtam.

E pillanatban jött nagy lihegve felénk Tihanyi Miklós, már messziről kiáltva:

— Most jövök a Népszínháztól; a »Tolonc« nyerte el a száz aranyat; éppen e percben döntötték el.

A »Tolonc« írója egykedvűen fogadta a hírt, még csak megjegyzést sem tett rá, egyszerűen napirendre tért fölötte.

Karácsony estéje megjött, én azonban megfeledeztem ígéretemről. Néhány családtalan ismerőssémmel az írói körbe vonultunk kártyázni. Egyszer csak, úgy hét óra táján, besompolyog Tóth Ede, rókatorkos, nagy, kék télikabátjában, melyet néhány nap előtt vett 60 forinton. (»Boldog isten! — mondá a kabát megvétele után — ha nekem azt valaki ezelőtt megmondta volna, hogy hatvanforintos kabátban fogok járni, amennyiért két darab szőlőföldet lehet venni Putnokon!«)

Mellém ült, köszöntünk egymásnak, de nekem még most sem jutott eszembe a meghívás, ő pedig restellt szólani, hanem keresztényi megadással várta, míg a játékot abban hagyjuk; pedig már akkor a felesége küldte, hogy siessen értem, mert az ételek elhűlnek. Elmúlt a nyolc óra is, csak nem mozdulunk, s ő mégsem szól, de nyugtalanul izeg-mozog székén, mert ez időben az éhséget már nehezen tűrte.

Kilenc felé járt az idő, midőn végre Komócsy bátyánk kimondta a »pour les dames«-ot.

— No, csakhogy már mehetünk — mondja Tóth, hosszú lélegzetet véve. — Hol a kabátja?

Most kezdett világosodni elmémben.

— Tyű! Szépen vagyunk. Egészen elfeledtem, hogy karácsony estéje van. Most már nagyon megszid a háziasszony.

— No bizony, nem főznek meg bennünket olajban: majd eligazítjuk; hazudok valamit; a színészember leleményes az ilyenekben.

— De hát miért nem szólt, az isten szerelmeért?

— Lehetetlen volt önt elvonnom, mikor olyan jól mutatott.

Ez epizód amennyire jellemzi Tóth Ede türelmes, szelíd lelkületét, éppoly bosszantó volt reám nézve.

Szerencsére azonban csupa ismerősökre találtam Tóthéknál; az öreg Rajkay volt ott nejével, és Zádor.

Gazdagon megrakott karácsonyfa állott az ebédlő egyik szögletében Tóth Ede fogadott fia számára; közepén pedig dúsan terített asztal a mi számunkra. Az elegáns terítékek és a sok ezüstnemű meglepett; Tóth Ede észrevette s halkán mondá:

— Ugye csodálkozik, hogy mennyi telik a szegény színész odújában?

— Én? Dehogyan...

— Ne tagadja — hiszen én magam csodálkozom rajta legjobban. Az egész meseszerű előttem, szinte nem tudom elhinni, én vagyok-e én, s ha én vagyok, otthon vagyok-e magamnál? Nekem csinos lakásom, meleg tűzhelyem, barátságos asztalom! Álmodhattam-e ilyen vakmerőt valaha?

Egész este el nem bocsátotta ezt a gondolatot; bármiről kezdtünk beszélni, vissza-visszatért reá. Karácsony estéje úgys a visszaemlékezés ünnepe!

— Ma három éve, zimankós, cudar időben egy nyári kabátban, öt forinttal indultam el tíz mérföldnyire K. társulata után. Magam voltam, mint az ujjam. Kísérő társam egy bot. Oh, milyen karácsony volt az! Éjféltajt egy útszéli csárdához érve, még pislogott a mécses odabent. Bezörgettem éji szállást kérni; de az ivóban oly sötét képű két parasztember borozott, hogy nagy lankadtságom mellett is a további menetekre határozván magam, egy rántottát és egy messzely bort rendeltem. Más pénzem nem levén, az ötös bankóval kellett fizetnem, melyből a zsidó korcsmáros, előbb utasítá-

sokat adva a követendő irányt illetőleg, négy forint hetven krajcárt olvasott vissza. A bortól melegítve, új erővel kelttem útra, s már jó darabot haladtam, midőn szerencsére — mert koromsötét volt — megcsúsztam s egy mély, száraz garádba zuhantam. A sáncból nem találván egyhamar kijárást, annak mentén folytattam utamat, mikor fölöttem a parton megismerem az útszéli csárdában volt egyik paraszt rekedt, sajtós hangját: »Erre köllött mennie, ki nem szabadulhat a körmünkből.« A másik kedvetlenül felelte; »Ej, hátha másfelé ment, de meg négy forint hetven krajcárért nem érdemes sokáig fázni!« Reszketve lapultam a fagyos földhöz. Semmi kétség, hogy engem várnak, s így fekvé töltöttem halálfélelem közt jó két órát, míg üldözöm, meg-unva a hasztalan cirkálást, távoztak. Ez az éjszaka ölt meg. Azóta el nem hagyott a köhögés.

Vidámabb dologra vittem át a szót: a vidéki színészet kellemeire.

— Szép, annyira szép színésznek lenni — felelte mély sóhajjal —, hogy szinte fáj ez a mostani »ablakfa« állapotom. Ha meggondolom, mily parányi emberke egy rongyos színész a társadalomban ott a vidéken, és mégis mennyi, mennyi öröme van! . . . Honnan vegyen annyit más ember? Istenem, hogy elmúltak azok az idők! Egyszer az ön ipjánál volt dologom, valami engedélyt kellett kieszközölnöm tőle. Gondolom, szolgabíró volt. Milyen megdöbbenéssel léptem be szobájába, midőn a hajdú beeresztett! Szívem hangosan vert, lélegzetem elfulladt a gondolatra, milyen nagy úr előtt állok.

— De csak megadta az öreg, amit kért?

— Még szilvóriummal is megkínált. Jó ember. Ugyan kérdezze meg, emlékszik-e rám? Gondolta-e akkor, hogy valaha az ő veje nálam, énnálam fog vacsorálni?

— Mégpedig milyen kitűnően! Így még az öreg sem vacsorál, csak a főispánnál, ha meghívják.

— Bizony bolondul játszik a sors az emberrel.

— De olyan meglepően, mint önnel, ritkán; mert a legtöbb embert lassan emeli s lassan süllyeszt; időt hagy nekik beleszokni' az új helyzetbe; képzelem, mennyire meg voltak lepette Putnokon rokonai és ismerősei a »Falú rossza« sikerétől!

A költő mosolygott.

— Voltak is nekem ismerőseim? Mikor atyám évek előtt úgyszólván a világba kergetett, gyalog indultam el hazulról; egypár kutya ugatott utánam, ez volt a búcsúztató.

— Volt-e már otthon azóta?

— Tavaly. Az egész magisztrátus eljött hozzám tisztelegni. Még vidékről is meglátogattak a földesurak, akik most már egyenként visszaemlékeznek rám, milyen »fehér hajú, kedves gyermek« voltam.

— De az édesapja, az csak örült, ugye?

Tóth Ede arcán a fájdalom nyílt át.

— Nem tud az már énrólam semmit. Élőhalott az már. A szél ütötte meg, elveszté félig elméjét, emlékező és beszélő-tehetségét. Mikor felrándultam, uras, szörkelméjű ruha volt rajtam. Az öreg, szegény, hülyén bámult rám, megtapogatta a mesterségébe vágó ruhadarabokat s szomorú hangon gagyogá: »milyen komisz, milyen komisz!«

Míg ezeket elbeszélte, a legnagyobb előzékenységgel ügyelt rá, hogy vendégei egyenek, igyanak s szivarozzanak. Ő maga is kevéssel többet ivott a szokottnál, s látszott, bármint titkolta is, hogy rosszul érzi magát. Ha a társalgás fonala megszakadt, azonnal sietett fölhozni valamit, ha kínosan esett is neki a beszéd, nehogy a szóhiány, mint legtöbbször történik, intésül szolgáljon a távozásra.

Késő éjjél után kezdtem búcsúzni.

— Ne még! Nézze meg legalább könyvtáramat.

— Majd máskor — mondtam, kissé babrálva a mintegy negyven kötetnyi, többnyire színirodalomra vonatkozó német könyvek közt.

— Lássá, szoktam én olvasgatni is.

— Az ám! Fel vannak vágva.

Nevetett rá; azután szívélyesen rázta meg kezemet.

— Isten önnel, barátom! Köszönöm, hogy eljött. Nini, most jut eszembe, hogy mi nem is kártyáztunk.

Kikísért a folyosóra, talán hogy ott kiköhöghesse magát, mert bent, tudta, fájdalmat okoz nejének, ki mindig elkomrodott, amikor hallotta a görcsös fuldoklást.

— Nem baj az, majd kártyázunk a jövő évben — jegyzém meg —, ha élünk.

— Talán . . . — hörgé utánam, nem bírván kibontakozni
kínos köhögési rohamából.

Ahogy leértem a kapuhoz s megálltam ott, míg a mélyen
szunnyadó házmester előcsoszog, az átellenes ház korcsmájá-
ból áthozta a szél, úgy, amint hangzott lelkesen, keservesen:

Én vagyok a falu rossza,
Engem ugat minden kutya.

. . . S ott fent a folyosóról belevegyült az el-elhaló dalba
a beteg költő szaggatott, kínos köhécselése.

A PAJKOS ILONKA

A kis-belédi szolgabírónak, tekintetes Tarka István úrnak Ilonkájáról bizony kevés jót lehetett hallani az én időmben. A tanító úr azt állította róla, hogy szép esze van, de rosszra használja; vásott, engedetlen gyermek. Nem tanul, följebbvalóját nem tiszteli, a más gyermekeket, különösen ha szegények, lenézi, gúnyolja, sőt sokszor bántalmazza is. Teszem azt, csak a minap is záptojásokat hozott az iskolába s két szegény sorsú lánykát hajigált meg velök, beszenyezve talán egyetlen ruhájukat s megbántva őket szívükben; pedig a szegénynek kétszeresen fáj a megbántás, ha gazdagtól jó az, ahonnan jóindulatot, szánalmat, nyájasságot, leereszkedést vár ösztönszerűleg. Bizony nagyon elbízta magát a kis Ilonka, hogy a szolgabíró leánya, még egyszer kárát vallhatja!

A szomszédok nem győztek eléggé panaszkodni ellene; az ablakaikat bedobálta kővel, a kis csirkéket, mik átmentek az úri portára, összevissza kergetve elzavarta anyjuktól, úgyhogy azok szétszéledtek a lészák és kazlak között, vagy pedig rájuk bocsátotta a láncra kötött kisorókát, meghosszabbítván a láncot különféle madzagok- és zsinórokkal, miket nem egy ízben az édesapa ünneplő ruháiról szaggatott és fejtett le e célra. Leleményessége kifogyhatatlan volt a csínyekben, mik sokszor a rossz szívűség bélyegét viselték magokon. Pedig a kis Ilonka nem volt alapjában rossz-szívű, csak szeles, pajzán, vásott és könnyelmű.

Magok a legközelebbi rokonok is csak panaszt hangoztathattak, szinte csak rosszat mondhattak? a már majdnem tizenegy éves lánykáról, ki mindazt egyesíté természetében, ami egy fiúban rossz tulajdon van. A Máli néni nevenapjára

küldött bokréta például meg volt paprikázva, úgyhogy a szegény Máli néni félnapi köhögési rohamba esett, midőn megszagolta Ilonka veszedelmes ajándékát; az Ábris bácsi kedvenc tajtpipájába pedig puskaport tett egy ízben, mely nemcsak hogy megijeszté a derék férfiút, hanem megperzselté tisztos ősz szakállát és szétrobbantá az értékes pipát.

De minek számoljam el az ezer meg ezer ehhez hasonló helytelen csínyt és pajkosságot, miket tekintetes Tarka István úr ahelyett hogy atyai feddéssel illetett volna, édesdeden megnevetett s összevissza csókolta értök egyetlen leányát.

— Több esze van, mint egy professornak! — szokta ilyenkor mondani amaz emberek gyengeségével, kik szeretetüket azáltal mutatják ki, hogy mindent kedvesnek, jónak találnak, amit az tesz, akit szeretnek.

Hiába mondták, hiába figyelmeztették ismerősei, barátai: »Te rosszul neveled azt a leányt, sokat, nagyon sokat elnézel neki. Meglásd, elrontod túlságos atyai szereteteddel s szerencsétlen lesz egész életére.«

— Ej! — felelte rendesen Tarka István úr — akinek ezer holdja lesz, mint az én Ilonámnak, az ugyan nem lesz szerencsétlen. Különben is mi az, amit ti olyan nagyon megrovótok? Az, hogy kissé csintalan, hogy nincs aludttej-vére, mint valami beteges, halni készülő idétlennek . . .

— Apró hibák szülik a nagyokat, barátom — mondák a jóakarató tanácsadók —, s nagy hibák a nagy bűnöket, miket el nem takar aztán az ezerholdas föld sem, akármilyen nagy is egy darabban.

Tarka úr haszontalan, üres beszédnek találta az effélet.

— Hibák? De hát miféle hibák? Bizony nagy szálla szemetekben az a gyermek, s nem bannátok, ha azzal is keseríteném, hogy apró kedvtöltésében háborgatom. Hadd tombolja ki magát, hadd szilajkodjék, legalább nem lesz olyan, mint azok a városi málészájú kisasszonyok, kik a levegőtől náthát kapnak, az ételtől csömört, a futkosástól ideggörcsöt, s kik látszólag a vizet sem tudják megzavarni, de tulajdonképp lelkök már meg van mérgezve ilyen korban a rossz olvasmányoktól.

— Igazad van, találóan rajzolod s mutatsz egy máaik hibára, mely éppen úgy szélsőség, mint az Ilonka pajkossága.

Mind a kettőt kárhoztatom. A középutat kövesse a leány; ne legyen olyan, mint az üvegházi növény, mit harmat, napfény nem tesz izmossá, de ne legyen útszéli bogáncs sem, mert arra, barátom, sok por is ragad, meg sok sár.

Sok ily jó tanács hangzott el Tarka István uram füle mellett, mint a falra hányt borsó; nem sokat hederített rá. Olyan volt, mint minden gyermekét majom gyanánt szerető apa: vak annak hibái iránt.

Pedig e hibák kezdtek lassankint veszedelmes irányban elharapódzni. Ilonka csínyjei majdnem elérték azt a fokot, mikor már gonosztettekké válnak. Az egész megyében elterjedt rosszaságának híre; anyák, gondos nevelőnők, ha elrémítő példát akartak felhozni növendékeiknek, Ilonkát állították elé, a vidék rosszat, a csintalan, szeszélyes, a szófogadatlan, mindenki által került Ilonkát.

De Tarka István még most sem vette azt észre; maga Ilonka pedig mégkevésbé, s még büszke volt a névre, mellyel általánosan gúnyolták: Tarka Ilonka, a legvásottabb »fiú« a vármegyében.

És valljuk meg, találó gúny volt.

Mert volt-e benne egyetlen női vonás? Mi teszi kedvesebbé a leányt, mint a szendeség, ártatlanság és engedelmeség? E három tulajdonság nélkül olyan, mint egy emberi ijesztő csontváz, melyről mindaz hiányzik, ami szép volt valaha, ami az igazi alakot adta annak egykor.

E szegény gyermek tehát, ki anyját korán elveszté s a neveléshez nem értő apa szárnyai alatt nevelkedett, már-már veszendőben volt, mivel ő maga is hajlandóbb volt a rosszra, mint a jóra — midőn egy napon a következő esemény történt.

Ilonka ismét oskolát mulasztván, otthon futkározott az udvaron s nagy lelki gyönyörűséggel szemlélte, amint az öreg fekete macska, a »Cukri«, mint valami világhormányzó diplomata, ravasz alattomosággal egy fatörzs mögé húzódva, lesi a pillanatot, midőn a gyanútlanul ott cirkáló verebek valamelyikére ügyesen rávetheti magát.

Nem sokáig kellett várnia. A ravasz állat csakhamar célját érte s tisztára nyalt szájában nemsokára ott szürkült szárnyvergődve egy boldogtalan fiatal veréb.

— Hahó! Hahó! — ordít Ilonka tapsolva kis kezeivel, de máris megirigyelve a macska szerencsésjét, amiért is vilámsebesen utána iramodik a Cukrinak, hogy a még tán eleven zsákmányt elvehesse tőle.

Cukri érezvén a veszedelmes ellenfelet és helyzetet, de nem lévén szándéka átengedni déli peccsenyjét, igazi macska-filozófiával olyan területre igyekezett elmenekülni, ahova kis úrnője nem követheti: felszaladt az istálló padlására.

Csakhogy a macska mégsem volt igazi telivér filozóf, mert tudnia kellett volna, hogy az odatámasztott létrán Ilonka játszva eléri, s ott a padláson, mint szűkebb területen, könnyen sarokba szorítja; ha igazi tudós a Cukri, felszaladt volna az istálló fedelére, honnan valóságos hadvezéri öröm lett volna falatozás közben lenézni üldözőjére. De hát minden tudomány korlátolt ezen a gyarló világon!

Ilonka nyakra-főre rohant föl a létrán, mindenütt nyomában Cukrinak, ki a verebet el nem eresztve szájából, kétségbeesve menekült . . . De hiába volt minden kétségbeesése s menekülése, Ilonka utólérte s még egy szempillanat s a veréb odavan . . .

Csakhogy a macskák fölött is van magasabb gondviselés, mely az ily kényelmetlen helyzetben gyakran segítségökre jó.

Ilonka azon percben, midőn kezét kinyújtotta, hogy a macskát megfogja, mintha egyszerre mélység támadt volna alatta — a szénatartóba nyíló padláslyukon lezuhant.

Eszméletét amint visszanyerte, érezte az iszonyú fájdalmakat, miket a zuhanás okozott. Eleinte nem bírta magát tájékozni, hol van, csak lassan-lassan jött rá, hogy az istállóban a szénatartó-kerítékben fekszik. A veszély iszonyúságát csak most látta be, tekintete a hegyivel fölfelé fordított vasvillákra esvén, mik ha csak egy kicsit másképp zuhan, fölnyársalták volna.

De erre nem sokáig gondolt. Elvégre is a szénás-keríték tele volt frissen kaszált lóherével, s így puhára esett, valami nagyobb baja nem történt, s azt a kis sérülést, amit szenvedett, azt ugyan kutyába sem veszi; nagyobb baj az annál, hogy a verebet már azóta megette a Cukri, az átkozott Cukri, aki majd meg fog lakolni ezért a kalandért keservesen!

Ámbár utoljára nem is éppen rossz kaland. Oh, hogy fog majd nevetni rajta a papa, ha elmondja. Hahaha!

Ilonka most már maga is nevetett s legelső dolga volt újra a padlásra menni, hogy a Cukrit megbüntesse. Az most is ott volt, és — mint az ebéd után fogait piszkálgató ínyenc — felült a léceken száradni kirakott juhbőrökre (miket a legújabb időben sűrűn testáltak gazdájoknak a Tarka István juhái) és onnan bámult, de lomhán, kedélyesen, az egyik szemét álmra hunyorgatva.

— Csodálatos — gondolá magában Ilonka —, hogy a zsidók, kik idejárnak a juhbőröket nézegetni, még nem estek le. Persze, mert vigyázva lépnek s látják magok előtt a lyukat.

Az ám! De hátha nem látnák?

Ilonkának arany eszméje támadt.

Hiszen semmi sem könnyebb, mint a padláslyukat be-
rakni apró, törékeny gallyakkal s aztán a gallyakat beborí-
tani vékony szénaréteggel, mely egyenlővé tenné a vesze-
delmes helyet is a felület többi részeivel.

Oh, milyen nagyszerű tréfa lenne ebből! A zsidó semmit sem gyanítva, rámenne a veszedelmes talajra... egy recs-
csenés, ... s zsupsz, a mélységbe.

Ennek nevetne aztán még csak igazán a papa!...

Ezt bizony meg kell cselekedni minden áron!

Bezzeg lesz majd csodálkozás, nevetés a pórul járt zsidón,
ki legalább is azt fogja képzelni, hogy a pokolba repül.

Ilonkának szíve (az a gonosz szív) már előre majdnem
repetett örömeiben, ha az így szépen előkészített »zsidó-
zuhanásra« gondolt.

Hiszen a zsidót bántani nem szégyen, hanem köteles-
ség! úgy hallotta azt az utcai vásott kamaszoktól. •

Ilonka gyakorolta is ebbeli kötelességét lelkiismeretesen,
s ha zsidót látott az úton, nekiusztította a kutyákat, még a
láncos szelindeket is eleresztve, vagy legalább utána kiál-
tott: »Hé, Smüle, mikor lesz Rozsnyón vásár?« amely kérdés,
mai napig sem tudom ugyan, hogy miért? de a lehető leg-
nagyobb bántalom a vidékbeli zsidókra. Hát még azok a
szegény zsidók mi mindennek voltak kitéve, akik egyfogatú
talyigán utaztak el a Tarkáék kastélya előtt.

Különös az, hogy az egy lovon utazó zsidók nemcsak a gyermekek gúnytárgyai, hanem az idős emberek sem restelik csúfondáros kiáltásokkal illetni őket, kivált a kevély magyar köznépnél — pedig hát édes lelkem, szalonnán hízott kedves polgárság, mikorra a te hámod már nagyon megfakósodik s két jó lovadnak lefelé fog állni a füle az éhségtől, az az egylovas taliga bizony hintóvá növi ki magát, mert szorgalmas, munkás a gazdája, kitől — bizony mondom — példát vehetnél inkább, mintsem kicsúföld.

A zsidó egy lovat fog be oda, hol az is megteszi a magáét, te pedig, édes magyarom, mint az adoma meséli rólad, mikor levélvitelre rendel a bíró uram őkgyelmé, úgy viszed azt a szomszéd faluba, hogy négy ökröt fogatsz be, s nehogy azt higyjék: gyalogjáró ember vagy, egész gangosan sétálsz el a levéllel a négyökrös szekér mellett.

A gyermekedet sem ártana megpirongatni, mikor más embertársát a vallása, a hite miatt csúfolja s bántalmazza; nem ártana figyelmeztetned, hogy az is tanuljon a zsidótól; mert bizony nagyon el talál maradni mögötte.

A zsidófiú, ha tizenhat-tizenhét éves, már önálló pályát tör magának szorgalmával, mikor a te fiad nagy lomhán várja a huszonnegyedik esztendejét, hogy adósságot csinálhasson vagyodon azon részére, amit még magad el nem költöttél. A zsidóleány pedig még gyermekkorában megszokja a takarékoságot és háziasságot, s ritkán lehet hallani, hogy valaha zsidó ember a felesége miatt jutna tönkre, ami a keresztény magyaroknál mindennapi dolog.

Mert azt mondja Kant, hogy: *a leány legyen olyan házias, mint a csiga* (mely ti. ritkán jó ki a kagylójából), de ne legyen olyan, mint a csiga, mely *mindenét magán hordja*.

•Arany szavak, oda kellene vésni minden leány pártájára, mert a fényűzés és cifrázkodás már eddig is több kárt okozott a magyar nemzetben, mint a sajói, mohácsi csata és a világosi fegyverletétel együttvéve.

De térjünk kis hősnőnkhez, Ilonkához, ki amit fejébe vett, mint rendesen azoknál történik, akik nem szoktak gondolkozni, azt mindig is foganatosította. A padláslyukat tervéhez híven berakta gallyakkal, a szénatartóból azonban gondosan kiszedegette a vasvillákat, mert már olyan könnyel-

mű mégsem volt, hogy komoly megsérülés eshetőségének tegyen ki valakit.

Mikor aztán minden el volt rendezve, kiállt a nagykapuba zsidót várni.

Jött is egy mindjárt kapóra; rengeteg terjedelmes batyu alatt izzadva, nyájasan köszöntő a kisasszonykát.

— Van ám eladó juhbőr nálunk is! — kiáltott rá Ilonka.

— Az egész világ juhbőrrel szagol, kérem alássan — mondá az öreg zsidó fitymálva. — Ki venne mostan juhbőrt? Biz én meg sem nézem. (De azért egyenesen az urasági portának tartott.) Pfuj! Juhbőr! Az egész világ juhbőr. Itthon van a nagyságos papa úr? Bizonyomra mondom, nagyságos kisasszonyka, hogy a juhbőrt maholnap már arra fogják használni, hogy az országutat kövezik vele. Tessék csak felnézni az égre, ni, még a felhők is úgy fityegnek, mintha megannyi kiterített juhbőr lenne. Kell a pokolnak a mai világban.

De azért csak mégis az udvarra sompolygott a juhbőrök lelkes ócsárlója, nem törődve a ráforduló kutyák keresztényes s élénken nyilatkozó ellenséges érzelmeivel, miket Ilonka ezúttal lehetőleg csillapítani igyekezett.

Az udvarra érve, a nagyságos urat éppen az ambituson találta, amint nagy zsöllyeszékében ülve s rengeteg füstöket eregetve, ősi magyar szokás szerint arról gondolkozék, hogy ugyan miről is kellene hát gondolkozni.

Nagy alázatossággal hirtelen lekapta fejről zsidónk kopott bársony sapkáját, amint méltatlan tekintete a tekintetes alakra esett, s még egyszer elejéről elmondá föntebbi észrevételeit a juhbőrrel.

— Szervusz, zsidó! — szólt a szolgabíró úr — jó, hogy jössz, de azt már nem jól cselekszed, hogy a juhbőrt annyira lebecsmérled. Akkor nem csinálunk vásárt.

— Tőlünk fog függni, kérem alássan. Aztán tetszik ismerni az öreg Salamont, ha csak lehet, megszabadítom a nagyságos urat tőlük, ne szemeteljének itt úri portáján. Hiszen, kérem alássan, csak kellenének valakinek.

— Ne locsoj annyit. Menj, nézd meg, aztán számold ki, mit adhatsz értök és küldd be a pénzt az inasomtól. Magad ne alkalmatlankodj a szobámban, mert nagyon fokhagymaszagú vagy. Ha elégnek találom a pénzedet, viheted őket

pokolba, ha pedig keveset adsz, visszakiüldöm s tetejébe hajdúm rád húz tizenkettőt szentelenségédért. Már én így szoktam végezni adásvételi ügyleteimet. Egészen becsületességedre bízom magam.

Ezzel tekintetes Tarka István uram felkelt, és mint egy olyan ember, aki egy szövevényes gordiusi csomót oldott meg bölcsességével, egész meglepégetten sétált be szobáiba.

A döglött juhok halandóbb részeinek fennmaradt hüvelyeit vásárló zsidó mély meghajlásokkal és nyájas kézdörzsöléssel fogadta a tekintetes úr szíves bizalmát és sietett valakit elfogni a cselédek közül, aki megmutassa a »hitvány« portékát, miért a mai világban már csak olyan bolond ember veszteget pénzt, mint ő, ki szántszándékkal saját veszteségére dolgozik.

— Majd elvezetem én a bőrökhöz — mondá Ilonka, fürgén szökellve előre, nem kevés feszültséggel várva, sikerül-e a csíny.

— Jaj bizony leesik a kisasszonyka a létráról.

— Ne féljen attól. Hanem maga mért nem köti le a batyuját, minek cipeli azt a nagy terhet fel a padlásra?

— Olyan az már nekem, mintha édes gyermekem volna; nem is érzem; ha nem volna a hátamon, azt hinném, hogy nem is én vagyok a Blau Salamon, s egy tapodtat sem tudnék menni; ha meghalok, talán még akkor is meghagyom, hogy a nyakamban hagyják: édesebb lesz a nyugodalmam, kérem alássan, ha a másvilágon is együtt leszek az üzlettemmel.

— De csak mégis letehetett volna, míg lejövünk.

— Már csak megvallom az igazat. Rosszak a cselédek, kérem alássan, pajkosak. Szegény batyus zsidó nem nagy úr, sok esik meg rajta, ami az üzlet kárára van. A múltkor is, amint lent hagytam a batyumat, mikor az ócska tollut néztem a magtár-padlásán, két eleven patkányt csempészték bele, s majd a nehéz nyavalya jött rám, mikor egyszer az úton megéreztem, hogy batyum megelevenedik a hátamon s elkezd a hátamat kaparászni. Hát a két patkány volt. Képzheteti a kisasszonyka, milyen károm lett! Azokat a finom bőröket úgy átlyukasztották a semmirevalók, mintha ki akarták volna »slingelni«.

Ilonka alig bírta elfojtani előtörő kacagását. Édesdeden és büszkén emlékezett vissza rá, hogy a két patkányt ő

csempészte be annak idejében a bőrökkel megrakott batyuba.

Eközben felértek a padlásra s már csak néhány lépés választá el a zsidót a végzetes helytől.

Az előre menő Ilonka óvatosan kikerülte a jól megfigyelt helyet s a különben is már gyengén látó öreget gonosz ravasz-sággal vezette és igazgatta, merre jöjjön, hova lépjen.

A zsidó tekintete különben is sóvárogva a feketedő bőrökre tapadt, látván a nagy birkahalandóságot, nagyobb nyereség reménye dagasztá szívét, midőn egyszerre nagyot reccsen lába alatt az összetört gally-talaj, s birkabőr, biztos nyereség egyszerre eltűnik a láthatárról, s ő a mélységbe, a bizonytalanságba látszik zuhanni.

— Oh, vaj mir! — ordít torkaszakadtából, melyre visszhangként Ilonka kacagva felelt.

De e kacagás iszonyattá válva halt el a vásott gyermek ajkán, amint a zsidó melléből tompa hörgés, fuldokló csuklás síri nyöszörgése váltja fel az előbbi kiáltást.

Ilonka, ki a kacagástól előbb mit sem vett észre, oda-tekint s borzadva látja, hogy a szegény zsidót nagy batyuja, mely a lyukon ki nem fért, nem engedé a puhára hevenyészett szénatartóba leesni, hanem föltartá függve, fölakasztva a levegőben.

Irtóztató poézis! A batyu, az édes batyu, életének társa, melynek csak az imént esküdött hűséget még a síron túlra is, melyet olyan híven, zúgolódás nélkül cipelt egy hosszú emberéleten keresztül, most az a batyu, mely eddig őt és családját eltartotta hűségesen ruhával, élelemmel, azt mondja: »megöllek, megfojtlak téged, meg fogsz halni, akasztófa-köteleddé lettem. el nem eresztem a torkodat...«

Nyelve kiöltve, arca már kékül, melle már csak alig hallható nyöszörgést küld fel, a költöző lélek szárnyver-gődését...

Ilonkát kimondhatlan rémület fogja el, szíve nagyot, fájdalmasat dobban, csattanó-piros arca holthaltvánnyá válik.

— Teremtő istenem! Mit tettem? — kiált fel térdre esve — könyörülő isten, ölj meg engemet is!

Aztán mint akit láthatatlan lángpallosú angyal kínos, szemrehányó tekintete üldöz, mint akit egy szívbe belőtt mérges nyíl örült fájdalmat okozó kínja hajtának, rohant le

a borzasztó helyről az udvarra, s ki az angolkerten a mezőre, az erdőbe . . .

Mért, hogy a bűnt elkövetőket magához vonzza az erdő, némán vádoló komoly, méltóságos fáival, miknek lombjai azt susogják: »gyilkos!«

Oh, a természet magánya, csendje nagyon kegyetlen, szigorú a gonosztevőkhöz, kegyetlenebb, mint a bíró, mint a sújtó törvény. Sohasem bírom felfogni, miért hogy mégis az erdőt keresik a gonosztevők.

Az úri gyermek futott, sebesen, kétségbeesve, a lerogyásig. Hova? Tudta is ő: hova? Egy lépés és mindenét elveszté. Az égre nem mert felnézni, onnan szemrehányólag néznének rá a felhők, és talán az a nagy égető szem is, mely mindent lát és tud, az a szem, melyre eddig nem is gondolt, de mely most egyszerre kinyílt és ránéz. Oh, érzi, érzi, hogy rá néz. Hova legyen, hova bújjon előle? Legjobb lesz beleugrani a Marosba. Igen, ez volt első gondolata. Lélegzetfogyva is futott, egyre futott, míg a folyót elérte.

Megállt a parton.

A habok locsogva, haragosan csapkodták a part szélét, mintha mondanák: »gyilkos, gyilkos!«

Hideg borzongás futott keresztül tagjain s irtózva és remegve fordult ismét a falu felé.

Oh, minek is fordult arra!

Ott néz le mogorván az ősi kastély, hova ő többé nem fog visszatérni, a megfúlt ember ott lóg még most is . . . irtóztató, . . . mintha csak látná . . . Szemét hirtelen lehunyja, térde megcsuklik s a földre roskad: de a kiöltött nyelvű embert folyton látja rámeredt rémletes szemekkel, vonagló ajkkal . . . E pillanatban megkondul a faluból az esti harangszó. Oh, milyen irtóztató, velőt hasító hang, tom-pán dübörgi: »látlak, gyilkos!«

E hangra felugrik. Oh, merre, merre fusson, merre szabaduljon? Összeszedi minden csepp erejét, s neki az erdőnek, a néma rengetegnek: az még tán nem tud semmit, az még nem tudhat semmit . . .

Hiú remény! A néma erdő már mindent tud; cserfa, bükkfa mogorván, fenyegetően néz rá sötét árnyat vetve, galagonyabokor, csipkehajtás megtépi ruháját, megcsap-

dossa arcát; harkály, bagoly, rigó rákiáltja: »gyilkos!« Mindnyájan vádolják.

A gyermek ereje kimerült, eszméletvesztve rogyott egy fa alá.

Ott találták meg fáklyás emberek a bekövetkező éjjel, kik mindenütt keresték a leánykát. A megrémült Tarka István az egész falut kirendelte s ő maga is kétségbeesve futkosta be a határt s halásztatta az egész folyam menetét.

Elképzelhető tehát a tekintetes úr atyai öröme, midőn Ilonkát életben megtalálta a kalacsai erdő szélén.

— Édes, kedves, egyetlen gyémántom! — kiáltá karjaiba zárva.

A gyermek föleszmélt s fölsikoltott:

— Jaj, elfogtak! Börtönbe visznek! Istenem, istenem! Mit tettem, mit tettem!

A tekintetes úr közbevágtott:

— Ne búsulj, én aranyos galambom! Nem lett az öreg Sálamonnak semmi baja. A batyunak volt annyi esze, hogy kioldódzott, mikor már kenyértörésre került volna a dolog; nyilván meguntta tartani a nagy terhet, mert akármilyen legyen, ha nincs kétfázisú a vén Salamon. Bizony nehéz elhinni, hogy a vereshagymától is ekkorára lehet meghízni.

— Oh, csakhogy él — mondá a leányka, s talán először életében önkénytelenül imára tette össze kis kezeit: »Köszönöm neked, oh, én istenem!« rebegé hangosan.

— Bezzeg Salamon is köszöni. Az akasztófárávalónak jó napja volt: ingyen adtam oda neki a bőröket.

Mikor hazaértek, az udvaron a vén Salamon fogadta s kezét csókolt Ilonkának. Az félénken húzta azt vissza.

— Hát még itt vagy, zsidó? — kérdé a szolgabíró úr.

— Meg akartam köszönni, kérem alássan, a kisasszonynak az irántam való szívességét, meg aztán kérem alássan, a tekintetes úr egy kancsó borocskát tetszett adni, azt iszogatom itt az ambituson.

— No, csak igyál hát, amennyi beléd fér. Mi pedig menjünk, feküdjünk le, kis Ilonkám. De mi bajod, milyen komoly vagy, verd ki már a fejedből az egészszet...

— Soha, apám, soha, soha... ez örökké eszemben marad.

Ilonka bement kis hálószobájába, mely éppen az ambitusra nyílt, levetkőzött, fejét a fehér selyem párnára hajtotta, de nem tudott elaludni.

Soká, soká gondolkozott azon a mondaton, amit egyszer magáról hallott: hogy az apró hibák szülik a nagyokat, s a nagy hibák szülik a bűnöket.

— Istenem! — kiáltá — de nagyon nagy vagy te!

És ebben az egy önkénytelen felkiáltásban benne volt minden, minden . . .

Egy lecke, amit az isten adott a rossz úton tévelygő gyermeknek, egy intés, amit kitörülhetlen betűkkel belevésett a még romlatlan szívébe: és a gyermek megértette, megtanulta . . .

Felemelkedett ágyában és lassan kinyitá a folyosóra nyíló ablakot.

— Salamon bácsi — suttogá lassú, gyöngédséget lehelő hangon —, itt van még?

— Szolgálatjára, nagyságos kisasszonyka, tessék parancsolni.

— Van-e magának kislánya, Salamon bácsi, olyan, mint én?

— Hányat parancsol a kisasszonyka? Mind előszámít-sam?

— Nem szükséges — mondá Ilonka, ragyogó fekete szemeit, mik a sötétségben is villogtak, gyöngéden emelve a vén zsidóra —, nyújtsa be a kezét, Salamon bácsi!

— Jaj, vaj mir, megint valami tréfát csinál, kis nagysága, a szegény Salamonnal, de azért csak benyújtom kérem alássan, magas szolgálatára.

— Nem, sohasem bántok többé senkit sem szóval, sem tettel. Íme, itt vannak, s fogja ezeket az arany kőöntyűket, adja oda annak a lányának, amelyik olyan nagy, mint én, s mondja meg neki, hogy egy nagyon, nagyon rossz lányka küldi, aki ezentúl jó akar lenni mindig.

— Óvél! — kiáltá Salamon — nem is kellene egyébként, reggel meg majd szépen elmondaná a kisasszonyka a nagyságos papának, hogy a karperecei elvesztek, s rám gyanakoszik, engem aztán elfognának, nálam találnák, s a vármegye kosztjára fognának.

Ilonka fájdalmasan sóhajtott...

— Igaz, igaz. Hiszen nem bízhat bennem senki. Ily gonosz tereméstől ilyesmi is kitelhet. Jól van, Salamon bácsi, elküldöm magának postán. Most pedig isten áldja meg. Mondja, hogy ugye megbocsát a mai gonoszságomért?

— Jó üzlet volt, nem panaszkodom, kedves kis nagysága...

— Mégis, mégis nyújtsa be még egyszer a kezét!

Ilonka hirtelen megragadta a sötétben feléje nyúló piszkos, ráncos kezét s egy csókot nyomott rá, s fuldokló zokogásra fakadva rebegé: »Bocsásson meg, bocsásson meg!«

... Így zokogva találta az álom, mely fáradt pilláit lefogta.

Az öreg zsidó keveset értett ebből a jelenetből. Mit tudta ő, hogy egy lélek nagy küzdelme folyt le ez ünnepélyes percben: a »Jó« megütközött a »Rosza«-szal és legyúrta azt, mert segítségére jött az »égi intés«. Ő csak annyit tudott, hogy ma jó üzletet csinált, s hogy a szép kis kisasszony azt az úri bolondságot követte el, hogy a kezét megcsókolta. Mennyivel többet ért volna, ha teszem azt inkább ahelyett elharapta volna tövig a kisujját, mit a gavallér uraság reggel bizonyosan illendően kipótolt volna a vén Blau Salamonnak.

*

Nem folytatom tovább e történetet, melynek tanúsága önként leválik. Kis folyókból lesz a tenger, kis hibákból lesz a bűn, mert akiben a hibák gyökeret vernek, nehéz annak azoktól elszakadni, vizzik áldozatjukat lassan, lassan az örvény felé.

Az erős akarat azonban mégis legyőzi, mint az Ilonkánál is történt, ki azon végzetes naptól kezdve egészen megjavult s nemének dísze és büszkesége lett.

Még ma is él, s sokszor látom még mindig nyájas, bár már ősz hajfürtökkel, angyali arcával, melyről a jóság és szelídség mindent felülmuló édessége és szépsége mosolyog le. Egy jótékony célú egyletnek elnöknője, s bizonyára ti is, a fiatalabb nemzedék, sokszor láttátok arcképét a hazai képeslapokban, s kegyelettel gondoltatok rá, nem képzelve, hogy neki is voltak hibái, s egy hajszál különbség az élet meredé-

kén, s ő ma nem a társadalom élén, hanem annak alján állana.

De azért e kegyelet nem csökkenhet azon okból, hogy hibái és gyarlóságai voltak, mert diadalmasan legyőzte azokat: s e küzdelem, melyből jelleme kiemelkedett, mutatja éppen legjobban, hogy e jellem nem mesterkél, gondal ültetett, törékeny, gyöngé növény, hanem az erő hatalmas tölgyfája, melyet a vihar ültetett, s az őserő nevelt izmosra, magasra.

HOGY JÁRT VÖRÖSMARTY A FINÁNCCLAL?

Mikor a jó magyar szűzdohány iránti szeretetünknek csak titokban lehetett áldozni, Vörösmarty Mihályt, a híres költőt, mindig ellátták barátai jóféle verpelétivel.

A Pesthez közeleső Nyékről (Fehér megye) sokszor beberándult a fővárosba, barátaihoz, s bizony csak amúgy csendes pipaszóval, az apostolok lovain, mert a földi kincsekből édeskevéis jutott annak, ki annyi szellemi kincessel gazdagítá hazáját.

Egy napon bodor füstöket eregetve ballagott a budai vámon, kopott szürke köpenyében, midőn a balszerencse egy finánc képében utólrta. A tiltott magyar dohány illatát messziről megszimatolta a derék hivatali közeg.

— Adja elő a zacskóját — rivallt rá a költőre, ki szótlanul, ijedten teljesíté a kemény parancsot.

— Nos, barátom — mondá a különben magyar születésű szaglász gúnyosan —, ez ugyancsak meg van tömve derekasan; ezért szépen fizethet az úr . . .

Vörösmarty sóhajtott, a bírságra és az elkobzott dohányra gondolva, melynek egy részét Deák Ferenc jó barátjának szánta, kit éppen meglátogatni készült; legtanácsosabbnak látta könyörgésre fogni a dolgot. Azonban mit sem használt: a jegyzőkönyvet felvették.

Még egy reménye volt. Azt hitte, ha népszerű, nagy nevét, mely sokszor kirántá az ilyenféle bajokból, megmondja, a jó magyar képű s neveltnek látszó finánc visszaadja a zacskót s a bírságot is két kézzel engedi el.

— Ne okoskodjon, barátom — szólt szelíden a buzgó emberhez. — Én Vörösmarty Mihály vagyok.

A finánc nem látszott meghatva lenni e névtől, mely oly nagy címe volt annak, ki azt viselte. Költőnket, bár minden hiúságtól ment volt, mégis bosszantá ez a közöny s még egyszer figyelmezteté:

— Ön tán nem hallotta, mit mondtam. Én Vörösmarty vagyok.

A finánc haragosan förmedt rá.

— Eh! lári-fári! Vörös Marci, Zöld Marci, mind egy ördög! Fizessen tíz forintot, aztán menjen pokolba! A dohány itt marad.

Költőnk sokáig megemlékezett még erről a jelenetről, s ha valaki hírét, népszerűségét emlegette, nevetve szokta megjegyezni: Eh, hagyjátok el! Vörös Marci, Zöld Marci mind egy ördög!

TÖRÖK REGÉK ÉS TÖRTÉNETEK

A PASA MACSKÁJA

Hogy a török milyen jó szívű nép, mutatja ezt a nálunk, Európában csak most alakuló állatkínzás elleni egyetek lassú terjedése, míg náluk már mintegy szívük sugallatából szelídek, sőt néha úgyszólván előzékenyek az állatok iránt. Szép költői vonás ez ozmán testvéreinkben. Kiknek módjukban volt látni valaha török temetőt, feltűnhetett nekik, hogy a sírt egy kőlap fedi, melynek közepén hosszú nyílás van, a nép hite szerint az ítélet angyalának ki- s bejárásul hagyva, a kőlap négy szegleteire pedig egy-egy lyukat vágatnak, amelyben a meggyűlő esővíz a fákon fészkelő madarak italául szolgáljon. Városaik és falvaik utcáin, főleg ott, hol élelmiszereket árulnak, tömegesen heverésznek a kutyák, egész biztonságban érezve magokat, mert senki sem bántja, hanem kíméletesen kikerüli őket minden igazhívó muzulmán, mintha valami nagyságos urak volnának. Közönségesen ismert dolog, hogy a jószívű török megveszi a marhák tüdejét, máját s pacalját, és

kiosztja az utca kutyái közt, vagy megvásárolja a kalitkába zárt madarakat, hogy azokat szabadon bocsáthassa. És ezer meg ezer ily apró vonást lehetne felhozni, mely a törökök figyelmes bánásmódját az állatok iránt egész költői világításba helyezné.

Legtréfásabb példa erre, Mevlevi pasa macskája, melyet a pasa kimondhatatlanul szeretett, mintha saját gyermeke lett volna. Órákig elgyönyörködött vörhönyeges szemeiben, elsimogatta villanyos, tarka szőrét, nyalatta vele a kezeit. A pasa kemény harcedzett férfiú volt, s úgy mondták: semmi sem képes őt meglágyítani a világon, csak e macska nyávogása.

Egy napon éppen csibukozott a főúr, pamlagán ülve, kedvenc macskája pedig drága hímzésű kaftánja egyik csücskén ült és szundikált, midőn a szultán hírnöke lép be, felrántva az ajtót s jelenti, hogy Sztambulban lázadás tört ki, a pasa azonnal üljön lóra, egy pillanatot sem késve, különben ő is hazaárulónak fog vétetni s számíthat selymzsinórra.

Mevlevi pasa a hírnök lihegve elmondott szavaira rögtön fel akart ugrani, hogy kardját felkötve, a lázadók megfélemezésére induljon, de egy pillantás az édesdeden szundikáló macskára minden bátorságát elvette. Kétségbeesve gondolt arra, hogy a szegény állatot, ha a díványról megmozdul, okvetlenül fel kell ébresztenie. Rettenetes habozás vett erőt rajta. Megdöbbentő válságos helyzet volt. Vagy mozdulnia kellett és akkor a macska fölébred, vagy maradnia és akkor tarthatja nyakát a selymzsinór alá.

»Oh, Allah! mit tegyek? — kiáltá a pasa, kezeit tördelve.
— Sugallj egy mentő eszmét!»

S Allah megkönyörült rajta. Tekintetét, mint legközelebbi időkből az Abdul Medsid szultánét, egy az asztalon heverő ollóra irányzá. Mevlevi oly örömmel, mint aki a puskaport feltalálta, nyúlt a kiségitő szerszám után s gondosan elnyírta vele a drága kaftán azon részét, melyen a macska szunnyadozott.

Mevlevi Sztambulba száguldott jó kedvvel, s midőn néhány óra múlva a csőcselék szétverése után visszatért, kedvence még akkor is ott bóbiskált a megcsonkított kaftán levált szárnyán, melynél drágább, szebb ágylepedője még sohasem volt egyetlen macskának sem.

II. MAHOMED SZULTÁN ÉS AZ ÉPÍTÉS

II. Mahomed, a nagy hódító, bár egyike volt az ozmánok legigazságosabb uralkodóinak, ingerlékeny és könnyen fellobbanó lévén, nemegyszer ragadtatott igazságtalan tettekre is, mint az ilyen emberek legtöbbször, bármily becsületesek legyenek is egyébként.

A nevezett padisah egy nagyszerű mecsetet építtetett Sztambul negyedik halmán, egy Christodulos nevű görög építész által, megparancsolván neki, hogy a mecset mindenkiben tökéletes legyen, és fényre, pompára nézve felülmúljon mindent, még az Ezeregyéjszaka regéit is.

A mecset fényes is lett és ragyogó a pompától, de a szultán mégsem volt vele megelégedve. Kivált azért lobbant iszonyú haragra, hogy alacsonyabb Aja-Sófiánál, az udvari mecsetnél, s haragjában Christodulos kezeit tövig elvágatta, hogy azokkal többé ne építhessen semmit.

Az építész elment a kadihoz (bíró) és bevádoló emiatt a császárt. A császár megidézttetvén a bírót, megjelent és le akart ülni, de a bíró megparancsolta, hogy állva maradjon:

— Te vádlott vagy, padisah, és semmivel sem különb, mint más ember.

Az építész előadá, hogy a mecsetet a gyakori földindulások miatt építette alacsonyabbra, ezzel jót akart, mert azt óhajtá, hogy a mecset tartós legyen, ellenállhatván az idő minden viszontagságainak. A szultán ezért kezeit vágatta le s alkalmatlanná tevő családjá fenntartására.

— Beismerem a vád igazságát — felelte az uralkodó —, de ismétlem, a mecset alacsony, minélfogva megérdemelte, hogy megcsonkítsam, amint ő megcsonkítá magasságában az Allah dicsőségére emelt épületet.

A bíró szigorú arccal vágott közbe:

— Padisah, a hatalom néha igazságtalanságra vezet. A te mecseted alacsonyysága senkit sem gátol abban, hogy buzgón imádkozzék. Templomod minden kövei, ha merő drágakövekké válnának is, isten előtt nem volnának egyéb, mint haszontalan sár és por. Levágattad ezen ember kezeit s alkalmatlanná tetted őt családjá ápolására. Rosszat cseleked-

tél s kötelességed azt, amennyire lehet, helyrehozni. Fizetni fogsz neki naponként tíz aranyat. Ezt ítélem.

A szultán kérőleg fordult a bíróhoz, hogy változtassa meg ezen rá nézve terhes és lealázó ítéletet, de a bíró hajthatlan maradt.

— Jól van tehát — kiáltott fel az uralkodó egyszerre megváltozott hangon —, alávetem magamat ítéletednek, s jegyezd meg, hogy ezer szerencséd, miszerint az igazságos, mert ha irántam való tekintetből ez embert megkárosítod, e bárdal vágtalak volna agyon.

S ezzel elővoná a felsőruhája alá rejtett villogó, fényesre köszörült bárdot.

A bíró nem mutatott sem ijedelmet, sem meglepetést, hanem nyugodt méltósággal válaszolt:

— Elhiszem, padisah! Hanem te is hidd meg nekem, hogy jó szerencséd sugallta engedelmeskedni ítéletemnek és az igazságnak, mert ha dacolni mertél volna a törvénnyel, minthogy a padisah vérét ontani nem szabad, ez éhes tigrissel szaggattattalak volna össze.

S ezzel ő is fellebbenté a bírói széke mellett lévő függönyt, mely egy láncra kötött tigrist rejtett, melyet a bíró egy nyomással szabadon elereszthetett volna a láncról.

AZ ELSŐ »HOSSZÚ RUHA«

— Rajz —

A mama titkolózik. El-el mosolyog magában, mintha valami édes tréfás gondolatot kapná rajta magát. A Máli néni-vel suttogva tanácskozik valamiről az ablakmélyedésben. Az nagyot bólint ősz fejével, s az ő tisztes ráncos arcán is szinte olyan mosolyféle szalad át. Néni aztán orrára teszi a pápaszemét, és méregetőleg nézi a kis Vilmát.

— Bizonyisten, nagy lány már! — . suttogja a mamának; eljár az idő . . . eljár! . . .

Eközben a papa is hazakerül a mezőről. Éhes, mint a farkas, neki enni adjanak, de hamar. Egyszerre felbomlik

minden rendetlenség az ebédlőben. Az asztalról egy szempil-
lanat alatt eltakarítják a szétszabott kelmedarabokat,
gombolyagot, tűt, bélést, papirosformákat, szépen kikrétázott
ruhaszöveteket, amikhez csak a kiszabás hiányzott már,
hogy rendeltetésök céljához egy nagy lépéssel közelebb
érjenek. A papa nem engedi, megakadályozza. Ő valóságos
zsarnok, s mindig haragos, ha az ebéd még nem kész, mikor
hazajő. De most ez egyszer, bármilyen haragos is, nyomban
kiderül arca, amint a mama valamit odasúg neki.

— Oh, oh!... no, lám... csakugyan... Nos, hogy
vagyunk, édes Vilma *kisasszony*?

Vilma kis szívébe gyanú lopózik. Megrezenve üti fel
fejét a *kisasszony* szóra és kérdőleg veti nagy, epedő, fe-
kete szemeit apjára. De hasztalan, semmit sem bír megtudni;
pedig kíváncsi egész a türelmetlenségig, s ha egyedül van,
mérgesen dobbant lábacsájával, amiért rá nem bír jönni a
titkolózás okára.

És haragját érezteti is a gonosz. Kopogós cipőiben
dübörögve szalad végig a szobán, szántszándékkal megzavarni
kívánván a Máli néni ebéd utáni szundítását. Ilyenkor a
mama semmiféle parancsainak nem engedelmeskedik, ő, aki
máskor oly szófogadó. Bosszusan jár-ke-l a szobákban,
a konyhában, az udvaron és kertben, de sehol semmiben sem
talál szórakozást. Semmi sem érdekli. Minden oly »fád«.
Fád a kis Janikával játszani, pedig máskor milyen szívesen
tette, unalmas a gyerekes meséskönyveket olvasni, miket
apja legközelebb hozott a könyvkereskedőtől; még a Hoff-
mann történetei is mind olyan egyformák, hogy lehetetlen
rájuk nem unni. Az elejéből nyomban ki lehet találni a végét.
Háládatos, jószívű fiúk és kisleányok szerepelnek ezekben,
kik sok kalandon keresztülmenve, mert jók voltak: gazdagok,
boldogok lesznek, a rosszak pedig megbüntettetnek. Mindig
ez az örökös történet! Oh, más, valami egészen más kellene
Vilmának! Istenem, de hát mi? Hát tudja is ő? Ő csak azt
tudja, hogy az egész élet úgy, amint van, olyan nagyon,
nagyon »fád«.

Milyen szép elegáns szó ez a »fád«! A tisztartó kisasszo-
nyoktól hallotta a kis Vilma, s azóta nem győz vele betelni.
Oh, be szépen, be méltóságosan csengett az ajkaikról, midőn

mindenre azt mondták »ez fád dolog«, és olyan nagyúri megvető arcot vágtak ilyenkor. Aztán hogy hallgatott rájuk papa és mama, mikor beszéltek! Oh, de boldogok is az olyan *nagylányok!*

Boldogok, — a kiállhatatlanok! Kiállhatatlanok, igen azok, mert olyan kicsinylőleg bánnak ővele, mint valami csecsemő gyerekkel; múltkor is azt kérdezték tőle: »tud-e már, *kicsikém*, jól olvasni?»

Ha tud-e ő olvasni? Hahaha! Mikor volt az már!

Vilmácska egészen elkeseredik, ha eszébe jut e méltatlanság, és sok más, mivel a világ őt üldözi. Íme, most is bizonyos, hogy valami történni fog, valami nagy, valami nagyon nagy dolog, ami őt érdekli, de neki nem mondja meg senki; neki mindenki ellensége, papa, mama és Máli néni egyaránt, ők csak gúnyolják mind a hárman.

Hanem jól van, jól, majd megkeserülnek ők azt, neki is megvannak a maga tervei. Ezentúl ő is rossz lesz és haragos; este nem fog csókolni kezét senkinek s anélkül fekszik le, hogy jóéjt kívánjon. Nos, hogy fog tetszeni ez a dolog, majd meglássuk! . . .

A kis Vilma konokul el van határozva e megtorlásra, s valószínűleg végbe is vinné, ha időközben, mert még estig nagy idő, kezébe nem kerülne véletlenül a naptár, mely egyszerre felnyitja a nagy átláthatlan titok zárját.

Holnapután *Vilma napja* lesz.

— Oh! Oh! Nem is tudtam! — kiált fel egyszerre öröme gyúlt arccal, kezecskéivel tapsolva. — Milyen szerencse!

Most aztán minden világos! Az édespapa, a kedves Máli néni és a legkedvesebb mama ajándékkal akarják őt meglepni.

— Oh, én ostoba! — kacag fel, s üde kacagása végig-hangzik a szobákon, az udvaron, a kerten, mint egy tündércsengettyű. Valóban e kacajtól egyszerre átváltozik, vidámabb lesz minden. Vilmának legalább úgy tetszik.

— Oh, én ostoba, hogy ki nem tudtam találni mindjárt! — mondja másodszor is magában, s szívecskéje csordultig telik meg hálával, meleg szeretettel azok iránt, kikre még az imént haragudott. Nyájas is, hízelgő is aztán, s ahol utoléri, ott csókolja összevissza Máli nénit és a mamát, hogy azok

már meg is sokallják a nagy szeretetet, s tettetett haraggal kergetik el:

»Eredj, ne nyalakodjál már annyit!«

De bizony azért sem megy el. Még este is alig bírják a szobájába tuszkolni, mert hát ő ma sehogys bír elálmosodni. Olyan rövidek ezek a napok — nyáron! Ágyában sokáig hánykolódik; az örömteljes gondolat, hogy holnapután ajándékot fog kapni, elkergeti szép kék szemeiből az álmot, mert hát nagy dolog az, amin sok, roppant sok gondolkozni való van. Mi lesz vajon mi lesz hát az ajándék? Talán egy album? Ah, minek az! Vagy valami ékszer, fülbevaló, brüss? Fitymálva biggyeszti el szájacskáját és azt kívánja magában: bárcsak ékszer, bárcsak valami olyan ne legyen, ami *aranyból* van. (Boldog gyermekkor, mely még nem nézed az értéket!) Van már neki olyan elég, aztán meg az nem is az övé; meg ha övé is, nem szabad sem elveszíteni, sem eldobni, sem elajándékozni. Gondolata átsiklik ezer és ezer tárgyon: új cipő, képeskönyvek, cukorból készített virágcsokok, aranyos bábuk, csodálatos déligyümölcsök nagy dobozokban, vonulnak el képzeletében, de mind, mind hidegen hagyják: nem kíván belőlük. De hát mi is legyen az az ajándék? Csodálatos, hogy az idén maga sem tudja, mit kívánjon; azelőtt mindig megvoltak vágyai, miknek nevet is tudott adni, most talán vágya sincs már. Az egész világon semmi sincs, amit óhajtana: azaz a dolog úgy áll, hogy ő tulajdonképpen ezen elősorolt dolgok néhányát nem vetné meg, csak hogy úgy érzi, hogy azok nem képesek betölteni ama helyet lelkében, melyet a névnapi ajándéknak fennhagyott. Olyan valami különös dolog az, amit ő szeretne, minő talán nincs is a világon, de az is meglehet, hogy van; mit tudja ő azt, aki nem ösmeri a világot s annak sok tündér-szépségeit.

Ilyen bizonytalan érzésekkel alszik el Vilma, hogy álmában folytatódjanak, ködös homályos körrajzokban mutatva neki alaktalan vágyait, s ezeknek behatása alatt ébred fel reggel.

Egész nap és a következő éjjel is e kérdés lebeg előtte; arca egészen ábrándos jelleget nyer, szórkozott, szomorú, de ez a szomorúság szinte édes; kedvetlen, de kedvetlensége szinte gyönyörézet.

Végre itt a nagy nap. Az alvó kislány fölnyitja szemeit, s örömmel veszi észre, hogy már nappal van; a nap vidáman süt be játszi sugaraival az ablakon. Fürgén és édes mosollyal ugrik ki az ágyból, hogy felöltözzék s az ebédlőbe siessen, hol már ott várja a meglepetés az elképzelhetlen ajándék.

Sebesen lát dolgához, megmosdik, fölszedi egyenkint fehér szoknyácskáit, már csak a felső ruha van hátra. Egy másodperc még s aztán . . .

De e pillanatban megnyílik az ajtó. A mama lép be lassan, ünnepélyesen, s egy gyönyörű, kész, fodros kék ruha van a karján.

Vilma már elbiggyeszteni akarja száját a csalódás keserűségével, midőn a ruhát ráadja mamája.

— Istenem, mama! — kiált fel magán végignézve — hisz ez . . . hisz ez *hosszú ruha*.

S egy örömsikollyal anyja nyakába borul. Ezt óhajtotta, ezt akarta ő, ennek körrajzait keresték alaktalan vágyai.

Vilma öröme tökéletes. Vidám, boldog és megelégedett. Nem gondolja meg, hogy az ajándék, melyet kapott, végzetes lehet. A hosszú ruha, mely bokáit eltakarja, eltakarja előle a gyermekkor gondtalan és ártatlan örömeit is. A hosszú ruha új életbe viszi, melyben sok megpróbáltatásnak, sok kísértetnek, sok bajnak van kitéve. Ha azonban a *hosszú ruha* mellé mamája *jó nevelést* is adott Vilmának, akkor a mai nap és ajándék valóban örvendetes rá nézve, mert átadja őt női rendeltetésének, mely a hosszú ruhánál kezdődik, s mely a szorgalom, erény, hazafiság és nemes cselekedetek útján megszerzi a nő fejére a királyokénál is fényesebb koronát, a köztisztteletet és boldogságot.

A MEGBUKOTT ÉS AZ »EMINENS«

— Rajz —

A Károly a nagyobbik fiú, de azért mégis egy osztályba jár öccsével, az egy évvel fiatalabb Sándorral. Igaz, hogy nem Károly az oka, hanem az édesapja, aki annyira elkényeztette őt, mint egy királyfit, és sehogy sem akarta már tavaly felküldeni a »latin« oskolába, mert még gyengéllette; aztán különben úgy szokta is mondogatni, hogy annyi esze van annak, hogy ha egyszer felviszik a tudomány forrásához, még azokat is meg fogja előzni, akik már öt éve magolják a »Haec mensát«. Lángész a Károly gyerek — erősíté a jó édesapa —, nincs szüksége arra, hogy siessen, az ráér mindig.

Mint hogy azonban Sándor is kivackolódott az »elemiből« s most gimnáziumba kellett vinni, hogy ragadjon valami órá is, egyúttal Károlyt is kikészítették, számos csókkal fűrösztve arcát, meghagyatván mind az apa, mind a mama részéről, hogy a Sándorra mint kisebbikre vigyázzon, a jóban oktatgassa, s szükség esetén egész atyai hatalommal bírjon felette.

Károly fennhéjázó lelkének tetszett ez a megbízatás, minek különösen ígérezett megfelelni, s ezt annyival inkább el lehetett hinni, mert már eddig is benne volt a gyakorlatban s zsarnokilag packázott kis öccsével, tetszés szerint bántalmazván azt még a szülők szemeláttára is, kik a kisebbik fiút, mert nem tudott úgy hízelkedni, s saját hibáit és csínyeit nem tolt a fivérére, mint amaz, nem kedvelték annyira.

Károly a szülők reménysége, büszkesége, kinek nagy jövőt jósoltak, talán magok sem tudták miért, de annyiszor álmodoztak erről, hogy végre is nem csoda, ha álmuk valóság-nak tetszett.

És íme, mi történt. Károly megbukott az első osztályban, ismételnie fog kellene azt, a lenézett Sándor pedig kitűnően végezte az évet, első eminens lett. Ma volt a »kalkulus«-olvasás, hallották mind a ketten. Most otthon ülnek a kosztadó asszonynál, kis szobájukban és a kocsit várják, mely értök jó, hogy hazavigye szülőikhez.

Mily öröm volt mindkettőjüknek, karácsonykor, húsvétkor, egy-egy felhangzó kocsizörgés; szívek nagyot dobbant, ha elképzelték a kedves utazást hazafelé. Nem is hiszem, hogy nem szünnapokra hazakészülő diák komponálta ezt a dalt:

Zörög a kocsi
Pattog a Jancsi
Talán értem jönnek . .

Most minden másképp van. Míg Sándor vidáman rakja be könyveit a bőröndbe, Károly könyökére nyugasztja fejét, s bús gondolatok, szorongató érzések vesznek erőt rajta. Úgy ül ott, mintha siralomházban volna s mélyen sóhajt fel olykor-olykor. Képelete előtt feltűnik apja szemrehányó tekintete s aztán még ennél is valami rettenetesebb . . . Sándor kegybejutása a háznál. Oh, ha ez bekövetkezik! Érti, hogy meg kell halnia, föld alá süllyednie szégyenében.

— Mit gondolsz, Károly — szólal meg Sándor —, az lenne a derék, ha nem üresen küldenék a kocsit, ha atyánk vagy anyánk is feljönne értünk. Nekem elérzetem van.

Károly arca még jobban elpirul e szavakra, aminek bezzeg, mennyire örülne más helyzetben. Kalapját mélyen szemére húzza, s válasz nélkül mereng, maga elé nézve sötéten, mint a bűn.

És valóban, bűn is az, amit ő cselekedett; elpazarolta a drága időt, ahelyett hogy tanult volna, elbizakodott saját eszében, azt hitte, hogy ő tanulás nélkül is tudni fog mindent s átcsúszik a felsőbb osztályba. A sors azt mondta neki: »megállj!« Jó, hogy ilyen korán mondta. Még talán megérti.

Sándor mindent elkövetett hogy vigasztalja; évközben is sokszor mondta, hogy tanuljon. De Károly már azért sem fogadott el tanácsot öccsétől, mert őtőle jó: »mit tudna az a tacska?«

Különben is mit ért volna most a vigasztalás. A megtörtént nem lehet változtatni. A bűnhődés a hanyagságért és elbizakodottságért utólérte a »szekunda« képében, és az iszonyú bűnhődés.

Ez az egyetlen szó mennyire megváltoztatja az egész világot. A nap se süt most olyan szépen, olyan derűlten, mint azelőtt, a fák lombjai nem integetnek olyan barátságosan,

mint egyébkor, a könyvek mindmegannyi éles törszúrás, komoran, szemrehányólag tekintenek rá; ő, aki azelőtt ugrándozva mérte végig az utcákat, bújva sompolyog a kapuk mellett, s ha valamelyik pajtását látja, pirulva fordítja el arcát; pedig fölösleges elfordítania, a pajtás úgysem venné őt észre; már korán megtanulta azt a bölcsességet, hogy a hitványakkal jó nem lenni ismeretségben. Egyetlen nyájas »szervusz« nem hangzik feléje sehonnan. Még a szomszéd kutyái is, kikkel játszadozni szokott, kitérnek előle, mintha azok is tudnák, hogy megbukott. Nincs szomorúbb írva széles e világon, mint a »szekundába« esett diák!

És még ehhez átszenvedni azt, hogy öccséhez, az »első eminens«-hez sorra jönnek a távozó társak elbúcsúzni, osztályrészt hozva neki az otthonról előljáróba küldött hazai pogácsákból, miket ugyan megoszt Károllyal, de keserű falat az annak, mert a szívességet, szeretetet, mit a pajtások a pogácsa mellé adnak, meg nem oszthatja: az egészen az övé.

Már ez is elég fájdalmat okoz a megbukottnak, de mi a jelen sivársága még a jövő kilátásaihoz képest? Mit fognak mondani otthon? Milyen bámuló szemeket vág majd az édes-apa, ha keresztülnézi a két bizonyítványt! Azt fogja hinni, hogy a neveket cserélték ki! Oh, bárcsak ne jönne még értök a kocsi legalább egy-két napig, oh, bárcsak akkora sarak, esőzések támadnának, hogy fennakadna a közlekedés, hogy ne mehetnének haza, s ne lenne kitéve annak a szigorú atyai tekintetnek, melyet eddig csak Sándor ösmer, melyből neki még nem volt része . . .

De a rossz diákot a sors nem hallgatja meg, sem esőzések nem támadnak, sem az út nem válik járhatlanná, sem a kocsi nem késik: éppen e pillanatban robob be az udvarra.

Az öreg kocsis siet leszedni az elemózsiás tarisznyát, mit az anyai gondosság bőven megrakott mindenféle jóval, s mit olyan diadalmas arccal nyújt most át az úrfiaknak, mintha tőle származna .

— De hát magát mi lelte, Károly úrfi, hogy olyan szomorú, mintha temetésre készülnék? Micsoda? Hát nem is örül az öreg Miskának? Noj'szen csak az kellene! De nini, majd el is felejtettem a levelet.

Nagy nehezen előkotorássza dolmánya zsebéből tapló, kova, acél, pipáról levált kupakok nagy sokasága közül. Az apa írása, Károlynak címezve.

»Kedves fiam, Károly!

Magam nem mehetek értetek, itt küldöm az öreg Miskát, az majd vigyázni fog rátok az úton. A ruhátokat, könyveteket szedjétek össze, hogy valami el ne maradjon. A bizonyítványokat látni akarom én is, meg a tisztelendő úr is, anélkül ne jöjjetek. A Sándoréra különösen kíváncsi vagyok, s ha netán gyenge tanuló, esztendőre nem is megy fel, itthon marad valami mesterséget tanulni. Isten veletek a viszontlátásig! Szerető apátok

G. Péter.

U.i. Anyátok már nagyon nehezen vár: egy tarisnya holmit küld az útra. Vigyázzatok, hogy a gyomrotokat el ne rontsátok.«

Még sohasem olvasta el Károly édesatyja levelét ily szorongó szívvel, mint most, s még sohasem volt szomorúbb útja, mint a mostani. Az ismerős halmok, völgyek, bokrok, miknek látása örömmel dagasztá keblét azelőtt, mind úgy tűnnek fel, mint vádolói.

Midőn végre berobogott a kocsi a szülői ház udvarára, elsápadt s jobban szeretett volna messze lenni innen ezer mértföldnyire. Az apa és édesanya öleléseinek nem volt most édessége, s a pompás vacsorának, mely otthon várta, semmi íze.

És mindezt az a hitvány szekunda okozza. Egy egész mennyországot mérgezz meg, mert hisz mennyországa neki máskor az első nap a családi hajlék alatt.

Szórakozottan, lesütött fővel ül az örvendezők között, kik nem bírják elképzelni, mi lelte.

— Édes, kedves fiam, tán bizony beteg vagy — aggódik az anya —; szólj, mi bajod, édes gyönyörűségem?

— Semmi, éppen semmi — felelé komoran.

— De hát akkor mit búsulsz? Látod-e, Sándor milyen

víg. Eredj ki már, nézz körül a háznál. Mindjárt felvidulsz. A kis lámpásos csikó, majd elbámulsz mennyire megnőtt azóta! Hát még a tarka bárányod.

... Mind nem örvendezteti az már őt meg! Miindenütt nyomában húzódik, mint a bűn, sötétben, komoran a »szekunda«.

— Nos, fiúk, szól közbe végre az apjuk, hol a »kalkulus«? hadd lássam!

Íme, lecsapott a villám, a rettegett perc itt van.

Elébb a Sándor bizonyítványát nézi át az öreg. A pápaszemét is megtűröli, ha jól lát-e; nem mer a szemének hinni.

— Micsoda? Te vagy az első eminens? Teringettét, fiú! — kiált fel élénken — ember vagy a talpadon. Ide a szívemre! Első eminens! Első! a legelső! De hogyan lehet az?

S egy sajtószerű kérdő pillantást vet Károlyra, ki elfordított fejjel ül széken s erősen fohászokodik, hogy az Úristen tegyen ez egyszer csodát és süllyesse el a világot minden professzorostul, bizonyítványostul együtt.

Az apa kérdő tekintete azt fejezi ki: »ha Sándor az első eminens, vajon mi lehetsz akkor te?«

Nyomban megtudja. Míg a megdicsért Sándor az apa ölelő karjaiból az örvendő mama keblére vándorol, addig ideje van átnézni a másik bizonyítványt is. És derült homlokán mogorva ráncok gyűlnek, szemeibe harag.

— Mi ez? — kérdé szigorún. — Te megbuktál? Te, akinek szorgalmával, eszével dicsekedni szoktam, csúfot hoztál rám? Hasztalanul költöttem rád egy álló évig! Felelj, hogyan történt ez, gonosz gyermek?

E lesújtó szavak mély benyomást tesznek Károlyra, eljátszva látja fölényét, atyja szeretetét, könnyei záporoként megerednek.

— Hát mégsem felelsz? — mondja az apa indulatosan. . . Rögön felelj, vagy különben. . .

Károly makacs hallgatásba burkolózik, nem tudván mit felelni, s már-már kitörne nagyban a vihar, ha az édesanya, kinek szeretetét még a szekunda sem képes meggyengíteni, nem jönne segítségére azzal a kijelentéssel, hogy az egész dolog, ő jól tudja, nem lehet egyéb, mint csupán a *tanárok igazságtalansága*.

Aranyat ér ez a gondolat. Károly siet is belekapaszkodni erősen. Persze, hogy úgy van, a tanárok igazságtalansága, bosszúja az. Fuldokolva, könnyhullatás között panaszolja el a szenvedett méltatlanságokat, s e percben szinte szónokká magasul az édesanyja által nyújtott eszme illő kibővítésében, minélfogva, az apa szíve sem lévén kőből, lassan-lassan meglágyul s jövőre szóló ígéretek után kész a feledés fátyolát borítani a lefolyt évre.

*

A vakáció mégiscsak jól telik el; de az első gyerek a háznál e naptól kezdve Sándor. Az új iskolai évben most órá bízta az apa Károlyt, kinek kétszer is eszébe juttatja búcsúzáskor:

— Aztán, fiam, ha még egyszer igazságtalanok lesznek irántad a tanárok, itthon maradsz csizmadiainasnak, hogy ne legyen nekik kin igazságtalankodni. Megértettél-e?

A PRIBELI KŐASSZONY

— Népmonda —

Hazánk hegyes vidékein gyakran találhatók mindenféle nagyságú és alakú kőoszlopok, szikladarabok, melyekről a babonás nép különféle mondákat regél, azokat többnyire rossz emberek átok következtében kővé vált alakjainak tartván.

A Nógráddal határos Pribel falu mellett, magas, meredek hegy tetején egy kőszobrot láthatni. A hegyet sűrű erdő fűdi s csupáncsak a szobor körül elterjedő gömbölyű tér áll fák- s bokroktól menten, kisebb-nagyobb szikladarabokkal elárasztva.

A szobor magassága 8—9 láb, a nép kőasszonynak nevezi. A rajta levő mélyedések s kiálló szögletek következtében van is némi hasonlatossága az ember alakjához, azonban a képzelődésnek is kellene helyet engednünk, hogy azt egészen hasonlónak mondhassuk. Mögötte áll egy kisebb, mintegy

3 láb magas négyszögű oszlop, s ezek körül néhány nagyobb s számtalan apró kődarab.

Közelebbi megvizsgálás után se lehet bizonyossággal elhatározni, hogy a természet játéka-e, vagy emberkéz adta jelen alakját. Ha az utóbbit hinnők el, úgy a pogány idők maradványának kellene azt tartanunk, midőn is aztán vagy valami bálványt, vagy vallási szertartásokra szolgáló oltárkövet képviselt volna.

Azonban minden adatnak híján lássuk, mit beszél róla a nép.

Régi időkben — úgymond — élt lent a faluban egy gazdag, öreg pásztor, kinek gazdasága leginkább szép juh- és kecskenyájokban állván, azoknak őrzését s legeltetését egy szolgálóra szokta volt bízni. Egyszer azonban észrevéve, hogy kecskéi hazajövet feltűnő kevés tejet adnak, gyanúja természetesen azonnal a szolgálóra esett, de nem szólt semmit, hanem másnap titokban követé a szolgálót s a nyáját, saját szemével akarván meggyőződni a dolog mibenlétéről, s íme, bokor mögé rejtőzve, szörnyűködve látja, hogy a szolgáló egy e célra magával hozott dézsába megfeji sorban a kecskéket. Felindulásában kirohant a bokor mögül, s iszonyú szavakkal megátkozta a szolgálót, — mire rettenetes földrengés támadt s a hűtelen cseléd az egész nyájjal kővé vált. Ott van ezredévek óta elszórva és ott álland meredten örökkön örökké . . . A nagy oszlop a szolgáló, a kisebb a dézsa, a többi kővek pedig a kecskék és juhok kővé vált alakjai. Így meséli a nép, meg akarván némileg fejteni ama csodálatos alakú kődarabok keletkezését.

FÜGGELÉK

I.
ANEKDOTÁK

1874

1.

[EGY FRANCIA NŐ KURTA LEVELE]

Egy fiatal francia nő távollevő férjének ilyen levelet írt:
„Írok neked, mert nincs dolgom; s befejezem leveletem,
mert semmi írnivalóm nincs.”

2.

[A SAPKA ÁRA]

Két utcagyerek találkozik.

— Nini, de szép sapkád van!

— Meghiszem azt.

— Mi volt az ára?

— Az árát nem tudom, mert a kereskedő nem volt a boltban, mikor kiválasztottam.

3.

[TANÁR ÉS TANÍTVÁNY]

Egy elbizakodott fiatalember búcsúzott tanárjától s hálálkodva mondá neki:

— Valóban önnek köszönhetem mindazt, amit tudok.

— Oh, kérem . . . — felelt az vissza udvariasan — szót sem érdemel az ilyen csekélység.

4.

EGY KIS FÉLREÉRTÉS

A kötelező polgári házasság egyik új hazájában egy némileg koros hölgy belép a polgármesterhez.

— Itt léphetni kötelező polgári házasságra?

— Igen.

— Kérem tehát engemet azonnal megesketni.

— Hol a vőlegény?

— A vőlegény? Bocsánatot kérek, azt hiszem, azt kapnom kell itten, miután nekem nincs, s a polgári házasság kötelező.

5.

MEGADTA NEKI

Egy falusi ember bejött a városba az ügyvédhez panaszát előadni. Midőn azt körülményesen elmondta volna, kérdezte tőle az ügyvéd, hogy történt-e minden valósággal?

— Igenis kérem alássan — volt a felelet —, úgy gondolom, jobb lesz az igazat megmondani, mert a hazugságokat úgysis teins uraimék adják hozzá.

6.

[AZ ISTENKE OLTALMA]

A tanítás alatt borzasztó mennydörgés és villámlás volt odakint. A kisleányok az iskolában hangosan kezdtek félelemből sírni. A tanító az Istenke oltalmával vigasztalta őket s mondá nekik, hogy a sírás helyett inkább imádkozzanak; s egyszerre feláll egy kisleányka s zokogva imádkozik: »Aki ételt, italt adott, annak neve legyen áldott! Ámen!»

7.

[IV. FRIGYES VILMOS POROSZ KIRÁLY
ISKOLALÁTOGATÁSA]

IV. Frigyes Vilmos porosz király nagy gyermekbarát volt s nagyon szeretett az iskolákba járni s gyermekeket maga egzaminálni.

Egyszer Riga szigeten volt egy falusi iskolában és vizsgálta a gyermekeket a természetrajzból. Mutatott egy ásványt s kérdé: — Melyik országba tartozik ez? A gyermekek kiáltották: az ásványországba! — És a madár, mely ott repül? — Az állatországba! — De ezen rózsza itt? — A növényországba! — volt az egyhangú válasz. — No most, gyermekek, melyik országba tartozom én? — kérdé a nemes fejedelem, kezét mellére tevén. — Általános csend. A falusi mester ezen kategóriát elfelejtette megmagyarázni. Végre felemlte egy kisgyermek ujját s mondá: — Én tudom! — No, hát melyik országba tartozom én? — Te tartozol a *mennyországba*, — volt a kisgyermek felelete.

8.

[AZ ERKÉLY ÉS A HIPOTÉKA]

Két fiú megy az iskolába. Károly azt mondja Gyulának:

— Te, Gyula, édesatyám most egy erkélyt fog építtetni házunkra; akkor az szebb lesz, mint a tiétek.

— Oh, mi szinte kapunk valami újat a mi házunkra — felelé Gyula —, és szinte valami nagyon szépet, csak nem tudom, mi az; tegnap hallottam a papát beszélni a mamával, s azt mondá, hogy hipotékát vesz házunkra.

9.

[BITTÓ ISTVÁN LÁTOGATÁSA DEÁK FERENCNÉL]

Bittó, midőn a múlt napokban a miniszteri keresésben fáradozott, látogatást tett Deák Ferencnél. Az »öregúr«¹ így fogadá:

- Nem tehetek róla, énhozzám hiába jössz !
Bittó meghökken.
Deák mosolyogva folytatá:
— Én nem vállalhatok tárcát.

10.

MÉG EGY DEÁK FERENC-ADOMA

Az új miniszterelnök tudvalevőleg igen kis természetű ember. Jelenleg újra felmelegítik tehát azt a tréfás adomát, amit Deák Ferenc mondott rá egy ízben:

— Láttam már én sok olyan embert, mint ez a Bittó Pista, *de nem ingyen.*

Tudniillik azokat, kiket Deák látott, pénzért mutogatták.

11.

ÉLCES SZAKÁCSNŐ

Egy nagyváradi halpiacon van egy halkereskedő, ki mindig azzal dicsekszik, hogy nála csak friss halak kaphatók. Újabban egy szakácsnő lépett a kereskedőhöz, kezébe vett egy halat s megszagolta azt.

— Mit szagolja azt a halat? — kérdé dühösen a halárus.

— Csak azt kérdeztem a háltól: mi újság a Tiszában? — felelt a szakácsné — s a hal azt felelte, hogy nem tudja, mert már három hete van távol hazulról.

12.

BISMARCK HERCEG LÁNYA

A »Germania« írja, hogy a nagy államférfi hajadon leánya, ki rendkívüli szépség, ezideig — habár nagyon előkelő állású kérii voltak, grófok, hercegek, sőt egy főherceg is — makacsul senkit sem akar kezével megajándékozni; hanem

napról napra komorabb lesz. Magának Bismarcknak is feltűnt e dolog s egy ízben kérdést intézett hozzá:

— Édes leányom, nagyon csodálkozom, hogy előkelő kérőidet sorba elutasítod. Valld meg, ugye valami titkos szerelem epeszt? Szólj, kedvesem, s legyen szerelmed tárgya bármily alacsony rangú s bármi szegény, nekem elég pénzem és hatalmam van azt oly magaslatra emelni, mely őt hozzád hasonlónvá teszi.

— Igen, atyám, én egy alhadnagyot szeretek.

A herceg rögtön magához hívatta a hadnagyot, ki meg is jelent a nagy hatalmú úr előtt.

— Uram — szólt a herceg —, ön, tudom, nem is gyanítja azt, hogy valaha lányom kezét elérhesse.

— Nem, kegyelmes úr.

— És lássa, azt mégis eléri. Én tudom, ha lányom önt szereti, ön méltó is arra a szerelemre, s legrövidebb idő alatt olyan magas rangon fog ön állni, mint a birodalom bármely hercege.

— Köszönöm, nem fogadom el; én katolikus vagyok, s sohasem venném el a katolikus családok üldözőjének gyermekét.

Bismarck herceg lánya, mint a nevezett lap írja, el van határozva: szerelme kedvéért a katolikus vallást is felvenni . . .

És ez elég szép beszély-tárgy.

13.

GYERMEKJÁTÉKOK

Több hét-nyolcéves gyermek, kiknek szülei a divatos pénzüzéri csalókhöz tartoznak, játékot akartak rendezni. A legidősbik, egy csinos leány, azt ajánlotta, hogy »bankházadit« játsszanak. E célból kiosztotta a szerepeket, s az egyik kisleány azt mondá:

— Te mostan megszököl a kis pénztáráddal, azalatt én ékszereimet tőkésítem. Te pedig — mondá a másiknak —, te vagy az üzlettárs, és golyót lősz ostoba fejed elé.

Mindegyik gyermek számára talált foglalkozást, csak a legfiatalabbikról feledkezett meg. Végre ez bátorságot vett magának és kérdezé:

— Nos, hát én mit csináljak?

— Te — mondá megvetőleg —, te sokkal ostobább vagy, semhogy velünk játszhatnál... De mégis! Te részvényes léssz!

14.

PALÓC ÉSZJÁRÁS

Egy szegény asszonyt 5 ft bírságra büntetett meg nemrégiben egyik Nógrád megyei szolgabíró. A szolgabíró maga is sajnálta az asszonyt, de a törvény értelmében nem tehetvén egyebet, felszólította, hogy apelláljon magasabb bíróságra; mire a kártvallott asszony következőleg válaszolt:

— Isten mentsen meg, tekintetes uram, nagyobb bíró-ságtól! Már én csak inkább megnyugszom a bírságban, mert mindig annak a hallója voltam a régiektől, hogy — megkövetem alássan — *a kis kutya kisebbet harap.*

15.

DEÁK-ADOMA

A zsugoriságról közmondásos Zsedényi Ede képviselő, mielőtt e napokban az emsi fürdőbe indult, meglátogatta régi barátját, Deák Ferencet a Városligetben, mégpedig, mivel gyanítá, hogy a háznál nők is vannak, frakkban.

— Igazán örülök, hogy egy ilyen régi ismerőssel annyi idő után találkozom — szólt a haza bölcse.

— Bizony, Feri bátyám, mi már régen ismerjük egymást... — bizonyíthatá Zsedényi.

— Nem téged értelek, barátom — mond Deák mosolyogva —, hanem frakkodat, melyet ezelőtt 30 évvel mutattál be az udvarnál.

16.

EGY FINÁNC: NEM FINÁNC, — KÉT FINÁNC: EGY FINÁNC

Egy úri ember lakására beállit egy szál pénzügyőr, hogy ő kutatni akar, mert csempészett magyar dohány szaga ütötte meg az orrát. Erre a meglepett férfiú, ki a pénzügyi törvényekkel meglehetősen ismerős volt, s így tudván azt, hogy a törvényes vizsgálat csak két pénzügyőr által — vagy ha egy pénzügyőr van, hatósági kiküldött segédlete mellett — eszközölhető, tréfás hangon így tiltakozott:

— Egy finánc: nem finánc, — két finánc: egy finánc!

Mire az illetéktelen egzekutor látva, hogy emberére talált: szó nélkül távozott oly végből, hogy a motozási küldetésnek egy másik társ szövetkezésével jogerőt szerezzen.

Úgy, de azalatt a delikvens eltette láb alól a tiltott honi növénycsomagokat, s a fürkésző, törvényessé vált küldöttség eredménytelenül távozott.

17.

HOGY TÖRTÉNT?

Egy víg férfitársaság utazott a d[éli] vasút új vonalán egy csinos nővel, kinek ajakán kacérosan büszkélkedett egy kis fekete tapasz. A mozdony éles fittyje figyelmeztetően hangzék, hogy az alagutak egyikéhez érkeztek. Amint azon áthaladtak, azt vették észre, hogy szép delnőjök ajakiról a tapasz eltűnt, s most a vele átellenben ülő úrén volt látható.

Vajon miként történhetett ez?

18.

[ROTHSCHILD ÉS A FIATAL MŰVÉSZ]

A Rothschild-család egyik tagja díszes album-émlékkönyvet készíttetett magának, s azt egy fiatal művésznek adta át azon kérelemmel, hogy azt valami rajzzal díszítse vagy leg-

alább egypár emléksort írjon bele. A művész az utóbbit választá. Emléksorai ezek voltak: »Kérem Rothschild urat, kölcsönözzön nekem 10.000 livrét s feledjen el engem.«

Erre Rothschild következőképp válaszolt: »Őn sokkal szeretetre méltóbb, mintsem elfeledhetném, és sokkal tehetőségesebb, mintsem ne volna bűn alkalmat nyújtanom a henyélésre.«

19.

AZ IDŐK ROSSZ JELE

Lónyai grófnak születésnapja alkalmából 76 képviselő saját arcképeikkel ellátott albumot fog ajándékozni.

1.

»RÉTHY BÁTYÁNK«-RÓL

A már — fájdalom — csak néhai Réthy bátyánk tudvalevőleg egyike volt a legeredetibb és elmésebb különcöknek. Míg a betegség teljesen le nem verte, mindig valami jó élcen, valami ártatlan felültetésen, valami jámbor »huncfutságon« törte fejét, s amit egyszer kifőzött, azt aztán ki is vitte, s semmi fáradságtól nem iszonyodott, ha valamely csattanós ötlet kivitele forgott kérdésben.

Ezeokról egész köteteket lehetne írni. Álljon itt egypár, ami éppen eszünkbe jutott.

*

Az ötvenes évek elején a színház szomszédjában, a mostani »Pannónia« helyén, egy földszinti roskatag vén ház állott, a »Griff« vendéglő, mely előtt nemhogy járda nem volt, de a kövezet is oly rossz és hiányos, hogy csak kis eső után is egész tóosák keletkeztek, s bűzhődtek ott mindaddig, míg a jó nap fel nem szárította.

Ez természetesen rendkívül bosszantotta a színház tagjait, kik nemegyszer kérték fel a dús, de fukar háziurat a kövezet kitataroztatására. Ez azonban nem is hederített a panaszokra és kérelmekre.

Az öreg Réthy végre megsokallta a dolgot, s azt mondta, hogy majd megmutatja ő, hogy lesz ott kövezet.

Eltelt néhány nap, anélkül, hogy az öreg ezt megmutatta volna.

Már csipkedni és nevetni kezdték őt szintén sok fából faragott pajtásai, naponta ismételve előtte, hogy »sokat akar a szarka, de nem bírja a farka!« stb. stb.

Az öreg csak bajusza alá mosolygott s azt mondta, hogy várjatok, amíg eső esik.

Végre egyszer, egy előadás után esni kezdett, s pajtásai szaván fogták.

Az öreg csak azt felelte, hogy másnap reggel 8 órakor mindenki a színház udvarán legyen.

De senki sem volt ott, hanem mindenki a »Griff« előtt bámult az összecsoportosult nép közt a csodálatos látványon: a járda hosszában nádastó állott, melyben számtalan béka kuruttyolt.

Réthy ültette és látta el a békahaddal, melyet több napon át maga fogdosott össze.

A népcsoportosulásnak s a közönség gúnyos nevetései-nek meg lett a következése. Még aznap hozzáfogtak a kövezet kijavításához.

*

Ugyancsak az ötvenes években történt Farkassal, ki amilyen jó színész, éppen olyan neveltségesen hiú volt szépségére, s magát az asszonyok előtt ellenállhatlannak tartotta.

Emiatt sok gúnyt kellett túrnie társai részéről, de ez éppen nem volt képes kigyógyítani.

Réthy koma következőleg tréfálta meg:

Női írással levelet írt neki, melyben egy fiatal gazdag leány bevallja neki titkos szerelmét, s minthogy teljességgel nem lehet remény arra, hogy a szigorú apa jószántából beleegyezék, felhívja őt, hogy szökjenek meg, s a terv megbeszélésére titkos találkozóra hívta őt meg, éspedig a — budakeszi korcsmába.

Farkas annyira hiú volt, hogy még e gyermekes és el-koptatott törrel is meg hagyta magát fogatni. Bérkocsit fogadott s a megjelölt napon kihajtatott Budakeszire. Jó ebédet rendelt két személyre s várta ismeretlen »Ó«-jét.

De most jön a kissé vastag élc.

»Ó« helyett a falu kövér sváb bírása érkezett meg vas-villás emberekkel, s befogatta és kóterbe záratta a »spionta«.

Mert ő is kapott egy nagy, kétfejű sasos levelet a Farkas személyleírásával, éspedig a pesti policáj nevében, melyben meghagyatik, hogy az ezen s ezen a napon odaérkező »spionta«

elfogja és kegyesen-vizen szoros őrizet alatt tartsa mindaddig, míg újabb rendelet érkeznek.

Az újabb rendelet csak este érkezett meg. Farkasnak a napot a kóterben kellett tölteni, s bár a megrendelt jó ebédet ki kellett fizetni, ő maga szárazkenyérnél és víznél nem kapott egyebet.

Farkas hiú volt ugyan, de elég eszes arra, hogy azonnal kitalálja, hogy hányat ütött az óra. Csak azt nem tudta kitalálni, hogy melyiktől eredt a csíny: Szigethytől-e vagy Réthytől, mert mind a kettőre gyanakodott.

Végre kitudta, s ő is alkalmasint megbosszulta magát.

2.

EGY KÖVETKEZETES KÉPVISELŐ

M. B. országgyűlési képviselő már mindegyik pártnál megfordult, de sehol sem tud megférni és többnyire azon párt ellen szavaz, melyhez tartozik. Erre egy rossznyelvű hírlapíró azt a találó megjegyzést tette, hogy: M. B. képviselő úrnak feje mindig ellentétben van ülépével; mert mikor a baloldalon ült, a jobboldallal szavazott, és midőn a jobb-oldalon ül, a baloldallal szavaz.

3.

A VALLÁSHÁBORÍTÓ LÚD

Skóciában egy falusi templomba az első zsoltár éneklése alatt egy lúd jött be s éppen akkor lépdelt a szószék felé, midőn a kántor hangja megcsúszott s majdnem elakadt. A pap meglátván a ludat, s félt, hogy meg talál szólalni, hátra sűgött az egyházfinak:

— Kergesse ki azt a ludat!

Az egyházfi, ki a ludat észre nem vevé, de a rekt'uram botlását igen, odasietett a kántorhoz, s amint parancsolva volt, galléron fogta s rákiáltott:

— Mars ki, te gágogó állat!
Képzeltetni, mennyire meg lett zavarva az isteni tisztelet iránti kegyelet.

4.

MI MINDENT ÖRÖKÖLHET AZ EMBER ŐSEITŐL?

Egy valaki éktelenül panaszkodott, hogy nagyon unja magát, s sohasem tudja: mi újság.

— Miért nem járat ön valami lapot? — kérdék ismerősei.

— Dehogy járatok, dehogy . . . hiszen annyi hírlap maradt rám szegény atyámtól, ki mindenfélét járatott, s be is köttette, hogy egész életem hosszág sem bírom őket átolvasni.

Ez a valaki bizonyosan magyar ember lehetett.

5.

AZ ORVOS ELŐTT MINDENKI EGYENLŐ

A híres angol orvos, sir James Simpson házának ajtaja előtt egy hercegnő kocsija állott meg, ki felküldé legényét értesíteni a doktort, hogy kint várja őt az utcán.

— Mondja meg a hercegnőnek — válaszolt Simpson —, hogy el vagyok foglalva egy *mosónéval*, nem mehetek le.

6.

EGY JÓ ADOMA

[Adózás 1854-ben és 1874-ben]

Az osztrák uralom alatt történt 1854-ik évben, hogy egy úri ember annyira bosszankodott az akkori különféle nemű adók fölött, melyekről az újságok minden áldott nap hoztak újabb meg újabb hírt, — hogy akkorában megfogadta: hogy 20 esztendeig semmiféle nyomtatványt nem fog olvasni, de még csak kezébe sem venni. Meg is tartotta fogadalmát és

20 esztendeig nem olvasott sem könyvet, sem újságot. Most letelt a 20 év ideje, és a mi földesurunk nagy örömmel rendelt meg egy csomó hírlapot. Elképzelhető azonban, milyen savanyú képet vágthatott a világ sora fölött, mikor az első hírlap, melyet 20 év múlva kezéhez vett, megint csak tele volt adótörvényjavaslatokkal!

7.

MÉGIS CSAK NÉMET — A NÉMET

(Úti emlék)

Legközelebbi alföldi utazásom alkalmával egy bált néztem meg Debrecenben. Megnéztem és jól mulattam. Az egyszerű cívisek bálja volt az. A francia négyest persze csak hírből ismerték a leányasszonyok. Csupa csárdás járta reggelig.

Egy barátommal néztem a nőket, kikben ő lelkesedve mutogatta az ősmagyar típust.

Megengedtem neki, hogy az a lapos, szegletes, formátlan arc ősmagyar típus — de nem teszi széppé a nőket.

Annyi csúnya nőt, mint a cívisek bálján, soha életemben nem láttam egy rakáson. Azt hittem, hogy a Szentgellérthegyen vagyok a boszorkányok zártkörű bálján. Már csak azon törtem a fejem, hogy ugyan miképpen is juthattam meghívóhoz?

Sehol egy meglehetősen arc, sehol egy hibátlan termet.

— No, Józsi pajtás — mondám ismerősömnök —: magyar hölgynek születni nagy és szép gondolat, azt mondja a poéta; hanem debreceni cívislánynak születni istenúgyse — engedd meg — mégis kissé elhamarkodott lépés. Ez már skandalum. Egy ócska csizmaszárat teszek fel egy ócska cylinder ellenében, ha egy tűrhető fizonomiát mutatsz.

Az én barátom fanyar arcot vágott és ekképpen szólott:

— Borzasztó igazságod van, bátyám!

(Jóllehet én vagyok a fiatalabb, mindig bátyjának szokott nevezni. Talán azért, amiért én jobb-, ő pedig baloldali.)

Ilyen érdekes diskurzussal jól töltvén az időt, észre sem vettük, hogy a hátam mögött egy abaposztóba öltözött öreg civis hallgatja, amint nyakra-főre mocsokodom a szépnemet, melynek soraiban hihetőleg ott virít az ő menyé, lánya is.

— Egy szóra kérném, fiatalúr, ha meg nem sérteném.

Hátrapillantottam, hogy lássam a megszólított. Becsületes, okos magyar arca volt. Mindig mosolygott, mikor beszélt.

— Lássák az urak. Tökéletesen igazuk van, hogy itt rútabb az asszony, mint a felföldön. Adott az isten gazdag termőföldet, szép eget, délibábot, két marékkal hintett ránk mindent, ami jó, de az asszonyok arcára elfelejtett rózsákat ültetni.

— Bagatell... Tudta, hogy anélkül is festenek magoknak.

— Már egy szó mint száz, rút biz itt a nő mind, értve az alsóbb osztályokat. Magunk közt, idehaza miért ne valának meg? Hanem egyre mégis nagyon kérném az urakat.

— Előre is megígérjük.

— Látom a ruházatjokról, hogy az urak — már engedjék meg — ott laknak valahol, megkövetem alássan... Bécs felé. Hát az volna az én kérésem, hogy ott azt kell ám aztán mondani, hogy a magyar nő mind szép egytől egyig. Mert lássa, uram, ez a dolog sorja, mikor a némettel szóba állunk.

Szerettem volna megcsókolni az öreg civist, aki ebben az egy mondatban jelképezé azt az örökös, nagy küzdelmet, melyet az egyetértés háta mögött vív az osztrák és magyar nép géniusza, bármerre terelik is vezérei.

8.

[VÉRCSE VAGY SAS?]

Egy paraszt hivatalos irományokkal küldetett a falusi bíró által az ügyvédhez. Minthogy olvasni nem tudott, szóbeli utasítást adott neki. A paraszt a városba érkezvén, az ügyvéd nevét elfeledte s mindenhol Vércse ügyvédet tudakozta. Ilyen nevű ügyvédet azonban senki sem ismert. Végre egy hivatalosolga mondá:

— Talán Sas ügyvédet keresi?

— Igen, igen, ennek kell lenni — mondá a paraszt —, mert azt tudom, hogy ragadozómadarat mondott a bíró.

FELTALÁLTA MAGÁT

Egy kisebb franciaországi városban történt, hogy egy szép ifjú színész, ki a társulatuknál levő egyik színész jegyese volt, bátorkodott a férfiközönség hódolatát, imádását, virágbokrétaát hidegen fogadni és a szerelmes leveleket visszautasítani. E hallatlan merészség óriási sérelmet szült; a kudarcot vallott férfiak ingerültsége határt nem ismert. Az ifjú leány utolsó föllépését emlékezetessé akarták tenni. A visszatorlás estéje megérkezett. — Alig lépett a leány a színpadra, taps helyett sziszegés és fütyülés, koszorú helyett rothadt alma-zápor fogadta. De a bódító lárma akkor érte el tetőpontját, midőn egy széna- és csalánból kötött nagy koszorú hullott a leány lábaihoz. — A szegény leány meg volt rémülve, kevésbe múlt, hogy össze nem rogyott. Szerencsére kedvesének is éppen szerepe volt. Az ifjú odaszaladt, egy díványra vitte és a koszorút fölvette. A tombolást oly nagy csendesség követte, hogy egy gombostű esését is meg lehetett volna hallani. — A színész a keservesen síró leány elébe ment, féltérdre ereszkedve nyújtá át a különös koszorút, hangosan mondvá:

— Kérem, fogadja el ezt az ajándékot. Adója nagy áldozatot hozott, *bizonyosan saját ebédjétől vagy vacsorájától fosztotta meg magát.*

A közönség hangulata rögtön megváltozott: mennydörgő helyeslés- és tapsolásban tört ki.

A színész lélekjelenléte roppant kellemetlenségtől mentette meg jegyesét.

[EGY PÁRIZSI CIPÉSZ BÁTORSÁGA]

Egy párizsi cipészről, ki azzal dicsekedett, hogy semmitől sem ijed meg, a következő történetkét beszélük.

Két fiatalember összebeszélt, hogy próbára teszik a kérkedő cipész bátorságát. Egyikök tudtára adá a cipésznek,

hogy egyik társa meghalt, s felkérte őt, hogy őrködjék a halott fölött. A cipész szívesen engedett e kérelemnek, s minthogy éppen sok dolga volt, magával vitte szerszámaikat, hogy őrködése közben dolgozhassék is. Éjfél tájban fekete-kávét vittek be neki, hogy ébren maradjon. Ennek elköltése után egészen megfélekedett arról, hogy halott mellett van, s elkezdett vígan dalolni, miközben a cipő talpán ugyancsak ütötte kalapácsával a taktust. Erre fölemelkedett a halott s tompa hangon kiáltá:

— Ha valaki halott mellett van, ne daloljon!

A cipész egész flegmával felemelkedék, kalapácsával egy hatalmasat ütött az álhalott fejére és mondá:

— Aki meghalt, ne beszéljen!

A halott erre elmenekült koporsójából és nem kételkedett többé a cipész bátorságában, mert tizennégy napig feküdt veszélyes fejbajban.

11.

EGY RÁNK ILLÓ MESE

Az egyszeri ember elment Besztercebányára, és látta, hogy verik az ezüst pénzt. Elment Kőrmöcbányára is, és látta, hogy verik az aranyat. De sem az ezüst-, sem az arany-pénzverdében nagy lármát nem hallott. Midőn azonban az ózdi vasgyárba lépett, szavát sem hallotta a véghetetlen zajtól. Megszóltá a vasat:

— Hogy van az, hogy te oly éktelen lármát ütsz, míg az ezüst és arany, kik épp annyit szenvednek, mint te; csendesen tűrik sorsukat?

— Az csak onnan van — válaszol a vas —, hogy az aranyat s ezüstöt idegen érc veri, de engem a magam fajtájából csinált kalapács nyomorgat, s ez — kétszeresen fáj!

Hogy mi ebből a meséből a tanulság, nem mondjuk meg, de minden magyar ember könnyen kitalálhatja.

12.

KÖNNYŰ ÉLETMÓD

A franciák tudvalevőleg igen nagy vonzalommal viseltek Elszász-Lotharingia iránt. Az élelmes lotharingeknek előnyösen tudják felhasználni e vonzalmat. Mint az »Événement«-ben olvassuk, nemrég egy csavargó állt a párizsi rendőrség előtt.

- Mi az ön foglalkozása? — kérdé a rendőrfőnök.
- Elszász-lothringeni.
- S miből él ön?
- Foglalkozásomból

13.

EGY JÓ ADOMA A KÖZELMŰLTBŐL

Midőn Mária Valéria főhercegnőnek kellett születnie Budán, nagy érdekltséggel és sok kíváncsisággal várták az örvendetes eseményt. A tűzmesternek ki volt adva a parancs, hogy ott álljon kanóccal az ágyú mellett, s ha fiú lesz: százegyet lőjön, ha azonban leány, akkor csak huszonegyet.

— Ej, mi lesz már — kérdi valaki valamelyik cselédtől ; princ-e vagy princesz?

— Hja, az a tűzmester úrtól függ — veté oda teljes öntudattal a cseléd.

14.

A RÉGI JÓ IDŐKBŐL

A B. ev. superintendens a »Hermanst. Zeit.«-ban a következő jellemző adomát beszéli el:

A francia háború befejezése után (1815) beutazta a bistrici kerületet, szemlét tartva az iskolák fölött. Egy községben az a furcsa körülmény tűnt fel neki, hogy a gyermekek pompásan értik a fegyver- és egyéb katonai gyakorlatokat, míg a többi tantárgyakban kevésbé voltak jártasok.

— Hol végezte ön tanulmányait? — kérdé a tanítót, mire az egész őszintén válaszolt:

— Benyovszkynál.

A jámbor iskolamester ugyanis úgy jutott állomásához, hogy a községért előbb elment katonának, s e szolgálatért megtették mesternek meg harangozónak. Összes ismereteit a 31. ezrednél szerezte, melyet Benyovszky-ezrednek hittak.

15.

MILYEN PIPÁBÓL SZÍNAK A FISKÁLIS URAK?

Csalomjai t. barátunk, ki a »M. Néplap« olvasóinak is kedves ismerőse tavalról, beszéli, hogy egy balassagyarmati ügyvéd valamely általa képviselt ügyben a költségeken felül még egy pipát is kialkudott magának a klientól. A jámbor perlekedő meg is ígérte szívesen, — de mekkora lőn csodálkozása, mikor a jeles férfiú, ki most ugyanott aljárásbíró, kinyilvánítá az ügy végeztével, hogy ő 500 ftos pipát értett; s ezen a perzsa sahot megillető pipa ára iránt be is perelte ügyfelét. A bíróság azonban szerencsére lepipálta ítéletével a nagy férfiút, kinek bizonyosan sok a vágott dohányja.

Ebből egyébiránt csak az a tanulság, hogy nem jó a prókátornak látatlanban ígérni valamit.

16.

KÉT NŐ TÁRSALGÁSA

— Az ön ruhája, asszonyom, elragadó, de mégis kissé komor. Talán gyászol valakit?

— Atyámat.

— Tehát csakugyan! és mikor halt meg?

— Másfél év előtt.

— És ön még mindig képes gyászt hordani? Ah, én már teljesen jóllaktam vele. Képzelve csak: két év alatt elvesztettem először apámat és anyámat, . . . gyászoltam! . . . Nagyobbik fiamat Sedannál . . . gyászoltam! Aztán a kiseb-

biket Párizs ostrománál...ismét gyászoltam!...Azután egymásután testvéremet, férjemet és nagynénémet... egyik gyász a másik után... Ezzel megtelt a pohár!... Azelőtt bolondultam a fekete ruha után... ma nem szenvedhetem.. s vajon nincs-e igazam?

17.

[V. FERDINÁND VÁLTÓJA]

A jó öreg királyról ott Prágában utolsó időkben sok mindenféle adomát frissítenek fel a lapok. Valamennyi az öreg Ferdinánd jó szívéről, gyermeteg kedélyéről tanúskodik. Nyilvános titok különben, hogy őfelsége már sok év óta a második gyermekkor napjait éli; a külvilág eseményeiről sohasem értesül és bizonyos tekintetben gyámság alatt áll, amennyiben egy királyi udvari tanácsos a »jó öreg királyt« felmenté az önálló rendelkezési jogtól, mely oly roppant vagyon mellett bizony nem csekély gonddal jár. Ferdinánd király sohasem volt nagy barátja az efféle udvari tanácsosi megszorításnak, valamint hogy természete a kimért udvari szokásokat is mindig nyűgözőknek találta és örömet kijátszotta mind a kettőt, ha alkalma nyílt rá.

Valami hat éve — írja egy bécsi lap — Ferdinánd király nyári rezidenciája, az ősi Prága várkertjében szokott reggeli sétáját tette. Rendes kísérője egy percre távozott vagy elmaradt volt, — elég az hozzá: egy fiatal osztrák tisztt, ki saját és talán a »mások« pénzét is elkártyázta, meglesván a királyt, a kedvező pillanatban előtört a sűrűből és kétségbeesetten a király lábai elé vetette magát, hogy segítsen rajta, különben nincs más menekvése, mint a töltött pisztoly.

— De hisz ön tudja, hogy pénzem nincs, nem rendelkezem vagyonommal! — szólt megindulva a király.

— És felséged mégis megmenthetne engemet!

— Hogyan?

A tisztt egy váltóblankettát és tollat, téntát vett ki zsebéből.

— Ahá, értem — szól őfelsége megörülve, és egy kerti padon aláírta a 12.000 forintra szóló váltót.

A váltó azután bemutatott. A pénzügyi »Hofrath« megvizsgálta az aláírást és rendén találta.

— És ki is kell, hogy fizessétek — mondá a király diadal-maskodva —, mert nem szabad cserben hagynotok! Csak-hogy valahára már egyszer én is sarokba szoríthatlak!

A váltót természetesen kifizették, hanem öfelségére azon-túl még jobban ügyeltek.

18.

IGYUNK A HAZÁÉRT!

(Párbeszéd egy párizsi úr és neje közt)

— Gaston, te megint dohányszagú vagy!

— Nem tagadom, egész este szivaroztam.

— És hogy ég a szemed! Hélas, te ittál!

— Büszkén vallom be: részeg vagyok.

— Brr, minő ízléstelenség!

— Csalatkozik, asszonyom, ez hazafiság! Hát nem ol-vasta ön a mai Moniteurt? E napon lőn közzé téve a dohányra és szeszes italokra vetett új adó.

Franciaországban ilyesmit még az újságba is kitesznek, nálunk mindennapi dolog. Mennyivel is jobb hazafiak va-gyunk a franciáknál!

19.

A TRÉFÁS VEVŐ

Egy tréfás úri ember belép egy kereskedésbe és vesz 12 pár kesztyűt. Aztán meggondolja a dolgot s a kesztyű helyett vesz 12 pár harisnyát, melyek ára ugyanaz, s el akarja hagyni a boltot.

— Bocsánatot, uram — szól a boltsegéd —, ön nem fizette meg a harisnyákat.

— Persze, hogy nem, hisz a kesztyű helyett vettem.

— De tessék meggondolni, hogy a kesztyűért sem fizetett.

— Természetesen, mert csak a harisnyákat vásárolom meg. Igaza van!

LEGJOBB A KÖZÉPÚT

Egy előkelő fiatal nő meggyóna X. püspöknek, hogy festi magát, és emiatt lelkifurdalást érez; egyúttal megkérte a püspököt, határozza meg, véték-e a kendőzés vagy nem.

— Asszonyom — viszonzá X. püspök, ki a legszellemebb főpapok egyike —, tudom, hogy vannak szőrszálhasogatók, kik a pirosítást halálos bűnnek mondják, és vannak, kik semmibe sem veszik. Én teljes életemben a középutat szerettem, itt se szeretném akár egy-, akár másfelől túlhajtani a dolgot, én tehát minden habozás nélkül megengedem kegyednek, hogy arca egyik felét pirosíthassa.

[ERZSÓK ASSZONY ÉS A LUTRISZÁMOK]

Nemrég könnyekbe lábadt szeme egy anyókanak, amint a lutriszámokat hirdető táblát nézte.

— Miért sír, Erzsók? — kérdi odaérkezett barátnője.

— Hogyne sírnék, lelkem! Lutriba tettem X. Y. öngyilkos születésnapjának a dátumát, s képzelje csak: a nevetésnapjának dátuma jött ki.

GAMIN-ÉLC

Párizsban két utcagyerek (gamin) találkozik, s a következő párbeszéd fejlődik ki köztük.

Első gamin: Ah, te vagy! Egy öröklét óta nem láttalak. E találkozás örömét meg kell ünnepeelnünk. Jerünk reggelizni, légy vendégem.

Második gamin: Megöszülök bánatomban, de kénytelen vagyok visszautasítani meghívásodat. Ez úr maga mellé szerződtetett. Pillanatra sem hagyhatom el.

Első gamin: (udvariasan meghajtja magát a fekete, burkolt úr előtt): Ön be fogja látni, uram . . .

Második gamin: Ne vesztegesd a szót, nem teheti. Ennek az úrnak mindkét keze hiányzik, s most oly szerencsétlenség érte, mi helyzetében legnagyobb: náthás! Én vagyok a zsebkendője. Nem nélkülözhet.

23.

AZ ABSZINT

Az abszint egy neme az erős pálinkának, melyet a franciák nagyon szeretnek.

Egy orvosnövendék igen rossz sikerrel vizsgázott. A növénytanra került a sor, de egy kérdésre sem adott kellő feleletet. Végre néhány mindennapi növényt tettek a vizsgáló elébe, s csak azt kívánták tőle, mondja meg azok nevét. Többek közt egy dohánylevelet mutattak fel előtte, s midőn erre is csak bámult, az egyik vizsgáló — segíteni akarván rajta — így szólt:

— Ez igen közönséges növény, hisz ön is mindennap néhányszor él vele . . .

— Megvan! — kiált az orvosnövendék, diadallal homlokára ütve. — Ez abszint!

24.

ÖSSZEVISSZA VALÓ ATYAFISÁG

Egy kedélyes vidéki atyafi a következőképp ismertette meg egyik barátjával bonyolódott családi állapotát:

— Megismerkedtem egy csinos fiatal menyecskével, akinek van egy szintén csinos mostohalánya. Kis idő múlva az özvegygel egymásba szeretünk s néhány nap alatt megtartjuk a lakodalmat. Hanem apám meg a mostohalányba lesz szerelmes; kapják magukat, szintén összeházasodnak ők is.

Milyen összevissza rokonság lett ebből!

Először is az én feleségem az én apámnak anyósa és menyé lett egy személyben. Emellett a feleségem mostoha-leánya nekem mostohaanyám lett; én meg mostohaatyja lettem a mostohaanyámnak.

De ez még csak hagyján! A mostohaanyám később kisfiat hoz világra. Ez persze nekem mostohatestvérem, de mert a gyermek a feleségem mostohaleányának a fia: a feleségem nagyanyja is neki, én meg nagyatyja vagyok a mostohatestvéremnek.

De ha már ezzel vége volna! Most már az én mostohaanyám az én kisfiámnak mostohatestvére, de egyszersmind nagyanyja is ugyanannak. Az atyám pedig a fiának sógora, mert mostohanővérét bírja feleségül. Én meg mostohaanyám sógora vagyok, és apósa — az édesatyámnak.

Aztán bele ne ficamodjék az ember esze az ilyen cifra rokonságba!

25.

[A SPANYOL NEVEK HOSSZÚSÁGA]

A spanyol nevek hosszúsága mindenki előtt ismeretes.

E napokban egy spanyol nemes ifjú Párizsban megházasodott, s a pap kérdésére, hogy hogy hívják, a következőleg válaszolt:

— Don Ireneo Alfonso Jose Alcalá y Souzas de Ranvez Pontechide de Arran y Malagas y Cabezan Musarras de Aparecies, Comte de Velas et de Miraguez, Marquis de Lomas et de Sebaldá.

Tessék elmondani egy szuszra!

26.

[X. KISASSZONY „UDVARLÓJA”]

Egy berlini társaskocsiban ellopták X. csinos kisasszony tárcáját. A csinos X. azonnal a rendőrséghez siet, bejelenti károsodását, és egyúttal azt is, hogy a mellette ülő fiatalemberre gyanakszik.

- Nem érzett ön semmit? — kérde a rendőrfőnök.
- De igen, éreztem, hogy a fiatalember hozzám simul és egészen rám támaszkodik — felelé a csinos X.
- S ön nem utasította rendre?
- X. földre süté szemeit:
- Azt hittem, udvarolni készül.

27.

[A GÁLYABÖRTÖNBEN]

A gályabörtönben egy özvegy fegyenc feleségül akart venni egy fegyencnőt. Az engedély megadatott rá, mert mindketten jó viselettel tüntették ki magukat. Csupán az első feleség halálbizonyítványára volt még szükség, mi azonban késett. A fegyenc végre elvesztette türelmét s kérve sürgette a bagno kormányzóját, hogy e formalitást engedje el neki.

— De hát hogyan tudja ön bebizonyítani, hogy első felesége csakugyan meghalt?

— Az ördögbe is, kormányzó úr, hisz éppen azért vagyok elítélve, mert feleségemet megmérgeztem!

28.

BISMARCK IFJÚSÁGÁBÓL

A jelenlegi német birodalmi kancellár adminisztratív pályája kezdetén nagyon szerény állást foglalt el egy vidéki hatóságnál egy királyi tanácsos oldala mellett.

Egy napon, midőn javában dolgozott, egy bőbeszédű paraszt jött irodájába és egy óráig ostromolta panaszával a fiatal tisztviselőt. Bismarck elveszté türelmét és kidobással fenyegette a tolakodó parasztot.

— Uram — mondá erre a jelen volt tanácsos —, ön úgy látszik felejtí, hogy ez irodában csak énnekem van jogom parancsolni.

Bismarck nem felelt erre semmit. A paraszt azonban felbátorodva újból rákezdet a panaszra és beszélt mindaddig, míg teljesen ki nem hozta a fiatalembert türelméből.

— Ha csak egy szót mond még, barátom — mondá Bismarck a paraszthoz —, úgy kidobatom — a tanácsos úr által!

29.

[A TOLVAJOK RANGSOROZATA]

A tolvajok rangsorozatát teszi közzé egy amerikai lap, mely szerint az, ki egy milliót lop, csak spekuláns; ki egy fél-milliót lop, az ügyes számító; ki százezer frtot lop, az gazember; ki 50.000 forintot, az már tolvaj, és aki egy pár csizmát vagy egy nadrágot vagy egy kenyeret lop, az már egy dologházba vagy akasztófára való elvetemült ember.

Éppen mint nálunk!

30.

NÉHA A SZERENCSETLENSÉGBŐL LESZ A SZERENCSE

— Legalázatosabb szolgálja! — mond és földig hajolva köszön egy kis vívómester Labiche-nak, Párizs egyik keresettebb vígjátékírójának, kiről az egész világ tudja, hogy a kis vívómester feleségét elszerette. A kis vívómester még színész volt abban az időben a Châtelet színháznál, csinos neje pedig színésznő, ki gyakran játszott Labiche úr darabjaiban, és csakhamar beleszeretett az elegáns, csinos külsejű írónak, és neje lett.

A mellőzött első férj keserű bosszút esküdött és minden nap eljárt a leghíresebb vívómesterhez, hogy minél hamarabb kiállhasson. Nagy buzgóságában azonban annyira vitte, hogy félév múlva a vívómester négyszáz frank havidíjjal szerződött az elkeseredett színésznek, kinek már akkor meglehetősen elpárolgott bosszúkedve, sőt hálás jóindulattal kezdett viselkedni az író iránt. Egy alkalommal a kávéházban melléje ült és hálásan megszorítá kezét.

— Uram, önnek köszönöm szerencsémét.
Labiche csodálkozva nézett a kis emberre.

— Úgy van, önnek köszönöm egyedül — erősíté a szí-
nész. — Ha ön meg nem szabadít a feleségemtől és el nem
szereti, még mindig harminc frank fizetéssel nyomorognék a
Châtelet-nál, míg most négyszáz frank havi fizetésem van.
Fogadja utoljára is örök hálámat!

31.

KÜLÖNÖS VÉGRENDELET

Cincinnatiiban egy gazdag aggszűz halt meg e napokban,
ki ily végrendeletet hagyott hátra:

»John öcsém oly boldog férj és atya, hogy vagyonommal
nem fokozhatnám szerencséjét. James öcsém takarékos, szor-
galmas ember, és mint ilyen idővel úgyis meggazdagszik.
Neki is csak nagy becsülésemet hagyom. De Tom öcsém oly
vásott, tékozló, semmirekellő, hogy előbb-utóbb felakasztják,
ha pénze nem lesz; hat milliómat tehát neki hagyom, hogy
szégyen ne érje családunkat.«

32.

BERNÁTH GAZSI HAZUGSÁGAIBÓL

New-Yorkban Mr. Aarrison oly trágyát talált ki, hogy
egy úrnak sáros csizmájára hullván belőle néhány szemernyi
véletlenül két ugorkamag társaságában, mire ez úr tíz lépés-
nyire haladt, csizmája orrán nemcsak kihajtott és felnőtt a
növény, hanem már három egészen érett ugorka is csüngött
rajta.

33.

AKINEK FIATAL FELESÉGE VAN

X. úr hatvannyolc éve dacára is csinos fiatal nőt vitt a
házhoz, és így történt, hogy egykor neje szobájában idegen
férfiesernyőt talált, melynek agát-nyélgombján két arany

kezdőbetű pompázott. A kérdésre, hogy honnan került az esernyő, neje pirult arccal vallá be, hogy ő azzal bizony szeretett férjét kívánta meglepni, minek bizonyosága a két arany betű. Ezek véletlenül ugyanis X. úr nevének kezdőbetűi voltak.

X. úr gyanúja eloszolván, elfogadta az ajándékot és másnap elvitte a körbe, honnan midőn egyik fiatal barátjával távoznék és új esernyőjét kezébe venné, ez e szavakkal fordul feléje:

— Bocsánat, ez az én esernyőm. Tegnap vesztettem el. De az ördög vigyen el, ha gyanítottam, hogy éppen itt!

34.

MIÉRT NEM ESZIK DEÁK FERENC NYÁRON KOLBÁSZT?

Egypár év előtt a haza bölcse a Duna-parton sétálván, figyelmét egy keservesen síró kislány vonta magára. Kérdésére, hogy miért sír, a gyermek azt felelé, hogy bátyja elhagyta őt, s most nem talál haza atyjához, ki a város végén lakik s hentesmester. Deák megsajnálta a gyermeket, megfogta kezét s megígérte, hogy hazavezeti. Egyszerre azonban a gyermek elkezdett sírni s fáradtságról panaszkodott. Nemes megmentője nem tehetett egyebet, karjába fogta a gyermeket s úgy vitte haza aggódó apjához. A hentes meghatva e »szívesség«
által, következő szavakban fejezte ki köszönetét:

— Az isten fizesse meg önnek, uram, e jó tettét. Látom, hogy önnek semmi ajándékot nem adhatok, de egy tanáccsal fogok szolgálni, melynek talán még hasznát veheti. Azt tanácslom, uram: ne egyék nyáron kolbászt! Sohasem tudja az ember: mit eszik. Én mondom ezt önnek, uram, én pedig csak tudom, mert kolbász között növekedtem fel és őszültem meg.

Az öregúr megfogadta e jó és őszinte tanácsot, s azóta nem eszik nyáron kolbászt.

PÁRIZSI TÖRTÉNETKE

S. úrnak, Párizs egyik leggazdagabb bankárának szeme megakadt s szíve megszorult, midőn J. kisasszonyt, egy külvárosi színház primadonnáját először megpillantá. Elhatározta, hogy kurizálni fog neki. El is kezdte anélkül azonban, hogy vágyait elérhette volna. Egy napon azonban a sors kedvezni látszott. Meglátogatta ideálját, ki egy nyugágyon ülve szomorkodott. Faggatta, hogy mi baja? De a szép hallgatott. A bankár esdekléseire végre megnyíltak ajkai s elbeszélte, hogy egyik hitvány hitelezője »rongyos 1500 frank miatt« beperelte. A bankár örömtől sugárzó arccal vette ki tárcáját s engedelmet kért, hogy e »rongyos összeget« kifizethesse. A kisasszony hosszas vonakodás után megengedte. Másnap J. kisasszony ezenkívül még igen értékes ajándékot kapott imádójától.

S. úr ismét meglátogatta bájos barátnéját, ki azonban semmi áron sem hallgatta meg esdeklő kérését. Egy napon a bankár dühös lett, s visszakövetelte az 1500 frankot. A kisasszony erre ezt felelte:

— Úgy hiszem, elég drágán érdemeltem meg e »rongyos« összeget azon unalmas órákért, melyekben ön folytonos zaklatásával részesített.

E felelet világos volt. S. úr kikapta útlevelét; elrohant s 1500 frank erejéig beperelte a kisasszonyt.

A TITKOS ÜGYNÖK

Az angol rendőrség élelmességét a francia lapok egy mulatságos eset elbeszélésével illusztrálják.

Bizonyos állam nagykövete kéz alatt arról értesült, hogy egy szegény leány véletlenül mesés gazdagságú örökség birtokába jutott. A követ egy élelmes rendőri ügynököt hívat, s megbízza, hogy ama bizonyos leány hollétéről mielőbb tudósítsa őt.

Hat hét letelte után az ügynök jelentkezik.

— Nos — kérdé a követ —, megtalálta-e a leányt?

— Igen, uram — válaszolt az ügynök —, körülbelül egy hó előtt akadtam rá; akkor egy bizonyos negyedben varróleány volt.

— De hol van hát most? — kérdi a követ türelmetlenül.

— Házamban van, uram, minthogy három héttel ezelőtt nőül vettem őt.

37.

AKI A VÉLETLENRE BÍZZA MAGÁT

— Ön valóságos bünt követ el, gróf úr. Ily csinos külső, annyi szeretetreméltóság és nagy vagyon mellett hogy is nem házasodik?

Ez volt a leányos anyák örökös programbeszéde, mellyel a gazdag Berdaux grófot a nőtlen élet bástyáiból ki- s a házasság börtönébe becsalogatni szándékoznak.

Végre aztán csakugyan elment leánynézőbe, és hosszas keresés után egy fiatal leányka eléggé megnyerte tetszését arra, hogy elhitesse magával, miképp ennek oldala mellett könnyebben átvándorolhat ezen a földi életen, mint mással. A leánykát tehát több tekintetben kitünteté. Virágokkal és mindenféle csecsebecsékekkel kedveskedett; ha énekelt, széke mögött a hangjegyeket forgatá, és midőn a leányka távozott a táncteremből, hófehér vállait puha sáljába segítette burkolni, szóval úgy viselte magát, mint kinek komoly szándéka van.

Alice anyja diadalmaskodott. Alice szegény volt és jövője most már biztosítottnak látszott. Azonban a gróf egyszer csak minden ok nélkül hirtelen félbeszakítá látogatásait és Alice-től végképp visszavonult.

Egyik barátja szóvá tette e körülményt.

— Az ördögbe is, mit tegyek tehát? — viszonzá Berdaux gróf. — Végre is én nem házasodhatom!

— Csakhogy te messzebb mentél, barátom, semhogy tisztességgel visszavonulhatnál.

— Jól van tehát, határozzon a véletlen! Két levelet írok Alice anyjának. Az egyikben leánya kezét kérem, a másikban egész közönyös dolgokat fogok kérdezni. A választást inasomra bízom.

A leveleket megírta, azután becsengette inasát.

— Pierre, vidd e levelet, ahová címezve van.

— Melyiket, gróf úr? — kérdé az inas. — Az asztalon kettő hever.

— Amelyiket akarod, a másikat pedig égesd el azonnal. Pierre engedelmeskedett.

Egy óra múlva a gróf levelet kapott, mely Alice boldog vőlegényévé tette őt, kivel azóta a legkellemetesebb házasságot él.

38.

[HÁZASSÁG ELŐTT]

Házasság előtt G. bécsi hírlapíró és vőlegény, gyűrűjére akarta magát leföstetni, de napról napra késedelmezett.

— Fogjunk mielőbb a munkához — jegyzé meg csípősen Klics, a zseniális képíró —, mert attól tartok, esküvő után oly hosszúra fog nyúlni az ön ábrázatja, hogy aligha fér el a gyűrűn.

39.

ÁLLÍTÓLAG BUDÁN TÖRTÉNT

B... asszonyság huzamosabb idő óta gyanakodott, hogy valaki megvámolja konyhapénzét, mit férje neki havonként adni szokott. Az asszonyság tehát lesbe állt, abban a hitben, hogy majd tetten kapja valamelyik cselédét. De mi történt?

Saját férjét kapta rajta, midőn ez a konyhapénzből négy forintot elcsípett.

És a drágalátos férj így védelmezte magát:

— Édesem, én félévig akartalak rendesen lopni, és azután bevallottam volna, hogy átlásd, miszerint kevesebb konyhapénzzel is beérheted.

[EGY FILLÉR NEVŰ ÚR]

Egy Fillér nevű úr éjfél tájban hazafelé kódorog. Egy rendőr részegnek vélvén őt, megállítja.

— Hogy hívnak?

— Tisztelt uram, az én nevem oly csekély értékű, hogy nem is érdemes megmondani.

— Miből élsz?

— Szélből.

— Hol lakol?

— A holtaknál.

A rendőr ahelyett, hogy beérte volna a példás rövidséggel, bekísérte a jámbort s a legelső állomáson jegyzőkönyvbe iktatta az egész jelenetet. A fogoly egyideig némán hallgatta, végre megszólalt, s irigylendő flegmával mondá:

— A dolog úgy van, amint mondtam. Úgy van az utolsó betűig. Nevem Fillér, a Szent János templom orgonafujtatójának nyomója vagyok, s ugyanannak temetőhelyén egy kis házikóban lakom.

A NAGY EMBER

Gróf Apponyi, a Kőszegen megbukott követjelölt, tudvalevőleg egyike a legmagasabb természetűeknek. Egy vályogvető cigány szájtátva nézte egy ideig a fiatal Apponyit, amint programbeszédjét tartotta, végre megszólalt:

— Én idezs istenem, há ez s a tékintetés úr végig nézs magán, hát kiéhezsik.

A ROSSZ KÁRTYÁS

— Hogy vagy megelégedve vőddel?

— Igen jól, csak egy baja van.

— Ugyan?

- Nem tud kártyázni.
- Hisz annak csak örülhetsz.
- Igen ám, csakhogy mégis játszik.

43.

[AZ ÖZVEGY FEKETE HAJFÜRTJEI]

Egy társaságban afölött vitatkoztak, hogy az ijedség megőszítheti-e az embert néhány óra alatt.

— Hogyne — mondá a társaság egyik tagja. — Hisz az ellenkezőre is akárhány példa van. Önök ismerik K. asszonyt és kétségkívül csodálták szép koromfekete haját. Határozottan állíthatom, hogy e haj taval már szürke volt. Egy nap ugyanis a szép asszony férjét halva találták szobájában, s az özvegy e fölötti bánatában úgy elbúsulhatta magát, hogy másnap már koromfekete fürtökkel jelent meg a ravatalnál.

44.

[STAIR LORD ÉS XV. LAJOS]

Stair lord, a párizsi angol nagykövet, rendkívül hasonlított XV. Lajoshoz.

— Mondja csak — kérdezé csípősen tőle a király —, nem tartózkodott édesanyja egy ideig Párizsban?

— Anyám nem, Sire — viszonzá a lord —, de atyám igen.

45.

[A BESZÉLŐ ÉS A HALLGATÓ ICCÉK]

A X. kerület szélbali jelöltjének kortese pityókosan dülöngött haza.

— Bort ivott ember kend, bátyám! Az beszél kendből most is.

— Ha beszél is, ha nem is, az én dolgom az. Annyit pedig mondhatok, hogy ha beszél is, nem beszél több, mint egy icce.

— Jójó! Elhiszem, hogy csak egy beszél, de hogy leg-alább is három meg hallgat, arra osztán akar mérget veszek!

46.

SÍRIRAT EGY VIDÉKI VÁROS TEMETŐJÉBŐL

»Várlak, édes férjem! . . .

1829. febr. 17.«

Alatta ez áll:

»Íme, itt vagyok, szeretett nőm!

1874. okt. 5.«

(Ez bizony nemigen sietett.)

47.

KÜLÖNÖS HAGYATÉK

A napokban egy különöségeiről ismeretes 80 éves angol lord halt meg. Végrendeletének egyik pontja ekként szól:

»Orvosomnak, a jeles és nagytudományú X. úrnak, hálám jeléül hagyom mindazokat, melyek szekrényemben találtak.«

A jegyző értesíti az orvost, s a családtagok a törvényszék kiküldöttjei jelenlétében fölnyitják a szekrényt, mely tömve volt mindazon orvosszerekkel, melyeket az orvos az utolsó negyven év alatt praescribált, s melyeket ez — be nem vett.

48.

EGY DERÉK NAGYHERCEG

Egy ismeretes kis székvárosban minap a német császár tiszteletére rendezett ebéd alkalmával az öreg Johann komornyik, ki szabály szerint fehér mellényben pompázott,

az asztal letakarítása közben egy kis maradék finom vörös bort megivott. Az udvarmester azonban szigorúan megtiltotta a bormaradékok felhörpöntését. Midőn tehát az öreg Johann mellényén vörös foltokat vett észre, melyek nyíltan rávallottak borkóstoló természetére, azonnal felfüggeszté hivatalától. A szegény öreg szomorúan állt a folyosón, midőn a nagyherceg véletlenül feléje került.

— No, Johann, mi baj?

A szerencsétlen megvallá bűnét, mire a joviális fejedelem nevetve:

— Ezentúl büntetésül valamennyien az udvarmestertől az utolsó inasig ebédnél vörös mellényt fognak hordani. Ezen sem a fehér, sem a vörös bor meg nem látszik. Johann! maga marad ami volt, de máskor inkább fehéret igyék, mert most az is igen jó.

49.

JOGOS NEHEZTELEÉS

— Alfréd, siess. Ma Péry asszonnyál fényes estély lesz.

— Tudom, de nem megyek — válaszolá Alfréd, ki fiatal orvos volt.

— Nem mész?

— Nem. Péry asszony neheztel rám.

— Hogyan? E kedves teremtés neheztelne rád? És miért, ha szabad kérdenem?

— Halálos betegségéből gyógyítottam ki — férjét.

50.

A MEGCSALÓDOTT TOLVAJ

A Figaróban olvassuk:

Egy tolvaj éjjel Balzac, a híres regényíró szobájába lopózott, és az íróasztal feltöréséhez látott. Egyszerre hangos kacagás hallatszik a szomszédos hálóból.

A tolvaj hátrafordul és halvány holdvilág mellett a kövér Balzacot látja az ágyon ülni és nevéttében oldalát fogni.

— Mit nevet ön, uram? — kérdé a tolvaj, amint hirtelen összeszedte magát.

— Csak azt nevetem — viszonzá Balzac —, hogy te éjjel, gyertya nélkül keressz ott, hol én világos nappal sem találok semmit.

51.

HATÓSÁGI KELLŐ INTÉZKEDÉSEK

A múlt nyáron egy vidéki városban és környékén a kolera kezdett mutatkozni Franciaországban.

A megyefőnök táviratoz a polgármesternek, hogy azonban *tegye meg a szükséges intézkedéseket.*

A polgármester visszatáviratoz, hogy úgy lesz.

A megyefőnök azonban nem érte be e rövid válasszal, hanem elment személyesen is meggyőződni a tett intézkedésekről, s ott aztán megtudta, hogy a polgármester megásatta *a szükséges — strokekat.*

52.

TÖRTÉNETI ADOMA

[I. Vilmos porosz király és a magyar alispán]

A párizsi »Revue illustrée des deux mondes« beszéli el a következőket:

1864-ben I. Vilmos (a mostani német császár), ki akkoriban csak porosz király volt: inkognitó beutazta Magyarországot. Teplic (!) környékén találkozott vele egy magyar bíró, ki nyugodtan szíva porcelán (!) pipáját az országúton sétált. A király szokott nyájassággal megszólította:

— Ki vagy te, fiam?

— Megyei bíró — válaszolt a hivatalnok, kissé meg-hökkenve.

— Meg vagy állásoddal elégedve?

— Kétségtől kivül.

— Akkor hát gratulálok neked.

Ezzel a király tovább akart menni, de a bíró visszatartá e kérdéssel:

— Hát te, jó fiú, ki vagy te?

Erre felhőkölt a király, de csakhamar válaszolt, azt remélve, hogy a másikat zavarba hozza:

— Én a porosz király vagyok.

A magyar nyugodtan tovább kérde:

— Meg vagy állásoddal elégedve?

— Kétségkívül — rebege a király, bosszankodva a magyarnak nyugodtsága felett.

— Akkor hát gratulálok neked — végzé a beszédet a magyar, és azzal barátságosan köszönt s tovább folytatá sétáját.

Ebben az adomában van valami igaz; de nem egészen így történt.

Hanem úgy volt az, hogy Vilmos, ki akkor még csak koronaherceg volt, nem pedig király: — találkozott egy tősgyökeres magyar alispánnal (a Nemzeti Színház egy most működő tagjának édesatyjával), s meglátva a boldog elégteliséget és nemes büszkeséget sugárzó arcot, nem állhatta meg, hogy meg ne kérdezze tőle csak úgy félvállról, hogy:

— Wer ist er?

— Ein Vicegespán von Ungarn — válaszolt az öregúr.

— Schön — jegyzé meg félgúnyosan Vilmos, s éppen távozni akart, mikor a »Vicegespán« az övéhez hasonló hangnyomattal viszonzta a kérdést.

— Und wer ist er?

— Ich bin der Kronprinz von Preussen.

— Auch schön — fejezé be hidegvérrel a derék alispán, s azzal tovább indult.

53.

A DRÁMAÍRÓK GYOMRA

Midőn a fiatal Dumas első darabját adatta, Scribe a következő kérdést intézte hozzá:

— Jó gyomra van önnek?

— Mit akar ön ezzel kérdezni?

— Azt értem, hogy jó-e önnek az emésztése?
 — Tökéletesen.
 — Nos, hát akkor jól vigyázzon rá, mert tudja meg, hogy az első dolog; mit a drámaírók elveszítnek, a jó gyomor. Reggelijöket rohamosan költik el, mert hiszen próbára kell menniök, ebédjüket pedig, kivált az első előadás előtti napokon, étvágy nélkül költik el. Azon napokon pedig, melyeken darabjaikat először adják, éppen semmit nem képesek enni, sőt másnap is csak keveset. Étvágyuk és emésztésük csak siker esetén javul meg lassanként. Boldog az, ki sikert arat, de még boldogabb az, kinek gyomra még a bukást sem érzi meg!

54.

TÖRTÉNETI ADOMA

[Nagy Péter cár és az őrt álló katona]

Nagy Péter orosz cár távol székvárosától nagy fáradtan érkezett lakására, s kinyugodni akarván magát, megparancsolá az őrnek, hogy személyválogatás nélkül senkit se bocsásson be hozzá.

Nemsokára nagy sietve jött Menczikoff herceg, fontos ügyeket közlendő a cárral, kihez minden időben szabad bejárása levén, nem kevéssé ütközött meg az őrt visszautasító hangján. Erővel be akar menni, az őrt azonban visszautasítja s puskatust ígér neki. Nagy bosszankodással siet a kegyenc Péterhez, amint az ismét láthatóvá lesz, és panaszokkal ostromolja az őrt hallatlan vadsága miatt. A cár felelet helyett maga elé idézteti azt, s kérdi:

— Ismered ez urat?
 — Igen, Sire! Menczikoff herceg.
 — Igaz, hogy puskatussal fenyegetéd?
 — Ki is osztottam volna neki, ha nem távozik.
 — És miért?
 — Mert fölséges cárom parancsa ellenére be akart telkedni.

— Helyesen. Hozzatok három pohár pálinkát. Így. Így, Menczikoff, e derék ember egészségére, kit altisztté nevezek ki.

A kegyenc szó nélkül nyeli le az erős italt, de meg nem állhatá, hogy torzképet ne vágjon hozzá.

— Még eggyel — mondá a cár — e derék ember egészségére, kit elsőrendű hadnaggyá nevezek ki.

A herceg engedelmeskedik, de szemei haragtól szikráznak.

— Még egyet — parancsolja Péter — e derék kapitány jóléteért.

Menczikoff megissza a harmadik üveg tartalmát.

— Most pedig menjen, szerelje fel az új tisztet rangjához illőleg, és ne jusson soha eszébe azokat terhelni, kik kötelességüket teljesítik, különben (spanyolnád-botját emeli fel) ez tanítja engedelmességre! Te pedig — mondá a katonához, kit a bámulat és öröm némává tőn — derék ember vagy! Teljesítsd mindig parancsodat s megemlékezem rád.

II. FORDÍTÁSOK

1874

A GYERMEKI SZERETET JUTALMA

[Németből]

Bizonyos mezővároskában éppen hetivásár volt, amint a kis tizenegy éves Nina, N. asszonyságnak leánya, a szakácsnéval az eladók közt járkált. A tarka falusi nép között, kik árucikkeiket kínálgaták, feltűnt Ninának egy körülbelül az ő idejében levő kis földművelő leány, kinek egyetlen tyúkján kívül, melyet a leggyöngédebben csókolgatott, semmi eladni valója nem volt.

Róza — így hívták a falusi kisleányt — igen csinos volt, és gyönyörű kerekded arcának finom vonásaiban volt valami különös, mi akaratlanul is felkelté a bizalmat maga iránt. Azon szende bú, mely vonásain mutatkozott, még fokozta a részvétet.

Nina igen szemügyre vevé a kisleányt, és mihelyt észre-
vevé, hogy titkon könnyet töröl le kötényével, mely akaratlanul tört elő szép nagy fekete szemeiből: megkérde, mily drágán adja tyúkját!

Róza, ki e pillanatban gondolataiba volt elmerülve és saját dolgairól töprenkedett, tyúkját cirógatva maga elé bámult, Ninát nem is vevé észre, ki egészen előtte állt; a hozzá intézett kérdésre föltekintett és azonnal égető pír futá végig arcát, melyet azonban még azon percben halál-sápadtság váltott fel, és alig hallható, elfogult hangon susogá a szegény gyermek:

— Egy-fo-rint!

Nina egy percig gondolkozott; az ár, mit a lányka kért, igen magasnak tetszett. De a lányka tekintete és egész magatartása felkeltötte részvétét és kíváncsiságát, s úgy érzé, mintha bensőjében e hangot hallaná:

— Ez bizonyára szerencsétlen. Édesanyám majd segít rajta, gondolá Nina, és megmutatá a lánykának házukat, s így szólt hozzá:

— Várj reám a kapunál, azonnal ott leszek.

Néhány perccel később Nina valóban ott volt a ház kapujánál. Intett Rózának, ki már várt reá, hogy kövesse és egy perccel később mindketten N. asszonyság előszobájában voltak.

— Kedves anyám — így szólt gyöngéden a kis Nina anyjához —, nekem egy szívbeli kérésem volna hozzád.

— És az? — kérdé anyja.

— Sokszor mondá nekem — folytatá —, hogy sohasem szabad addig várni, míg a szerencsétlen és segélytelen emberek tőlünk alamizsnát kérnek, hanem inkább iparkodjunk az ilyeneket felkeresni.

— Bizonyára, kedves gyermekem — felelt az anya —, és igen örülök, hogy azon fontos tanítást emlékedbe oly híven bevésted!

Nina most elbeszélé szomorúan édesanyjának: miképp jött össze Rózával, és ennek feltűnő különös viseletét.

— Oh, anyám — így végzé beszédét —, hidd el, én nem csatlakoztam, és nemsókára magad is meg fogsz győződni, hogy szerencsétlen és támogatásunkra méltó.

N. asszonyság éppoly nemesszívű, mint művelt volt, és javainak igen nagy részét a szegények fölségelésére fordítá.

Maga kívánt a kis Rózával beszélni, akit Nina azonnal bevezetett. N. asszonyság, ki a kislány elfogultságát igen hamar észrevév, szeretetteljesen és barátságosan eléje ment.

— Jó reggelt, kedves gyermekem — fogadá őt —, kislányom már mondá, hogy vevőt kerestél tyúkodnak.

Róza e szavakra szeméit lesüté, és félig szorongó, félig síró hangon mondá: »Igen.«

— Hova való vagy? — kérdé N. asszonyság.

— Ön jószágáról, F. faluból — felele Róza.

— Vannak szüleid? — kérdé Nina anyja.

— Anyám van, atyám már régen elhalt.

— Hát testvéreid nincsenek?

— Nincsenek!

— Miből táplálja tehát édesanyád magát?

— Kézimunkájából — felelé Róza —, és amennyire csak emlékszem, mindig jól folyt dolgunk. Mindennap megvolt a rendes eledelünk, vasárnap és némely nagyobb ünnepen valamivel több is. Azonban mióta édesanyám beteges, mindez elmúlt.

— Már régóta fekszik? — kérde N. asszonyág.

— Igen — felelé Róza hevesen zokogva —, és oly gyenge, hogy maga erejéből mozdulni sem tud.

— Mérsékd, kedves gyermekem, fájdalmadat — vigasztalá őt —, majd meg fogjuk látni, mit tehetünk e dologban. Vannak rokonaid?

— Oh, nincsenek. Édesanyám rokonai már elhaltak, az atyám részéről valók igen, igen messze vannak és nem is ismernek bennünket.

— És miből éltek, mióta édesanyád beteg s nem tudja két kézzel kenyerét megkeresni?

— Kezdetben csak meglettünk volna — kezdé a kis-leány —, mert édesanyámnak volt némi liszt- és kenyér-készlete, midőn azonban az elfogyott, akkor eljött minden héten egy ember és megvett édesanyámtól valamit, hogy a szükségből kisegíthesse magát. Amint már lassankint mindent elhordott, többé nem jött el, és nekünk most éppen semmink sincs. Már két napja és két éje édesanyám elhagyatva, segélytelenül fekszik, és még egy kanál leve-se sem volt, noha a szomszédnő ajándékozott egy darab kenyeret, de az kemény, és édesanyám nem ehetett belőle. Igen keserves volt hallani, ha panaszkodott és fájdalma miatt jajgatott. Múlt éjjel ismét igen rosszul volt, és így szólt hozzám: Meg fogod látni, ha isten nem szánokozik nyomorunkon, és én nem kapok csak kevéske eledelt sem: úgy meg kell hálnom. Én már nem sokat gondolnék vele, de jövendő aggaszt, hogy mi lesz belőled, elhagyott árvából, ha már én nem leszek!

Míg így beszélt anyám, igen keservesen sírt; oh, az nekem oly nehezemre esett, és azt gondolám, hogy szívem meg-reped a nagy fájdalomtól. Mindent összeforgattam, nem talál-nék-e valamit, hogy kis levest főzhetnék, de fájdalom, nem volt már semmi sem. Éjfél felé igen nyugtalan lőn, igen

súlyos fájdalmakról panaszolkodott, és hideg verejték állt nagy cseppekben halvány homlokán, fél óra elteltével nyugodtabb lett és szunnyadozni látszott, mégis mindig félrebeszélte és nyugtalanul hánykolódott ágyn.

Letérdeltem fekhelyéhez és szívből könyörögtem istennek, hogy szánakoznék nyomorunkon; ekkor egyszerre ölembe repült e tyúkom a kályháról, hova mindennap felült, az egyetlen, mit még bírunk. Valószínűleg — amint hangosan imádkoztam — felismeré szavamat, és azt gondolá, hogy valamit fogok neki adni. Sohasem jutott eszembe, hogy e kedvenc állatomtól elváljak, vagy hogy eladjam, de azon pillanatban, amint e szegény állatot észrehevém, villámgyorsasággal kész volt elhatározásom: azt ma eladni, és hogy anyámnak árából valami erősítőt vegyek. E gondolattal egész éjen át foglalkoztam és már alig vártam, hogy a nap első sugarait megláthassam. Mihelyt szürkülni kezdett, észrevétlenül kilopóztam a szobából és idesiettem, hogy tervemet kivigyem.

— De miért nem ölted le inkább tyúkotat — kérdé N. asszonyság —, és készítetted volna el édesanyádnak?

— Oh, dehogyan tehettem volna én azt, midőn mindketten oly igen szerettük, és még emellett édesanyám szigorúan meg is tiltotta. Mindennap néhányszor rágondolt kis Pipimre, és tegnap reggel is adott kenyéréből kis darabkát neki.

— De miképp van az, hogy ti éppen ez állatot szeretitek oly igen nagyon?

— Mert szelíd és igen ragaszkodó hozzánk. Azon pillanattól, melyben kaptuk, jölehet már három éve, többé nem hagyott el, és táplálékát senkitől el nem fogadja, csak tőlem. Midőn múlt évben a himlőben három hétnél tovább feküdtem: akkor éjjel-nappal mellettem volt, és fejét óvakodva nyakamra fekteté, mintha segíteni akart volna, és azon időtől fogva igen megszerettük. Amint még az a bizonyos házaló minden héten rendszeren eljött, és egyik darabot a másik után vivé el, és már végre ünnepi felöltömet és zöld kötényemet is el kelle adnom, természetes, hogy sírtam akkor, de mégis felvidámultam, midőn anyám ígéré, hogy kis Pipim meg fog maradni. És most — folytatá könnyek között — felöltő, ruha, kötény odavan, még Pipit is el kell adni, és szegény jó anyámnak mégis meg kell halni! . . .

E szerencsétlen kisleány könnyei és fájdalmának mes-
terkéletlen elbeszélése N. asszonyságot igen megindí-
tották.

— Nina — így szólt —, tekinteted nem csalt meg; a
sors, mely e szerencsétlen emberekről megfélemezni látszott,
hozzánk vezette őket, hogy rajtok segítsünk.

Nina, ki az egész idő folyama alatt egyik ablakmélye-
désben állt, és könnyeit csak nagy erővel fojthatá vissza, e
szavakra előtörték könnyei, és anyja keblére borult.

— Meg fogod nekem engedni — kéré könnyek között —,
hogy megtakarított zsebpénzemet is arra fordíthassam, hogy
e szerencsétlen emberek nyomasztó szükségét enyhítsem, és
hogy magamnak azon örömet szerezhessem, hogy egy sze-
gény, elhagyott kisgyermeknek édesanyját életbentarthas-
sam?

— Még kérdezhetsz efelől, kedves lányom? — viszonzá
az anya. — Kövesd föltétlenül szíved sugallatát. Adj, kedves
gyermek, adj nekik annyit, amennyit akarsz, és a többit
bízd reám.

Nina most szekrényéhez sietett, kivéve erszényét, és a
bámuló kisleánynak körülbelül húsz forintot öntött külön-
böző pénznemből kötényébe. Róza éppen úgy meglepetve,
mint megörvendezve, szavakat keresett szeretetreméltó és
nagylelkű jótévőnének háláját kifejezni, de Nina nem
engedett erre időt neki:

— Köszönd meg majd máskor — miközben az ajtó felé
ment —, most azonban csak siess, hogy édesanyádnak némi
könnyebbülésére valamit szerezz, és vgy azonnal valami
élelmiszert is magaddal; de siess, mert minden pillanat meg
van számlálva.

Róza az örömtől elragadtatva engedett a tanácsnak,
és még azon kis félóra alatt, míg anyjának lakását a leg-
nagyobb sietséggel elérte, tiszta szívből hálát adott istennek
azon váratlan segélyért, melyet számukra küldött.

Alig érkezett haza a kis Róza kincsével, néhány fölfris-
sítő szerrel és tyúkjával édesanyjához, és alig mondá el a
történeteket, amint az ajtónál igen szép kocsi állt meg. Elő-
kelően öltözött úr lépett abból ki. Az orvos volt, kit N.
asszonyság fölkeresett és fölkért, hogy saját költségére min-

dent megvizsgáljon, és mindent fölhasználjon, hogy a beteg édesanyát, ha lehetséges, megmentse.

A jó orvosi szerek, melyeket a tapasztalt orvos rendelt; a jobb életmód, melyet a szegény elgyengült anya most élvezett, nemsokára visszaszerzék egészségét. Nina most azon édes örömet és gyönyörködtető meglepődést élvezé, hogy egy jámbor, becsületes és erényes anyának életét megmentette.

Néhány év múlva Róza anyja csakugyan meghalt, és ekkor N. asszonyság Rózáat házába fogadta, illően nevelteté, szóval anyjának helyettese volt.

Róza nem volt háladatlan, határtalan szeretettel és hűséggel ragaszkodott N. asszonysághoz és Ninához.

A KÉT ENGEDETLEN

[Németből]

Az erdő sűrű rejtekében, a bozót között nyulcsalád tanyázott. Két fiatal nyulacska ült a puha gyeptájon. A nagyobbik már tudott ugrándozni, a kisebbik még nem. Az öreg szülék mindennap ellátogattak a mezőre, jóllaktak és mindenféle füvet és zöld lombokat hoztak haza magukkal kicsinyeik számára.

— Szabad-e nekem is veletek mennem? — kérdé egy szép reggelen a nagyobbik nyulacska szüleitől —; én már jól tudok szaladni.

— Nem — szólta anyja —, te még nem vagy elég gyors, s ha vadász jó, könnyen lelőhet. Csak maradj kis testvéred mellett, s ha elalszik, ne zörögj, hogy föl ne ébredjen.

Az apa pedig így szólt: — El ne menj hazulról, ha mi eltávoztunk, ama nagy fák felé. A vadász mindig ott leskelődik. Tegnap is arra láttam.

Nem szívesen hallgatott a nyulacska ezen intésekre. Amint anyja, apja elmentek hazulról, kis öccse pedig elaludt, akkor nagyon elunta magát s így gondolkozott: Apám, anyám nincs itt, a kis öcsém pedig alszik. Csak egy kicsit szaladok arrafelé és mindjárt visszajövök. A vadász nincs itt, s ha meglátom, rögtön visszafutok. — És csakugyan úgy is tett.

A sűrűből nemsokára kiért a nagy fák alá. Ejhaj! milyen szép fák voltak itt, s olyan szép virágok, aminőket ő azelőtt sohasem látott; szép májusi virágok, s lengő harangvirágok.

Itt ugrándozom egy kicsit — szólta a nyulacska —; s ha jön is a vadász, messziről meglátom.

Hanem a nyulacska mégsem látta meg a vadászt, — ez pedig már egészen közel volt. Nem ám, mert szürke ruha volt rajta zöld hajtókával, s így aztán éppen úgy nézett ki, mint a fák, úgyhogy nem lehetett tőlük megkülönböztetni. Amint a vadász meglátta a nyulat, arcához emelte puskáját s löni akart. De mégsem lőtte agyon, mert így gondolkozott: »Hiszen ez még csak kölyök-nyúl. Inkább megfogom és hazaviszem.« Gyorsan letette fegyverét, odaugrott s mindkét kezével megfogta a nyulacskát. »Kvi! kvi!« kiabált a nyulacska, hanem a vadász tarisznyájába dugta.

— Otthon majd ólba csuklak, meghizlallak, s ha már jó kövér leszesz, akkor a pecsenyeforgató-nyársra kerülsz. Mint fognak gyermekeim örvendeni.

A kis nyulacska fájdalmasan panaszkodott a vadásztársolyban. »Oh, miért is nem maradtam kis öcsém mellett! Mit fog apám, anyám mondani?« Hanem csak lassan panaszkodott, nem mert hangosan beszélni, mert félt a vadásztól.

A vadász hazavitte a nyulacskát. Mint örültek neki a gyermekek. Legjobban örült neki a kis Károly, ki még csak négyéves volt. Kis ólba zárták s a gyermekek friss fűvet, káposztaleveleket és gabonát hordtak neki. De az nem akart enni, mindig csak visszagondolt apjára, anyjára, kedves kis öccsére és az árnyas erdőre, melyet oly könnyelműen elhagyott.

Oh, de az árnyas erdőben most nagy szomorúság uralkodott! Amint a kis öcs fölébredt, körülnézett, de sehogy sem tudta kitalálni, hogy bátyja hová lett. Amikor pedig apja, anyja hazajöttek s a nyulacskát sehol sem találták: akkor kezdtek el még csak mind a hárman keservesen sírni! Mikor kisírták magukat, az öregek megint kiszaladtak a mezőre, de nagyon szomorúak voltak. Sehogy sem akart nekik a vacsora ízleni.

De mi történt azalatt a vadászlak udvarán? Az apa meghagyta, hogy a fiuk közül egyik se menjen egyedül az

ólba, mert a nyulacska könnyen elszaladhat. De a kis Károly úgy gondolkozott magában: hogy hiszen csak megnézheti ő is egyszer a nyulacskát, azért lassan ellopózkodott az ól felé, s miután senki sem volt az udvaron, kinyitá az ólajtót, gyorsan besuhant rajta s aztán ismét behúzza maga után, de úgy, hogy egy kicsi kis nyílás maradt csak, amin a világosság beférhetett. A kis nyulacska egészen elszomorodva guggolt az egyik sarokban. De amint Károlyka közelebb jött, hogy megfogja, a nyulacska megrémülve szaladt tovább, neki az ajtónak; az kinyílt a lökésre, s a nyúl az udvaron termett, s miután a kertajtó is nyitva volt, bevágatott a kertbe, s a kerten keresztül ki a szántóföldekre, egyenesen az erdő felé. Károlyka olyannyira megijedt, hogy midőn magához tért és a kis nyúl után akart szaladni, az már akkor messze, de nagyon messze volt ám. Csakhamar elérte az erdőt és megtalálta a bozótot, hol a kis öcsike a nagy sírásban megint csak elaludt: csendesen leült mellé, hogy fel ne ébressze, s úgy örült neki, hogy szerencsésen megszabadult. Mikor pedig az öregek hazajöttek és a kicsi is fölébredt: az volt ám az öröm! Vidáman ugrándoztak tanyájuk körül, s csak úgy nyalták-falták egymást; mert a nyulak nem tudnak csókolózni.

Ez időtől fogva a nyulacska nem távozott el egyedül hazulról. Mikor mindketten megnőttek, akkor együtt mentek ki szüleikkel a mezőre. Hanem a vadásztól úgy félték egész életükön keresztül, mint senki mástól.

Károlykát pedig édesatyja jól megpirongatta; úgy kellett neki!

A FEKETE MACSKA

[Edgar Allan Poe novellája]

Nem kívánom, s nem is kérem, hogy ezen fantasztikus s mégis köznapi elbeszélésnek, melyet itt le akarok írni, hitelt adjanak. Valóban őrültnek kellene lennem, ha azt várnám, mikor önmagam is félrevetem bizonyítványait. És mégsem vagyok őrült — pedig nem tudom egészen bizonyosan, nem álmodom-e. Hanem holnap meghalok, lelkemet pedig még ma szeretném ezen terhektől megszabadítani. Szándékom a világon a legegyszerűbb, szorongva s minden mellékes megjegyzések nélkül egy egész halom köznapi eseményeket meg akarok előzni. Ezen események folyama engem borzadással töltött el — gyötrött — és a romlásba döntött. Mindamellett is nem kísérlem meg magyarázgatni. Nekem nem okoztak egyebet ijedségnél. — Másokra kevésbé lesznek irtózatosa, mint furcsák. Később talán találkozik valaki, ki álmaimat a köznapiságra visszaviszi — egy nyugodt, következetes s kevésbé fölizgatható szellem, mint én vagyok, ki ezen dolgokban, melyeket én irtózva mondok el, a dolgok természetes és közönséges folyamán kívül semmit sem fog találni.

Én gyermekkorom óta a tanulékony-ság- s humanitás-ban mindig kitüntettem magam. Gyöngédségem annyira feltűnt, hogy társaim tréfáinak lón kitéve. Az állatokat különösen szerettem, s szüleim megengedték, hogy különféle háziállatot tartsak. Üres időm legnagyobb részét ezek társaságában töltöttem, állatjaim etetésében s cirógatásában telt legnagyobb örömem. Ezen jellemsajátságom velem együtt öregbedett, s mint érett férfiú is ebben lettem legnagyobb gyönyört. Azok előtt, kik valamely hű és okos kutyát kedvelnek, szükségtelen magyarázgatnom, hogy mily örömet szerez egy ily állat. Különösen szívére hat az ily állat önzéstelen szeretete azoknak, kiknek gyakran alkalmuk van az emberek gyarló barátságát próbára tenni.

Korán nősültem, s szerencsés voltam nőmben magamhoz hasonló jellemre találni. Miután észrevette, hogy mennyire szeretem a háziállatokat, nem mulasztotta el a legszeretetre-méltóbbakat megszerezni. Voltak madaraink, aranyhalacs-

káink, szép kis kutyánk, házinyulunk, egy kis majmunk s egy kis macskánk.

A macska rendkívül nagy lett, gyönyörű fekete szőrű, s nagyon okos állat volt. Nóm, kibem meglehetősen adag babonás hit lakott, ha a macska okosságáról beszéltünk, nem egyszer mondta el a pórnép azon babonáját, hogy minden fekete macska macskabőrbe bújt boszorkány. Persze, hogy nem komolyan mondta, s én sem más okból mondom, mint hogy most éppen eszembe jutott.

Plutó — ez volt a macska neve — kedvencem s játszótársam volt. Kívülem nem volt szabad senkinek sem etetni, s a macska a házban mindenütt utánam járt. S ha az utcára mentem is, nagy bajjal hajthattam vissza.

Barátságunk több éven át így tartott, mialatt jellemem és kedületem — a mértéketlenség démona által (pirulva kell megvallanom) gyökeresen megváltozott. Naponta pörlekedőbb, ingerlékenyebb s mások érzelmei iránt figyelmesebb lettem. Nőmmel kíméletlen beszéltem s később személyes erőszakoskodásba is bocsátkoztam. Kedélyváltozásokomat természetesen legelőször háziállataimmal éreztettem. Nemesak elhanyagoltam állataimat, hanem bántalmaztam is. Plutó iránt azonban még mindig maradt annyi vonzalmam, hogy nem bántottam, mint — anélkül, hogy meggondoltam volna — a házinyulat, majmot és a kis kutyát, ha azok történetesen vagy ragaszkodásból előmbe jöttek. Betegségem azonban rosszabbra fordult — de hát mely betegség állná ki az alkohollal a versenyt? — s végre Plutó is, szegény állat, most már megöregedett s így kissé durcásabb lón — maga Plutó is érezte kedélyhangulatom változását.

Egyszer éjjel, amint egyik mulatóhelyemről a városból részegen hazajöttem, úgy tetszett, mintha a macska kerülne. Megkaptam, a macska pedig ijedtében kezemet megharapta. Pokoli düh szállt meg azonnal. Önmagamat sem ismertem. Egykori szellemem azonnal eltűnt, s idegeimen a pálinka által fölébresztett pokoli gonosz indulatosság vonaglott át. Mellényzsebemből kivettem tollkésemet, kinyitottam, a szegény állatot nyakánál fogva erősen tartottam, s egész hidegvérűen metszettem ki egyik szemét! Pirulok, arcom ég, s borzadás fut végig rajtam, míg az elkövetett átkozott kegyetlenséget leírom.

Reggel, midőn eszméletem megjött — midőn az éjjeli dorbézolás gőzét kialudtam —, félig borzadva, félig sajnálkozva gondoltam a bűnre, melyet elkövettem, hanem a legjobb esetben is csak gyenge, tétovázó érzet volt, melyhez a éleknek semmi része sincs. Újra nekirohantam a kicsapongásnak s a borban csakhamar elfeledtem cselekedetemet.

Ezalatt lassan a macska újra fölgyógyult. Az üres szemgödör, persze hogy borzasztóan nézett ki; hanem fájdalmát már nem látszott szenvedni. A szegény állat járt szanaszét az egész házban, de ha én közeledtem felé, természetesen ijedve futott s rejtőzött el. Eleinte még volt annyi vonzalmam az állat iránt, hogy ezen félreismerhetlen ellenszenve azon lénynek, mely egykor oly nagyon ragaszkodott hozzám, elszomorított. Hanem ezen érzület nemsokára ingerlékenységnek adott helyet, s aztán a konokság szelleme föltartóztatlanul döntött a romlásba. A bölcsék nem veszik számításba ezen szellemet; pedig én bizonyosabb vagyok a konokság szelleme felől, mely az ember szívét minden gonoszra ingerli, mely az ember jellemét, irányát kölcsönzi, mint saját életem szelleme felől. Ki nem tapasztalta már, hogy valamely nyomorult vagy ostoba cselekedet semmi más okból nem követtetett el, mint hogy tudta, hogy azt tulajdonképpen nem kellene tenni? Nincs-e hajlamunk, legjobb meggyőződésünk mellett is, éppen azt tenni, ami tiltva van, csak azért, hogy a fegyelem törvényét áthágjuk? A konok makacsság ezen szelleme szállt meg s döntött ellenállhatlanul a romlásba. A lélek megfoghatlan vágya önmagát gyötreni — saját énjén erőszakot követni el — a rosszat csak önmagáért követni el — ösztönzött a szegény állatot kínni. Egyszer reggel egész hidegvérűen tettem a hurkot a macska nyakára s fölakasztottam egy gallyra — könnyező szemekkel s a legkeserűbb fájdalommal akasztottam föl —, mert tudtam, hogy szeret, s tudtam, hogy nem adott okot bántásra —, fölakasztottam, mert tudtam, hogy ezáltal bűnt követek el — halálos bűnt, mely halhatatlan lelkeket az isten véghetetlen kegyelmétől s irgalmától — ha ilyes lehetséges — megfosztotta volna.

Azon éjjel, mely a borzasztó tetre következett, tűzlárma vert fel álmomból. Ágyam függönyei már lángoltak. Tűzben volt az egész ház. Csak nagynehezen bírtunk, nőm, egy szol-

gáló és én a tűzveszélyből kiszabadulni. A csapás teljes mértékben talált, földi gazdagságom elenyészve, s én a kétségbeesés áldozatja lettem.

Nem vagyok oly gyenge, hogy irtózatot tettem s a szerencsétlenség közt összefüggést keressek. Hanem való események láncolatát írom le, s nem szeretném, ha valamely láncszem hézagos maradna. A tüzeset utáni nap elmentem megnézni a romokat. Egyetlen fal kivételével az egész ház romban hevert. Ezen álló fal nem valami erős, közfal volt, mely a ház közepén állt s mely felé ágyam fejjel volt fordítva. Ezen falon a vakolat a tűznek ellenállt — való tény, melyet azon körülménynek tulajdonítottam, hogy a fal frissen volt meszelve. Nagy embertömeg gyűlt össze előtte és sokan egy pontra bámulva csodálkozva kiáltottak föl: »furcsa«, »sajátosságos«, »nevezetes«, ilyen s hasonló kifejezések ébreszték föl figyelmemet. Odamentem s a fal fehér oldalán bemélyedve, mint valami féldombormű, egy óriás nagyságú macskát láttam. A körrajz csodálatosan pontos volt. Azonkívül még kötél is volt az állat nyakán.

Ezen tünemény látása — mert alig vehettem erőt magamon, hogy ilyesnek ne tekintsem — a legnagyobb csodálkozást és borzadást költötte bennem. Végre emlékezetem segítségemre jött. Eszembe jutott, hogy a macskát a házig nyúló kertben akasztottam föl. Mihelyst a tűzlárma az embereket fölköltötte, a kert tüstént megtelt emberekkel, — valaki valószínűleg azon célból, hogy fölköltson, a macskát dobta be az ablakon. A többi falak beomlása kegyetlenségem áldozatát az újon vakolt falhoz szorította, s a mész és a lángok a hulla légekőnfolyadékával a falra, mint láttam, leábrázolták.

Noha az imént elmondott csodálatos eseményt eszemnek, ha lelkiismeretemnek nem is, ilyképpen meg tudtam fejteni, mily benyomást okozott képzelmemben. Hónapokig nem voltam képes a macska képzelmi alakjától megszabadulni, s ezen időszak alatt valami érzület támadt, mely megbánásnak látszott, hanem nem volt az. Annyira mentem, hogy az állat veszteségét sajnálni kezdtem, s az aljas lebujokban, hol most mulatni szoktam, veszteségemet helyreépítelni kerestem.

Egyszer éjjel amint mámoromban ily bűnbarlangban ültem, figyelmem az óriás rumos hordókon, mik a szoba főbútorzatát képezték, nyugodott. Már néhány percig folytonosan a hordókra néztem, s meglepetésem különösen azon körülmény költötte föl, hogy az ott fekvő állatot csak most vettem észre. Odamentem és kezemmel érintém. Egy igen nagy fekete macska volt, mely Plutómhoz nagyságra s minden tekintetben, egyet kivéve hasonlított. Plutónak nem volt egy szál fehér szőre sem, míg ennek mellén egész nagy fehér folt látszott.

Amint megcirógattam, tüstént felállt s dongott, kezemhez dörzsölődött, s cirógatásomnak nagyon örülni látszott. Tehát ez éppen olyan állat, minőt kerestem. A korcsmárostól azonnal meg akartam venni, hanem ez semmi igényt sem tartott a macskához, nem ismerte s még sohasem látta.

Cirógatásom tovább folytattam, s midőn haza készültem, a macska hajlandónak mutatkozott velem jönni. Én megengedtem, hogy utánam jöjjön s az úton többször megálltam cirógatni. Amint lakásomra ért az állat, azonnal otthonosnak érezte magát és nemsokára nőm kedvence lőn.

Én részemről nemsokára éreztem, hogy a macskától lassan elidegenedem. Ez éppen ellenkezője lett annak, amit vártam; hanem — nem tudom, hogyan és mint — elég az ahhoz, hogy rám nézve a macska ragaszkodása bosszantó-és utálatossá vált. Ellenszenvem s ingerlékenységem röviden a legkeserűbb gyűlöletté fejlődött ki. Én kikerültem a macskát, de bizonyos szégyen s az előbbi kegyetlenségem emléke attól, hogy tetteleg bántalmaztam, visszatartottak. Az első héten tartózkodtam megütni vagy bántani, hanem lassan, nagyon lassan annyira jöttem, hogy leírhatlan undorral s irtózáttal tekintettem a macskára s közellétét kerültem, mint valamely dög leheletét.

Gyűlöletemet kétségkívül növelte azon körülmény, hogy a szegény állat egyik szemét, mint az én Plutóm, elvesztette, mit én csak másnap reggel fedeztem föl. Ezen körülmény nőm előtt a macskát csak még kedvesebbé tette, mert nőm — mint már előbb is említém — a humanitásnak ugyanazon fokán állt, melyen én, s mely egyszerű gyönyöreimnek gyakran volt forrása.

A macska ragaszkodása azonban éppoly mértékben növekedett hozzám, mint az én gyűlöletem. A macska követett mindenüvé. Ha leültem, székem alá feküdt, vagy térdemre ugrott s utálatos hízélgésével bosszantott. Ha fölálltam, s menni akartam, lábam közé bújt, s én majdnem keresztülbuktam rajta, vagy éles fekete körmeivel ruhámba kapaszkodva fölmászott egész mellemig. Ily alkalommal vágyam jött egy csapással agyonütni, hanem részint előbbi kegyetlenségem emléke, főleg pedig, hogy őszintén megvalljam, — az állattóli gyökeres félelmem riasztott vissza.

Ezen félelem nem az anyagi bajtóli félelem neme volt, s mégis zavarban volnék, ha másként kellenék leírnom. Csaknem szégyenlem magam megvallani, hogy a félelem és irtózat, melyet ezen macska bennem költött, a legnyilvánosabb semmiség eredménye, minőt csak képzelni lehet. Nőm gyakran figyelmeztetett a macska mellén lévő fehér folt különös körrajzára. Az olvasó még bizonytal fog emlékezni reá, hogy tulajdonképpen annak a fehér foltnak semmi értelme s alakja sem volt, — hanem lassanként éles körvonalak kezdtek kifejlenni. Oly tárgyat ábrázolt, melynek egyedül nevezése is elég, hogy irtózzam — és ez volt az ok, mely miatt e szörnyet utáltam és gyűlöltem, s bizonytal megmenekszem tőle, ha bátorságom lett volna — mert az utálat, az irtózat képét — az akasztófát, — a bűn ezen irtóztatós és szomorú, a gyötrellem és halál rettenetes gépezetét viselte.

S most valóban nyomorultabb voltam, mint mennyit egy ember elviselni képes. És egy oktalan állat, — melynek hasonmását megvetve meggyilkoltam —, egy oktalan állat okozott most nekem, embernek — ki az isten képeré s hasonlatosságára vagyok teremtve — ennyi elviselhetlen fájdalommat! Ah, már sem nappalom, sem éjjelem nem volt, nem ismertem a nyugalom áldását. Nappal nem távozott tőlem ez irtóztatós állat, s éjjel minden órában fölriadtam álmomból — leírhatlan ijedtség s félelem rázott föl s a nyomorú teremtmény forró lehetétét szüntelen arcomon érezhetém, s terhe — mint valami megtestesült lidérc — mindig szívemen feküdt, s nem bírtam lerázni.

Az ily gyötrelmek a jóság utolsó szikráját is kioltották keblemből. Csak gonosz gondolatok fogamzottak agyamban

— a legfeketébb, a leggonoszabb gondolatok. Közönséges hajlamom a kötekedésre, gyűlöletté fajult ember és állat iránt. S szegény nőmnek, ki sajnos, sohasem panaszkodott, zabolázhatlan dühömtől, melynek most vakon engedelmesskedtem, legtöbbet kelle szenvednie.

Egyszer lejött velem a roskatag vén ház pincéjébe, melyet szegénységünk miatt kénytelenek voltunk lakni. A macska utánam jött a meredek lépcsőkön, s én csaknem hanyatt-homlok zuhantam alá, s ezáltal dühöm csaknem az örültségig fokozódott. Fölragadtam egy baltát, dühömben elfeledtem az iszonyt, mely kezeimet eddig kötve tartá, s oly dühösen sújtottam felé, hogy a macska azon pillanatban, melyben a balta talál, halva terül el, ha úgy találom, mint akartam. Hanem nőm feltartóztatta karomat. Beleavatkozása pokoli dühömet a tetőpontig ingerelte, karomat kirántottam kezéből, s a baltát nőm fejébe tettem. Azonnal szörnyethalva terült el, anélkül, hogy csak fölajdult volna.

Amint e gyalázatos gyilkosságot elkövettem, hidegvérűen, tökéletesen eszméletemen maradvá, nőm holttestének eltakarítására gondolék. Tudtam, hogy hulláját sem nappal, sem éjjel el nem takaríthatom a házból anélkül, hogy szomszédaim észre ne vegyék. Ezerféle terv futott át agyamon. Először arra gondoltam, hogy a hullát apró darabokra vágva a tűzön elégetem; aztán, hogy a pincében sírt ások s abba temetem. Majd meg ismét, hogy az udvaron lévő kútba dobom, majd meg azon tanakodtam, ha nem volna-e jobb mint valami árut ládába rakva valami teherhordóval a háztól elvitetni. Végre jött egy gondolatom, melyet valamennyinél jobbnak tartottam. Elhatároztam, hogy a pincébe befalazom — mint befalazták a szerzetesek egykor áldozataikat. — A pince ezen célra nagyon alkalmas volt. A falak hanyagul valának építve, s csak nemrégiben vakolták be újra, melyet a nedves lég még mostanáig sem hagyott megkeményedni. Ezenkívül volt a pince egyik falán valami kémény- vagy tűzhely-féle mélyedés, melyet a javításkor betöltöttek s a fal többi részével egyenlővé csináltak. Nem kételkedtem afölött, hogy itt a téglát könnyen kiszedhetem s a hullát oda rejtve, az egészet újra befalazhatom, anélkül, hogy valaki észrevehetné.

Számításomban nem csalatkoztam. Egy törővas segélyével könnyen kiszedtem a téglát s miután a hullát gondosan elhelyeztem a falba, ismét beraktam, téglával elegyengettem s a falat bevakoltam úgy, hogy nem lehetett a régítől megkülönböztetni. Meszet, homokot s a szükségeseket legnagyobb óvatossággal szereztem meg. Midőn mindennel rendben valék, a falon éppen nem lehetett fölismerni, hogy ott valami változás történt. A hulladékot eltisztítottam. Diadalmasan tekinték magam körül s elégtelenül szóltam önmagamhoz: No, itt legalább nem hiába fáradtam.

Most legelőször is az állat megkeresésére indultam; mert eltökéltem, hogy okvetlen megölöm. Ha a macskát azon percben megtalálom, nem szenved kétséget, hogy határozatom teljesítem; hanem a ravasz állat heveségem által elijesztve, most nem mutatta magát. Lehetetlen azon mély boldog megkönnyebbülést leírni, melyet éreztem, midőn a macskát nem találtam. Éjjelre sem jött elő — s így legalább egy éjjel nyugodtan alhattam, mióta a macskát a házhoz hoztam — igen, aludtam, noha a gyilkosság terhe nyomta lelkemet.

Eltelt a másik, el a harmadik nap is, s gyötrelmem lénye még mindig nem tért vissza. Megkönnyebbülve lélegzettem. A szörny ijedtében örökre megszökött a háztól. Boldogságom elérte tetőpontját. Rettenetes bűnöm nem nagyon háborgatta lelkemet. Néhány kérdést intéztek hozzám, melyekre könnyen feleltem. Kutatások is történtek, hanem természetesen nem találtak semmit. Jövő boldogságomat bizonyosnak hittem.

Negyednapon a gyilkosság után jött egy csapat rendőr a házhoz, s minden zeget-zugot felkutattak. Biztos lévén, hogy semmit sem fognak találni, a legkevesebb zavart sem áruktam el. A hivatalnokok megparancsolták, hogy mindenütt velük menjek. Mindent átkutattak s végre harmadszor mentek le a pincébe. Egy idegem sem rándult meg. Szívem nyugodtan vert, mint valamely ártatlané. Keresztbefont karal járkáltam föl s alá. A rendőrök meg voltak nyugodva s már menni készültek. Örömem sokkal nagyobb volt, hogysen visszatarthattam volna.

S kifelé menet beletántorodtam a falba: s fejem véletlenül oda koppant, hol szegény nőm volt befalazva.

Alig hangzott el ütésem, amint a sírból valami felelet hallatszott, mely eleinte halk és szakadozott volt, mint valami gyermeksírás, aztán hirtelen hangos hörgésféle, mely az emberi hanghoz legkevésbé sem hasonlított, s végre valami jajveszéklő kiáltásfélében végződött, mely félig irtózatot, félig diadalt fejezett ki, aminőt csak a pokol torkából lehet hallani, honnan a kárhózatok fölött örvendő démonok ujjongásával egybevegyülve hallja az ember.

Őrütség volna gondolatomat leírni akarni. Ajultan tántorodtam a pince túlsó falához. A rendőrök pillanatig a borzadás- és ijedtségtől megkövülve, mozdulatlan álltak a lépcsőn. A másik percben már száz munkás kéz dolgozott a falon. A fal egész összefüggő darabban omlott alá. A félig senyvedésbe menő véres hulla a nézők szemei előtt állt. Fején, tátott, vértől vörös szájjal ült a fenevad, melynek csele engem gyilkolásra ingerelt, s melynek panaszos hangja a hóhér kezébe adott. A dolog úgy történt, hogy a macskát őrült sietségemben szintén befalaztam a sírba, melybe meggyilkolt nőmet betemettem.

REJTÉLYES GYILKOSSÁG

[Edgar Allan Poe novellája]

Párizsban létemkor egy Dupin nevű fiatalemberrel ismerkedtem meg, ki rendkívül feltűnt éles esze és nagyszerű *kombináló* tehetsége miatt. — Emiatt sokat bámultam őt, különösen egy esemény kötötte le nagyban figyelmemet.

Egy éjszaka a Palais-Royal egyik sáros utcájában sétáltunk, mindketten gondolatainkban elmélyedve, és egy óra hosszat sem szólt egyikünk se. Dupin hirtelen a következő szavakban tört ki:

— *Ő igen kicsiny fickó és jobban illenék a Variétés-színházba.*

— Természetesen — kiálték föl —, de hogyan tudhatja ön: miről gondolkoztam? Hisz ez emberentúli, ez megfoghatatlan, hihetetlen, csodás.

El voltam kábulva.

— Ön arra gondolt, hogy Chantillynek sokkal kisebb termete van kelleténél. . .

— Igen, én arra gondoltam — dadogám —, de hogyan tudhatja? Ördög ön?

Dupin nevetett.

— Egyszerű, megmagyarázom; de menjünk ismét azon úton vissza, melyen ön elmélkedéseit tette. Legelőször lovakról beszélt ön, aztán az X utca szögletén beleütközött ön egy szegény ördögbe, ez önt felbosszantá. . . nem igaz? sokáig nem szólt semmit, míg végre egy áriát dúdolt, melyet a színházban kellett hallania. Kevés vártatva felegyenesedett ön. Nem tévedhettem tehát, midőn azt tettem föl, hogy ön Chantilly törpe alakjáról gondolkozik.

Ezen jelenet után Dupin barátommal egy kávéházba léptünk, hol egy lap akadt kezünkbe, melynek homlokán a következő felirat állott:

Rendkívüli gyilkosságok

Mindketten olvasni kezdtük, mi következik:

Ma reggel három óra körül a Szt. Rókus városrész lakói hosszas fájdalom-kiáltások által költettek fel álmukból, melyek Morgue utca egyik házának negyedik emeletéből törtek ki. E házban Espanay asszony és Kamilla leánya laktak.

E kiáltások után rögtön mintegy nyolc szomszéd és két csendőr sietett a házba. Midőn beléptek, a kiáltás már akkor megszűnt, de midőn a belépők az első lépcsőzeten felhaladtak, két vagy három egymással feleselő hangot mégis meg lehetett különböztetni a legfelső emeleten.

Csakhamar ott termettek egyik ajtónál. Ez belülről volt becsukva, — feltörték tehát — és amint a szobákba léptek, oly látvány terült eléjük, melytől az iszonyodás és borzalom fogta el őket.

A szobában iszonyú rendetlenség, a bútorok összetörve, széthányva, az ágyból az ágynemű a padlóra hanyva, egy széken véres borotva feküdt, a kandallón két-három hosszú, ősz, és véres emberi hajfűrt, mik tövestől kihúzottaknak látszottak. A padlón aranyak, ékszerek széthányva. Az írószekrény fiókjai nyitva és némileg, de nem egészen kiürítve találtattak.

A szállás lakóját, Espanay asszonyt azonban sehol sem lehetett látni, de a kandallón szokatlan mennyiségű korom volt észrevehető, és midőn ott vizsgálódtak, — iszonyú ki is mondani, ott lelték leányát a kéményben függve, kit fejével lefelé a szűk nyílásba szorítottak. A test még meleg volt. Arcában több mély karcolási seb s torkán *ujjkörmök* nyomásai voltak láthatók. Az öregasszonyt nem találták seholsem, végre a ház hátsó részében levő kövezett udvarban meglették holttestét. Nyaka teljesen át volt vágva, a fej, mint a test iszonyúan megcsönkítva.

Ezen ügyben legközelebb tanúkihallgatások történtek a törvényszéknél. Adjuk ezen tanúkihallgatásokat szóról szóra:

1) *Dabung Paulina* mosónő azt vallja, hogy Espanay asszonyt és leányát három éve ismeri és mos rájuk. Az anya és leány nagyon szereték egymást s jó fizetők voltak, szolgálatot nem tartottak. Egyebet nem tud.

2) *Moreau Péter* dohánykereskedő azt mondja, hogy ez asszonyosság már 4 év óta nála vásárolta a burnótot és dohányt. Tudomása van, hogy a megholtak azon házat, melyben holttestök találtattak, már 6 év óta lakják; az övék volt azon ház, s minthogy megunták a lakók lármáját s teljesen visszavonulni akartak a világtól, az üres lakosztályokat nem adták bérbé. Azért volt a ház lakatlan. A szerencsétlenek azon hírben éltek, hogy pénzök van. Tanú sohasem látott senkit a kapun bemenni évek óta, csak egyszer-kétszer a levélhordót és az orvost.

Ezen vallomást több más szomszéd is erősíté, mindegyik kijelentve, hogy a házba senki sem járt, alkalmasint rokonuk sem volt. A homlokzat ablaktáblái voltak nyitva, a ház hátsó részének ablaktáblái pedig soha, kivévén a 4-ik emelet nagy szobájának ablaktáblái.

3) *Muzet Izidor* csendőr előadja, hogy ő a házba reggeli 3 órakor hívatott és a kapunál mintegy 30 egyént talált, kik bemenni igyekeztek. A kapu be volt zárva, azt feszítővassal nyitották fel. A kiáltás folyvást tartott mindaddig, míg a kapu ki nem nyitott, akkor hirtelen megszűnt. E kiáltás olyanforma volt, mintha egy vagy több személy által tétetett volna a legnagyobb halálos veszélyben. Tanú a lépcsőkön fölfelé haladt. Miután az első folyosót elérte, két élénk felesülésben lévő hang hallatszott — az egyik hang mélyenhangzó, a másik nyöszörgő. Az elsőnek hangjából a következő francia káromkodási szavakat »sacré« és »diable« megérté, másiktól azonban semmit, sem azt nem vehette ki, milyen nyelven van, sem azt: női vagy férfi hang volt-e. Azt gondolja, hogy spanyolul beszélt.

4) *Duval Henrik* ezüstműves megerősíti Muzet vallomását, a nyöszörgő hangot azonban olasznak tartja. Abban bizonyos, hogy francia nem volt, arról azonban éppen nem bizonyos ő sem, férfi vagy nő hangja volt-e. De meg van győződve, hogy miután Espanay asszonyt és leányát ismerte, egyiké sem volt a nyöszörgő hang.

5) *Odenheimer* vendéglős, tanú nem értvén franciául, tolmács által kérdeztetett ki. Amsterdamban született. Midőn a kiáltás hallatszott, a ház előtt ment el, s ő is felment a többi kíváncsiakkal. Az előbbi tanúk vallomását ő is megerősítette, *egynek kivételével*. Ő tudniillik bizonyos benne, hogy az éles

hang franciáé és nőé volt. E szavakra, bár nem érti, emlékezik: »sacré, diable«.

6) *Mignaud Gyula* bankár előadja, hogy Espanay asszonynak nála volt pénze. Halála előtti napon jött hozzá és kért tőle négyezer frankot, mit ő Bon Adolf könyvvivője által aranyban lakására küldött.

7) *Bon Adolf*, Mignaud könyvvivője vallja, miszerint nevezett napon ő vitte a négyezer f[ran]kot az asszonyág után, s vele lakására kísérte. Az egyik csomagot (miután a pénz két csomagban volt) a kisasszony, egyet meg az öreg vett át tőle. Ezután ő meghajtá magát és távozott.

8) *Bird Vilmos* szabó mondja, hogy ő is a házba hatolt. Hallotta a feleselő hangokat. A mély hang franciáé volt, a »sacré« »diable« szavakra tisztán emlékezik. A nyöszörgő hang azonban angol vagy német lehetett, amely két nyelvből ő egy betűt sem ért.

A fentebbi tanúk közül négyen kikérdeztetvén, még azt jegyzik meg, hogy a szoba ajtaja, hol a kisasszony holtteste találtatott, belülről volt bezárva. Minden teljesen nyugodt volt, se sóhajtás, se nyögés nem volt hallható. Bent a szobákban egy lélek sem volt látható! Az ablakok úgy a belső, mint a külső szobában le voltak eresztve. A két szoba közti ajtó betéve, de bezárva nem volt. Az ajtó, mely a homlokzat részről a folyosóra vezetett, be volt zárva, és a kulcs belülről a zárba dugva. Egy kis szoba, a negyedik, nyitva volt. Régi ágyak, skatulák és más ehhez hasonlók voltak benne. E tárgyak gondosan eltávolítottak. A ház minden helyiségében egy vonal nem volt, mely gondosan át nem vizsgáltatott. A kéményseprők a kéményekben kutattak. A ház négyemeletes, és padlásszobákkal van ellátva. A tetőn egy csapózárral ellátott ablak belülről be volt szegezve és évek óta nem látszott kinyitvatni. Az idő hossza, a feleselő hangok és az ajtófeltörés közt, tanúk által különféleképpen adatik elő. Némelyek vélték, hogy három percnél tovább nem tartott, mások ellenben öt percre mondják. Az ajtót csak nehézséggel lehetett kinyitni.

9) *Garcia Alfons* alkusz mondja, hogy ő is Morgue utcában lakik, ő is felment a házba s hallotta a feleselést. A mély hang franciáé volt, a nyöszörgő, bizonyos benne, hogy angolé. Nem érti ugyan az angol nyelvet, de kiejtés után ítélte.

10) *Montani Albert* cukrász a nyöszörgő hangot orosznak tartja, egyebekben megerősíti előbbinek vallomását. Oroszul ugyan nem tud.

Különböző, ismét előhívott tanúk állítják, hogy a 4-ik emelet kéményei oly szűkek, hogy *lehetetlen azokon emberi testnek áthatolni*. Sehol másik lépcső nincs, melyen a gyilkos észrevétlenül lemehetett volna azalatt, míg a tanúk felmentek.

11) *Dumas Pál* orvos előadja, hogy ő hívatván a hullák megvizsgálására, a leány holttestét nagyon zúzottnak találta és véresnek, ami nem csoda, mert míg a kéménybe csomagoltatott be, sokat szenvedett. Az arc iszonyú színű, a szemgolyók duzzadtak, a nyelv több helyen át volt harapva. Véleménye szerint a kisasszony megfojtatott egy vagy több személy által. Az anya teste iszonyúan meg volt csonkítva; a jobboldal csontjai összezúzva, a ballábszár széthasogatva és a bordák szintén. Véleménye szerint: valami nehéz doronggal vagy fejszével, mindenesetre nagyon *erős férfinak* kellett e gyilkosságot eszközölni az öreg nőn. A nyak hihetőleg az ott talált borotvával volt átvágva.«

Ezek voltak a tanúkihallgatások. S lázas érdekltségben tartották a Szt. Rókus városrész lakóit. Lassanként az egész Párizs e titokteljes gyilkossággal kezdett foglalkozni, melynek a rendőrség minden erőfeszítés mellett sem bírta semmi nyitját találni, de még csak gyanakodni sem volt kire. Egyetlen sugara sem volt a világosságnak, egyetlen nyom sem a nagy titokhoz. . .

A rendőrtisztek nagy bambán néztek egymás szemé közé és egy-egy »hm«-nél nem tudtak többet mondani.

Napok múltak el és a dolog még mindig pihent. Legfeljebb az történt, hogy Bon Adolfot, a bankár könyvvivőjét, ki a négyezer frankot vitte az asszonyág után, elfogták, habár ezen pénz vitelén kívül semmi komolyabb körülmény sem terhelte.

Dupin barátommal mi is sokat beszélünk e tényről, midőn én egy ízben előhoztam neki.

— Ha önnek kombináló tehetségével bírnék, barátom, vállalkoznám ezen átláthatlan büntett kinyomozására. Az lenne aztán a derék dolog.

Dupin mosolygott.

— Ha önnek szívességet teszek velem, hát megkísérlem kinyomozni. — A rendőrség úgyszólván sokkal ostobább, mintsem azt valaha sikeresen tehesse. — Azok az emberek valóságos fatuskók.

— Köszönöm, Dupin barátom. Ön valóban nemes tettet követne el. A szegény bebörtönzött Bon rokonom, szeretném bebizonyítani ártatlanságát. . .

— Igen — mondá Dupin úr —, de a rendőrigazgató engedélyére volna szükségünk.

— Meglesz, barátom. Menjünk azonnal. A rendőrigazgató jó ismerősöm, ő megadja az engedélyt.

És nem is csalódtunk. A rendőrigazgató gúnyosan nevetett és azt mondta, ha van elég elpocsékolni való időnk, hát csak mulassunk a dolog kinyomozásával — ő nem bánja: azonban előre is biztosít, hogy semmire sem fogunk mehetni, mert a bűntény elkövetését oly homály borítja, mint valami tudós agyvelejét.

Rögtön hozzáfogtunk vizsgálódásunkhoz, s elmentünk Dupin barátommal ama házhoz, hol a gyilkosság történt.

Dupin mindent nagy figyelemmel vizsgált. Miután engedélyünket felmutattuk, a szobákba is beeresztettek, hol a két holttest feküdt. Dupin minden tárgyat megvizsgált, még a hullákat is. Ezután egy rendőr kíséretében a többi szobába és az udvarba mentünk, hol Dupin ezer meg ezer néznivalót talált.

Csak késő este tértünk vissza a szomorú házból. Dupin egy szót sem szólt, mit vett észre, hanem némán bement egy hirdetésilap irodájába. Kevés vártatva visszajött, de ismét nem szólt semmit. És néma maradt egészen másnap délig.

Másnap délben meg nem állhattam, én kérdezősködtem.

— Nos, talált valami nyomot?

Dupin mogorván válaszolt:

— Én mindent megtaláltam.

— Hogyan? az lehetetlen.

— Annyira nem lehetetlen, hogy éppen e percben várom, ha óránk jól jár, a gyilkost, illetőleg azt, ki némileg részes a büntettségben. Reményem, hogy ezen elővéleményemben nem hibáztam, mert erre alapítok mindent. Lehet, hogy nem jön, de minden lehetőség szerint meg fog jelenni.

— Szent isten! lehetséges-e? Nem, nem, nem hiszem.

— Megmagyarázom önnek. Okoskodásom a következő: a lakásba felhatolók feleselést és lármát hallottak a lépcsőkön, s midőn betörték a lakásba, ott egy lelket sem találtak, márpedig menekülni sehonnan sem lehetett. Itt az a kérdés, ki lehetett és hová lehetett a gyilkos? Hogy a feleselő hangok nem a nőkéi voltak, az a tanúvallomásokból be van bizonyítva. S ha nem a nőké voltak a hangok, akkor az is világos, hogy azon vélemény csupán badarság volna, miszerint Espanay asszony előbb lányát, aztán magát végezte volna ki, mihez különben ereje se lehetett, mert a leány holttestének kéménybe való zsúfolásához irtózatoss erő kellett. Bizonyos tehát, hogy a gyilkosok mások voltak.

— Ez igaz — mondtam én.

— Most térjünk át — folytatá Dupin — a hangokra. Minden tanú megegyezik abban, hogy a mély hang franciáé volt, de a másik hangra nézve, ami szerfelett különös, mindenik tanú másképp vallott. A francia azt hiszi, hogy a hang spanyol volt, ámbár ő nem tud spanyolul. A hollandiai véleményezé, hogy az francia hangja volt, de mi tudjuk, hogy a tanú, miután franciául nem tud, tolmács által kérdeztetett ki. Az angol azt gondolá, hogy német hangja volt, noha nem tud németül. A spanyol bizonyos, hogy angol hangja volt, azonban csak a szavak hangzásáról ítél, mert az angol nyelvből semmi ismerettel sem bír. Az olasz állítá, hogy egy orosz hangjának kellett lennie, azonban ő egy született orosz soha nem beszélt. Egy második francia nem egyezik meg az elsővel, és meg van győződve, hogy a kérdéses hang olaszé volt; mint-hogy azonban ő e nyelvben nem jártas, úgy ő — hasonló a spanyolhoz — a szavak hangzásáról ítél. Nos! Valóban mi különösen szokatlannak kell e hangnak lennie, melyről ily vallomás adható. Egy hang, melynek hangzásához Európa öt nagy népének hangjából egyik sem hasonló.

— Csakugyan — feleltem hűledezve —, e hang semmi szóhoz sem hasonlított.

— Mármost kutassuk, hogyan menekülhettek a gyilkosok? Espanay asszony nem gyilkoltatott meg kísértetek által, kellett, hogy valaki meggyilkolja: de hát hová lett az a valaki? Az ablakon nem menekülhetett ki, a kályhán, kéményeken

keresztül még kevésbé, mert a kémények ha alul elég szélesek is, felül oly keskenyek, hogy egy macska sem férne ki. Ne feledjük azonban, hogy a hátsó szobán egy ablak felső táblája nyitva volt. Csak ezen történhetett volna a kimenekülés. De miként fért volna ki e kis hézagon az orgyilkos, s miként ugrott volna le a 4-ik emeletről? Ez a szokatlan és rendkívüli. De bármily rendkívüli is, ennek így kellett történnie mégis.

— Ah, ah — mondám feszült érdekeltséggel lesve Dupin minden szavát.

Barátom folytatá beszédjét:

— Térjünk tárgyunkra vissza. Ugye különös ön előtt, hogy az, aki a gyilkosságot elkövette, semmit sem vitt el onnan, hanem a négyezer frankot is otthagya kiszórva. Miért követte tehát el a gyilkosságot? Ezenkívül természetellenesnek látszik azon irtózatos durvaság is, mellyel a bűntett végrehajtatott. *Okos ember* nem tette volna azt, hogy miután megölte a kisasszonyt, még a kéménybe is gyomaszolja. Irtóztató erő kellett hozzá, különösen ahhoz, hogy az öregasszony nyakát egy beretvával elszelje. A kandallón igen vastag emberi hajfürtök feküdtek, tövestől kiszakítva. Ön tudja, mily erőmegfeszítés kell, a fejből csak harminc vagy negyven hajszálat is kihúzni egyszerre? Ön e hajfürtöket látta, nemde? Gyökereiken (iszonyú látvány!) húsdarabok és fejbőr lógott, melyek bizonyosan ugyanazon óriási erő által mintegy félmillió hajszállal együtt egyszerre kiszakasztattak. — Ha ezután azon különös hangot tekintjük, mely több különböző nemzetiségű ember előtt idegen, töredezett szó és szótag nélküli hangzású volt, mily eredményre jövünk? Mily benyomást tett ez az ön képzeletére?

Némi borzalmat éreztem magamon elvonulni, midőn Dupin hozzám e kérdést intézte.

— Egy őrült vitte véghez e gyilkosságot — mondám —, egy dühössé lett őrült, ki egy közeli őrültekházából megszabadult.

— Némely tekintetben elfogadható volna az ön véleménye — felelé Dupin —, de az őrült hangja az ő legvadabb rohamaiban is sohasem oly szótalanszerű, mint azon sajtáságos hang, mely a lépcsőkön volt hallható. Az őrültekek is vala-

mely nemzethez tartoznak, és habár nyelvök értelemre nézve összhangzás nélküli szókat, de mégis valóságos szókat ejt ki.

— Ez igaz, teljesen igaz — mondtam.

Dupin felegyenesedett s villogó szemekkel húzott ki zsebéből egy csomó haját.

— Nézze ön e haját! Ezt a meggyilkolt asszony összeszorított markában találtam. Micsoda haj ez?

— Dupin! — kiáltám reszketve. — Ez nem emberhaj.

— Ugye nem? — monda Dupin mosolyogva. Most még mondok valamit. Tekintse ön azon véres nyomokat, mik a szobában találhatóak, és azon *ujj-nyomokat*, melyek Espanay asszony testébe mélyedtek.

— Huh! Azok sem emberi ujjak! De hát micsodák?

Dupin barátom egy összegöngyöltött papiroost hajtott fel, melyen életnagyságban le volt festve az *indiai orangutang*, a legerősebb majomfaj.

— Ez a gyilkos! — kiáltá.

Elámultam.

— Igen. . . igen, az ujjak, a meggyilkolt kezében talált vörös haj, ez mind arra mutat, hogy majom volt a gyilkos — de hát kié volt akkor azon francia hang, melyet a tanúk hallottak?

— Erre nézve azt kombinálom — szolt Dupin csodálatos biztonsággal —, hogy az orangutangnak lehetett egy francia gazdája, akitől aztán a majom megszökött. Ő azt egész a szobáig követhette, de az iszonyú körülmények közt, mik bekövetkeztek, el nem foghatta. De ez esemény rosszállásával találkozott, ami a »diable« és »sacré« szavakból látszik. Különben ez csak gyanítás, de oly gyanítás, melynek alaposágáról meg vagyok győződve. S hogy ön lássa, hogy bízom okoskodásomban, íme itt van egy lap, melybe már tegnap, midőn ön mellől egy laphirdetési irodába távoztam, a következő hirdetési sorokat iktattam be.

Dupin egy lapot nyújtott át nekem, melyből a következőket olvastam: »A boulogne-i erdőben reggel (itt a gyilkosság történetének kelte állott) elfogatott egy igen nagy vörösbarna orangutang. A tulajdonos, mely mint állítatik, egy máltai hajón levő tengerész, az állatot visszakaphatja,

ha személyét és ahhozi jogait igazolja, és a befogására s tartására fordított csekély összeget megtéríti. Kérdezősködhetni: Faubourg St. Germain 14. szám.»

— De hogy tudhatja — kérdém —, hogy e francia máltai hajó-matróz volt?

— Csak gyanítom; de némi bizonyossággal. Nézze ön e kötelet, melyet a tett színhelyén találtam. Ez, mint látja, matrózkötél, éspedig mint csomója mutatja, oly matrózkötél, minőt a máltaiak használnak. Ez nem lehetett a meggyilkoltaké! De vegyük, hogy tévedek, ti. hogy a majom nem máltai matrózé. Akkor ő azt fogja csak hinni, hogy valami körülmény tévútra vezetett, ellenben, ha eltaláltam, minden meg van nyerve. A francia, ki a gyilkosságot tudja, habár ő maga ártatlan, előbb meggondolja magát: vajon a hirdetést kövesse és az orangutangot visszakövetelje-e? Ő körülbelül így fog gondolkozni: én ártatlan vagyok s szegény; az orangutang sokat ér, az én helyzetembeli emberre nézve valóságos kincs; miért veszteném el ezen állatot, egy veszélytől alaptalan félelem miatt. Itt van, csak kezemet kell érte kinyújtanom. A boulogne-i erdőben, tehát a gyilkosság színhelyétől távol, találtatott meg. Miként jöhetne valaki azon gondolatra, hogy e tényt egy oktalan állat követte el? A rendőrség az utat eltéveszté, és a legkisebbet sem fődözte fel, mire támaszkodhatnék. És ha nyomában volnának is az állatnak, lehetetlen lenne ellenem a gyilkosság tudomását bebizonyítani, vagy engemet e tudomás következtében vádolni. Ezekre nem tekintve ismernek engem. A tudósító engem állít az állat tulajdonosának. Nem vagyok bizonyos, mennyire terjed személyemet illető ismerete. Ha kerülni fogom ily értékes dolog visszakövetelését, melyről tudják, hogy az enyém, akkor végre magam fordítom a gyanút az állatra. Nincsen előnyömre, a nyilvános figyelmet se rám, se az állatra vonni, követem a hirdetést, elhozom az orangutangot és mindaddig zárva tartom, míg a dolog felejtve lesz.

E pillanatban a lépcsőkről léptek hangoztak fel.

— Ő jön! — kiáltá Dupin.

— Ah!

Egy férfiú lépett be. Látszólag matróz volt, erős termettel, kihívó arccal. Francia nyelven jó estét kívánt.

— Üljön le, barátom — mondá Dupin. — Azt hiszem, ön az orangutang után akar kérdezősködni. Szavamra, ügyes állat! Ugyan hány éves lehet?

A matróz föllélegzett.

— Öt éves, uram. Itt tartja ön?

— Nem. Egy ló-bérbeadó istállójában van a Dubourg utcában. Ott átveheti holnap reggel. Persze csak úgy, ha képes beigazolni tulajdonjogát.

— Mindenesetre.

— Mert nem szeretnék könnyen megválni ez állattól.

— Nem is kívánom, kész vagyok illő jutalmat adni megtalálásáért. Mit kíván ön?

— Jutalmul — szólt Dupin felegyenesedve és hirtelen — mondja el nekem, hogy történt a Morgue utcai gyilkosság?

Dupin ez utolsó szavakat igen halkán és nyugodtan mondá. Épp oly nyugodtan ment az ajtóhoz, bezárta és kulcsát zsebébe rejté. Ezután egy pisztolyt vont elő és a legkisebb gyorsaság nélkül az asztalra helyezé.

A matróz arca lángvörös lett, mintha a fulladással küzdött volna. A földre bámult és botja után nyúlt, de azonnal visszaesett székébe, erősen reszketett és oly halavány lón, mint a halál. Egy szót sem szólt. Szívem mélyéből sajnáltam őt.

— Barátom — mondá Dupin barátságosan —, ön szükségtelenül aggódik, valóban szükségtelenül. Mi nem szándékozunk önnek a legkisebbet sem tenni. Ismétlem becsületemre, hogy nem szándékoztunk önnek fájdalmat okozni. Én bizonyosan tudom, hogy ön a Morgue utcai tényben ártatlan. De mit se használ tagadni azt, hogy azzal bizonyos tekintetben összeköttetésben van. És tudnia kell önnek, hogy én ezen dolog felvilágosítására eszközökkel bírok, eszközökkel, melyekről ön nem is álmodott. Most a dolog így áll. Ön mit se tett, mit kerülnie kellett volna, bizonyára semmit, mivel önt vádolni lehetne, így önnek nincs mit titkolnia, semmi oka nincs, hogy ezt tegye. Másrészt a becsület által köteleztetik ön, hogy mindent megmondjon, amit tud. Egy ártatlan ember van bezárva és a bűnténnyel vádolva, melynek elkövetőjét ön megmondhatná.

A matróz lélekjelenlétét nagyrészt ismét visszanyeré, midőn Dupin e szavakat mondá, de azért előbbi bátorsága egészen eltűnt.

— Az isten legyen velem — mondá rövid szünet után —, mindent el fogok mondani, mit e dologról tudok; de nem várom azt, hogy önök csak felét is higgyék annak, mit mondani fogok. Valóban őrült volnék, ha ezt várnám. Mégis ártatlan vagyok, és bátran megyek sorsom elé, ha mindjárt meghalok is.

Előadásából a jelentékenyebb a következő volt: — Legközelebb az indiai Archipelágba utazott. Egyik osztály, melyhez ő is tartozott, Borneóban szállott ki és mulatságból több kirándulást tett a sziget belsejébe. Ő és egyik társa orangutangot fogtak. E társa meghalt, és így az állat az ő kizárólagos birtokába jutott. Nagy teher- és fáradsággal, melyet a fogoly szelídíthetetlen vadsága okozott, végre sikerült azt neki szerencsésen párizsi lakába szállíthatni, és ott, hogy szomszédainak alkalmatlan kíváncsiságát kikerülje, gondosan bezárni, míg az idő elérkezendik, melyben a majom sebe, melyet a hajón egy szálla lábában okozott, teljesen begyógyuland. Végszándéka volt az állatot eladni.

Midőn egy éjjel, vagyis a gyilkosság reggelén, egy több matróz által adott lakomáról hazatért, az állatot saját hálószobájában találta, hová egy számára készített faladából tört ki, melyben — hiedelme szerint — biztos őrizet alatt volt. Kezében, vagy ha úgy tetszik, első lábában beretvát tartott, egészen be volt szappanozva, és szakáll-levevést akart utánozni, miben alkalmasint egyszer gazdáját a kulcslyukon megleste. A matróz eliszonyodva, hogy oly iszonyú fegyver van ezen vad állatnál, mely azt oly ügyesen tudja használni, néhány pillanatig nem tudta mit tegyen. Különben szokása volt az állatot a legdühösebb pillanataiban is korbáccsal rendre utasítani, most is ezen eszközhöz nyúlt. Midőn az állat a korbácsot meglátta, egy ugrással künn termett a szobából, leszaladt a lépcsőkön és egy szerencsétlenségre nyitott ablakon leugrott az utcára.

A francia a kétségbeesés gyorsaságával követte. Az orangutang a beretvát még mindig kezében tartva néha-néha megállt, míg követője közel nem ért hozzája, ezután ismét tovább

rohant. Ilyképpen folyt a vadászat meglehetősen ideig. Az utcák jóformán elhagyottak voltak, midőn körülbelül reggeli 3 óra felé, a Morgue utca mellett haladtak. Itt a menekülő figyelmét Espanay asszony háza negyedik emeletének nyitott ablakán kitérő viláosság vonta magára. Ekkor a ház felé rohant, megpillantá a villámhárító rudat, szokatlan gyakorlottsággal mászott fel, megragadá az ablaktáblát és annak segítségével beugrott az ablakon. Mindez egy percig sem tartott. Az ablaktábla az orangutang által félig nyitva állva taszítottatott vissza, midőn ő a szobába ugrott.

Erre a matróz megörült és megrémült egyszerre. Reménye volt az állat megfoghatására, miután alig képes a tőrből visszajönni, melybe önmaga esett, hacsak ismét a villámhárítón le nem mászik, mely esetben lent megfoghatta volna. Másrészt nagy ok volt azon aggályteljes kérdés: mit fog az a házban művelni? Ez utolsó gondolat indítá őt arra, hogy a szökevényt tovább is kövesse.

Egy villámhárító rúdon különösen matróznak minden nagy nehézség nélkül föl lehet mászni, azonban midőn az ablak magasságáig érkezett, mely balra távol volt tőle, útjának vége lőn. Minden, mit tehetett, az volt, hogy annyira hátrahajolt, miszerint egy pillantást vethetett a szoba belsejébe. A pillantáskor az ijedtségtől csaknem a kövezetre rogyott. Ekkor volt, midőn az iszonyú kiáltás hangzott az éjben, mely a Morgue utcai lakosokat álmukból felkelté. Espanay asszony és leánya mindketten éji-öltönyben, látszólag papirosaik rendezésével voltak elfoglalva, melyek a vasládában valának, mely már említettett, és amely a szoba közepére vettetett. Nyitva volt és tartalma mellette a padlón feküdt. Az áldozatoknak háttal az ablak felé kellett ülniök, és azon időből következtetve, mely az ablakoni belépés és a kiáltás közt eltelt, úgy látszik, hogy a majom nem vétetett azonnal észre. Az ablaktábla beesapódását természetesen a szélnek tulajdonították.

Midőn a matróz a szobába látott, a hatalmas állat Espanay asszonyt hajánál megragadta, melyek nem voltak felkötve, mert valószínűleg fészülködött. A majom a beretvával arca körül járt, urának a beretválkozásnál mozdulatait követve. A leány elterülve, mozdulatlanul feküdt; ájulásba esett.

Rejtélyes gyilkosság
(Illusztráció Poe összes műveinek egyik new yorki kiadásából)

Az öreg nő ellentállása és kiáltása, mialatt fejről a haj húzattott, azon következményt idézte elő, hogy az orangutang valószínűleg békés szándékát dühösre változtatta. Karjának egy erőteljes vonásával egyszerre levágta a fejét a testről. A vér látása dühösségét a bősziűtségig fokozá. Fogait csikorgatva és szikrázó szemekkel rohant a leánya, iszonyú körmeit nyakába mélyeszté, és oly soká szorítá, míg az áldozat meghalt.

Tévedező, vad pillantása ekkor az ablakra esett, melyen át urának az iszonyodástól megkövült arca látható volt. Az állat dühössége — mely valószínűleg a korbáctól félt — félelemmé változott; jól tudva, hogy büntetést érdemelt, véres tettét elrejtteni akarta, és halálos aggállal szaladgált összevissza a szobában; feldöntötte s összetörte a bútorokat és kihányta az ágyruhákat az ágyból. Utoljára a leány holttestét kapta föl és a kéménybe dugta, mint ahol találtatott is. Ezután megragadá az öreg nő holttestét és fejfel dobta ki az ablakon. Midőn a majom csonkított terhével az ablakhoz közelített, a matröz is inkább csúszva ereszkedett le a villámhárító rúdjáról, s e mézszárlás következtében egészen eliszonyodva az orangutang sorsát illető minden gondról megfeledkezett. A szavak, melyeket a betörők a lépcsőkön hallottak, a francia ijedt kiáltásai és a szörnyeteg ördögi ordításai valának.

*

Ez volt nyitja a rejtélyes gyilkosságnak.

A matröz elbeszélése után azonnal siettünk a rendőri hivatalba, hol Dupin a bámuló rendőrfőnöknek előadá az egész esetet.

A rendőrfőnök dühös volt, hogy a dolgok ily fordulatot vettek.

— Mit avatkoznak az én dolgomba? Az ördögbe is, mért nem mindenki a maga bajával törődik?

Denique mindenütt egyformák a főhivatalnokok, haragusznak, ha okosabb emberre találnak, mint ők maguk.

A tény napnál világosabban ki lévén derítve, Bon könyvivőt szabadon bocsáták.

A matröz egypár hónap múlva megtalálta az orangutangot, amelyből híres állat lett. Később drága pénzen vette meg tőle egy bolond angol.

JEGYZETEK

RÖVIDÍTÉSEK

- MK** = Mikszáth Kálmán
MK_m = Mikszáth Kálmán Munkái. (Borítéklapon: Mikszáth Kálmán Összegyűjtött Munkái.) 1—33. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1889—1908.
Jk = Jubileumi kiadás. Mikszáth Kálmán Munkái. 1—32. köt. Bp. Révai Testvérek kiad. 1910.
Hi = Hátrahagyott Iratok. (A Jk folytatása.) 1—19. köt. Szerkesztette és sajtó alá rendezte Rubinyi Mózes.
MK_mR—Fr = Mikszáth Kálmán Művei. 1—50. köt. Bp. Révai—Franklin kiad. Évszámjelzés nélkül [1929—1931].
Krk = A jelen kritikai kiadás.
Visszaeml.
1922. és 1957. = Mikszáth Kálmánné Visszaemlékezései. [1. kiad.] Rubinyi Mózes bevezetésével és jegyzeteivel. Bp. 1922. Athenaeum kiad. [2. kiad.] Sajtó alá rendezte, az előszót és a jegyzeteket írta Király István. Bp. 1957. Szépirodalmi Könyvkiadó.
M = megjelent (újságban, folyóiratban, könyvalakban).
OSzK = Országos Széchényi Könyvtár.
MTA = Magyar Tudományos Akadémia.
MTAK = Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.
It = Irodalomtörténet.
ItK = Irodalomtörténeti Közlemények.

[Szögletes zárójelben] a sajtó alá rendező kiegészítései és megjegyzései.

TUDNIVALÓ

A jelen kötetbe foglalt elbeszélések kéziratai nem maradtak fenn.

AZ ÉN ÖREG MISKA KOCSISOM

- M.** I. *Mulattató.* (A Magyar Néplap társlapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. január 2—23. (VI. évf. 1—4. sz.) Műfaj- és névjelzés: *Elbeszélés. Írta Mikszáth Kálmán.* A tárcarovatban, négy folytatásban, a folytatások sorszámozásával, az alábbi részletezés szerint:
1. január 2. (1. sz. 2—3. l.) Elejétől »Megsimogattam híres „Babos” nevű lovamat...» kezd. szakaszig. (Folyt. köv.)
 2. január 9. (2. sz. 5—7. l.) 1-ső Folyt. jelzéssel. Az eml. szakasztól »— No, hát forduljunk vissza!...» kezd. szakaszig. (Folyt. köv.) [A nyomdában az a tördelési hiba történt, hogy az 5. lap után a 7. lapon folytatódik s a 6. lapon végződik e közlemény!]
 3. január 16. (3. sz. 9—10. l.) Ezzel a jelzéssel: Harmadik közlemény. Az eml. szakasztól »Zeget, zugot, pincét, padlást felkutattunk...» kezd. szakaszig. (Folytatása követc.)
 4. január 23. (4. sz. 13—14. l.) Ezzel a jelzéssel: Negyedik és befejező közlemény. Az eml. szakasztól végig.
- II. *Magyarország és a Nagyvilág.* Képes hetilap. (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1874. június 28. (XI. évf. 26. sz. 321—323. l.) Ily alcímmel: (*Böngészetek a baka-történelemből.*) Teljes névjelzéssel.
- III. *Magyar Szemle.* Szépirodalmi, kritikai és művészeti hetilap. (Főszerk., laptulajdonos és kiadó: Kacsvinszky Lajos. Fel. szerk. Kaposi József.) 1893. június 18. (V. évf. 25. sz. 292—295. l.) A II. sz. közlés alcíme nélkül, teljes névjelzéssel.
- IV. a) *Jk 41. köt. = Hi 9. köt. Dekameron II. 1914.* 132—146. l.
 b) *ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: Rajzok és szatírok.* [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
 c) [1929.] *MKMR—Fr 26. köt. Kötetcím: Rajzok és szatírok.*

Keletkezése, főalakja

Suska Mihály Mikszáth fiatalkori elbeszéléseinek egyik kedvelt alakja. Kocsis volt az író szüleinél. Mint huszár részt vett a szabadságharoban, s élményeit Hány János módjára igen mulatságosan tudta

előadni. A Branyisztkó bevételéről szóló két feldolgozásban (1874 és 1879: *Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály, Branyickót* »Az igazi humoristák« c. kötetben) mint Guyon Richárd huszárja szerepel, míg *A fekete asszony* című elbeszélésben (1879) Klapka katonája. Őt magát is »Klapka Mihály«-nak hívták a falusiak.

A branyisztkói históriában és *A fekete asszony* című elbeszélésben írónk egyaránt följegyezte Suska Mihály halálának körülményeit. Az 1873. évi kolerának esett áldozatul, az utóbbi elbeszélés szerint épp azokban a napokban, amikor Mikszáth a szintén kolerában elhunyt édesanyja halála hírére hazalátogatott Szklabonyára.

A branyisztkói história két változata a Garay után igen népszerűvé vált hányadák egyike. Suska Mihály csak úgy fraternizál tábornokával, Guyonnal, egymaga veszi be Branyisztkót, sőt az osztrák sereg fővezérét, Schlicket is elfogja és megöli. Kár, hogy a ravasz ellenség egy »félszemű közbakát« állított utóbb a kútba fojtott altábornagy helyébe . . .

Suska Mihály jóízű hazudozásaival nagyon kedves alakja volt Mikszáthék házatájának. Gyöngyösy László Mikszáth-könyve szerint (Bp. 1911. 18. l.) írónk nemegyszer megtréfálta a vén katonát, aki nagyon szeretett a kancsó fenekére nézni; olyankor aztán félnapokig aludt. Egyszer megint ott szunyókál Mihály az ámbituson, berúgva irgalmatlanul — meséli Gyöngyösy. — Az öreg Mikszáth szidta erősen, mint a bokrot, Mihály pedig csak a fejét mozgatta és legfeljebb nagyokat horkantott rá. Bosszankodva fordult be az öregúr a szobába, míg Kálmán már előre mosolygott annak, amit most fog csinálni. Előkeresett egy száraz lopótököt, Mihály markába dugta s a fülébe ordította: — Tartsa kend ezt a palackot, az apám mondta. De le ne ejtse kend, mert bor van benne. »Igenis, értem« — mondá a regulát tudó Suska Mihály s tartogatta is, de tovább aludt, mint a bunda. Fel-felserkenve lopva húzotta is egyet a tökből. Elhitte, hogy bort iszik. A ház népe majd kétfelé dőlt a nagy kacagástól . . .

Ehhez az epizóddhoz hasonló jelenetben örökíti meg MK Suska Mihály halálát is *A fekete asszony* című elbeszélés végén. Koleracsöppes palackot tart a haldokló öreg szolga szájához: »Megrázkódott, a halántéka csendesesen hullámozott, s mintha a megcsiklandozott torkát köszörülne, egy hörgést hallatva hátrahanyatlott, s meghalt abban a hitben, hogy pálinkát iszik. A többi kortyot már a túlvilágon álmodja hozzá . . .«

Suska Mihály maradandó emlékét láthatjuk abban is, hogy Mikszáth más elbeszéléseiben szintén szerepelteti őt (*Nemzetes uraimék* és *A mi hőseink*, Krk 2. köt., *Mikor a strkővet hoztuk*, Jk 14. köt.), s kocsis-figurái egyebütt is gyakran viselnek Miska nevet (pl. *A fotográfiaik regényében*: Krk 27. köt. 172. l.).

Mikszáth Kálmáné — Gyöngyösy Lászlóhoz hasonlóan — szintén följegyeztet egy pár mozzanatot az író és Suska Mihály kapcsolatáról. (Visszaeml. 1922. 86. és 92—93. l.; 1957. 124. és 132. l.) Előbb felidézi *A fekete asszony* c. elbeszélés sötét képeit (»Mama meghalt, a Miska (Suska Mihály) kocsis is meghalt, Apolka [a cseléd] is meghalt . . .«); aztán Suska Mihály meséinek a fiatal Mikszáthra gyakorolt hatásáról az

író magát szólaltatja meg: »Én gyermekkoromban annyit hallottam a hazajáró lelkekről, hogy nem tudnám megmondani, hogy nem hiszek-e bennök. Az anyám hitte, hogy visszajárnak. A pásztorok, akik a természetben élnek, szintén hiszik . . . Valami igazságnak kell abban lenni, hiszen semmi sem vesz el a nagy mindenségben. Öreg kocsisunk, Suska Mihály, aki most halt meg kolerában, Görgey alatt végigküzdötte a szabadságharcot, sok csatában, sokféle alakban látta a halált, talán éppen azért természetes dolognak tartotta a kísérteteket. Ő azonfelül hitt a varázslatokban, a rossz szellemekben, sőt még az ördögben is . . . Mindig nagyon szerettem gyermekkoromban, sőt később is, ő táplált mesékkel . . . Azt hiszem, ezek a mesék igazták gyermekfantáziámat . . .«

Suska Mihály branyiszközi hőstettének meséje az 1870-es évekbeli irodalmi népiesség egyik figyelemre méltó emléke. A második feldolgozás alcíme külön is hangsúlyozza, hogy ez az elbeszélés a múltat »a bakatörténelem« szempontjából, vagyis nem felülről, hanem alulról, a köznép, a közemberek, a Névtelen Jánosok szemszögéből tekinti. Előadása naiv, de annál kedvesebb.

Megjegyzendő végül, hogy Mikszáth később a történelmi adatok és tények alapján is foglalkozott *Branyiszközi bevételeivel* (Vasárnapi Ujság 1908. június. 7., 453—455. l.).

Szövegváltozatok

Az elbeszélés MK életében három folyóiratban jelent meg:

1. Mulattató 1874. január,
2. Magyarország és a Nagyvilág 1874. június,
3. Magyar Szemle 1893. június.

Ezt a jó humorral megírt novelláját Mikszáth 1874-ben *Elbeszélései* III. kötetében akarta kiadni *Egy darab a bakatörténelemből* címen. De a kötet nem jelent meg. A kevésbé művészi második feldolgozásnak (*Hogy vette be falunk hőse, Suska Mihály, Branyickót*) *Az igazi humoristák* c. gyűjteményében, 1879, adott helyet. (Azt — mint önálló kidolgozást — majd a következő kötetek egyikében, az 1879. évi elbeszélések sorában közöljük!)

Rubinyi Mózes a Hi 9. kötetébe (Dekameron II.) a Mulattató szövegét vette át. Jegyzetei közt (244. l.) csupán erre az egy közlésre utal, a másik kettőt nem ismerte.

Mi a jelen Krk-ban a Magyarország és a Nagyvilág szövegét közvetítjük. MK ugyanis a Mulattató-beli fogalmazást ekkor — szélesebbkörű olvasóközönséghez szólva — figyelemre méltó gonddal dolgozta át. Midőn húsz év múltán, 1893-ban a Magyar Szemle című folyóiratban újból közzétette Suska Mihály branyiszközi kalandját: nem a Mulattató-beli első változatot adta nyomdába, hanem a Magyarország és a Nagyvilágban megjelent, kidolgozottabb és csiszoltabb szöveget. (Ez csak néhány helyen tér el a Magyarország és a

Nagyvilág szövegétől; feltehetően nem is az írónak, hanem a lap szerkesztőjének módosításai következtében.) Tehát ő maga is a Magyarország és a Nagyvilág-beli átdolgozást tekintette végleges szövegnek.

Az alábbi jegyzékben a Magyarország és a Nagyvilág (röv.: MN) (és együtt a Krk) szövegét vetítjük előre, s zárójelben a Mulattató (röv.: M) és a Magyar Szemle (röv.: MSz) szövegektéréseit soroljuk fel.

Lap Sor

- 5 1 megholt. (M: meghalt.)
 2 armádiákat (M: armádiákat)
 7 a kolerán kifogott. (M: a kolerán is kifogott.)
 10 csinált már ő (MSz: csinált ő már)
 14 oly röviden (M: ily röviden)
 15 valaha régen... (M: valaha régen, régen...)
 15 A kolerás holtakat (M: A kolerás halottakat)
 ,, : 18 Hát majd elmondom helyette én, mi, ki volt az az öreg Mihály, (M: Hát majd elmondom én helyette, mi volt az öreg Mihály.)
 ,, : 19 tavali (MSz: tavalyi)
 ,, : 21 Kis öcsém felült (M: Kis öcsém, Gyula, felült)
 ,, : 22 s onnan rimánkodott (M: s onnan rimánkodott le)
 ,, : 28 ki még nem volt (M: aki még nem volt)
 ,, : 29 elsápadt, (M: elsápadott.)
 6 1 csövet (MN sajtóhibával: csüvet)
 3 vallatja odább a gyerek, (M: vallatja tovább a gyerek, MSz: vallatja odább a gyermek.)
 8 Rikárd. (M: Rikhard.)
 9 mellénye zsebéből tajtékpipáját, (M: mellényzsebéből tengerhab pipáját.)
 ,, : 17 kérges, ónszín arca átmelegszik tőle, (M: Öreg, ráncos arca átmelegedik tőle.)
 19 azt hihetné, (M: azt hiszi.)
 19 átöltözött generális. (MSz: öltözött generális.)
 ,, : 20 Rittig! (M: Riktig!)
 ,, : 21 a németet, hogy nyálat eresztett, (M: hogy szinte elsántult.)
 ,, : 22 s a főembereink egymás hajába kaptak azon kérdés fölött, ki legyen most már (M: s a főemberek egymással kaptak össze azon kérdés felett, hogy ki legyen most már MSz mint a MN, de az utolsó szavak fordított sorrendben: ... ki legyen már most)
 ,, : 24—26 (M idézőjel nélkül.)
 ,, : 26 stb. Schlick (MSz: Schlick)
 ,, : 27 az én uram, Guyon, és (M: az én uram, Guyon is, és)
 ,, : 28 nagy gondolkodva : (M: nagy szomorúan :)
 ,, : 30 csináljuk — mondtam —, hogy (MSz: csináljuk, hogy)
 ,, : 31 négy nap alatt, (M: egy hét alatt.)
 ,, : 35 Kitűnő fickó vagy... de hátha megvernek... kevesen vagyunk. (M: Kitűnő fickó vagy — mondtá az én uram, Guyon —, de hátha nem lesz belőle semmi... kevesen leszünk.)

- 6 : 39 aztán én is csak nyomok valamit, aki *erre-arra* . . . (M: aztán én is csak nyomok valamit, aki *angyala van* . . .)
- 7 1 *Egy szó, mint száz*, tízezeren vagyunk. (M: *Száz szónak is egy a vége* : tízezeren vagyunk !)
- 4 nyomott markomba, (M: nyomott *a* markomba,)
- 9 *mint* úszott (M: *hogy* úszott)
- 9 Vágtatott *Guyon nyomába* az egész sereg. (M: Vágtatott *utána* az egész sereg. MSz: Vágtatott *Guyon nyomában* az egész sereg.)
- „ : 11 *mintha a* piktor (MSz: *mintha* piktor)
- 12 maga az a piktor is megbolondult volna *bámulában* fölöttünk. (MSz: . . . megbolondult volna fölöttünk.)
- „ : 14 a felhőket, *amik* (MSz: a felhőket, *amint*)
- „ : 17 *Helyben* vagyunk ! (M: *Helyén* vagyunk !)
- „ : 19 *Fáradalmas út volt*. A lovainkról (M csak ennyi: A lovainkról MSz: *Fáradalmas út volt nagyon*. A lovainkról)
- „ : 22 *úgyse* (M: *úgysem*)
- „ : 23 híres *»Babost nevű* lovamat, (M: híres *»Babost* lovamat,)
- „ : 31 *fölszólítja* a vár feladására, (M: *felszólítja* a vár feladására,)
- „ : 32 *ellenesetben* (MSz: *ellenkező* esetben)
- „ : 34 *Fölment* (M: *Felment*)
- „ : 35 *amikor* (MSz: *mikor*)
- 38 *Ám próbáljuk meg*, ha van elég hiábavaló vérünk ! (M: *Ám próbáljuk meg*, ha van *elég fölösleges puskaporunk és* elég hiábavaló vérünk !)
- „ : 39 *fölülről* (M: *felülről*)
- „ : 39 *ő* maga majd csak nézi fölülről stb. (A MSz-ben nincs meg ez a mondat !)
- 8 : 2 összeszorítottam *a* fogamat *haragomban*, hogy (M: összeszorítottam *fogaimat*, hogy)
- 3 *velők török meggy-pipaszáramat*, (M: *velők a* pipaszáramat, MSz: *velük török meggy-pipaszáramat*,)
- 5 *Szegény párának az* volt (M: *Szegény pára ! Az* volt)
- 15 a kapuhoz meg éppen *fogni sem* mertünk, mert az volt *akkora vastag* — hogy ne hazudjak —, mint egy *szénás* kazal. (M: a kapunak meg éppen *neki sem* mertünk *fogni*, mert az volt *akkora* — hogy ne hazudjam —, mint egy *szénás* kazal. MSz: a kapuhoz meg éppen *fogni se* mertünk, mert az volt *akkora vastag* — hogy ne hazudjak —, mint egy *szénakazal*.)
- : 19 *Ezalatt pedig* a németek is (M: *Ezalatt a* németek is)
- „ : 21 *ki halva*, *ki* megsebesítve hevert (MSz: *ki halva volt*, *ki* megsebesítve hevert)
- „ : 23 *s a* haját *szaggatta* mérgében, (MSz: *s a* haját *tépte* mérgében,)
- „ : 26 *Mért* (MSz: *Miért*)
- „ : 28 *kardot !* (MSz: *a* kardot !)
- „ : 29 *Guyonnak füleig* hatott a lázító zúgolódás, (MSz: *Guyonnak füleig hatott ez a* lázító zúgolódás,)
- „ : 29 *összeharapta* ajkát, (M: *összeharapta* *ajkait*,)

- 8 : 33 Haljon meg, (M hibásan: Halljon [!] meg,)
- „ : 34 Mintha valami elátkozott várral lenne dolgunk, melyet látatlan (MSz: láthatatlan) boszorkányok (M: Mintha valami elátkozott vár lett volna, melyet láthatlan boszorkányok)
- „ : 37 köténye meg éppen ott lengett (M: köténye ott lengett)
- 9 : 7 azt a jámbor német svalizsért, ki (M: azt a szegény német svalizsért, aki)
- „ : 11 annyi embert (M: ennyi embert)
- „ : 14 országok dolgaiba? (M: az ország dolgaiba?)
- „ : 14 előlget (M: előget)
- „ : 18 Ez nincs így jól! (M: Ez nincs jól így!)
- „ : 22 mint teszem azt, ha egy (MSz: mint teszem azt, mintha egy)
- „ : 27 de én is (M: de azért én is)
- „ : 29 ne komédiázzunk tovább. (MSz: ne komédiázzunk többé.)
- „ : 32—34 Te is, az ország legjobb közvitéze! Ezer milliom borjú! Ez már sok! (M egy közbeiktatott két mondatos szakasszal bővebb: Te is, az ország legjobb közvitéze!
Egy keserű könyű játszott a generális szemében. Az a könyű azt jelentette, hogy Suska Mihály gyáva ember.
Ezer milliom puskakakas! Ez már sok!)
- „ : 35 haragra gyúltam (M: s haragra gyúltam)
- „ : 37 el akarván fogni (M: el akartam fogni)
- „ : 39 dolmányomról (MSz: a dolmányomról)
- 10 : 7 s összehúzott szemőleideivel, elborult homlokával úgy állott ott előttem, (MSz: úgy állott előttem.) mint egy kőből faragott (M: és összehúzott szemőleideivel úgy állott ott, mint valami kőből faragott)
- : 12 de nem nézhetem a többieket, (M: hanem nem nézhetem ezeket a többieket,)
- : 18 egy követ sem (MSz: egy követ se)
- : 21 nézett fel a magas (M: nézett a magas MSz: nézett föl a magas)
- : 27 meg tudtam becsülni új rangomat (M: meg tudtam becsülni rangomat)
- : 30—32 Nem keresztényhez illő dolog az, valakit ilyen kemény téli időben ugrasztani ki a hajlékából. (M: Nem keresztényhez való dolog az, hogy valakit ilyenkor ugrasszanak ki a hajlékából.)
- : 33 szólott Guyon szomorúan, aztán kihúzta kardját hüvelyéből és elérzékenyülve csókolta összevissza. (M: szólott Guyon; nagy szomorúan kihúzta kardját hüvelyéből és elérzékenyülve összevissza csókolta a nemes acélt, aztán visszadugta ismét.)
- : 36 megfogta kezemet. (M: megfogta a kezemet.)
- „ : 37 ma van betéve (MSz hibásan: ma van letéve)
- 11 2 hogy ugrált tőle (M: hogy úgy ugrált tőle)
- 4 majd megmutatom én mindjárt, (MSz: majd én megmutatom mindjárt,)
- : 12 régula (M: regula)

- 11 : 12 *még* csak rossz néven *sem* veszi az ember . . . (M: *még* csak rossz néven *sem* veszi *tőle* az ember. MN — a kézirat helytelen olvasása miatt — hibásan: *míg* csak rossz néven *nem* veszi az ember . . .)
- : 16 miről (M: amiről)
- : 26 melyhez képest *csak gyűrőtábla* lehetett az, (M: melyhez képest *suvíz* lehetett az.)
- : 27 Botond *huszártársam* (M: Botond)
- : 29 krónikákban (MSz: a krónikákban)
- : 29—33 No, *ilyen* erős alkotmány *még a mesékben sincs*, hogy üssön bele az istennyila! Merő vas, és *olyan* vastag, mint az *öreganyám dereka, amit lépés számra méregetett körül a szűcs, mikor pruszlit szabott rá.* Ezt *jöjjön mármost* szétrepeszteni (M: No, ez *aztán* erős alkotvány — hogy üssön bele az istennyila! — merő vas, és vastag, mint *egy régimódi ház fala.* Ezt *jöjjön most már* szétrepeszteni)
- : 34 Botond *vitéz*, (M: Botond *apánk*.)
- : 34 szét nem *hasítjuk*, ha *egy hónapig csiklándozzuk is az ágyúgolyóinkkal!* (M: szét nem *repszitjük* ha *túlelnapig ágyúzatunk is bele.*)
- : 36—38 *Meg kellett vallanom magamnak, hogy semmi remény többé, minélfogva egészen elkeseredtem; még a kardomat is kihúztam, hogy kétségbeesésemben összetörjem,* (M: *Tehát semmi remény! Egyetlen hajszál sem, amibe belefogódzkodjék a bizalom. El voltam keseredve. Kihúztam kardomat, hogy kétségbeesésemben kettétörjem.*)
- : 38—12 : 1 de előbb, mint valami dühös vadállat, két kézre *fogva még egy irtóztató ütést mértem vele a vaskapura.* Olyan *vágás* volt, hogy (M: de előbb, mint valami dühös vadállat, két kézre *fogtam* s egy irtóztatós ütöttem a vaskapura. Olyan *nagy* *ütés* volt, hogy)
- 12 : 3—6 . . . *És íme, a megütött kapu valami különös, tompán kongó hangot adott; mint mikor a mennykő arcul üti az anyaföldet, sem nem csattan, sem nem zúg, csak siket zuhanást hallat.* (M csak ennyi: *Hanem a megütött kapu valami különös kongó hangot adott.*)
- 7 Odatekintek nagy sebesen, (M nem új bekezdéssel!)
- 7 *hát látom, az ebadta!* (MSz e szavak nélkül!)
- : 11 *Ugye hogy mégis megcsalt a német* (M: *Mégis megcsalt a német*)
- : 18 s majdnem *belebolondult a nagy örömebe*, bizonyosan (M: s majdnem *örült lett az örömtől*, bizonyosan)
- : 22 *sem jártam* (MSz: *se jártam*) *soha!* *Rugdalkoztam* (MSz: *Rugdaloztam*) (M egy mondattal bővebb: *sem jártam soha. Teljes egy óráig nem tettek le, majd kiadtam lélkemet a sok hurcolásban.* *Rugdalkoztam*)
- : 27 *recsegve, ropogva omlott össze*, (MSz: *recsegve omlott össze*.)
- : 29 *nemzeti zászló* (M, MSz: *magyar nemzeti zászló*)

Lap Sor

- 12 : 30 vágattunk *mindeniütt* legelő, (M: vágattunk legelő,)
: 31 ahol (MSz: hol)
: 32 a lépcsőkön a termekbe. (M: a lépcsőkön a vár-termekbe.)
„ : 35 Nem *maradt* ideje (M: Nem *volt* ideje)
13 : 2 *fölvitte* (MSz: *felvitte*)
: 3 *annál mélyebben* legyen (M: *annál mélyebb* legyen)
4 *elolvadt*, (MSz: *elolvadt*,)
5 *és elveri* (MSz: *s elveri*)
6 *ránk* (MSz: *reánk*)
8 *nem vergődhetünk* jó kedvre. (M: *nem vergődhetünk egy kis* jó kedvre. MSz: *nem derülhetünk* jó kedvre.)
: 10 az ételben is csak *piszkált*, (M: az ételben is csak *úgy piszkált*, MSz: az ételben is csak *úgy turkált*,)
: 10 *pedig nem rossz* bora volt (M: *pedig jó* bora volt)
: 13 *el* nem tagadhatom. (M: *meg* nem tagadhatom.)
: 14 *mint kinek orra vére folyik*; (M: *mint kinek orra vére folyik*; MSz: *mint kinek az orra vére folyik*;)
: 15 *mit egészségemre ittak*, (M: *amit egészségemre ittak*,)
: 17 *rám nézett lopva*; *gyakran* találkoztak szemeink. (M: *rám nézett lopva*; találkoztak szemeink.)
: 24 *Félmunka ez a mai*. (MSz *hibásan*: *Félmunka az a mai*.)
: 27 *Mehetünk most már* Taljánországba *medvéket* táncoltatni! (M: *Mehetünk mármost* Taljánországba *medvéket* táncoltatni. MSz: *Mehetünk most* már Taljánországba *medvét* táncoltatni!)
: 32 *megfájult, tehát én is kimentem a hidegre, hogy részint kigözlögjen* (MSz: *kigözlögjön*) *a fejem, részint felkereshessem* (MSz: *fölkereshessem*) *az uramat*; azonban egy *kint* ácsorgó ordinánc tudtomra adta, hogy *már* bement a szobájába lefekünni. (MSz: *lefeküdni*.) (M: *megfájult*: én is kimentem *uramat felkeresni*; azonban egy *kinn* ácsorgó ordinánc tudtomra adta, hogy bement a szobájába lefekünni.)
„ : 37 Szép holdvilágos *éj* van, (M: Szép holdvilágos *este* van,)
14 : 1 *leballagtam a vár kertjébe*. (MSz *hibásan*: *beballagtam a vár kertjébe*.)
3 *patakcocskákkal az aljában, s szépen kifundált utacskákkal* (MSz: *utakkal*) *mindeniütt*. (M: *patakcocskákkal, szépen kicirógatott utakkal*.)
4 a *domb* dacára is (M: a *nagy hegy* dacára is)
6 sokba *jöhetett* a fúratása. (M: sokba *kerülhetett* a fúratása.)
7 a kút felé *vettem léptemet*, (MSz: a kút felé *indultam*,)
8 *És most sem csalt meg ándungom, mert amint odaérve körülnéznék, — hát látom, hogy a veder le van félig eresztve, és uramfia! ... az üres vederben egy pocakos* (M: *Valami csodálatos ándungom volt. Mint mondom, odaérek s amint meríteni akarnék — hát látom, hogy a veder le van félig eresztve s az üres vederben ... uramfia!* egy pocakos)
: 11 *guggol*, (M: *gúgol*,)
: 14 *ábrázatára*, (M: *ábrázatjára*,)

- 14 : 16 az ég és víz között (MSz: az ég-föld között)
 : 17 kiáltott fel (MSz: kiáltott föl)
 : 20—21 — *Bizony komisz kvártélyod van. Ki vagy? Hogy hínak? Mi a tábori jelszó?* (M: — *Biz szűk kvártély az ottan. Ki vagy? Hogy hínak?*)
 : 24 és a kisebbik lányomat. (M: s a kisebbik lányomat.)
 : 26 Éppen téged keresünk. *Emeld meg szaporán a kalapod!* (M: Éppen téged keresünk. *Adj' isten jó estét.*)
 : 29—30 — *Kihúzlak, de előbb süsd ki pisztolyodat a levegőbe — szólék ravasz bizalmatlansággal.* (M: — *Kihúzlak, uram — mondtam —, de előbb süsd ki a pisztolyodat a levegőbe. Köve hiszek a komának!*)
 : 31 felbugyborékoló (M: felbugyborékoló MSz: fölbugyborékoló)
 : 32 Schlikk mind a két csőből a kútba lőtt. (M: Schlikk a kútba lőtte ki pisztolya mindkét csövét.)
 : 33—38 Én akkor megfogtam a kereket, *hogy kijelé forgassam, de másfelül meg gondolkozóba is estem, . . . itt uradalmak, szép asszony, de amott meg a temérdek dicsőség . . . bizony nehéz volt választani. De hát végre mért is húzzam én ki ezt az istenostorát a saját népem nyakára? Hátha fölösleges már ez az ember egészen a világon?* (M: Én akkor megfogtam a kereket s forgattam kijelé; nehéz volt a veszett-adia, többször meg kellett pihennem. Egyszer aztán pihenés közben eszembe jutott: »Mihály, Mihály, te nem cselekszel okosan! Hát mi az isten-nyila lett belőled? Irgalmas szamaritánus, ki saját néped nyakára kihúzd a halálból ezt az istenostorát? Hátha fölösleges már ez az ember a világon!«)
 15 : 2 melynek végében, *mint a madzagra kötött halcsók, jobbra-balra lóbálódzott* (M: melynek végében jobbra-balra lóbálódzott)
 : 4 *hogy lefelé kommandírozom, iszonyú* (M: hogy lefelé megy, iszonyú)
 6 *majd olyan mint a bikáé, majd síró gyermeké.* (M: majd olyan mint a bölénybikéé, majd olyan mint a síró gyermeké.)
 7 *Nem adtam volna akkor öt forintért, hogy egy szót sem tudok németül!* (M: Nem adom öt forintért, hogy nem tudok németül s egy szót sem érthettem belőle.)
 9 *diskurálhatott velem édes anyanyelvén, mert* (M: diskurálhatott, mert)
 : 12 *lenyelte.* (MSz: elnyelte.)
 : 13 — *Gute Nakt!* (M: — *Gute Nacht!*)
 : 17 *Olyan vitéz lett,* (M: *Olyan vitéz lesz.*)
 : 22 *fogja róla kergetni a legyeket,* (M: *fogja róla kergetni ezalatt a legyeket,*)
 : 23 *tíz baka megint arra fog felvigyázni,* (MSz: *tíz baka meg arra fog vigyázni,*)
 : 24 *járjanak az ablak alatt . . .* (M: *járjanak az utcán.*)
 : 25 *És bizony ezek teljesüléséhez már csak egy paraszthajszálnyi*

Lap Sor

- (MSz: paraszthajszál) hiányzott, (M: És bizony mindezek teljesülésében már csak egy paraszthajszálnyi hiányzott.)
- 15 : 28—30 De hát mi nem történt?
Aki garasnak termett, sosem lehet belőle forint!
Szerencsétlenségemre megint megcsalt a német!
 (M csak ennyi: De hát mi nem történt? Megint megcsalt a német.)
- : 32 a Schlikk mondurjába, és nem átalították rámondani, hogy Schlikk él, hogy ez (MSz: az) maga Schlikk. (M: a Schlikk mondurjába, s ráfogták, hogy az maga Schlikk.)
- : 34—35 Nagy kár, hogy csak magam tudtam, hogy ez család! (M bővebben: Így lettem tönkretéve én magam s bolonddá téve az egész világ. S az angyalát! csak magam tudtam, hogy ez mind család.)
- 16 : 1—2 Ilyen dicsőség és ilyen játum érte szegény vén Miskámat, isten nyugossa meg! De hát (M: Bizony nagy vitéz volt, isten nyugosztalja szegény vén Miskámat! De hát)
- 6—8 Mikor legelőször belejött lábába a görcs, mindjárt érezte, miféle ellenség (M: Mikor belejött legelőször lábába a görcs, mindjárt érezte, hogy miféle ellenség)
- : 10—11 hogy azoknak alsó részéből, hol a görcs volt, megszűnt a vér lüktetni a test térden felüli részébe: a lábai megfeketedtek, (M: hogy azoknak alsó részéből, ahol a görcs volt, megszűnt a vér lüktetni a test térden felüli részébe: a lábai megfeketedtek, MSz: hogy azoknak alsó részéből, hol a görcs volt, a vérkeringés átment a térden felüli részekbe: a lábai megfeketedtek,)
- : 12 mint az ében, kisebesedtek, de (MSz: mint az ében, de)
- : 12 de a görcsöt agyonfojtották bennök. (M: de a görcs agyon lett fojtva bennök.)
- 14 Suska Mihály kigyógyult, talpra állt és nevette a kolerát. (M: Suska Mihály felgyógyult, talpra állt és kinevette a kolerát.)
- : 19 a trafikdohány drága is, rossz is, (M: a trafikdohány drága és rossz is,)
- : 20 istenűgyse! nem érdemes (MSz: Nem érdemes)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 5 : 21 *kis öcsém* — a Mulattató-beli közlés meg is nevezte: *Gyula*. Élt 1860—1927. Korán árvaságra jutva, bátyja neveltette. Kistisztviselő volt Kápolnásnyéken, a dohányjövédéknél.
- „ : 29 *sorozat* — sorozás.
- 6 3 stb. *Branyiszkó* — A branyiszkói ütközet az 1848—49-i szabadságharc egyik legfényesebb haditette volt. Görgey serege a bányavárosokon át végrehajtott visszavonulása közben febr. 2-án az élen menetelő Guyon Richárd had-

osztályával Iglóig, a sereg többi részével pedig Poprádig jutott. Ennek hírére a Felső-Magyarországon volt osztrák hadak fővezére, Schlick altábornagy támadást intézett a honvédsereg ellen. Az Iglón szállásoló Guyon visszaverte a támadást és a Branyiszkóra visszahúzódott osztrák seregre csapott. A mintegy 3750 gyalogosból és 150 lovasból álló Guyon-hadosztály febr. 5-én korán reggel indult el Szepesváraljáról Branyiszkó felé, s kilenc óra tájban Korotnokra érve, hatfontos üteget nyomban felvonultatta. Ennek támogatása alatt támadott a sereg. A branyiszkói szorost Deym osztrák tábornok védte összesen 1800 fővel. A támadást a 33. honvédszászlóalj vezette be, de ez csakhamar fennakadt. Délután három óraker új lendületet vett a harc, miután a honvédsapátok a hegyszorost környező hegytetőkön is megjelentek s részben az ellenség hátába kerültek. Ekkor aztán a 33. zászlóalj — rettenthetetlen vezérével, Guyonnal az élén — kivívta a győzelmet. A honvédség mintegy 150 embert, az osztrák sereg 200 embert veszített. A branyiszkói ütközet nem annyira a benne résztvevők vagy az elesettek száma miatt fontos, hanem azért, mert megnyitotta az összeköttetést Görgyey serege és a felsőtiszai sereg közt, és így módon lehetővé tette az összes magyar haderők egyesítését és a győzelmes tavaszi hadjáratot. (MK elbeszélésében, illetőleg Suska Mihály meséjében branyiszkói *szoros* helyett mindvégig branyiszkói *vár* szerepel: falakkal, kapuval, fényes termekkel stb. De az időpont, a «kemény téli idő» megegyezik.)

- 6 : 8 *Guyon Richárd gróf* (1812—1856) — angol hazáját korán elhagyva, portugál és osztrák katonai szolgálat után került Magyarországra, ahol megtelepedett. 48-ban egy honvéd zászlóalj élén a schwechati ütközetben tűnt ki először. Dec. 16-án Nagyszombatot védelmezte Simunich tábornok ellen, de vereséget szenvedett. Legnevezetesebb haditette a branyiszkói szorosnak rohammal való elfoglalása 1849. febr. 5-én. Egy ideig Komáromot is védte, majd a déli hadseregben működött. A katasztrófa után török földre menekült, s Kursid pasa névvel Damaszkusz főparancsnoka lett. Guyon a magyar szabadságharc egyik legvitézesebb hőse volt.
- „ : 20 *Rittig!* (a német richtig szó népies torzítása) — igaz! helyes!
- „ : 23 *Schlick* (németül szövegben Schlick), *Franz Heinrich, gróf* (1789—1862) — cseh származású osztrák hadvezér. 1813-ban a lipcsei csatában véletlen baleset következtében felszemére megvakult. (Az elbeszélésben Mikszáth ismételtlen utal egyetlen darab rémletes fényű szemére« 14 : 14 és 15 : 31.) A béke éveiben az altábornagyi rangig emelkedett s 48 elején Krakkó kormányzója volt. Decemberben nyolcezer főnyi hadtest élén tört Felső-Magyarországra, dec. 28-án Szikszó

- mellett megverte a gyakorlatlan honvédsereget. 1849. jan. 4-én Kassa alatt győzött Mészáros Lázár hadügyminiszter felett, ellenben Klapka megverte. A honvédsereg branyiszközi áttörése után hirtelen Gömörbe vonult. Kápolnánál (1849. febr. 27.) ő döntötte el az osztrákok javára az ütközetet. A tavaszi hadjáratban többször vereséget szenvedett. Egy ideig Komárom alatt táborozott, majd Haynau parancsára Arad ellen vonult, de Damjanich nem neki, hanem az oroszoknak adta át a várat. Utolsó szerepe, hetvenéves korában, a solferinói csatában való részvétele (1859).
- 8 : 4 *szalicsér* (cheval-léger) — könnyű fegyverzetű lovas katona.
- „ : 5 *kápolnai csata* — a szabadságharc egyik jelentős ütközete 1849. febr. 26—27. napjain. A honvéd sereget Dembinszky, Görgey és Klapka vezette, a császáriakat pedig Schlick és Windischgrätz. Az ütközet a magyarok visszavonulásával végződött. 1200 honvéd és 352 osztrák katona maradt a csatatéren.
- 12 : 21 *forspont* — előfogat, fogat.
- : 28 *diktum, faktum* — úgy tett, amint mondta; vagyis: a szót nyomban követte a tett.
- 14 : 24 *»Neked adom uradalmaim felét és a kisebbik lányomat«* — jellegzetes népmeséi motívum; hatásosan emeli a történet naiv-népies hangulatát.
- 15 : 13 *gute Nacht!* (gute Nacht!) — jó éjszakát!
- 18 *Brunszvik király* — mondai alak. Széphistóriák, ponyvafüzetek s színművek is terjesztették hírét. Egy Brunszvikről szóló színi előadás Mikszáthnak feledhetetlen gyermekkori emléke volt. Brunszvik vitézt sokszor emlegeti műveiben.
- „ : 20 *hálál* — a hál (alszik) ige tájnyelvi alakja.
- 16 : 6—13 *»Mikor legelőször belejött lábába a görcs . . . stb.* — Az orvoslásnak ezt a paraszti módszerét MK több ízben említi, a kolera elleni védekezésről szólva. *Az igazi humoristák* c. kötetnek (1879) *Népies észjárás a tudományban* című cikkében a következőket írja: »A nép józan észjárását szépen illusztrálja egy esemény az 1873-iki kolera idejéből. A szklabonyaiak látván, hogy az orvos nem képes akadályozni a halálózásokat, a járvány ellen oly furfangosan védekeztek, hogy lábukat, midőn abban a kolera tünetei, görcs és fagyos merevség jelentkeztek, megkötötték szorosan spárgával, térden alul, ezáltal megszüntetvén a vég- és felsőtagok közti vérkeringést, útját állták a szívhez közeledő halálnak.« — *A fekete asszony* című elbeszélésében (1879., Jk 26. köt.) szintén Suska Mihályról: »Sokáig küzdött a kolerával a vitéz huszár. S mikor mintegy két hét előtt görcs jött a lábaiba, ahhoz a hadi fortélyhoz folyamodott, hogy roppant erősen összekötözte zsineggel térdein felül a lábcombokat, úgy, hogy a vérkeringést megakasztja. Nem is lett őkegyelmének semmi baja. Kilábolt. S dicsekedett is vele szertesét . . . Hanem

most három nap előtt újra meggondolta magát a kolera, s orvul, hányással jött . . . » — *Az anya szerelme* című korábbi elbeszélésében (Hasznos Mulattató 1878) egy paraszttasszony ugyancsak ezzel a módszerrel menti meg első ízben kolerába esett kislánya életét: »Egy darab spárgát ragad kezébe, odarohan a gyermekhez s szilaj mohósággal összekötözi térden alól, ahol hidegek, a lábait, összekötözi iszonyú erővel, hogy a vér szakad ki, hogy a csontot szorítja a spárga. A gyermek felszisszen a szorítás kínjaitól, mik a hasogató görcsök-nél is nagyobbak . . . A göres nem ment tovább, megszűnt. A lábakba visszatért a melegség, talán az anyai kezekből és szemekből volt ez a meleg odakölcsönözve . . . »

16 : 19 »*komisz, pecsovics világ van . . .*» — Ld. egyidejűleg, szintén 1874-ben megjelent *Pecsovics világ* c. elbeszélését is: Krk 1. köt.

: 19 »*a trafikdohány drága is, rossz is . . .*» — A dohánymonopóliumot a Bach-korszakban vezették be. Attól fogva ország-szerte szidta a magyar a »rossz trafikdohányt«, visszahajtva a szabadon termesztett »szűzdohányt«.

Irodalom

Az a néhány megjegyzés, amely a Suska Mihályról szóló históriákra vonatkozik, inkább az alakot magát jellemzi, semmint az elbeszéléseket.

Elsőnek *Várdai Béla* méltatja Mikszáth Háy Jánosát (MK. Bp. 1910. 16., 38., 59. l.): A fiatal Mikszáthot »szabadságharcis epizódokkal tartotta otthon öreg kocsisuk, Suska Mihály, kiben később felfedezte ugyan a Háy Jánost, de csak miután annyit megdobogott szíve a Branyiszkonán is jelen volt szemtanú témérdek sok elbeszélésén. Írói pályája elején sok anekdotikus mozzanatot írt meg a szabadságharc korából; nem egyhez közülük bizonyára a gyermekkorában lelkebe fogadott elbeszélésekből vette az anyagot . . . »

Rubinyi Mózes (MK élete és művei. Bp. 1917. 42. l.) hasonlóképpen csak Suska Mihály szerepeit regisztrálja: »Az író ifjúságának kedvelt Háy Jánosa Suska Mihály, ki annyit mesélt volt neki Branyiszko bevételéről. Érdekes, hogy ezt a tárgyat a nagy író háromszor feldolgozta s a három közül az első a legszebb, az, mely az ifjúkorhoz legközelebb volt s 1874-ben jelent meg. (Ld. a Dekameron II. kötetében.) Öt év múlva rövidítve megírta ugyanezt *Az igazi humoristákban*, s élte alkonyán, 1908-ban újra előveszi e tárgyat, de most már a történelmi hitelesség némi látszatával lesöpri a bájos emlékről a költészet hamvát.« (Utalás MK Vasárnapi Ujság-beli cikkére.)

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 122. l.) és *Karácsony Sándor* (A cinikus Mikszáth. Bp. 1944. 78. l.) szintén csak »a Háy Jánoskodó parasztembernek« mint jellegzetes típusnak számbavételére szorítkoznak.

PISERA BÁCSI KALANDJAI

- M. I. *Mulattató*. (A Magyar Néplap társlapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. március 6—13. (VI. évf. 10—11. sz.) A tárcarovatban, mint az *Apró történetek* című ciklus II. sz. darabja. *Teljes névvelzéssel*. Két részletben:
1. március 6. (10. sz. 37—38. l.) Elejétől »Ilyen homokra volt építve nemcsak auktoritása...« kezd. szakaszig. (Folyt. köv.)
 2. március 13. (11. sz. 41—42. l.) (Második közl. és vége.) Az eml. szakasztól végig.
- II. a) *Jk 41. köt.* = *Hi 9. köt. Dekameron II. 1914.* 27—33. l.
 b) ua., sorozate címlapok nélkül. *Rajzok és szatírák* kötet-címmel. Évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]
 c) ua., új sorozatba foglalva: *MKMR—Fr 26. köt.* Kötet-cím: *Rajzok és szatírák.* [1929.] [Címlapkiadás.]

Keletkezése és modellje

Pisera bácsi Mikszáth ifjúkori emlékvilágának egyik alakja. Két novellát írt róla, de említi *A két koldusdiák*ban is (Krk 3. köt. 75. l.). Följegyezte, hogy a Pisera csak gúnynev; a modell eredeti neve Korponai. Bérkocsis volt Rimaszombatban. Két gebéjéről Mikszáth, mint diák, gúnyverset szerzett, s e vers különböző változatait beleszővögte említett írásaiba. Pisera bácsi már csak e gúnyversek miatt is haragudott a diákokra. De nekik éppen Pisera bácsi bosszantása okozott mulatságot.

Pisera bácsi nem olyan nyers »fotográfia«, mint Harcsa Ezékiel, Sramko bácsi vagy Mádý Károly, hanem szuverén módon alakított figura. Ez a magyarázata a szóbanlevő és az alább említendő elbeszélésben mutatkozó következtelenségeknek, illetőleg ellentmondásoknak is.

A két Pisera-elbeszélés egy műveletlen, de tudálékos alakot állít elénk. Komikumát és balszerencsét éppen tudálékosságának fitogtatása okozza. Az első elbeszélésben (*Pisera bácsi kalandjai*, 1874) olyan tekintélynek mutatkozik, hogy megteszik az újan létesített »polgári kör« alelnökének (20 : 25). De vesztére addig bújja az újságokat, míg egy szerencsétlen pillanatban (amikor a Pesti Naplót fordítva tartja a kezében) kiderül, hogy voltaképpen analfabéta. Ezzel aztán oda minden tekintélye, közneveltség tárgya lesz.

A másik elbeszélés tartalma (*Miért nem lett Pisera bácsi püspök?* 1877) ellentétben van az előbbivel. Mikszáth itt a figura ifjú korának egy sorsdöntő epizódját meséli el. Pisera Lacit apja, egy debreceni szűrszabó, nagy áldozatok árán taníttatja; mindenképpen püspököt akar csinálni belőle. A fiú diákkorában nagy könyvbarát volt, rengeteget olvasott. Egy vidéki uraság nevelőnek alkalmazta gyermekei mellé. Az úrnő megbízta, hogy vásároljon a városban jó könyveket. Pisera Laci — saját romlott izlését követve — összevásárol a könyvtől egy szekéraljra való ponyvafüzetet. Eredmény: a földesúr

azonnal kipakolja a kastélyból, s a magára maradt szegény fiú kénytelen abbahagyni a tanulást. Ezért nem lett Pisera bácsiból püspök, hanem csak bérkocsis. Eszerint tehát Pisera nem volt analfabéta (mint a *Kalandjairól* szóló első elbeszélésben), hanem olvasgatni nagyon is szerető diák, akinek éppen betűéhsége okozta vesztét. E tendenciájánál fogva MK ponyvaellenes irány-novellái közé tartozik. A fiatal MK összesen három ilyen tárgyú novellát írt: 1. *Kerekes Jancsi* (eredeti megfogalmazásában: *Ami a lelket megmérgezi*, Krk 1. köt.), 2. *Megtanulta a madárnyelvet*, 3. *Miért nem lett Pisera bácsi püspök?* (Mindhárom elbeszélés a *Hasznos Mulattató* című ifjúsági lap 1877. évfolyamában.)

Pisera bácsi kalandjai keletkezésének körülményeit az elbeszélés utolsó szakaszából állapíthatjuk meg. Eszerint a történet tulajdonképpen egy helyi közmondás eredetét magyarázza. Rimaszombatban »ha valami felsüléstörténet, azt szokták mondani: »Nagyobb dolog ez még a Pisera bátyó eseténél is.«

A szövegről

Szövegünk a *Mulattató* (röv.: M) szövegét közvetíti; csupán egy-két nyilvánvaló sajtóhibát javítottunk ki. Ezekről az alábbi jegyzék tanúskodik:

Lap Sor

- 17 : 2 verseményem [= verselményem, versezetem] (M-ban is így !)
 9 stb. Pisera bátyó (M részint: Pisera batyó, részint Pisera bátyó)
 : 34 Azaz sokat beszélté, hogy ő okos ember. (M hibásan: Azaz sokat beszélt, hogy ő okos ember.)
 19 : 19 hallérzékei (M-ban is így !)
 „ : 33 Jókaitól, (M: Jókaýtól,)
 20 : 2 Jósika (M itt: Józsika, de fentebb, 19 : 33 M is: Jósika)
 : 3 és 7 *Korp.* (M-ban és így, rövidített névalakban !)
 6 *Könyvk.* (M-ban is így !)
 8 tizennyolc (M számjeggyel: 18)
 : 10 *impertinenciákra* (M: *inpertinenciákra*)
 : 23 diktálni bölcsességet és regulákat (M sajtóhibával: diktálni bölcsességét és regulákat)
 21 : 5 *kidülledő* (M: *kidüledő*)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 16 : 3 *jankli* (német Janker) — kiskabát.
 : 4 *perlmutter gomb* — gyöngyházgomb.
 „ : 5 *krispin* — rövid női kabát.
 17 : 4 *Beta* (az Elisabeta névből) — gyakori lónév.
 : 12 *messzely* — régi úrmérték, az icce fele (kb. 4 dl).
 : 12 stb. »*Három rózsát* — Rimaszombat központi nagyvendég-

- lője. MK említi *Ne okoskodj, Pista!* című kisregényében is. (Krk 8. köt.)
- 17 : 20 »*kétkébe járó polgárok*» — a jó módú polgárság hagyományos ünnepi öltözete a sötétkék posztóruha.
- 18 : 11—13 *Zách (Zách) Klára, Pokolközi Vendel, Szent Genováva* — a vásári ponyván még az első világháborúig árusított filléres füzetek.
- : 21 »*Zöldfa*» — rimaszombati vendéglő.
- 32—33 »*Megvirrad még valaha, Nem lesz mindig éjzaka.*» — MK mint lakodalmi dalt említi. Tulajdonképpen hazafias dal, amely az ötvenes években országszerte elterjedt. Szerzője: Terhes Sámuel (1783—1863) költő, ref. lelkész, 1856—59-ig gömöri esperes.
- 19 : 30 *Garibaldi-ünnep* — utalás az 1860-as és 70-es évekbeli hazai közhangulatra. Az olasz szabadsághős sikereitől a magyar szabadság feltámadását is várták. (Ld. részletesebben a *Garibaldi butéllái* című elbeszélést és ahhoz fűzött jegyzeteinket.)
- „ : 32—33 »*Jócsi báró (Jósika) és a Móric név miatt zsidónak vélt Jókai*» — Pisera bácai tudálékosságának olyanféle komikus jelei, mint a mindentudó, de mindent rosszul tudó Prakovszky kovács elszólásai (Krk 8. köt. 101. és 154. l.)
- 39 »*Klára és Klári*» — Jósika Miklós 1863-ban megjelent egyik történeti regénye. Zách Kláráról és egy Klári nevű alteregójáról szól.
- 20 : 4 *lat* — régi súlymérték, a font 32-ed része (kb. 13 gramm).
- „ 13 »*egy sájni forint*» (német Schein) — egy forintos papírbankó.
- 19 : 39—20 : 13 A Korponai (Pisera bácsi) és a Könyvkereskedő között lefolyt jelenetet Gyöngyösy László is följegyezte az író szóbeli elbeszélése nyomán (MK. Bp. 1911. 27—30. l.) E változat szerint Korponai (Pisera bácsi) helyett Percz János rimaszombati szücsmester a komikus jelenet hőse:
- Percz János uram szücsmester volt, de hamar nyugalmazta magát s azóta a szőlőjének meg a könyveknek élt. Úgy beszélték a városban, azért volt az ő neve Könyves Percz János.
- Úgy bizony, gyerekek — szokta mondogatni — nagy eset volt a Zách Klára esete; szép hajadon leányzó volt, mégis négyfelé vágták. Sőt az orrát is levágták; meg van ez nálam három könyvbe is írva.
- Akik hallották ezt a beszédet, bólongattak a fejökkel.
- Bizony ez nagy dolog, erről lehetne talán négy könyvet is írni.
- A negyedikhez Mikszáth Kálmán akarta juttatni Percz bácsit. Akkoriban jelent meg Jósika Miklós egyik regénye, amelyben szintén Zách Klárával foglalkozik. Mikszáth kötelességének ismerte figyelmeztetni az öreget:
- Van már megint egy könyv, Percz bácsi — mondja neki — Zách Kláráról. Nem veszi meg?

— Ejnye, talán sok is már amit erről a nőszemélyről írnak — fakadt ki az öreg.

— No, ha a bácsi sem veszi meg... Az istenért, példát kell mutatni a többieknek...

— Igaz, igaz! Hanem mégis... azonban, minthogy három van, talán meg kellene venni a negyediket is — mondá fejét vakarva Könyves János. — Hát aztán hol lehet olyat kapni?

— Hát természetesen a könyvesboltban. Csak menjen oda, Percz bácsi. Van ott elég.

— Már magam nem megyek, mert megcsalnak; gyere te is velem, öcsém.

Elindulnak a könyvesboltba. A könyvárus megmutatta a kívánt regényt. Percz bácsi a tenyerén méregette egy darabig a súlyát, aztán gyanúsán pislogva a könyvárus felé, kérdé:

— Hogy ez a könnyű, hitvány könyv?

— Két forint — mondja a könyvárus.

Percz bácsi majd hanyattvágódott e szóra.

— Ejnye no! Hogy kérhet már ennyi rengeteg pénzt e kevés papirosért?

— Nem lehet ez ellen beszélni. Szabott ára az annak.

— Ha szabott is, én adok érte két hatost — mondja végre Percz bácsi hosszas tündés után.

A könyvárus dühében mosolyogni kezdett.

— De mondom, hogy itt nincsen alku, két forint az ára, punctum! Ne tartson fel hiábavaló beszédekkel. Veszi vagy nem veszi két forintért?

— No, ha már annyira megkötötte magát, megtódom egy hatossal. Akármi legyen, ha ezt is megéri ez a kis papiros.

A könyvárus kiabálni kezdett:

— Hagyjon békében, nekem más dolgom is van, mint a maga fecsegését hallgatni.

De erre már Percz bácsi is kiesett a sodrából.

— Ejnye, hát így bánnak az emberrel? Most már ingyen sem kell a könyv. Jer, öcsém!

Az utcán megállott, visszafordult, újra elindult, de megint visszatért a könyvesbolt ajtójáig. Bedugta a fejét.

— Gondolja meg az úr, még nem mentem el.

— Ej, menjen a pokolba! — fakadt ki a könyvárus.

Percz dühében meg sem állt az utca közepéig, de onnan megnyhülve visszakiáltja:

— No, adok érte egy sájni forintot.

... Percz bácsi rég nem alkuszik már, de emléke sokáig őlt Mikszáth ajakán.

Lap Sor

20 : 16 »Mikor a 60-iki magyar világ kijött...« — Célzás az 1860. okt. 20-án kibocsátott császári pátensre. Ez az úgynevezett októberi diploma a monarchia államjogi rendezésében elfogadta törvényes alapnak a *pragmatica sanctiót*, s a

»történeti alkotmány« helyreállításának elvét hangoztatta.
— MK elbeszélésében (20 : 21) ezért mondják a rimaszombati polgárok, hogy »alkotmány van!«

Irodalom

Az elbeszélést *Rubinyi Mózes* foglalta először kötetbe (Hi 9. köt., 1914) és jegyzetben (uo. 242. l.) említi első közlését, de a *Mulattató* helyett MK főlapját, a Magyar Néplapot nevezi meg.

A Pisera bácsiról szóló mindkét elbeszéléssel részletesen foglalkozott *W. Petrolay Margit* »MK elfelejtett ifjúsági írásai« című dolgozata I. részében (ItK 1956. IX. évf. 3. sz. 298—299. l.). Megvilágítja az alakot, végigkíséri szerepét Mikszáth írásaiban és ismerteti a két mese tartalmát.

Figyelmeztetés

A 27. köt. 234. lapján felsorolt szövegeltéréseknek (a Hi-kiadás szöveghibáinak) lap- és sorjelzései — a jelen kötet szerkezetének időközben történt módosítása, illetőleg az említett lapok áttördelése miatt — következőképpen helyesbítendőik:

Lap Sor	Lap Sor
23 : 4 helyett	16 : 4
24 : 23 „	17 : 35
26 : 11 „	19 : 26
27 : 28	21 : 5

GARIBALDI BUTÉLIÁI

- M. I. *Mulattató*. (A Magyar Néplap társlapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. április 24—június 27. (VI. évf. 17—26. sz.)
Ily címmel: *Garibaldi buteliái*. (Humorisztikus elbeszélés.)
Írta Mikszáth Kálmán. A tárcarovatban, hét folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. április 24. (17. sz. 66—67. l.) Elejétől »Ha osztrák sógoraink...« kezd. szakaszig.
 2. május 1. (18. sz. 70—71. l.) Az eml. szakasztól »És ez a kinteljes töprenkedés...« kezd. szakaszig.
 3. május 8. (19. sz. 73—74. l.) Az eml. szakasztól »Ilyenforma lélekiemelő tervek hevíték...« kezd. szakaszig.
 4. május 15. (20. sz. 77—78. l.) Az eml. szakasztól »Tehát én vettem magamnak a bátorságot...« kezd. szakaszig.
 5. június 12. (24. sz. 93—94. l.) Az eml. szakasztól »— A huszonnegyediket? Nem közölné velem...« kezd. szakaszig.

6. június 19. (25. sz. 98—99. l.) Az eml. szakasztól »Esti tíz órakor összeültünk szobánkban . . .« kezd. szakaszig.
 7. június 27. (26. sz. 101—103. l.) Az eml. szakasztól végig.

II. *Fővárosi Lapok.* (Fel. szerk. Vadnai Károly.) 1875. július 15—22. (XII. évf. 159—165. sz.) Ily címmel: *A Garibaldi bora.* (Vég elbeszélés.) Írta Mikszáth Kálmán. Hét folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:

[Mínthogy az elbeszélést MK ebben a változatban erősen kibővítette, egyes folytatások nem találhatók meg a főszövegben; ezeket a *Szövegváltozatok* közt kell keresni!]

1. július 15. (159. sz. 715. l.) Elejétől »Úgy is lett; amit Kutlik úr egyszer fejébe vesz . . .« kezd. szakaszig.
2. július 16. (160. sz. 719. l.) Az eml. szakasztól »Ilyenforma lélekemelő tervek hevíték . . .« kezd. szakaszig.
3. július 17. (161. sz. 723. l.) Az eml. szakasztól »— Hiszen ha kosztra menne . . .« [Szövegünkben: »— Hiszen ha babra menne . . .«] kezd. szakaszig.
4. július 18. (162. sz. 727. l.) Az eml. szakasztól »Ezzel ruganyos léptekkel . . .« kezd. szakaszig.
5. július 20. (163. sz. 731. l.) Az eml. szakasztól »Kutlik úr eléggé nem ismételhető logikai mondása szerint . . .« kezd. szakaszig. (Ld. a *Szövegváltozatok*nál!)
6. július 21. (164. sz. 737. l.) Az eml. szakasztól »Hogy odafönn mi fog történni . . .« kezd. szakaszig. (Ld. a *Szövegváltozatok*nál!)
7. július 22. (165. sz. 741. l.) Az eml. szakasztól végig. (Ld. a *Szövegváltozatok*nál!)

- III. a) *Jk* 41. köt. = *Hi* 9. köt. *Dekameron II. 1914.* 3—26. l.
 b) ua., sorozatefmlapok nélkül, új címlappal: *Rajzok és szatírák.* [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
 c) [1929.] *MKR* — *Fr* 26. köt. Kötetcím: *Rajzok és szatírák.*

Keletkezése és alakjai

Mikszáth elbeszélései és regényei nemcsak magasrendű művészi alkotások, hanem egyszersmind korának, a XIX. század második felének és a századfordulónak teljes hitelű ábrázolásai. E művekből (*Beszterce ostroma, A gavallérok, Két választás, Új Zrtnyádsz, A Nosztyfiú esete* stb.) sokkal pontosabban és hívebben megismerhetjük a feudálkapitalista Magyarország társadalmi viszonyait, züllött politikai és gazdasági életét, mint száz meg száz egykorú tudós tanulmányból.

Hasonlóképpen kitűnő tükörképek azok az apró korrajzok, amelyekben az író rimaszombati és selmeci diákéveinek emlékvilágát örökíti meg. Ez a ciklus a Bach-korszakot és a kiegyezésig terjedő éveket öleli fel. A *Tavaszi rügyek* című kötet novellái, *A szökevények*

című kisregény (Krk 12. köt.) és még egypár hasonló tárgyú elbeszélés művészi vetülete annak: hogyan formálódott ki a »Bach-szisztéma«-korabeli magyar ifjúság érzés- és gondolatvilága. Mikszáth is ennek a nemzedéknek tagja, az ő beszámolói és visszaemlékezései életteljes krónikák. A zsarnoksággal szemben megnyilvánult ellenállás, a hazafias tanári kar és az ifjúság hol nyílt, hol leplezett magatartása mellett hangot ad Mikszáth az egész nemzetben élő és szunnyadó reményeknek is. Visszavárják Kossuthot, Klapkát... »Türr Pistát« csak azért harcol Garibaldi seregében, hogy az olasz győzelmek után Magyarországot is felszabadítsák...

Kossuth mellett *Garibaldi* áll a leigázott nemzet várakozásának középpontjában. A »vörösinges« szabadsághős alakját az ötvenes, hatvanas és hetvenes években nálunk is valóságos legenda övezte.

Egy kevésbé ismert, jellemző példa: Amikor Tompa Mihály egyik legszebb költeményét, az »Ikarus« címűt 1862 végén elküldte Arany Jánosnak, fölvetette a kérdést, hogy vajon ne dedikálja-e ezt az ódáját Garibaldinak? (A vers végül is minden dedikáció nélkül jelent meg Arany János folyóiratának, a Koszorúnak legelső számában, 1863. jan. 4.)

A fiatal Mikszáth szintén ennek a rajongásnak és várakozásnak bővületében élt. Tanulóéveit idéző írásaiban minduntalan feltűnik az olasz szabadságharc nagyszerű hőse — mint a csodaváros magyarság imádatának egyik tárgya. Arcképe ott függ a falusi és kisvárosi otthonokban, amint ezt említi pl. a *Galamb a kalitkában* bevezetésében (Krk 4. köt. 7. l.), *Az eladó birtokban* (Krk 5. köt. 100. l.) és másutt. (Ld. még idevágó jegyzeteinket a Krk 4. köt. 189. lapján!)

Garibaldi iránti szeretetét és tiszteletét MK nemcsak regényeiben és elbeszéléseiben fejezte ki, hanem — mint publicista — két lapjában is: a Magyar Néplapban és a Mulattatóban (1874—1875). Több ízben közölt cikkeket és híreket az olaszok nagy szabadságharcosáról.

1874. júl. 4-én a Mulattatóban, a Times nyomán, Garibaldi betegségét jelenti: »Sem járni, sem írni nem képes. Csak legbizalmasabb barátait fogadja.« A hírközléshez Mikszáth hozzáfűzi személyes jókívánságait is. »Engedje Isten, hogy minél hamarabb felgyógyuljon a világ e legnagyobb embere!« — A Magyar Néplap nov. 20-i számában viszont azt az olaszországi mozgalmat ismerteti, amelynek célja: »Garibaldi szegénységének enyhítése.« Napok alatt sok ezer lira gyűlt össze, több város tekintélyes évdíjat szavazott meg neki; így tehát »Garibaldi öreg napjai biztosítva vannak.«

1875-ben újabb hírek: Garibaldiit Rómába várják (Mulattató jan. 29.). — Garibaldi római beszéde (uo. febr. 19.). — Garibaldi nyilatkozata Bismarckról (uo. szept. 4.). — Garibaldi harmadik feleségének halála (uo., ua. számban). — Beszámoló Garibaldi nyári fürdőzéséről (Magyar Néplap szept. 11.) stb.

*

A mese, melyet Mikszáth Garibaldi legendás alakja köré fon, az író selmeci diákéveibe vezet. Az elbeszélés szerint: Selmecen két diáktársával együtt *Kutlik József* szabómesternél lakott. Kutlik

uram nagy tisztelője volt Garibaldinak; nemcsak fiát nevezte el róla, hanem lányát is Garibaldina-nak keresztelte. Lelkesedésében egyszer diszruhát készített Garibaldinak s el is küldte neki. Viszonzsúl meglehangú köszönőlevelet és húsz butéla bort kapott... Eddig a legenda. A többi már az író diákkori tréfája: hogyan használja fel Garibaldi butéliáit arra, hogy kiábrándítsa Kutlik uramat »Szičiliá«-nak becézett szolgájából, s ezzel kapcsolatosan megjavíttassa a majszterné-asszonnyal az ő és diáktársai kosztját...

Kutlik uram neve itt (1874-ben) bukkan fel először, hogy aztán húsz év múlva (1893-ban) ismét találkozunk vele. Az *eladó birtok* című kisregényében szintén mint lelkes hazafit mutatja be. »A rossz világban« (a Bach-korszakban) nagy-merészen megcsúfolta a megyefőnököt, s ezzel olyan népszerű lett, hogy messze vidékről, Hevesből, Abaújból is nála dolgoztattak a nemes érzésű hazafiak... De azóta megöregedett, megkopott, s már egyre kevesebb hazafi varratja nála a nadrágját... (Krk 5. köt. 94—95. l.)

Kutlik József kétségtelenül élő alak volt, s alighanem eredeti nevével együtt vonult be Mikszáth írásaiba.

Az elbeszélés kétféle formája

Elbeszélését Mikszáth előbb saját lapjában, a *Mulattatóban* közölte (1874), aztán egy év múlva beküldte a Fővárosi Lapoknak.

Vadnai Károly, a Fővárosi Lapok 1875. júl. 8-i számában (XII. évf. 153. sz. 692. l.) a következő szerkesztői üzenetet küldi »*M. Kál-mán-nak*: A kéziratot megkaptuk; de úgy halljuk, hogy az már megjelent valahol. Erre nézve kérünk felvilágosítást.«

A kért felvilágosítást az óvatos szerkesztő tüstént megkaphatta, mert már egy hét múlva, júl. 15-én közölni kezdi a hét folytatásra tagolt novellát. Vadnai aggályait Mikszáth valószínűleg a következő érvekkel oszlatta el: 1. Más a novella címe; amott, a *Mulattatóban*: *Garibaldi butéliái*, itt: *A Garibaldi bora*. 2. Ez a novella jóval terjedelmesebb amannál; befejező részét nagymértékben kibővítette.

Hangsúlyozzuk, hogy csak terjedelmi bővítésről s nem szerves átdolgozásról van szó! Mikszáth tulajdonképpen nem tett egyebet, mint hogy egy szintén 1874-ből való tréfás elbeszélésének, a *csodálatos gombának* történetét beleiktatta a novellába. Ezzel a művelettel a novella csak mennyiségben nyert, de minőségben nem; a betoldás megzavarta a Garibaldi alakjához fűzött mese kerek egységét, az elbeszélés szerkezete sokkal lazábbá vált. Eppen ezért a novella módosított alakjának, illetőleg kiegészítő részeinek csak a *Szöveg-változatok* közt lehet helye. A *Garibaldi butéliái* és a *csodálatos gomba* két önálló mese, melyeket az író kizárólag az újraközlés érdekében, magyarán: pénzszerzésében illesztett úgy-ahogy össze.

Szövegváltozatok

A Hi 9. kötete (= Jk 41. köt.) a *Mulattató* szövegét közli, amint arra a kötet 242. lapján levő jegyzet utal. (A *Mulattató*

helyett azonban a Magyar Néplap című »főlapot« jelöli meg forrásul.)

Kiadásunk szintén a Mulattató szövegét közvetíti, minthogy a Fővárosi Lapokban megjelent változat a novellának nem szerves átdolgozása, hanem csak terjedelemben való megnövesztése *A csodálatos gomba* című, 1874-beli elbeszélés beiktatásával. Éppen ezért a Fővárosi Lapokban megjelent átdolgozás eltérő és bővítő részleteit csak mint szövegváltozatokat adjuk.

Az alábbiakban a Fővárosi Lapok (FL) szövegének a Mulattató (M) (és egyben a jelen Krk) szövegétől való eltéréseit mutatjuk be. (Zárójelben a FL szövege.)

Lap Sor

21 : 1—3 Nem tudom, él-e még az a becsületes tót szabómester *Selmecen*, aki tíz osztrák forintért adott diákkoromban szálást egy első emeleti szalonban, mosást, fűtést és *teljes ellátást*. Ha él, (Nem tudom, él-e még *X-ben* az a becsületes tót szabómester, aki *havonkint* tíz o. é. [= osztrák értékű] forintért adott diákkoromban *kosztot*, szállást, mosást, fűtést és *világítást*? Ha él,)

4 dicsértessék az ő neve (dicsértessék neve)

5 abba a *boldog* világba, hol még olcsóbb a *szállás és teljes ellátás* —, *hát* isten nyugosztalja meg és *mentse meg* a feltámadástól. (abba a *másik* világba, hol még olcsóbb a teljes ellátás, isten nyugosztalja és *kímélje meg* a feltámadástól.)

.. : 10—22 : 10 az anyagiakban fejlessze . . . stb. (az anyagiakban fejlessze. Ki is fejlesztette valamennyit: Aki az ő keze alól került ki, az bizvást bevált »kozák«-nak a kártyásoknál, »bierkönig«-nek a bányászakadémián, és »diplomató«-nak az életben. Hogy ő maga mily nagy diplomata volt, az abból látszik ki legjobban, hogy a tekintetes szülőknél kivétel nélkül dicsérőleg referált az év végével magzatjairól, mely finom tapintat által fiak és apáik egyenlő meglepődését vívta ki.

Egyszóval Kutlik úr tökéletes »typusa« volt a vidéki szabóknak. Évekig nem került ki műhelyéből ruhadarab, melyre ne mondta volna: »no, ez valami non plus ultra, hja a szabás, a szabás!« Még most is édesen emlékszem, mikor az első magyar ruhát varratta nála atyám 61-ben, milyen áhitattal néztem a nagy férfiút, aki életet önteni volt hivatva a megvett galambszín posztóba s kinek lángagyából szebbnél szebb cifrázatok szülemlettek sujtásozás alakjában, *hát még mikor oszt' a száz darab pitykét is felvarrta a piros fogas spencerre, s kisedvén abból a tulajdon kezével a férceket, öntelt arccal, ragyogó szemekkel bujtatott remekművébe, mintha mondta volna: »no, diák . . .«*)

Lap Sor

22 12—13 Ilyen ember volt Kutlik. De jaj annak, aki már egyszer megkóstolta a dicsőséget! (A FL-ban ez a két mondat nincs meg!)

13 A ruhavarrás művészete is olyan *bolond mesterség*, mint a

- versírás nyavalyája, *odaragasztja* az embert (A ruhavarrás is művészet: *egészen* olyan, mint a versírás nyavalyája, *odatasztja* az embert)
- 22 15 És a szerencsétlen *zseni* (a korábbi szövegekben: *genie*) ott forog a többi *plánéták* közt és azt hiszi *magáról*, hogy ő is csillag. (És a szerencsétlen *halandó* ott forog a többi *planéta* közt *s* azt hiszi, hogy ő is csillag.)
- 18 Az egyik égitest vonzódik a másik *égitesthez*. Kutlik úr *nagyon szimpatizált* Garibaldival. A két Szicília (Az egyik égitest vonzódik a másikhoz. Kutlik úr *élt-halt* a nagy embe-
rekért, különösen a Garibaldi-kultusz volt kifejlődve lelkében *nagy fokra*. A két Szicília)
- : 21 mintsem fel nem költötte volna Kutlik úr *bámulatát*. (mintsem fel ne keltette volna Kutlik úr *figyelmét*.)
- : 21 Aki olyan ügyesen *szab* (Aki olyan ügyesen *tud szabni*)
- : 27 hozzá csatlakoznék. (hozzá csatlakoznám!)
- „ : 34 újdonszülött csemetéről (újdonszül csemetéről)
- 36 bepiszkolódhassék. (*képiszkolódhassék*.)
- : 37—23 : 2 A harmadik világban . . . stb. — . . . én csak azt akarom e helyütt konstatálni, hogy Kutlik úr (E szavakig be-
zárólag ez a rész nincs meg a FL-ban !)
- 23 : 2 ha nem ért is Garibaldi közelébe — de iparkodott oda érni. (De ha nem ért is Garibaldi közelébe, *legaldob* iparkodott oda érni.)
- 6 A kis Garibaldi *már* ötödik évében járt (A kis Garibaldi ötödik évében járt)
- : 7 azt a híres *olasz* káromkodást: (azt a híres káromkodást:)
- : 13 gondviselése alatt *máris* szép fejlődésnek indult. (gondviselése alatt szép fejlődésnek indult.)
- 17 nevezetes személy *volt* a családnál, (nevezetes személy a családnál,)
- 18 Kutlik úr szívében a Garibaldi után következő tárgy *ő volt*, a harmadik tárgy (Kutlik úr szívében *ő* a Garibaldi után következő második tárgy, *s* a harmadik tárgy)
- : 23 Kutlik úr *szerelme* (Kutlik úr *vonzalma*)
- : 24 mert a *repedt sarkú* hölgy (mert az *egyszerű pórhölgy*)
- „ : 26 szemével, (szemével,)
- 24 : 4 stb. paszulycsuszpajz (paszulycsuszpajz)
- : 10 gyűlöltük a *savanyú babot* *s* következőképp (gyűlöltük *e különben jeles eledelt*, következőképp)
- : 16—20 No, de menjünk előbb sorjába. Történt pedig . . . stb. — . . . a halálos szentenciája. (Ehelyett a FL-ban: *Pedig ez így történt. Egyszer a szeretetreméltó Szicília valami képeslapot hozott valahonnan a guzsalyára. A parasztiúság nagyra van vele, ha a kender szépen sutorog a fonásnál. Olcsó luxus. Egy darab gyűretlen papír kell hozzá, mit a kenderbábu körül csavarnak.*)
- : 21 véletlenül sokszor (véletlen sokszor)

- Lap Sor
- 24 : 26 levő (lévő)
- „ : 35 belopódzni; (belopózni.)
- „ : 36 szívéhez, (szívóbe,)
- „ : 36 egyáltalában (egyátalában)
- „ : 37 lopódzva, (lopózva,)
- 25 : 1 mert az irigység olyan lakó, (mert az irigység olyan *kipusztít-hatatlan* lakó,)
- „ : 5 s az az értelmes, (az az értelmes,)
- „ : 13 babérjai (babérai)
- „ : 13 nyújtana (nyújthat)
- „ : 18 tartatni tudja. (tartani tudja.)
- : 21 nem-e lehetett elnök (nem lehetett-e elnök)
- „ : 28 forma után, egy olyan öltözetet, (forma szerint, olyan öltözetet,)
- : 29 Európa szabóit, s mely nevét ki fogja ragadni a homályból. (a világ szabóit, s nevét ki fogja ragadni e homályból.)
- : 30 s ki tudja, még mivé (s ki tudja, mivé)
- .. : 38 A veres (A vörös)
- 26 : 3 a spanyol kardok mintájára (a spanyol kardok *feliratainak* mintájára)
- 8 gondolatoktól, (gondolatoktól,)
- : 10 a csatákról, diadalokról, (csatákról, diadalokról,)
- 11 „ha ott elvégezted a munkát, el ne felejtkezz rólunk. (ha ottthon elvégezted a munkát, el ne felejtkezzél rólunk.)
- 14 auslágjában, (auzlágjában,)
- 16 *suvisz* ahhoz képest, aminőnek (*bliktri* ahhoz képest, minőnek)
- : 19—27 Sőt még a liceum professzorai is . . . stb. — . . . a régi protokollumokból. (Ezt a részt MK a FL szövegéből kihagyta.)
- : 28 ezen idő alatt, (ez idő alatt,)
- : 31 Mert nem-e nagy kitüntetés, (Mert nem nagy kitüntetés-e,)
- 35 a helyi lapban *ki volt nyomatva* a nagy (a helyi lapban *meg is jelent* a nagy)
- : 36 jeles szabóink egyik *legkitünőbbike*, egy gyönyörű öltönyt készített Garibaldi számára stb. (jelesebb szabóink *egyike*, gyönyörű öltönyt készített Garibaldi számára.)
- „ 38 Mein Herz, was willst du noch mehr? (A FL-ban ez nincs!)
- 27 10 egész éjeken át (éjeken át)
- 10 nem-e vészett el *útközben* a drága csomag, (nem vészett-e el a drága csomag,)
- : 13 ezt (azt)
- 18 Hi és Krk: még a halottat is életre ébresztené. (FL: még a halottat is *útleire* ébresztené.)
- : 28 szabóinast azért a *tiszteletlenségért*, hogy ő mert (szabóinast, hogy ő mert)
- : 30 . . . az ő nagy keze írása . . . az ő szent keze írása . . . Gyere, (. . . az ő nagy keze írása . . . Gyere,)

Lap Sor

- 27 : 34—28 : 6 Ugyan mi lehet benne . . . stb. — Törődik is az
 ővele? (Ez a rész a FL-ban nincs!)
- 28 : 9 kérődni (kérődzeni)
 10 *Hop, ho!* Ne mozduljon (Ho! Ne mozduljon)
 12 szemöldjeit (szemöldökét)
 16 valami *nagy horderejű* politikai felleplezés, (valami politikai
 leleplezés,)
 18 stb. Windschacht [= Szélakna] (Az eddigi szövegekben
 hibásan: Windsacht)
 18 ösmerek (ismerek)
 19 ezekhez (azokhoz)
- : 20—21 *le kell rakni a pincébe és két lakattal rázárni az ajtót. (fel
 kell vinni a padlásra! Kétszer fordítsátok meg a kulcsot a
 lakatban.*
*Azonkívül külön is meghagyta Sziciliának, hogy okvet-
 lenül a padláson háljon. A lakat nem egészen biztos ; de még
 a kéményen is bemehetne valaki.*
Azzal egy percet sem akarván késni, mindjárt melegében
 stb.)
- „ : 27 képes *behatni kellőleg* a levél titkaiba, (képes *kellőleg behatolni*
 a levél titkaiba,)
 : 28 *s átballagott (és átballagott)*
 : 32 *a tényt, (a díszes tényt,)*
 34 következők: (a következők:)
 : 35 *Nagyon elkeltt.* (Nagyon elkelt.)
 : 37 *mint az ön honfiainak hazaszeretete.* (FL értelemzavaró
 kihagyással: *mint az ön honfiainak.*)
- 29 2 *kifordítottam.* (FL nem kurzív betűkkel!)
- : 7 *néhány (nehány)*
 : 11 *kidagadtak az erek, és a kezével (kidagadtak az erek, kezével)*
 : 27 *amilyen igaz, hogy szabó vagyok, megteszem.* (amilyen igaz,
 hogy *Kutlik József a nevem.*)
 : 29 — *De ez (— De az)*
 : 30—32— *Igaz, de mégis meg kell lenni, a levélnek kinn kell
 függnie. Mert a dicsőség olyan, mint a holt szerető, ha nincsenek
 irigyei. Én irigyeket keresek, (— És mégis künt kell függnie.
 Mit ér a dicsőség, ha nem irigylők, nem bámulják? Én irigye-
 ket keresek,)*
- „ : 34 *Ilyenforma lélekemelő (Ily lélekemelő)*
 „ : 35 *odakint (künn)*
 35 *s olyan (s oly)*
 „ : 38 *előre jelezték azt, mégpedig (előre jelezték; mégpedig)*
- 30 : 4 *az a különbözet. (ez a különbözet.)*
 7 *Ezt a jó élcet (E jó élcet)*
 7 *ha előbb, (ha előbb,)*
 9 *Tyű! ezer kifizetetlen kontó teremtette! Most már (Tyű!
 Most már)*
 11 *Megegeresedik (Megegresedik)*

Lap Sor

- 30 : 12 a *harminc* butélia (a *húsz* butélia)
15 borból (borbul)
17 ott kényszerítette *maradni* éjszakára *Kutlik urat a bizalmas ösmérősnél*, pedig olyan (ott kényszerítette éjszakára, pedig olyan)
: 23 *felfelel* a vendég: »*de* nagy gazember volt, aki eleresztette!» (megfelel a vendég: »nagy gazember is volt, aki eleresztett.«)
: 24 *olyan* gazember (*ilyen* gazember)
26—31 : 4 *Kutlik urat nem csalta meg spuriusa . . . stb.* (A FL-ban egészen másképp! Itt kezdődik *A csodálatos gomba* történetének betoldása:

Kutlik urat nem csalta meg spuriusa. Otthon azalatt nagy dolgok történtek.

Életem szántóföldjén, melyen eddig mégis csak a gondtalanság és jókedv ekéje járt, annyira megáradt a bajok pocsolyája, hogy kénytelen voltam azt idegen földjére lecsapolni. *Kutlik* volt a legközelebbi szomszéd.

A tényállás röviden az, hogy mintegy félév előtt *Kutlik* úron az a szerencsétlenség esett meg, hogy a majszterné asszony nevenapját tartotta. Szokottnál nagyobb ebéd lévén, hosszasabban időztünk az asztalnál. Az ételek közti szünet ama pajkosságra adott alkalmat, hogy a velem átellenben ülő kisasszonyt, *Kutlikné* csinos rokonát, ki különben nem tartozik szorosan ehhez a történethez, kenyérgolyócskával dobálgassam.

Kutlik úr figyelmeztetvén a magasabb etiketre, keményen rám pirított, amiért én aztán a rendeltetésétől elparancsolt golyókészletből művészileg idomított tótkalapot gyúrtam, hogy az érdemes férfiút e jelvényt felbösszantsam. De amint szürke szeme a fel szolgáló Sziciliáról egy ízben esetleg rám tévedt, egyszerre letettem e merész szándékról s villámhirtelen egy gyököt ragasztottam a kalap belsejébe, mitől az nyomban elveszté nemzetiségi jellegét, s a legszerencsésebben alakult át egészen semleges gombává.

Az egész társaság megbámulta, milyen élethű. *Kutlik* úr megjegyzé, hogy nagy szobrász lesz belőlem: valahogy el ne mulasszam egy-két évre kimenni Itáliába.

E megjegyzésen kívül azután nem is maradt egyéb rajtam a szobrászatból. Még a gombafigurát is eldobtam; csak valamikor egy félév múlva került elő valahonnan az almáriom tetejéről egészen megkeményedve, mint a kő.

Egy pajzán ötlet jutott eszembe. Laktársaim egyike ügyes festő volt, megkértem, hogy fesse ki ódon, mohos színpúre.

Néhány ecsetvonással olyanná alakult át, mintha ezredév röpiült volna el felette, rajta hagyván szárnya szennyt: mintha egy megtestesült régiség lenne a kőkorból.

Sokért nem adtam, hogy bolonddá tehetem vele tanuló társaimat, ha azt mondom, hogy a »*Szitnya*« hegyén találtam.

Persze hogy elhitték, s gombakövéletemnek azonnal nagy híre kerekedett a városban.

Már ennyit magam sem akartam, de meghátrálni resteltem: pedig bár meghátráltam volna!

De menjünk sorjában!

Ama nap délutánja, midőn Kutlik úr megnyúlt hiúságával (még akkor nem tudtuk a nagy tény, mely azt megnöveszté) az említett kirándulást tette, alkalmas időpontul ajánlkozott, hogy a koszt elleni általános elégedetlenség ecsetelésére egy egytagú küldöttség menesztessék a majszternéhoz, amaz instrukcióval, hogy sérelmeink orvoslásának megtagadása esetén abbeli határozatunknak adjon kifejezést, hogy mind a hárman otthagyjuk.

Most már csak az volt a kérdés, ki vállalja el a vakmerő kiküldetést.

— Kocka! — kiáltánk fel mind a hárman. stb.)

Lap Sor

31 5 *Először kettő közt dől el a nagy fontosságú kérdés.* Feldobtak
(*Előbb kettő közt határozott a sors.* Feldobtak)
9 *Azután (Aztán)*
9 *az előbbi dobásban (előbbi dobásban)*
: 16 *»in hoc signo vinces!«* [E szavak után a FL-ban ismét
hosszabb betoldás következik: *A csodálatos gomba történeté-*
nek folytatása:]

(No, mindegy, benne voltam: ha már nekem kell lemennem az oroszán torkába, legalább lemegyek bátran, felfegyverkezve, mint illik igazi hőshöz. Ki is gondoltam hát lefelé menet a garadicson egy egész chriát exordiummal, similékkal, befejezéssel ékesen, előadva elmémben lázadó társaim elégielenségét olyformán, hogy magam teljesen kimosva maradjak; midőn éppen az utolsó lépcsőn egyszerre feldöntő védelmi terveim barikádját egy belém ütődő test.

Fölpillantottam, a belém ütődő test is felpillantott.

— Hahó, éppen magát keresem!

— Ne ijesztgessen — mondám elképedve, mert a belém botlott test nem volt más, mint Vaczok Márton, a líceumi »pedellus«.

— Szimacsek tanár úr tisztelteti az ifjú urat és kéreti azt a bizonyos gombakövéletet.

Megszéppentem. Az öreg Szimacsek szívós ember, ki ha fejébe vesz valamit, azt nem lehet onnan többé kiverni; nagy természet-tudósnak tartja magát, napokig képes elmáskálni valamely ritkább tárgy után: az engem elevenen megsüttet, ha át nem adom a gombát. Pedig mégsem adhatom oda, ha nem akarom, hogy végem legyen; rájön a csalásra és akkor jaj nekem . . .

Cudarul meg voltam akadva.

— A gom-ba-kö-vü-le-tet? — hebegém, míg tagjaimon keresztülyargalt a főlelem hidege: homlokomról pedig csurgott az izzadság. Bárcsak kiizzadhatnék valami jó gondolatot!

Vaczok úr rám nézett apró ravasz szemével s vigyorgott.

— Izé . . . várjon csak, lelkelem édes Vaczok úr! itt várjon a kapu alatt; egy kis fontos beszél-nivalóm van a háziasszonnyal. Mindjárt itt leszek.

„Qui habet tempus, habet vitam.“ Valami mentő eszme csak jut eszembe azalatt.

Tántorogva léptem be Kutlikné asszonyhoz, s izgatottan, zavar-
tan adtam elő megbízásomat. A jámbor asszonyság hallgatott is rám,
nem is. A szeme ki volt sírva stb.) [A továbbiakat ld. 31 : 24]

Lap Sor

- 31 : 25 az asztalra támasztott (asztalra támasztott)
: 27 szavaimra *egy* mély (szavaimra mély)
: 29 a regényekben, (regényekben,)
: 30 Akinék (Kinek)
: 30 és 35 *babcsuszpajsz* (FL itt: *babcsupajz*)
: 32 Megint *egy* új sóhajtás. (Megint új sóhajtás.)
: 35 *Ezen az alapon* (*Ez alapon*)
„ : 37 *erre a hősiés mondásra, (e hősiés mondásra,)*
32 : 3 — Micsoda, hát *mind babra megy* a mi havonkinti *harminc*
forintunk? (— Micsoda? hát *nem elég a mi havonkinti*
30 forintunk?)
7 — Hiszen ha *babra* menne. (Hiszen ha *kosztra* menne.)
8 ennél a *lucskos*, pipogya Szicilia szolgálnál, (ennél a pipogya
Szicilia szolgálnál,)
: 10 Tudjuk *már mi* (Tudjuk *mi már*)
: 14 a fülében, (fülében,)
: 24 Høj, (Hej,)
: 26 Azt nagyon természetesnek találtam, *hoggy másképp lenne . . .*
(Azt nagyon természetesnek találtam.)
: 28 *füröszténem az én kedves diákjaimat.* (füröszténém diákjaimat.)
: 29 a könnyem (könnyem)
„ : 31 *pusztulnia* kell (pusztulni kell)
33 : 6 csak azért, *édes majszterné asszonyom*, mert (csak azért, mert)
: 9 elméjét, mert *ha nem tesznek valamit*, mindnyájan (elméjét,
mert *különb*en mindnyájan)
11 a drága ruha *is* annak a *mihaszna* taljának, (a drága ruha
annak a taljának,)
11 *se* ingünk, *se* gallérunk. (*sem* ingünk, *sem* gallérunk.)
: 12 Inkább *bizony* a familiáját ruházta volna be *azon a tengernyi*
pénzen. (Inkább a familiáját ruházta volna be *ama* tenger
pénzen.)
16 férjemnek (a férjemnek)
: 19—23 — Ühüm! Hát boros üvegek! Ühüm . . . stb. [Egészen
eddig:] — Hol vannak azok a butéliák? (— Ühüm!
Hát boros üvegek! Ühüm . . . lássa, most már mindjárt
van valami kiindulási alapunk . . . Hol vannak azok a buté-
liák?)
: 24 — Mindjárt *le* kellett vitetnem a *pincebe* : (— Mindjárt *fel*
kellett vitetnem a *padlásra* :)
: 25—26 tartanám: *nem maradnék meg* a világon, ha *valami*
bajok *esne*. (tartanám; *meg nem maradnék* a világon, ha
bajuk *esnék*.)

- 33 : 27 — Heureka ! megvan a terv. [A FL-ban ez egyetlen mondat helyett a következő bővítés:]
(Kezemet homlokomra tapasztám ; agyamban furfangosabbnál furfangosabb gondolatok cikáztak.
 — Még ez mind semmi — toldozgatá Kutlikné a szoba vett tárgyat — ráadásul még Sziciliának is ott kell aludni, őbenne jobban bízik, mint hités feleségében.
 — Szicilia is ott hál? Ez világos . . . Nagyon világos! Asszonyom, megvan a terv!
- : 29 — Előbb azonban tisztázzuk az eszmét — (— Előbb azonban tisztázzuk a dolgot —)
 32 illetve eltávolítása (illetve a házból való eltávolítása)
 36 — No, hát én ettől megszabadítom: hanem (— Nos, én megszabadítom tőle, hanem)
 38 od'adom (odaadom)
 „ : 39 szemekkel. (szemmel.)
- 34 : 1 még nagyobbat kérek . . . (még többet kérek . . .)
 : 7 ez éjjelre (az éjjelre)
 : 11 lesüté a sírástól az imént kivörösödött szeméit, (süté le a sírástól sötét szemét,)
- „ 13 arca fülig pirult, (arcbőre fülig pirult,)
 „ : 15 megmagyarázhatatlan (megmagyarázhatatlan)
 „ : 16 mit kíván tőlem . . . Az lehetetlen . . . Félek, nagyon félek . . . (mit kíván tőlem ! . . . félek ! nagyon félek ! . . .)
- 18 — Semmit, mert sohasem tudja meg . . . Egyébiránt amint akarja — tettem hozzá tettetett egykedvűséggel. (— Semmi, mert soha nem tudja meg. Egyébiránt amint akarja . . .)
 21 azután (aztán)
 : 23 felébredjenek. (fölébredjenek.)
 : 23 valami bajlesz belőle, gonosz csont! (valami bajlesz belőle ! . . .)
 : 30 vigyorgott a majszterné (vigyorgott amaz)
 „ : 33 odafutott az ajtóhoz . . . stb. (futott az ajtóhoz, s egy perc alatt leakasztá s markomba nyomta — hálószobája kulcsát.)
 : 36 — Ne, te ördögpozdorja . . . (— Ördögpozdorja —)
 37 tied (tiéd)
- 35 : 3 kérdé az áthevült nő (kérdé a tűzbejött nő)
 5 — Én a pincekulcsot kértém — hebegém a (— Én a padlás-kulcsot kértém — dadogám a)
 „ : 7 Kutlikné asszony majd elájult (Kutlikné asszony elájult)
 „ : 8 a pincekulcsot (a padlaskulcsot)
 „ : 9 éprék, (épen,)
 „ : 12—37 : 34 helyett (a FL-ban 1875. júl. 20., 21. és 22. = 12. évf. 163., 164. és 165. sz.:

Ennek tartama alatt sikerült kiszöknöm. A nőoroszlán torkából a medve karmai közé, mert Vaczok Márton úr birkatürellemmel várt rám, fel s alá sétálva a kapu bolthajtása alatt.

— Hát Vaczok úr még mindig itt van? — kérdém meglepetést színlelve.

- Beláthatja, hogy nem mehettem el a nélkül az izé nélkül . . .
- Igen, az izé nélkül . . . Valóban?
- Szimacsek úr megparancsolta, hogy addig ne merjek hazajönni . . .
- És ön természetesen engedelmeskedni fog.
- Kénytelen vagyok!
- Akkor hát legokosabb lesz, ha . . .
- Magam is azt tartom.

Kényelmi szempontból ide hurcoltatja holmiját, mert valószínű, hogy nagyon sokáig kell itt tartózkodnia.

Vaczok úr nagy szemeket meresztett. Ez hallatlan mondas, égbekiáltó mondas. Óvele, a liceum egyik kiegészítő részével tréfát űzni! Ez már mégis sok! Kezeit ünnepélyes méltósággal süllyeszté sárga kabátja mély zsebeibe és kihúzta sárga zsebkendőjét (minden sárga volt rajta, csak az orra piros). Miután megtörülgeté vele pápaszemét (Szimacsek ajándékát, mely ama oélból bocsátaték rendelkezésére, hogy komoly pillanatokban tekintélyét emelje az állásának megfelelő évekkal nem rendelkező, még alig 35 éves férfiúnak), ugyanazzal a kimért lassúsággal visszahelyezé azt ugyanabba a zsebbe; kihúzván egyszersmind burnótszelencéjét, szinte Szimacsek ajándékát, melynek azt a rendeltetést kelle betölteni, hogy tartalma fentebbihez hasonló komoly események alkalmával eszméket ébresztgessen a tanári kar fegyelmi hatalmainak képviselőjében. Orrát megnyergelvén elébb, megetette azt abból a sárgás porbul, mely mint a hangyaraj elkezdi csiklandozni orrlyukait, mígnem annyira felizgatja, hogy bekövetkezik a prüsszentéssel a kisegítő agyrázkódás, mely a jó gondolatokat a találékonyság szellemi rostájának legtetejére veti föl. E művelet után hálás szempillantással tette be Vaczok úr a burnótszelencéjét, ajkai alatt édes mosolygás jelent meg, keze — mialatt szeme folytonosan rám volt szegezve — sokáig pihent a sárga kabát magazinjában, mígnem sikerült neki annak legfenekéről kibúvárolni a karver kulcsait, vésztióslón kezdve azokat csörgetni.

— Mit is tetszett mondani elébb? — kérdé lassú, monoton hangon. — Nem emlékezem. Hm! de cudar idő van odakünn!

— Azt mondtam, Vaczok úr — szólék minden erőmet összeszedve —, hogy sajnálom, de a gombakövületet semmiesetre sem adhatom oda; először mert a bőröndömben van a padláson, márpedig a padláskulcsot Kutlik úr elvitte magával, ki csak holnap fog visszaterni; másodsor pedig oda nem adom azért, mert a múzeumnak szántam. Ilyen drága kincset nem bízhatok senkire. Holnap elküldöm Pestre . . .

Vaczok újra szippantott.

— Utósó szava ez önnek? — kérdé szigorral. — Gondolja meg, hogy Szimacsek urat a sírba viszi ez az esemény! . . .

— Utósó szavam, Vaczok úr, a legeslegutósó. Isten önnel!

E percben kilépett Kutlikné s nyájas arccal közeledék felém, mialatt a pedellus dörmögve távozott.

— Az elébb bolondoztam önnel, ne vegye rossz néven — szótagoló gyöngye, rekedtes hangon —, szabadítson meg Sziciliától mindenesetre. Itt a padláskulcs. Tegyen amit akar.

— Csak titoktartás — figyelmeztetém újra —, s minden jól lesz.

Azzal kiléptem az utcára, hogy Vaczok úr után nézsek, ki iszonyú gesztikulációkkal ballagott Szimacsek lakása felé. Esernyője a zuhogó záporosdó dacára is le volt eresztve, s vagdalkodott, hadonászott vele a levegőben. Talán nekem fenyegetőzött olyan nagyon.

Magam sem gondoltam szepepegés nélkül a fogadtatás- és következményére, melyet az üres kézzel megtérő Vaczok úr fog előidézni a természettudós Szimacsek úrnál. Annál a Szimacseknél, ki él-hal a gombászatért.

A természettudomány nagyon tág mező, bele van hasítva a növény-, állat- és ásványország. De ez még nem minden. Hát a halak országa, asztronómia, geológia? sat. Világhírű tudósok már e talajt megjárták s otthon vannak rajta, meg nem előzhetők semmiben, legfeljebb utólérhetők. Szimacsek nagy természettudós volt, de erre nem tartott sokat: az még csak bliktri, amit Linné, Darwin, Dörner is tudtak. Neki volt egy extra-tudománya, amit előtte nem tudott senki, amiben ő a mester és rendszeralkotó — s ez a gombászat.

Ah, a gombák! Ezek a csodálatos vimmerlik az anyaföld barna arcán, mik a felhő csókjától foganzanak meg menyasszonya: a föld méhében, megnőnek egy perc alatt s elszáradnak egy óra alatt. Ez a föld költészete. Menjetek ki langyos tavaszéji eső után az őrs rengetegekbe, hol még emberi láb s eke nem járt; ott aztán megmutatja magát jó ismerőseinek, akik szeretik, igazi arcával: a föld. Felölti ünneplő, üde ruháját, haja — a százados fák — ámbrát lehel: virágok illata részegítő mámort áraszt körül; a hajnal pirulva üti be arcát, mintha üzenetet hozna a szerelmes felhőktől a földnek, mely mintha megittasulva pihenne az űrben, szinte édes sóhajtsát látszik hallatni.

Ebben az édes sóhajtozásban terem, születik a — gomba.

Szimacsek professzor úr éppen nem így magyarázta meg a gomba eredetét nekünk, tanítványainak; hanem — ki tudja — nem nekem van-e igazam? — A professzor úr sok olyan dolgot magyarázhatna meg jól, amihez nem értett; hát én miért ne magyarázhatnék meg valamit rosszul, amihez én sem értek?

De hogy sok szószaporítás ne legyen, azon a helyen kell felvennünk a fonalat, mely az előzmények olyan természetes következménye, hogy egyáltalán magától érthető. Magától érthető tudniillik, hogy Szimacsek dühös lett a gombakövélet nélkül alázatosan előcamogott Vaczokra. De az már nem érthető magától, hogy a tudós úr mérgében hozzávágta a tintatartóját is, minélfogva a százados sárga kabát a Megyeriének sorsára jutott, mely összehasonlítás akkor nem ötlött eszébe Vaczoknak, csak sokkal később, akkor is azonban anélkül, hogy kedvező hangulatot ébresztett volna benne.

A legelső gondolat, amibe öltönyén végigmézve belekapaszkodék, ama vágy volt, rovoshoz rohanni és hivatalos látéletet vétetni fel a pecsétek nagyságáról és a megrongálás minőségéről.

Ami az ő saját személyi méltóságának megsértését illeti, azt nem tartotta méltánytalan dolognak; mert hisz ő egy rész a tanári karból, egy rész, egy nemes rész: minélfogva Szimacsek tanár úr csak az öncsonkítás hibájába esett, amiben neki nem parancsol senki. De a kabát, a sárga kabát, már az egészen semleges terület.

Sietett is tiltakozni, de alig nyitotta fel száját, Szimacsek úr rögtön közbevágott:

— Mit? Ön még kabátjáról mer beszélni, boldogtalan, mikor ilyen a tudományos világot érdeklő nagy kincsről van szó? Ön ügyetlen! Kotródjék, és addig ne merjen szemem elé kerülni, míg a gombát elő nem hozza. Nagy jutalomra számíthat, humillime, ha sikerül.

Szimacsek úr egy poros szekrényt nyitott fel, s a szigor olvadni kezdett ráncos, szederjes ábrázatján. Számos becses kódarab közül kikotorászott néhány hitvány ismeretes ércet s Vaczok úr elé csillogtatta.

Vaczok úr szerette az ismeretes érceket.

— Itt van négy arany, ide félreteszem, amice . . . Ha huszonnégy óra alatt kikeríti a gombakövéletet, mind az öné. Még egy új kabátot is kap, édes Vaczkom. Ijessze meg azt a diákot, fenyegetse legborzasztóbb haragommal. Tegyen meg mindent, amit tud, amit lehet! Mit bánom én, hogyan keríti meg. Lopja el, rabolja el, döntse le a falakat, törje össze a zárat, ölje az embereket . . .

Szimacsek úr szemei szikráztak.

— A cél szentesíti az eszközöket. Úgy van, az eszközöket . . . — mondá bágyadtan.

Aztán egyszerre felugrott, s hirtelen mellen ragadta az üldözött férfiút, fülébe dörögvén éles, sipító hangján:

— De ha elő nem hozza huszonnégy óra alatt, akkor reszkessen, és többé ne mutassa magát előttünk; el van bocsátva!

Kutlik úr eléggé nem ismételhető logikai mondása szerint: minden tény új tényeket szül. E fentebbi tény azt a tényt nemzé, hogy egy félóra múlva Vaczok úr megjelent szobánkban, alázatosan meggörbedve, elkeseredett arccal, felhős homlokkal és tintás kabátban.

Tudtuk, hogy eljön s kész tervvel vártuk a rókát. Tervünk komoly tanácskozások eredménye volt s oly biztos számításokon alapult, hogy sikerében nem kételkedtünk. Vaczoknak nem éppen rossz szerep jutott benne.

Jó kedélyhangulatban talált mindhármunkat. Már akkor a padláson elhelyezett dobozbul lehoztunk vagy tizenöt butéliát a Garibaldi borából, átszűrtük egy nagy zöld kancsóba, s az üres palackokat, amint azt az illedelem diktálja, visszalopkodtuk a térparancsnokságom alatt álló területre, elhatározván, hogy a tartalékos battériákhoz, mik stratégiai tervünk pontozataiban kiváló szerepet játszottak, nem nyúlunk.

De a többinek aztán megfeleltünk emberül; a zöld kancsó nagy tiszteletben részesült: szikrázó tartalma meg is érdemelte. Az öreg Garibaldi mégis nagy ember, hogy ilyen jó bort küldött: de a bátorságán egy cseppet sem csodálkozom, ha ilyen borral él. Mi is bátrak lettünk tőle minden izünkben.

Én legalább egy parányit sem féltém Vaczok úrtól.

Hasztalan adta elő, hogy ő nős, gyermekekes ember, s állása van veszélyeztetve, ha a kövületet ki nem kölcsönzöm legalább egy napra Szimacsek úrnak. A szeme közé nevettem.

— Nem adom, dehogyan adom, hanem egy kis borral szívesen szolgálok, ha meg nem veti, Vaczok úr.

Vaczok úr nem vetette meg. Az az ötlete támadt, hogy majd leitat: úgy majd könnyebb szerrel jut az ásványhoz.

Ivott versenyt velünk, azaz hogy mi már akkor csak látszólag ittunk; a kancsó csókja csak színészi csók volt. Az egyik laktársam azonban sokat vett a jóbul, s mennyre-földre esküdzött, hogy ő a burkus király kéményseprője, s hogy egyszer a kéményből kihallgatta őfelségének beszélgetését a híres Bismarckkal: éppen azon tanácskoztak, hogy Kutlik uram fejét veszik, amiért Garibaldinak olyan ruházatot mert küldeni. Ez egészen bizonyos, a hóhér akármelyik percben jöhet s a fejjelvesztéssel együtt jár a vagyonvesztés is: márpedig ez a sok drága ital kár volna a burkus-gégébe, — igyuk meg magunk.

Vaczok úr nyájasan bölintgatott neki, hogy az bizony úgy van, ámbar egy szót sem értett az egészből. Később aztán bruderschaft-ot ivott vele, kivált amint meggyőződött, hogy sem könyörgésre, sem fenyegetésre oda nem adom a kövületet. Én tudtam, hogy a megátalkodott osont hová sántikál; számított rá, hogy részeg embertől könnyű kicsalni a titkot, azért hajlott ezúttal kivételesen a »derültebb«
kedélyhangulathoz, s néhányszor félre is húzta említett társunkat az ablakszögletbe nagy titkolózva...

— Hallod-e, pajtás! he-he-he... Hol van az az átkozott gomba? ... Nekem megmondhatod! he-he-he...

— A padláson van — mekeg a cimpora, ki a ravaszágban méltán versenyzett az ifjúság szenvedélyes üldözőjével.

— A padláson-e? Hm! Mivel lehetne oda jutni?

— Hát kulccsal.

— Igen, de hát a kulcsot elvitte — Kutlik.

— Van nekem egy másik, hanem oda nem adom a viláért...

— Ne bolondozzál hát! Első eminenssé tételtek a professzonnal, mert nagyon-nagyon szeretlek.

A két kenyerespajtás összecsókolózott.

— Pszt! hát ide adod a kulcsot? — suttogó kevés vártatva.

— Majd, ha jobban besötétedik. De mi az ördögnek neked az a gomba?

— He-he-he... Nagy ritkaságkedvelő vagyok. Szenvedélyes! Nagyon szenvedélyes. Csak még azt mondd meg, hol van, miben van?

— Megmondom, ha iszol.

Vaczok ivott, mint a szivacs; arcán diadalérzet sugárzott, s midőn a szelenósjéből egy élvezeteset szippantott, végigcsúsztatva kezét hasán, keresztbe pislogó szemével pedig megkereste a tükörben énjének édes másolatát és azt dűnnyögő hozzá félhalkan: »Vaczok úr, ön okos ember; itt a négy aranya!«

Vágyai teljesültek. Laktársam nagy titkosan kezébe csúsztatva a Kutliknéétől kapott kulcsot, megmagyarázván, hogy a baloldali

szögletben a kémény mellett van egy kis ferslág, szedje ki belőle a borosüvegeket — de óvatosan; azok alatt van a gomba.

Vaczok úr mámorosan tántorgott ki a lépcsőre, hogy onnan a padlásra osonjon.

Körös-körül sötét, viharos éj volt. Szegény Kutlik tán éppen ebben a percben is arról gondolkodott a bélabányai bizalmas ismerősnél, hogy milyen vér fog származni abból a borbul ereibe! Oh, milyen vér.

*

Kutlik úr padlása pompásan berendezett hely volt. Ama kérdésre, miért volt pompásan berendezve? azt hisszük, csak ő maga válaszolhatna kielégítőleg. Nekünk legfeljebb csak találgatni lehet. Hiszük, hogy közel járunk a valóhoz, midőn konstatálni véljük, hogy a padlás volt a Sziciliával való találkozások színhelye. A következtetés ugyan még nem tény, de a tényeket keresi.

Az ócska, kiélemedett bútorok, miknek természetszerű helye a padlás, miért nem heverték ott rendetlenül? miért voltak szabadszerűen sorjába rakva és gondozva, mintha laknék ott valaki? Miért volt Sziciliának külön kulcsa is a padlás elzárt rekesztékéhez? Miért bontatta el Kutlik úr a régi, az igaz, hogy már nagyon megrongált, de mégis alkalmasabb, padlásra vezető garádicsot, hogy ahelyett egy egyszerű létrát használjon, melyet bizonyos délutánokon lassan, óvatosan felhúzott maga után, ezáltal elszigetelven magát az élő világtól? Mindezek a kérdések lehetnek ártatlanok egyenkint, mikre mászás érvekkel felelhetne Kutlik úr, de összevéve olyan erős bogot képeznek, melyről mindjárt látszik, hogy a pajkos Amor keze kötötte.

Vaczok úr mint az evet kúszott felfelé a létrán Kutlik úr paradicsomába. (Kijöttünk utána leskelődni.) A legfelső fokon megállt és hallgatózott. Az egész háztáj csendes volt, semmi nesz, csak a padlásról hallatszott le valami zünnnyögésféle (a jámbor Szicilia hortyogása). Jól láttuk, amint Vaczok úr kiveszi szelencéjét, szippant és gondolkodik, vajon tanácsos-e felmenni? Láttuk, amint lefelé kezdett lépdelni. »Minden elveszett« — gondoltam magamban: »megőlt betűnk lett a hortyogása.« Csalatkoztam. Vaczok úr, mielőtt leért volna, jobban meggondolta a dolgot, s kevés vártatva határozott lépésekben sietett föl, mígnem végképpen elnyelte alakját a padlás szájában a sötétség.

Hirtelen odafutottam a feljárathoz és elvettem a létrát. — Győztünk! Most már nincs menekülés többé! Most már ki nem szabadul innen reggelig! A róka benne van a csapdában. Most már mi sem hiányzik, csak hogy Kutlik jöjjön. De ha nem jön is, oly botrányt csapunk reggel, hogy Sziciliának mégis »ugrania« kell.

Hogy odafönn mi fog történni, azzal nem sokat törődtünk. Legvalóbbszíni vélekedés az volt, hogy Vaczok úr keresni fogja a gombát a borosüvegek közt, és ha csupán a borosüvegeket találja meg, azokban keresi a kárpótlást a meddő fáradozásért. A vége pedig alkalmasint az lesz, hogy látván a lejövetel lehetetlenségét is, — megnehezedett fejével elnyomja a buzgóság. Mert hát ő is csak ember!

Körülbelül ilyenformán is történt.

Hanem amint túlestem a tréfa legnehezebb részén, s visszasietve szobánkba, amint a borgőz is ozsladozott fejemből: kezdtem a dolgot sötétebb szemüvegen nézni, nyugtalanság fogott el.

Mi lesz ennek a vége? Mit hoz a reggel? Bárcsak ki ne virradna soha többé: hadd lenne örökös éjszaka a földön, mely elfedjen padlást, alvó szolgálot, részeg pedellust s az érkező Kutlik elől járható országot!

Egész éjjel nem tudtam szememet behunyni; kikönyököltem az ablakon, belebámulva a csendes éjszakába, mely lassankint lehányta magáról rongyait: a felhőket, s láttatni hagyta csillagos homlokát.

A fogyó sötétséggel versenyt nőtt félelmem, mígnem tetőpontra hágott, midőn virradatkor közalgó szekérszörgés hangzott fel, mely nagy »hahó!« kiáltás mellett egyszerre megállapodott a ház előtt.

A »hahó« szó a Kutlik hangja volt.

Hirtelen a takaró alá bújtam, de azon keresztül hallottam később, vagy legalább hallani véltem valami keletkező dörömbölést, majd lármát, kiabálást, csattogást. Behunyt szemem dacára is látni gondoltam a kiütendő belháború előzetes drámai jeleneteit odakint; izzadság gyöngyözött homlokomon, azt hittem: belebolondulok az izgatottságba.

Nemsokára teljesen megvirradt, két társam is kinyitá szemét, de mint akik valami rosszra ébrednek, hirtelen elaludtak, csak szívők hangos dobogása hallatszott.

És ez ideglankasztó csendben . . . stb.)

Lap Sor

37 : 38 villámló szemekkel, (villámló szemmel.)

.. 38 és kitágult orrlyukakkal. (kitáguló orrlyukakkal.)

38 : 1—2 Ordíts kapu, kiáltás város . . . stb. — bűneinkért. (A FL-ban ez a két sor nincs!)

4 palástoltam el félelmemet: (palástolám félelmemet:)

5 a többiek is. (a többiek.)

6 mi fog most történni? (mi fog történni?)

7—9 Úgy éreztem, hogy . . . stb. — valahol a másvilágon. (A FL-ban nincs meg ez a szakasz.)

10 Történt vala pedig az, hogy Kutlik úr megállott (Kutlik úr megállott)

11 és azután a következő szavakkal (azután következő szavakkal)

: 13—17 — Képzeld csak édes ösémuraimék . . . stb. — oh, beste lélek . . . [A FL-ban következőképpen:]

(— Képzeld csak, az a gonosz Sziéfia mind kiitta az éjjel a boromat a pedellus barátjával, akit ott kaptam holt részegen! Ilyen széken . . . ilyen széken! . . . Oh, gonoszok!)

18—22 Kutlik úr fájdalmasan sóhajtott . . . stb. — Kutlik úr újra sóhajtott . . . (A FL-ban ezek a sorok nincsenek meg!)

: 23 Hanem meg is bosszultam magamat rajta . . . (Hanem meg is bosszultam magamat azon a fickón.)

- 38 : 25 *aztán odanyomtám (s odanyomtám)*
 27—28 Kutlik úr *harmadszor is* sóhajtott: *ami már inkább beillett volna bögésnek.* (Kutlik úr *ismét* sóhajtott, *mi nagyon beillett hörgésnek is.*)
- : 29 Ki adja most már vissza az én *butélláimat?* Köszönöm *szépen az olyan* kvittet. (Ki adja most már vissza az én *boromat?* Köszönöm az *ilyen* kvittet.)
- 31 mintha maga itta volna meg a *borát.* (mintha maga itta volna meg.)
- 33 — Igen ám. Hát *Sziciliámat ki adja vissza?* Elkergettem. (— Igen ám! Hát *hitemet az emberekben, Sziciliában?* Elkergettem.)
- : 34 *Vérzett a szívem, de »kellett«.* (Vérzett a szívem, de *»kellett«.* *A tényre ténynek kellett következni.*)
- 35 — *Vigasztalódjék,* hiszen megmaradt a felesége. (— *Sebaj,* hiszen megmaradt a felesége.)
- 36—37 Kutlik *bácsi* lehajtotta fejét és még *egy* fájdalmasabb nyögést hallatott. (Kutlik lehajtotta fejét és még *fájdalmasabb* nyögést hallatott.)
- : 38—39 — *Hiszen éppen az a legnagyobb istencsapása rajtam — hogy megmaradt.* (— *Gonosz lélek... hálaílan lélek... Éppen ez a legnagyobb istencsapása.*)
- 39 : 1—12 [E sorok helyett a FL-ban (júl. 22. = 165. sz. 741. l.) a következő hosszabb rész következik:]
 Aztán egy székre rogyott, kivette a zsebéből a Garibaldi levelét, és nézte hosszan, mereven, míg arca lassankint kiengedt.
 Eközben felöltöztem, folyvást vigasztalva a *»tények«* emberét, kit éppen a tények sújtottak le.
 — Ha férfi vagy, légy férfi! — szavaltam neki Petőfiből. — Eh, mit! a sors is csak olyan bolondság, mint — teszem azt — a ruhakelme, ügyes ember azt szab belőle, amit akar...
 — Hja, a szabás... a szabás! — nyögé az, le sem véve szemét a levélről.
 De a sors meg akarta mutatni, hogy kicsoda. E percben hatalmas kopogtatás hallatszott, s nyomban egy görbe bot mutatkozott az ajtóban, mely mögött közvetlenül Szimacsek alakja lépdelt egyenest felém.
 — Ah, szervusz humillime! jó, hogy itt van. Hm, hm! Hát maga a múzeumnak szánta a gombakövéletet? Piha! a múzeumnak... múzeumnak. — Itt aztán a fejét csóválta a tanár úr és még egyszer mondá: — A múzeumnak. Hát mi je magának a múzeum? — tört ki dühösen — apja, anyja, unokatestvére? Semmije. Ugye semmije? Hanem a liceum, az a maga nevelőapja, humillime, az iránt nem szabad hálátlannak lennie, ha érzés van önben. A liceum embert nevelt magából, és most ennek jutalmául követeli magától...
 — Kifizettem érte a tandíjat; nincs követelni valója rajtam a liceumnak.
 — Nem a tandíjt, hanem a kövéletet követeli; nem követeli, hanem kéri.

— Már nincs meg — mondám reszketve.

A tanár úr egyet ordított, mint a vadállat, kétségbeesésében, azután villámhirtelen felém ugrott és nyakon ragadott.

— Tolvaj, rablógyilkos! Hát az mi volt, amit most sanszíroztál be a hátulsó zsebedbe az íróasztalról?

Ezzel belenyúlt a zsebembe: én hagytam magammal cselekedni mindent, olyan érzéketlen voltam, mint a gombakövélet, melyet a professzor úr a zseemből kihúzott.

Szeme ragyogott az örömtől.

— Itt van, megvan, kezemben van... az én kezemben... az ország első gombászának kezében...

S azzal futott ki, mint a bolond, még kalapját is ott hagyta. El sem küldött érte egy hétig; pedig csak egy kalapja volt.

Nem volt szüksége rá. Nem mozdult ki egy hétig a szobából, éjjel-nappal írt, dolgozott.

Én azalatt — elképzelve — minő halálfélelmeket álltam ki, elgondolva a következményeket, ha az öreg a csalást kiséti.

Egy hét múlva befejezte értekezését. Tudományos értékű munkát volt az a talált gombakövéletről, annak eredetéről, színéről, alakjáról, átalakulásáról és átalakulási fázisairól, a legrégebb időktől kezdve a mai napig. A több ezer példányban és több nyelven megjelent értekezés előszavában nekem is köszönetet mond, amiért e nagybecsű kincset önként engedtem át a tanodai múzeumnak.

És azóta sok év elmúlt. Porrá lett Szimacsek úr is, sőt tán Kutlik úr sem került ki a legeltagadhatlanabb tény: a halált, mely letétette vele az ollót, éppúgy mint Szimacsek úrral a tollat. Én is megkomolyodtam azóta, a világ is sokat haladott, hanem azért a gombakövélet még most is őrizik a liceumi múzeumban, s a tudományos értekezést, mely szerzőjét öt különféle tudós akadémiának tette tagjává, kegyelettel betűfizetik pápaszemes tudósok.

No, de az ő dolguk! Mi még csak azt a tényt akarjuk kiemelni, hogy Kutlik úr ama csapás után egészen felhagyott a hóbortokkal; példás férj, szorgalmas ember lett belőle, amiért a majszterné asszony koszt dolgában mindvégig hálás, a többire nézve pedig titoktartó maradt; csak évek múlva tudta meg Kutlik úr, hogy az egész katasztrófa kicsinált dolog volt.

— Ördögös ügyességgel volt kiszabva — jegyzé meg, szemtanúk állítása szerint harag nélkül, némi nagyon kevés bosszankodással —, ördögösen. Hja! a szabás, a szabás!

Végül megjegyezzük, hogy a Mulattató szövegében a *butélia* szónak többféle alakjával találkozunk: *boutelia*, *boutellia*, *butellia*.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

22 : 2 *Amikor hatvanegyen a legelső magyar ruhát varratta nála apám...* — 1861-ben (az 1860. októberi diploma reakciójaképpen) felbuzdult a nemzeti közvélemény, és ismét divatba jött a sujtásos magyar viselet.

- 22 : 7 *spencel* (spencer) — testhez simuló rövid kabátka; zubbony. (Az angol Spencer grófnak, első viselőjének nevéből.)
- : 19 »*A két Szicília meghódítása* — A Szicíliai királyság hivatalos neve ez volt: »Mindkét Szicília királysága« (Regnum utriusque Siciliae); 1130-tól 1861-ig állott fenn nagyobb megszakításokkal. Két alkotórésze volt: Dél-Itália (az úgynevezett nápolyi királyság) és Szicília szigete. Szicíliába 1860. máj. 11-én, Nápolyba pedig szept. 7-én vonult be Garibaldi.
- : 25 »*a nagy szabadsághős viselt dolgai Tatár Péter s más jeles kütfők nyomán...*« — A *Tatár Péter* néven írógató *Medve Imre* (1818—1878) a múlt század 50—60-as éveinek legismertebb füzetes ponyvagyárosa volt. Ifjú korában MK is olvasgatta; e füzetekre olykor műveiben is utal. Tatár Péter szóban levő füzete: A híres Garibaldi élettörténete vizen és szárazon. Pest 1861. Nyomatja s kiadja Bucsánszky Alajos. 32 lap. — Egyidejűleg németül is megjelent: »Des berühmten Garibaldi's Lebens-Geschichte zu Wasser und zu Land, von Tatár Péter.« (Tatár Péter szerepére nézve ld. még Krk 1. köt. 254. l., 10. köt. 294. l., és Bisztray Gyula: Népnevelő íróink a XIX. században. Demokrácia és köznevelés. Bp. 1945. 167—168. l.)
- 23 7 *Corpo di bacco!* — a. mindenét! a kutyafáját!
- 15 *Varecska Anca* — MK tréfás névadása. A *varecska* szlovák szó, jelentése: főzőkanál.
- „ : 35 *festung* — erőd, erősség; támasz, védelem.
- 24 : 3 »*Tázkrajcáros sör vagy halál!*« — MK más elbeszéléseiben és cikkeiben is emlegeti az osztrákok e mulatságos jelszavát. Pl. 1877-ben megjelent *Melyik a különb ember?* c. novellájában. Krk 29. köt.
- 8 »*Gríz, csusza, kása, paszuly, tök...*« stb. — Régi diákversezet; debreceni emlékekben is megtaláljuk.
- : 30 »*caprerai nagy hős* — Caprera (Isola di Caprera = Kecskesziget): Sassari olasz tartományhoz tartozó sziget Szárdiniától északra két kilométernyire. Területe mindössze 16 négyzetkilométer, lakossága pedig csak száz fő. Híressé Garibaldi tette, aki 1854-ben itt telepedett le és itt is halt meg (1882. jún. 2).
- „ : 32 *kalabriai kalap* — széles karimájú kalap.
- 25 : 7 *in natura* — itt: valóságosan.
- : 21 »*Hát Amerikában nem-e lehetett elnök egy szabó?*« — Johnson, Andrew (élt 1808—1875), az észak-amerikai Egyesült Államok 17-ik elnöke: 1865—1869. Lincoln utóda. Mielőtt belekerült volna a politikai életbe, szegény szabó volt; az írásra és olvasásra felesége tanította.
- 26 : 3 *a spanyol kardok felirata* — MK többször emlegeti, így *Az igazi humoristák* című (1879. évi) kötetének *Humor az utcán* című fejezetében is: »Ok nélkül ki ne húzz, becsülettel tégy a hüvelybe.«

- 26 : 14 *auslóg* — kirakat.
- 24 *Suhajda tanár és Petőfi* — MK *Tavaszi rügyek* című elbeszélésében is azt mondja (1887), hogy »Suhajda volt a Petőfi poezis-professzora; kiaszott, sovány, madárképmű ember«, aki két mankón járt, Goethe-kabátot viselt és szenvedélyesen burnótozott. — Ferenczi Zoltán Petőfi-életrajzában (1896) és Horváth János Petőfi-elemzésében (1922), valamint Petőfi Összes Műveinek kritikai kiadásában (I. köt. 1951) nem találjuk nyomát ennek az adatnak, idézett verse (Deák-pályám, 1844) jegyzetei közt. Hatvany Lajos adattárában (Így élt Petőfi. Bp. 1955. I. köt. 362—363. l.) utal G. J.: »Petőfi selmeci szerelme« című cikkére (Pesti Hirlap 1907. máj. 12), amely szerint: Suhajda liceumi tanár Emma nevű leánya volt Petőfi selmeci ideálja, akire »Deák-pályám« című költeményének 4. strófája utal. Cikkíró szerint: erről a szerelemtől »hallhatott Mikszáth Kálmán is, aki nálam egy-két évvel előbb járt oda iskolába . . .« — G. J. cikkének állításait azonban teljesen megcáfolta Paulovics István (»Petőfi Selmecen«. Pesti Hirlap 1907. jún. 2., az említett adattárban I. köt. 363—364. l.). Kimutatja, hogy Petőfi 1838 szeptemberétől 1839. febr. 15—20-ig járt Selmecen, Suhajda tanár pedig csak 1840. nov. 20-án került Selmecre. Különbet is — minthogy 1806-ban született — 1838-ban nem lehetett tizenhat-tizenhét éves lánya! Egyébként sem volt nő, és nem volt gyermeke. Mint agglagény halt meg 1872-ben. Petőfi Selmecen a »poesisból« (poétikából) »primae classis« érdemjegyet kapott, nem pedig szekundát. Ellenben a magyar történetből adott neki elégtelen osztályzatot Lichard Dániel nevű pánszláv tanára.
- : 38 *»Mein Herz, was willst du noch mehr?«* — szívem, még mi a vágyad? (Tréfásan alakítva Heine »Du hast Diamanten und Perlen . . .« kezdetű dalának refrénjéből, amely így hangzik: »Mein Liebchen, was willst du mehr?« — MK gyakran idézi, főleg tréfás célzattal. Így pl. *A gavalérokban* is: Krk 8. köt. 224. l.
- 28 : 18 *Windschacht* — magyar neve: Szélakna. Selmecbánya város-hoz tartozó bányatelep.
- : 25 *Bakabánya* — nagyközség, régen szabad királyi bányaváros Hont megyében, Selmecbányától két órányira.
- : 31 *Bélabánya* — régen önálló város volt, utóbb Selmecbányával egyesítették.
- 29 : 2 *»Kijordítatom Magyarország politikájának jelképeül . . .«* — gúnyos célzás az 1867. évi kiegyezésre.
- 12 *mint mikor »dreimal« ellen »kunststück«-öt vág ki a ferbliben* — kártyakifejezések. *Dreimal* : három figura egy kézben (pl. három király stb.). *Kunststück* : négy figura egy kézben.
- 30 : 1 *»mi, osztrák-magyarok«* — gúnyos célzás az 1867. évi kiegyezéssel létrejött Osztrák—Magyar Monarchiára.

Lap Sor

- 30 : 2 *a vörös könyve és az angolok kék könyve* — hivatalos kormánykiadványok: a diplomáciai iratok gyűjteménye.
- : 14 *sátoros ünnep* — általában a három fő ünnepet (karácsonyt, húsvétot és pünkösdöt) értik rajta. (A zsidó vallási életből kölcsönzött kifejezés.)
- „ : 19 *spurius* — sejtelem, ösztön.
- 31 : 16 *in hoc signo vinces!* — e jelben győzni fogsz!
- „ : 20 *chria* — értekezés, rövid beszéd; iskolai feladat.
- „ : 21 *exordium* — bevezetés.
- : 21 *similék* — hasonlatok.
- : 35 *»Kétszer csusza hetenkint . . .«* — MK-nak kedvenc étele volt a túróscesusza. Erről fennmaradt egy anekdota is.
- 32 : 19 *a krími hadjárat* — A krími háború (más néven Keleti háború) az a hadjárat, amelyet 1853-tól 56-ig Törökország — Anglia és Franciaország szövetségében — Oroszország ellen viselt. A párizsi békével ért véget (1856. márc. 30).
- „ : 24 *kosztrozni* — kosztoltatni, ebéddel ellátni.
- 36 : 6 *»bruderschaftot inni«* — összeitegezödni bor vagy sör mellett.
- : 7 *sine qua non* — múlhatatlan feltétel.
- : 35 *consilium abeundi* — iskolából való eltávozásra. (Ld. Petöfi *»Deákpályám«* c. költeményében is.)
- 38 : 1 *»Ordás kapu, kiáltás város!«* — bibliai idézet. (Ézsaiás próféta könyvéből: 14, 31.)
- 39 : 9 *Elszász és Lotharingia meghódítása* — Elszász-Lotharingiát az 1870—71-i porosz—francia háború után, az 1871. máj. 10-i békekötéssel a győztes németek Bismarck terve alapján visszacsatolták a német birodalomhoz.

*

Minthogy ez az elbeszélés MK életében nem jelent meg kötetben, az irodalom alig említi.

A CSODÁLATOS GOMBA

- M. I. *Mulattató*. (A Magyar Néplap társalapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. *augusztus 1—14.* (VI. évf. 31—33. sz.) A tárcarovatban, az *Apró történetek* című ciklus V. számú darabjaként, *névjelzés nélkül*. Három folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. augusztus 1. (31. sz. 122—123. l.) Elejétől *»És úgy tettem, amint gondoltam . . .«* kezd. szakaszig.
 2. augusztus 8. (32. sz. 126—127. l.) Az eml. szakasztól *»— Ah, szervusz, humillime . . .«* kezd. szakaszig.
 3. augusztus 14. (33. sz. 131—132. l.) Az eml. szakasztól *végig*.
- II. a) *Jk 41. köt. = Hi 9. köt. Dekameron II. 1914. 34—40. l.*

- b) ua., sorozatcímlapok nélkül, új címlappal: *Rajzok és szatírák.* [Évszámjelzés nélkül. Címlapkiadás.]
 c) [1929.] MKmR — Fr 26. köt. Kötetcím: *Rajzok és szatírák.*

*

A *Mulattató* szövegét közvetítjük.

Keletkezése és háromféle témaváltozata

A *csodálatos gomba* története MK selmeci éveit idézi. Egyik diáksínyjét adja elő olyan frissen, szemléletesen, annyi humorral, hogy a sikerült elbeszélés jól illene *Tavaszi rügyek* című kötetének hasonló tárgyú darabjai közé. MK azonban egyetlen gyűjteményes kötetébe sem sorolta be ezt a humoreszkjét. Beírta azzal, hogy a *Tavaszi rügyek* címadó novellájában röviden utal erre a tréfára. A természetrajz tanárát itt Gábel Istvánnak nevezi. A tanár öccsénél, a jámbor Gábel Jánosnál lakik a novella diákhőse, Pali, akit MK saját (nemlétező) bátyjaként szerepeltet. Nos, ennek a Palinak viselt dolgai közé tartozik a csodálatos gomba története is. Gábel János következőképpen panaszozza el ezt a Pali édesanyjának: »... az a főbenjáró, hogy a bátyámnak, aki a természetrajz professzora, a tudományos reputációját tette tönkre a pernahájder. Egy gombát gyúrt kenyérbélből, — de hogy az ördögbe jut eszébe az ilyen! Föltette az almárium tetejére, amíg megszárad és a penész belepi. Akkor aztán odaadta bátyámnak, hogy találta a Szittnya hegyén. A bátyám kapott rajta, mert teljes életében ős-gombakövéletekre les, egy tudományos értekezést írt róla, mint valami csodaleletről, kinyomatta a saját költségén, és akkor sült ki, hogy az egészet ez a paniperda gyúrta. Beláthatja a tekintetes asszony, hogy a bátyámnak szatiszfrakció kell...« stb. (*Tavaszi rügyek*. I. kiad. 1890. 12. 1.; *Jk* 26. köt. Kisebb elbeszélések III. köt. 76. l.)

A *Tavaszi rügyek* c. elbeszélést MK 1887-ben írta. Már előbb is, még 1875-ben megkísérelte ennek a tréfának egy másik novellába való beiktatását. Így jelent meg *A Garibaldi bora* c. elbeszélése a Fővárosi Lapokban. A *Garibaldi butéllái* jegyzeteiben (233. l.) rámutatunk arra, hogy ez a kísérlet elhibázott: *A csodálatos gomba* története nem illeszkedik bele szervesen az önmagában kerek-egész Garibaldi históriába.

A *csodálatos gombában* a selmeci természetrajz-tanárt MK *S...* professzornak nevezi; *A Garibaldi bora* betétében *Szimacsek professor*, a *Tavaszi rügyekben* pedig *Gábel István* néven szerepel.

A *Garibaldi bora* betétéjének legfőbb módosítása, hogy itt a pedellus veszi át a *Garibaldi butéllái*ban előtérbe helyezett kéményseprő szerepét. A pedellust most Vaczok Mártonnak hívják; *A csodálatos gomba* című elbeszélésben és a *Tavaszi rügyekben* Vankovics a neve. Új epizód az is, hogy a tanár mérgében a pedellushoz vágta a tintatartóját, minélfogva a Vaczok Márton »sárga kabátja a Megyeriének sorsára jutott...« Ez a jelenet azért figyelemre méltó, mert Petőfi

költészete (éppúgy, mint az Arany Jánosé!) Mikszáthot egész pályáján végigkísérte, s kivált a pálya első felében efféle reminiszcenciákban is gyakran érvényesült.

Mondanunk sem kell, hogy az elbeszélés végén említett, »több ezer példányban kinyomtatott« értekezés a gombakövéletről: csak MK tréfája, semmi más. MK előszeretettel hivatkozott nemlétező tárgyi emlékekre, hogy ezekkel is fokozza meséinek »történelmi hitelét«.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 39 : 1—4 *S... professzor, aki Petőfit »a poesiából is secundába ponálta«* — Petőfi selmeci »deák-pályájáról« és Suhajda professzorról részletesen szoltunk a *Garibaldi butéliei* című novellához írt *Tárgyi magyarázatokban* (a jelen kötet 251. lapján).
- : 15 *Linné, Carolus* (1707—1778) — svéd természettudós és orvos, egyetemi tanár. Munkássága főleg a botanika terén korszakos jelentőségű.
- 16 *Dorner József* (1808—1873) — botanikus, előbb szarvasi, majd pesti gimnáziumi tanár, az MTA levelező tagja. Többed-magával tervbe vette a hazai flóra megírását, de ez a munka nem jött létre. Összeköttetésben állt korának legkiválóbb botanikusával.
- „ 19 *vimerli* (Wimmerl) — pattanás, pörsenés.
- 40 : 18 *»Történt pedig velem az a deák-életben hallatlan eset, hogy egyszer tökéletesen jóllaktam...«* — Vö. a *Garibaldi butéliei* című elbeszéléssel, melyben a cselekmény egyik rugója éppen a diákok örökös elégedetlensége háziasszonyuk koszt-jával.
- : 35 *gyök* — gyökér, szár.
- 37 *kasznyi* (kasztni) — szekrény.
- 41 11 *Szitnya* (vagy Szittnya) — a Selmechányai érchegység legmagasabb csúcsa (1011 m), Selmechányától délre.
- 14 *»a hegytetőn lévő spelunka (csárda)«* — a Szitnya hegy tetején az 1850-es évek óta pavilon áll a turisták rendelkezésére.
- 42 : 2 *»abeundi«* — eltanácsolás, kicsapás az iskolából. Reminiszcencia — Petőfinek az elbeszélés elején említett versére, amelyben szintén előfordul a *»consilium abeundi«* kifejezés.
- „ : 27 *humillime* — fiam, barátocskám (leereszkedő megszólítás).
- 43 : 4 *sanzstroz* — eltüntet, elemel, belecsempész.
- 44 : 9 *iskolai inspektor* — tanulmányi felügyelő.

A ZSIRÁNS-KERESŐ

- M. I. *Mulattató*. (A Magyar Néplap társalapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. november 27. (VI. évf. 48. sz. 189—190. l.)
 »Fővárosi tárca« főcím alatt. Aláírva: Mikszáth K.

II. *Fővárosi Lapok.* (Fel. szerk. Vadnai Károly.) 1874. december 11. (XI. évf. 283. sz. 1236—7. l.) Címe és alcíme: *A zsiránskereső.* (*Fővárosi tárcsa.*) Alíírva: *Mikszáth Kálmán.*

Kötetben itt először.

*

Rubinyi Mózes könyve bibliográfiájában (MK élete és művei. Bp. 1917. 105. l.) csak a *Fővárosi Lapok* közlését említi, a *Mulattató*-beli első közlést nem ismeri. Szerinte MK ezt a témát újra földolgozta *Éji alakok* c. tárcájában (ld. *Dekameron*).⁴ Ámde a *Dekameron*-ban (II. köt. 83—84. l.) található *Éji séták és éji alakok* c. tárcában (első közlése: *Pesti Hírlap* 1881. 345. sz.) alig ismerhetünk *A zsiránskeresőre*.

A »rajz« műfaj jelentkezése

A *zsiránskereső*vel Mikszáth írásaiban új műfaj jelentkezik: a »rajz«.

A »rajz« vagy »karcolat« vagy »vázlat« (sketch) nálunk éppen abban az időben (az 1870-es években) honosodik meg. Ezt a tárcahasábok szűk kereteihez szabott műfajt újságokba dolgozó írók formálták ki a XIX. század közepe táján. Kezdeményezője Dickens, akinek efféle írásai nyújtották nálunk is az első mintákat.

A fiatal Mikszáth fejlődésvonalán igen figyelemre méltó a »rajzok« jelentkezése. Nógrádban még csak »fotográfiákat« készít: a század derekán elterjedő fényképezésnek mintegy irodalmi párjait. A »fotográfiák« egyéni vonásokat rögzítenek (Harcza Ezékiel, Stofi bácsi, Sramko fiskális, Mády Károly stb. Ld. *Krk* 27. köt.).

Mikszáth a fővárosban ismerkedett meg a »fotográfiákat« helyettesítő, művészbibb igényű »rajzok« változataival. Első rajzai többnyire jellegzetesen városi figurák: *A zsiránskereső*, *Az újságfaló*, *Az ügyvédjelölt*, *A rendőr*, *A páciens* stb. Alakjuk kiképzése főleg abban különbözik a pár év előtti »fotográfiáktól«, hogy a »rajzok« — egyének és különcök helyett — jellegzetes típusokat ábrázolnak. Ennyiben — magyar őseik közül — az 1840-es években divatozott »életképek«-kel tartanak bizonyos rokonságot. De lényeges mozzanat, hogy nem az »életképek« hazai hagyományait újítják fel, hanem a külföldi minták (Dickens, Turgenyev és mások) modernebb szempontjait követik.

A fővárosi élet tipikus alakjainak ábrázolása nálunk Mikszáth után, az 1920-as és 30-as években is népszerűvé vált. Kosztolányi Dezső »Alakok« című ciklusa kiválóan bizonyítja a nagymúltú műfaj szívósságát.

Szövegváltozatok

Ezt a fővárosi életképet, illetőleg rajzot MK előbb saját lapjában, a *Mulattató*-ban közölte, majd pedig (két héttel később) a *Fővárosi Lapok*-ban.

Ez utóbbi közlés szövege feltűnően sok eltérést mutat a Mulattató eredeti szövegével szemben. Valószínű, hogy MK — szokása szerint — ezúttal is oszlogatott a második nyomdai kézíraton vagy a korrektúrában. De kétségtelen az is, hogy a Fővárosi Lapok szerkesztője, Vadnai Károly a maga részéről, szintén »belejavította« MK fogalmazásába. 1. Nem tűrte az *azon, ezen* mutatónévmást; ehelyett *ama, eme* vagy *az, ez* alakra módosította e szavakat. 2. A *minél* szócskát következetesen *mennél* alakra változtatta. 3. Egyes helyeken a mondatrendet is átalakította stb.

Előrebocsátva, hogy a jelen Krk a Mulattató szövegét közvetíti, felsoroljuk a kétféle közlés eltéréseit. Zárójelben a Fővárosi Lapok (röv.: FL) szövege, de ugyanott megemlíjtjük a Mulattató (röv.: M) hibás kifejezéseit is, amelyeket szövegközlésünkben javítottunk.

Lap Sor

- 44 : 2 *ezen* hármas evezőlápát (*eme* hármas evezőlápát)
 : 4 jólét *s* társas öröme*k* partjai közt *sikklik* szakadatlanul. (jólét és társas öröme*k* partjai közt jár szakadatlanul.)
 „ : 6 nagybátyaik (nagybátyáik)
 „ : 7 *a* tejjel-mézzel patakzó (*e* tejjel-mézzel patakzó)
 „ : 8 magok alól (magok alul)
 „ : 9 elfiakkerezni (M, FL: elfiakkerezni)
 „ : 9 *megenni, meginni* (*megenni-inni*)
 „ : 10—12 *És* ez a láncszem *lehat* a felső régiókból egész a száz esztendőre lefoglalt fizetésű hivatalnok, a semmittevő (M sajtóhibával: semmittevő [!]) (Ez a láncszem *tehát* a felső régiókból *leér* egészen a száz esztendőre lefoglalt fizetésű hivatalnok*ig s* a semmittevő)
 „ : 16 megélhetési móduk (megélhetési eszközük)
 45 : 4 és 7 *minél* több (*mennél* több)
 : 5 értük. (értök.)
 : 6 Ez *azon* ok, *melynél fogva* szükségük van (Ez az ok, *amiért* szükségük van)
 : 12 szorításra *mindkét* kezüket nyújtják. (*s* szorításra *mind a két* kezüket nyújtják.)
 14 Szeretetőknék (Szeretetűknék)
 : 15 »az számító ember« *s* »filiszter«; (M sajtóhibával: »az számító ember *a* [!] filiszter«; FL: »az számító ember, filiszter«;)
 : 16 *az* könnyen hívő, galant, *s* szinte hízik bele, (*ez* könnyen hívő, galant, szinte hízik belé,)
 : 22 és kitűnő (*s* kitűnő)
 : 24 a *XVI*-ik századból (a *múlt* századból)
 : 25 *kik* a *XIX*-ik század talajában (*melyek* a *XIX*-dik század talajában)
 : 27 melynek saját természetök teszi ki. (melynek *őket* saját természetük teszi ki.)
 : 29 a hitelezők gyarló sajátságaikhoz *azon* elvetemedett (a hitelezők *egyéb* gyarló sajátságaikhoz *amaz* elvetemedett)

Lap Sor

- 45 : 30 kiról meg vannak győződve, hogy *senkinek sem szokott zsirálni egykönnyen*. Íme (kiról meg vannak győződve, hogy *tartózkodik a zsirálásuktól*. Íme)
- 32 dilemma (M: dillemma)
- 32 beleütközik (beléütközik)
- 34 *Ezen* összeütközés kiegyenlítése az a tudományos (*Ez* összeütközés kiegyenlítése *ama* tudományos)
- „ : 38 egy *oly* megnyert ütközethez, (egy *ily* megnyert ütközethez.)
- 46 : 1 legelőbb is (legelőbb is)
- 2 sajtáságait, természetét, *szokásait* tanulmányozza. (sajtáságait és természetét tanulmányozza.)
- 3 *Meglepi*, *mikor* jó hangulatban van; délután megy hozzá, *szorosanon* az időpontban, midőn feketekávéját szürcsöli, a derült (*Meglesve* jó hangulatát, délután megy hozzá, *abban* az időpontban, midőn feketekávéját szürcsöli, derült)
- 7 csak *jó* lehet. (csak *kedvező* lehet.)
- 10 *az* [tudniillik: inasod] mondta, hogy (*azt* mondta, hogy)
- 15 jól *esne* (jól *esnék*)
- 16 diskurzus (M: discursus FL: diskurszus)
- 16 időkről. (időkrül.)
- : 20 *főléleszti* bennem (főlébreszti bennem)
- : 20 *kultuszt* (M értelemzavaró sajtóhibával: *caultust* [!])
- : 23 *egypár forintra* volna szükségem. (M sajtóhibával, *kihagyással*: *egypár forint* [!] volna szükségem.)
- 47 1 *s*-színi a csibukot. (*és* színi a csibukot.)
- 3 *nem* ízlik *neki*, s ő maga (nem ízlik, s ő maga)
- : 9 *visszatérni*, (*visszatérnie*),
- : 11 *okul hozva* családos és szegény voltát (*okul adva* családos vagy szegény voltát)
- : 12 *mit »kiparírozni«* csak gyerekség már (mit »kiparírozni gyerekség már)
- 15 *de még* elhelyezve (*de még* elhelyezve)
- 20 sötét színekkel *satírozza* ki. (sötét színekkel *festegeti* ki.)
- : 20 *Fekete* mezőbe rajzolt alakok *a kölcsönkérők* fekete mezőbe rajzolt alakok.)
- : 23 *ha* el tudják hitetni, hogy jó. (*ha* el tudják *róla* hitetni, hogy jó.)
- : 24 *mi* különben nem csoda, mert *hisz* (ami különben nem csoda,) mert *hiszen*)
- : 25 *egy* és *ugyanazon* tudomány (egy és *ugyanaz* a tudomány)
- : 28 *ösmeri*. (*ismeri*.)
- : 28 *kivel* nem *ma* fog először (*akivel* nem fog először)
- 32 *ötven fíot* (ötven *forintot*)
- 34 *szemei* előtt (*szeme* előtt)
- 34 *s* a fiatal nemzedékkel együtt tőkéje is. (*s* a fiatal nemzedékkel együtt *nőtt* tőkéje is.)
- : 35 *minél* többet (*mennél* többet)
- : 36 *aki* egyszer öbele botlik, az *be van esve* és *ki* nem *mászik*

Lap Sor

- soha többé.* (aki egyszer őbelé botlik, az *beesik* és nem könnyen *mászik ki.*)
- 47 : 38 bele. (belé.)
 38 »Geschäft« [később:] Geschäft (*gschäft*)
 „ 39 ha ágaiba (*s* ha ágaiba)
 48 3 A »goldene Jugend« (A »goldene Jungen«)
 5 stb. *Kraxhuber* (*Kraxhubler*)
 „ : 39 hozzák (*hordják*)
 49 : 2 belenyugszik, (belényugszik),
 7 utolsó (utósó)
 10 kíséri lovagját; *sokszor talál* : — de egyszer mégis az a vége, hogy *nem talál*, s akkor (kíséri lovagját; — de egyszer mégis az a vége, hogy *elmarad mellőle*, s akkor)
 13 az a kéz a forgató, (M hibásan: az a kéz forgató,)

Tárgyi magyarázatok

- 44 : cím *zsiráns* — a váltó forgatója; kezes.
- 1 »a háborúhoz három földolog szükséges : pénz, pénz, pénz« — Montecuccoli Rajmond hercegnek (1609—1681), I. Lipót hadvezérének tulajdonított mondás. MK gyakran idézi.
- 6 »fényes történelmi neveikből elődök proletárok« — A »proletár« szót írónk a múlt század derekán (pl. Beöthy László, Bernát Gazsi stb.) és a század végén (pl. Csiky Gergely, Mikszáth stb.) ebben az értelemben használták: elzüllött elemek, akik szegénységük miatt nem folytathatnak eredeti társadalmi osztályuknak megfelelő életmódot (»elősködők«, »ingyen-élők«).
- 45 16 *galant* — gáláns, előkelő, bőkezű.
- 46 : 5 *latakia* — dohányfajta.
- 47 : 29 *gseft* (47 : 38 *Geschäft*, 48 : 6 *Gschäft*) — üzlet, adásvétel, üzletelés.
- 48 3 »goldene Jugend« — aranyifjúság.

AZ ÚJSÁGFALÓ

- M. I. *Fővárosi Lapok.* (Fel. szerk. Vadnai Károly.) 1875. január 23., 12. évf. 18. sz. 76—77. l. Ezzel az alcímmel: (Fővárosi tárca.) Teljes névjelzéssel.
- II. a) *Jk 41. köt.* = *Hi 9. köt. Dekameron II.* 1914. 95—99. l.
 b) ua., sorozatcímlapok nélkül. *Rajzok és szatírák* kötet-címmel. Évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]
 c) ua., új sorozatba foglalva: *MKmR — Fr 26. köt.* Kötetcím: *Rajzok és szatírák.* [1929.] [Címlapkiadás.]

*

Az újságfaló Mikszáth legelső rajzai, illetőleg karcolatai közé tartozik. A főváros egyik tipikus figuráját, a kávéházak állandó lakóit mutatja be, kiknek valóságos életeleme a lapok böngészése. E jellegzetes típust MK annyira érdekesnek találta, hogy másfél hónapon belül kétszer is megrajzolta. (Első kidolgozását ld. alább!)

A kétféle kidolgozás *lényegében* alig különbözik: ugyanazt az alakot mutatja be. De különbözik *az eladás módjában*, minthogy a második alkalommal alaposan átfogalmazta s a portré méretét (terjedelmét) mintegy másfélszeresre növelte.

A típust — az újságokat faló, de újságra elő nem fizető olvasókat — Mikszáth anekdotákban és későbbi karcolataiban is megemlegette. Ld. pl. *Mi mindent örökölhet az ember őseitől?* című anekdotáját a jelen kötet 152. lapján, továbbá *Egy rossz előfizető* című karcolatát: Budapesti Napilap 1877. júl. 1.; kötetben: Hi 9. köt. Dekameron II.

Végül megjegyezzük, hogy negyedfél év múlva MK ismét felhasználja e karcolat egy részét (az újságok számbavételét) *János úr*, a *politikus* című cikkében (Szegedi Napló 1878. szept. 1.; kötetben: Hi 6. köt. Szeged Könyve I. 10. l.)

A szövegről

A Hi 9. kötete — a 243. lapon olvasható jegyzet szerint — közvetlenül a Fővárosi Lapokból vette át e tárcát; az 1874. évi első kidolgozást nem ismerte, nem is említi. Utalása ellenére éppen húsz esetben változtatta meg önkényesen a Fővárosi Lapok szövegét. Ezek részletezésére a Krk 27. köt. jegyzetei élén (233. l.) kifejtett szempontok miatt nem terjeszkedhetünk ki; csupán hangsúlyozni kívánjuk, hogy a jelen kiadás híven közvetíti a Fővárosi Lapok szövegét!

MK ékezetlen kéziratának helytelen olvasása miatt a FL-ban és onnan átvéve az újabb kiadásokban is egy súlyos értelemzavaró hiba található: 52:15 *kényelmesen* elhelyezkedik zsöllyéjében, (FL stb.: *kegyelmesen* [!] elhelyezkedik zsöllyéjében,) [Javítottuk!]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

50 : 6 *Lloyd* — Pester Lloyd, német nyelvű napilap volt. A Pesti Lloyd-társulat alapította 1854-ben. Eredeti célja a magyar kereskedelmi érdekek szolgálata volt. 1867-től hosszú időn át Falk Miksa szerkesztette Deák Ferenc politikájának szellemében. A Pester Lloyd évtizedeken keresztül egyik legfontosabb tájékoztató szerve volt a külföldnek a magyarországi viszonyokról.

7 *Magyar Allam* — katolikus egyházpolitikai napilap. Az Idők Tanuja folytatásaként 1868. dec. 16-án indult meg és 1908 decemberéig állott fenn. Az említés idején Lonkay Antal szerkesztette (1870—1888-ig). Mint a klérus elfogult szellemű

- sajtóorgánumát a haladó törekvésű írók, köztük MK is, állandóan gúnyolták és ostorozták. MK-nak az *Új Zrtnyászb*-ban is van egy gúnyos megjegyzése a »papi babonák« képviselő Magyar Állam című lapra (Krk 10. köt. 62. l.).
- 50 : 8 *Magyar Politika* — Kecskeméthy Aurélnak 1872. jan. 1-én megindult politikai napilapja, mely 1875. jún. 13-án beolvadt Komócsy Lajos Kelet Népe c. lapjába.
- 10 *A Hon* — »politikai és közgazdasági napilap«; reggeli és esti kiadásban jelent meg. Szerkesztője és kiadótulajdonosa Jókai Mór volt, 1863. jan. 1. óta.
- 11 *Családi Kör* — szépirodalmi és divatlap 1860—1880. Szerkesztette Emilia (Szegfi Mórné Kanya Emilia). Pályája kezdetén Mikszáth is munkatársa volt e lapnak.
- 11—15 »*Még ha lapszerkesztővé lettél is . . .*« — MK itt tréfásan saját lapjaira: a Magyar Néplapra és annak társlapjára, a Mulattatóra utal. Mindkettőt 1874—75-ben szerkesztette.
- 23 *Napló* — Pesti Napló. Reggeli és esti kiadásban jelent meg. Iteni említése idején Urváry Lajos szerkesztette.
- : 23 *a »Lloyd«-okbul* — a többszám a Pester Lloyd reggeli és esti kiadásaira vonatkozik.
- : 25 *kerti ki* — keríti elő.
- : 28 *Reform* — Rákosi Jenő Deák-párti »politikai és közgazdasági napilapja«. Megindult 1869. dec. 15-én és 1875. jún. 16-án a Pesti Naplóba olvadt.
- 29 *Fővárosi Lapok* — szépirodalmi napilap. Megindult 1864. jan. 1-én. Előbb (1864—1867. ápr.) Tóth Kálmán, azután (1867—1892) Vadnai Károly szerkesztette.
- 51 1 *Ellenőr* — politikai napilap. Fel. szerk. Csernátony Lajos. 1869-től 1882-ig állott fenn; akkor A Honnal egyesült, s a két lap Nemzet címmel jelent meg.
- 2 *Egyetértés* — politikai napilap, a függetlenségi és 48-as párt lapja. 1874-ben alapította és 1899-ig szerkesztette Csávolszky Lajos.
- 10—11 MK itt a *lapok hirdetési oldalának »állandó vendégeit«* sorolja fel. Ezek az egymást túlkiabáló reklámok annyira érdekelték, hogy némelyiket más írásaiban is említi (pl. a Rix-féle »Pompadour-pasztát« a »Sramko bácsi« és a *Fotográfiaik a vármegyéből* című elbeszéléseiben, Krk 27. köt. 99. és 133. l.), és lapjaiban olykor külön is foglalkozott velük. Így pl. a Mulattató 1875. szept. 4-i számában (VII. évf. 36. sz. 143—144. l.) teljes egészében átveszi a Képes Néplap egy »érdekes cikkét«, amely éppen »A lapok hátán levő hirdetésekéről« szól. A cikk figyelmezteti az olvasókat a nagyhangú reklámok mögött többnyire meghúzódo családok számdékra. A reklám szélhámosai között névszerint is megnevezi a MK által szintén említett *Orlice-t* és *Rix Vilrát*.
- Orlice R.* berlini matematika-tanár, aki a lottójátékosok bérére dolgozott. »Kérdezősködésre egynehány forintért

azonnal válaszol...» s közli a lottónyeremények esélyes számaikat. Orlice R. manipulációi ellen a Nógrádi Lapok (MK egyik legelső lapja) szintén főemelte szavát egy »A kis lutri«-ról szóló cikkben (1874. ápr. 19., II. évf. 16. sz. 4. l.).

Rix Vilma reklámhirdetéseai szintén sűrűn jelentek meg az 1870-es évek lapjaiban. »En Rix Vilma...« kezdetű reklámszövegei nyomtatékosan figyelmeztették a hölgyeket, hogy csak az általa gyártott »Pompadour-pasztának«, másnéven »csoda-pasztának« van kiváló hatása, minthogy a férje, Dr. Rix A. által feltalált kenőcs receptjének ő az egyedüli ismerője és jogos tulajdonosa. Megadja bécsi címét s közli a csoda-paszta árát: 1 frt 50 kr. (Hirdetéseit ld. pl. a Magyarország és a Nagyvilág c. folyóirat 1871. májusi számaiban.) — MK Mulattató-beli, fent említett cikke Rixéket is leleplezi. Megírja, hogy a Dr. Rix A. néven emlegetett szakférfiú nem más, mint Rix Antal bécsi kereskedő, aki nemcsak csodatevő szépitőszereket ajánlgatott, hanem aranyórát is láncostul, s a naiv vásárlókra értéktelen portókákat sózott rá...

Más kategóriába tartozik Dr. Handler Mór. »Orvos- és sebésztudor, szülész és szemész«, aki reklámhirdetéseiben főleg a »titkos betegségek« (nemibajok, férfi- és női betegségek) »fényes és tartós sikert biztosító« gyógykezelését ajánlgatta. Dr. Handler Mór orvosi rendelője Pesten, a Kígyó utca 2. sz. alatt működött. Szorgalmas orvos volt, d. e. 10 órától 1-ig, és délután 3 órától 5-ig fogadta a betegeket. »Díjjal ellátott levelekre azonnal választ ad és a gyógyszereket megküldi.« Óriási reklámmal dolgozott. Alig van lap az 1870-es évek derekán, amelyben nem találkoznánk fenti hirdetéseivel. Így — többek között — Mikszáth Magyar Néplapjában is (1875 áprilistól úgyszólván év végéig), azután a Magyarország és a Nagyvilágban (pl. 1875. márc.—dec.), a Budapesti Napilapban (1877. okt. stb.). Mulatságos, hogy még a klerus lapja, a Magyar Állam is fölvette Dr. Handler Mór hirdetéseit, de itt — főleg egyházi férfiakból álló olvasóközönségről lévén szó! — a hirdetésszöveg »titkos betegségek és tehetetlenség«, meg a különböző női betegségek helyett — célszerű tartózkodással — csak »mindennemű külső betegségek, különösen gyengeségek« gyógyítását ígéri...

Végül az egykorú hirdetésszövegek között szerepel ez is: »Pénz becsületszóra«. MK itt egyes hozományvadászok hirdetéseire utal, amelyekkel szintén találkozunk a lapokban. Eladósodott ficsurok sürgős pénzfelvezetés ellenében házasságot ígérnek — becsületszóra...

Végeredményben elmondhatjuk e névsorról: — Íme egy korszak társadalomrajza — az újságok hirdetésrovatában!

Lap Sor

- 51 22 *per associationem idearum* — képzettársítás által.
: 23 *Budapesti Közlöny* — a hivatalos lap. Tartalma csupa hivatalos közleményből s rendeletekből stb. állott. 1867—1892-ig Salamon Ferenc szerkesztette.
- 52 8 *Abendblatt* — a Pester Lloyd esti kiadása.
37 »*Der Bismarck ist doch ein Kerl!*« — Bismarck mégiscsak legény a talpán!
: 39 *a karlista háború* — Don Carlos spanyol trónkövetelő hívei két ízben támasztottak felkelést jelöltjük érdekében. — MK itt az 1872—76-i felkelésre utal.
- 53 : 1 *gr. Andrássy* — gróf Andrássy Gyula (1823—1890) miniszterelnökről van szó.
Arnim, Harry Karl Kurt, gróf (1824—1881) — porosz diplomata. A porosz—francia háború idején Bismarck bizalmas munkatársa. 1872 júniusában követté nevezték ki a francia köztársasághoz. E minőségében Bismarck utasításai ellen működött; emiatt 1874 májusában nyugdíjazták. Távozásakor kiderült, hogy több fontos okmányt magával vitt, s ezek kiadását megtagadta. Bismarck bíróság elé állíttatta, s elítélték. Azután külföldre költözött s tovább dolgozott Bismarck ellen. — Arnim póre nagy szenzáció volt, azért is említi MK e karcolatában. Egyébként mint szerkesztő ő maga is beszámolt az Arnim-pórról (Magyar Néplap 1874. dec. 11., 18. stb.).
Alfonz király (1857—1885) — 1874. dec. 30-án a hadsereg egy része Spanyolország királyává kiáltotta ki. Ekkor Barcelonába sietett (1875. jan. 9.), s jan. 14-én bevonult Madridba. (Ezek az események a magyar sajtót is foglalkoztatták; a karcolatban azért utal MK Alfonz királyra.) 1876-ban a trónkövetelő Don Carlos párthívei (a »karlisták«) ellen viselt háborút.
Ofenheim-pör — Ofenheim Viktor lovag, egy ausztriai vasútépítő társaság vezérigazgatója különböző panamáival több milliós kárt okozott az államnak. Emiatt 1875. jan. 4-én Bécsben esküdtbíróság elé került. Február végén az esküdtbíróság Ofenheimot fölmentette a vádak alól, mert időközben politikai tényezők is beleavatkoztak a tárgyalás menetébe.

Az elplagizált karcolat

Az újságfaló történetének utójátéka is van.

Majdnem három évvel azután, hogy a Fővárosi Lapokban megjelent, egy ismeretlen valaki megváltoztatott címmel, kissé átfogalmazva és — *r.* jeggyel ellátva beküldte a Budapest című képes politikai napilapnak. A szerkesztő, Huszár Imre, lapja 1877. dec. 12-i számában (I. évf. 28. sz. 2—3. l., a tárcarovatban) közölte e karcolatot.

Az — *r.* betűvel szignált tárca címe: *A kávéházból*. Gondolatmenete Mikszáth karcolatát követi s túlnyomórészt annak szövegét

is átveszi, csak némely szakaszát rövidíti vagy toldja meg. Legfeltűnőbb módosítása (ami Mikszáthot is szerfölött bántotta) az, hogy a lap-kritikák sorában a Fővárosi Lapokat is kigúnyolja, — ahonnan pedig a karcolatot lopta! Ez a szakasza így hangzik:

»Tisztelt olvasó! Ha szabadelvű vagy: a »Hon«-t vagy az »Ellenőr«-t járatod; ha konzervatív: akkor kétségekívül a »Kelet Népe«-t; ha pápista: mindenesetre a »Magyar Állam«-ot; ha netán kereskedő vagy tőkepezés: a »Pester Lloyd«-ot; vagy ha éppenséggel kávéénike lennél: a »Fővárosi Lapok«-ból merited az igazságot (esetleg pletykaságot).«

És valamivel alább ismét:

»A „Fővárosi Lapok”-ból a társasélet újdonságait, valamint pletykaságait szörpöli, az „Egyetértés”-ben pedig török győzelmeket keres szomjas tekintete.«

Erről a plágiumról és egy másik irodalmi visszaélésről értesülvén Mikszáth, sietve tollat fogott szerzői jogai védelmére. A Kakujay Gyula szerkesztette Budapesti Napilapba (melynek akkor főmunkatársa volt), a lap 1877. dec. 13-i számába (IV. évf. 344. sz. 2. l.) rövid cikket írt, melyet teljes egészében közlünk:

AZ IRODALMI TISZTESSÉG ÉRDEKÉBEN

Tegnap egy kalendárium küldetett be hozzánk (Nyomatta és kiadta 1878-ra Bartalits Imre), melyben egy »*Ügyvédjelölt*« című rajz közöltetik a nevemmel, aminthogy valóban én írtam e rajzot és a »Fővárosi Lapok«-ban lett közölve. Minthogy én Bartalits urat sem nem ismerem, sem vállalataival semminemű összeköttetésben sem nem álltam, sem nem állok, sem nem fogok állani, dacára hogy a forrást, ahonnan kiollózta, nem nevezi meg, s tőlem e rajz közlésére engedélyt nem nyert, mindamellet nem tartottam a fáradságra érdemesnek B. úr ezen üzleti szellemtől áthatott eljárását a nyilvánosságnak átadni, annál is kevésbé, mert meg voltam győződve, hogy ez őt úgysem zsenirozná. Ma azonban a »Budapest« című napilapnál ismétlődik e körülmény. E lap általam igen tisztelt szerkesztőjét ugyanis úgy szedte rá valami »r« úr, hogy egy ugyancsak a »Fővárosi Lapok«-ban »*Újságfaló*« cím alatt megjelent tárcámat csempészte be a magéé gyanánt »*Kávéházból*« címmel. Bizony nem sajnálnám r úrtól azt az ártatlan örömet, hogy ő írta legyen ma azt, amit én írtam két év előtt, ha nem követett volna el olyan hibát, amit lehetetlen szó nélkül hagynom. Ő ugyanis e tárcá gúnyos élet csupa merő *hálából* azon lap ellen módosította a szövegben, amelyből kiollózta, ti. a »Fővárosi Lapok« ellen. Én nem tagadom, hogy az igen ügyes politika és útvesztő a forráshoz, de éni irányomban nagy igaztalanság, mert könnyen furcsa színben tüntethetne fel, tesszem azt a »Fővárosi Lapok« tisztelt szerkesztősege előtt, ha ugyanazon cikkemmel, melynek ő készségesen tért engedett, őt igyekezném másutt kigúnyolni. Ezt a lelkiismeretességét nem engedhetvén magamon

száradni, kijelentem, hogy a »Budapest« mai tárcájának (melyre néhányan még talán úgy emlékeznek, hogy az én nevem alatt olvasták) *másodszeri megszületésében* semmi részem.

Mikszáth Kálmán

Mikszáth cikkére a Budapest szerkesztője már másnap (dec. 14., I. évf. 30. sz. 6. l.) válaszolt. Magyarázkodott és mentegetőzött az alattomos névtelen cikkíró kéziratának közlése miatt. Íme, válasza:

Az irodalmi tisztesség érdekében. E cím alatt közöl a »B—i N—p« [Budapesti Napilap] mai száma Mikszáth Kálmán úrtól egy nyilatkozatot, melyben kijelenti, hogy a »Budapest« 28-dik számának napi tárcájában a »*kávéházból*« cím alatt »r.« aláírással megjelent rajz nem más, mint Mikszáth Kálmán úrnak egy, ezelőtt két évvel a Fővárosi Lapokban »*Újságfaló*« cím alatt megjelent tárcacikke, melynek gúnyos élet azonban a közlő — vagyis valódi nevének megnevezve a *plagiator* — a szövegben azon lap ellen módosította, amelyből *kiollózta*, tudniillik a »Fővárosi Lapok« ellen. — Én is kénytelen vagyok az *irodalmi tisztesség érdekében* kijelenteni, hogy az említett tárcacikket »r.« jeggyel ellátva postai úton kaptam egy *kezeim közt levő* levél kíséretében, mely szóról szóra így hangzik:

»Igen tisztelt szerkesztő úr! Az ide mellékelt kéziratomat oly megkereséssel bátorokodom átnyújtani, miszerint azt becses lapjának tárcarovatában közölnetni szíveskednék. Megkülönböztetett tisztelettel, Budapest, 1877. dec. 10. Aláírva *Péché László.*« [Álnév. Szinnyei írói lexikona sem ismeri!]

Én az ügyes rajzot közöltem, miután valóban nem emlékezhettem reá, milyen tárcacikket közölt két évvel ezelőtt egyik vagy másik lap a sok közül. Ennyi a tényállás. Mindenesetre sajnós, hogy akadnak még mindig *Nyirbátori Plagiások*, akik sületlen élceik és léha tréfáik teréül a közönség érdekeit, nem pedig egyes privát passióit szolgálni hivatott hírlapokat választják.

A »Budapest« szerkesztője.

Ez volt az első, de nem egyszersmind az utolsó plágium, amelyet Mikszáth írásaival szemben nemcsak hazai, hanem külföldi írók is elkövettek. — Mikszáthnak ezúttal gyakorlatilag kellett tapasztalnia: mennyire szükség van a szerzői jogok szigorú védelmére, amint hogy azt épp azon idő tájt két jogi fejtegetésében is követelte. (Ld. *Az írói tulajdonról*. Nógrádi Lapok 1874. nov. 1.—dec. 27.; 2. *Az írói tulajdonról*. Mulattató 1875. nov. 20.)

Az újságfaló első kidolgozása (1874)

Az újságfaló második kidolgozása — a meghagyott mondatok és szakaszok ellenére — olyan mérvű, hogy ha a két rajz eltéréseit csupán mint »szövegváltozatokat« vetítenénk ki: aránytalanul nagy terjedelmű szövegtöredékeket kellene adnunk. Ehelyett célszerűbbnek

látszik az első kidolgozást is teljes egészében közölni itt, a jegyzetek közt. A teljes szövegközlés az olvasó előtt is világosabban szemlélteti Mikszáth műhelymunkájának módszerét és természetét.

AZ ÚJSÁGFALÓ

[Első kidolgozás]

A fővárosban rendes életszükséglet a lapolvasás; olyan mint a naponkinti húsleves, melyet a rögzött megszokás alig bír nélkülözni. A lapolvasó beül délután a kávéházba s nekiesik először a napilapoknak. A »Napló«-ból átfutja röviden a híreket, elolvassa a vezércikket, és eldobja; azután a »Hon«-t keríti meg, hol a tárca regényének lassan következő ciklusaiból tödd ismét egy darabot az emlékében már csak homályosan kóválygó »Enyém, tied, övé«-hez. A »Reform«-ban a színházi hírekről szerez magának tudomást, a »Fővárosi Lapok«-ból az újdonságokat csemegézi, az »Ellenőr«-ben polémiát keres kíváncsi tekintete.

Mikor már mindezeket keresztülesett, föltéve, hogy két órakerendelte feketéjét, mely nála csak eszköz a cél elérésére, türelmetlenül nézi óráját. Három. Az esti lapokat csak négykor hozzák. Bosszankodva veti magát hanyatt székében és újra előszedegeti a már egyszer eldobott lapokat, hogy most már átolvassa címeiktől kezdve egész a negyedik lapon előforduló hirdetésekig, hol mint állandó vendégei a nyilvánosságnak: Orlice, Handler M., Rix Vilma és a »Pénz becsület-szóra« kísértik és vigasztalják a t. c. közönséget. Ezeknek is vége szakadt — mint valami fáradságos munka után szokás, nagyot nyújtózik és ismét kiveszi óráját. Csak félnégy! Mi az ördögöt csináljon? Gondolkozzék? Teljes lehetetlen! Agya annyira túl van terhelve a különféle cikkekből beleszármazott idegen gondolatokkal, mik az ő saját eszméit vastagon bepókhálózzák, hogy egyáltalán arról sem képes gondolkozni, hogy ugyan miről kellene gondolkoznia.

Egyet ásít. Az ásítás, a nyugvó elme ráadja ünnepi köntösét. Ebben a köntösben, ti. ásítás közben, per associationem idearumeszébe jön a »Budapesti Közlöny«. Ahhoz még nem volt ma szerencséje. Ejnye, pedig hátha valami érdekes kinevezés vagy fölmentés van benne. S egyéb hiányában legalább azzal mulat, hogy keresztülbetüzi: hány ismerőse ellen van árverés elrendelve?

De az esti lapot mégse hozzák; már ezt nem lehet kiállani! Türelmetlenül fészkelődik helyén, csenget a kellnernek, kérdezi: mi az oka, hogy még nem jött meg az esti lap? — Micsoda visszaélés az a közönség türelmével? Eddig mindig négykor hozták, s ma íme négy perc négy után . . .

De nini! milyen tisztán, makula nélkül kacérkodik ott a »Magyar Állam« az egyik szögletasztalon, kínálva szellemi kincsei tárházát a tudományszomjúhozóknak. Miért ne merítsen belőle? Lám, lám, mennyi meglepő különösség!

Itt nem hátul, de elől van az állandó hirdetés: őszentsége IX. Pius latin levele a szerkesztőhöz; erővel könyv nélkül akarja betanultatni a prenumeránsokkal.

Egész ízében érdekes lap. Egy megfordított közvélemény. Egy szende hölgy, aki azért megy nyilvános bálba, hogy petrezselymet áruljon. Az önfeláldozás nemes. Hanem ha megértjük, hogy a petrezselyem jó áron kel el — nincs miért lelkesülnünk a *zöldség*-árulóért!

... De végre megjő az esti lap. A gázok kigyúlnak. A szenvedélyes olvasó legelőször is a *távirati híreket* keresi: ha nincs-e valami nagy betűkkel szedett világbontó esemény; sóhajtva fordít az első lapra. Valódi inyenc-lassúsággal kérödzi át a legújabb eseményeket, míg azokból valami önálló idéát facsarhat maga számára, mellyel este a sörházban a halbszájltli mellett adhassa a tongébert a politikai vita mezején...

Már esti hat óra, midőn végre nagy meglegedetten elhagyja a kávéházat... Az utcán gondolkozva megy, hol-hol megáll, s végigkérödzve az olvasottakon... csendesesen morogja magában:

... »Der Mac-Mahon... ist doch ein Kerl!«

Vagy, ha nem Mac-Mahonról olvasott, éppúgy megteszi a maga félhangos megjegyzéseit a karlista háborúról, vagy az olasz trónbeszedről.

Ejszaka is ezekről álmodik, mert az újságfaló rendesen nőtelen, vidám társaságot nem szerető ember, kinek nem lévén senkie, miután senki sorsa nem érdekli különösen, az univerzumhoz szegődik. A világ színpadán játszó kiváló személyeket tartja ismerőseinek, beleéli magát sorsukba, együtt érez, együtt cselekszik, együtt örül és búsul velők.

S ezt már annyira megszokta, hogy mikor például hétfőn nem jelenik meg lap, egész délután mogorván, rossz kedvűn jár-kél az utcákon, mint egy olyan ember, ki ma semmit sem hallhatott — kedveseiről.

*

M. Mulattató. (Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. december 11., VI. évf. 50. sz. 197—198. l. A lap élén, »Fővárosi tárca« főcíim alatt. Névjelzés nélkül.

Kötetben itt először.

Tárgyi magyarázatok

Ld. előbb az 1875. évi második kidolgozás *Tárgyi magyarázatait*: (259—262. l.)

Lap Sor

265: 6 *tódd* — *told*, *toldoz* (a szó pongyola, népies alakja).

7 »*Enyém, tied, övé*« — Jókai »*Enyém, tied, övé*« című regénye, melyre MK itt utal, a karcolat megjelenése napján (1874. dec. 11) a 41. folytatásnál tartott (a regény »III. kötet«-ének »Férfi sorsa a nő« című ciklusánál). MK — minthogy maga is Jókai szorgalmas olvasói közé tartozott — »az újságfaló« nevében panaszkodik a »lassan következő« folytatások miatt.

- A regény részletei ugyanis csak két, három, sőt több napos szünetek után következtek, pl. dec. 2., 4., 6., 11., 13. stb.
- 265: 7 A »*Reforma-ban* a *színházi hírekről szerez magának tudomást* — MK azért emeli ki a Reform »színházi híreit«, mert a lap szerkesztője, Rákosi Jenő, maga is drámaíró volt, és épp ebben az időtájban (1875-ben) vette át a Népszínház igazgatását, melynek létesítése körül annak idején buzgón munkálkodott.
- 8 A »*Fővárosi Lapokból az újdonságokat csemegézi* — A Fővárosi Lapoknak háromféle »újdonság«-rovata volt: Fővárosi hírek, Bécsi hírek és Külföld. A Fővárosi hírek rovata naponta beszámolt az irodalmi és művészeti élet eseményeiről. — E népszerű lapnak hosszabb időn át MK is dolgozótársa volt.
- 9 az »*Ellenőr polémiái* — MK itt az ellenzékhez tartozó szerkesztő (Csernátony Lajos) sűrű tollharcaira utal.
- 41 IX. *Pius pápa* (uralk. 1846—1878) — Az ő és szövetségesei ellenében vívták ki az olaszok hazájuk egységét. Ő mondta ki a pápa tanítói csalatkozhatatlanságát, az infallibilitást.
- 266: 10 *halbszájtló* (német Halbseidel) — félmesszely (kb. ¼ liter).
: 10 *tongéber* — itt: jólétesült, fölényesen tájékozott.
- : 15 »*Der Mac Mahon . . . ist doch ein Kerl!*« — Mac Mahon mégis csak legény a talpán! — Mac Mahon (1808—1893) ír származású francia hadvezér. A porosz—francia háborúban seregével súlyos veszteségeket szenvedett. A párizsi kommün leverése után Párizs katonai főparancsnoka lett, később köztársasági elnök.
- 17 az *olasz trónbeszéd* — II. Viktor Emánuel olasz király (uralk. 1861—1878) trónbeszédéről van szó.

ÖRZSIKE TÖRTÉNETE

- M. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1875. október 10—20., III. évf. 7. köt. Az író teljes névjelzésével. — Két részletben:
1. október 10. (7—16. és 18. l.) Elejétől »Oh, szegény, szegény Miska . . .« kezd. szakaszig. (A 17. lapon az elbeszéléshez tartozó illusztráció.)
2. október 20. (49—57. l.) Az eml. szakasztól végig.
Kötetben itt először.

Az elbeszélés mesetípusa

Örzsike története főleg mint mesetípus érdemel figyelmet. A Hamu-pipőke-mesék csoportjába tartozik. »Hősnője« apátlan-anyátlan árva, kiszolgáltatva szívtelen rokonai gonoszságának. Ámde végül minden jóra fordul, s nemes szíve elnyeri méltó jutalmát.

A mesének nem egy olyan motívuma van, amely MK első ifjúsági írásait és későbbi elbeszéléseit juttatja eszünkbe. Örzsike megosztja sovány kenyerét egy koldusgyerekkel éppúgy, mint *A nemes*

szív fent és alatt című »beszélyké«-jében (Lányok Lapja 1877. júl. 1), amely szinte ikerpárja *Őrszike történetének*. Ebben ugyanis egy Fanny nevű »szegény leányka« gyakorol hasonló jótékonytságot egy másik szegénysorsú gyerekekkel... (Ld. Krk 29. köt.)

A koldusfiú alakja: múlt század végi szomorú korkép! Itt is, ott is csavargó koldusgyerekek, a társadalom kitagadottjai, akiknek sem otthonuk, sem menhelyük. Nyáron kint a mezőn, télen pedig »valami istállóban« hálnak, »jó emberek« kegyelméből. Mellettük még a Hamupipőkéék helyzete is kedvező, mert legalább élelmük és fekhelyük van... Mesterkéltnek s szentimentálisnak tetsző képek ezek — de a mesetípus gyakorisága és nem egy reális vonás bizonyítja, hogy az efféle epizódok MK közvetlen pesti tapasztalatai közé tartoztak. (Pl. a téli hidegben a kávéházak előcsarnokába keredzkező koldusgyerekek...)

A szeretet és a meleg együttérzés, ahogyan Mikszáth e szerencsétlen gyerekek sorsával foglalkozik, felismerhető későbbi írásaiban is; mindenütt, ahol szegényekről, árvákról van szó. (Pl. *Apolka sorsa Beszterce ostroma* első fejezeteiben.)

A szövegről

Mikszáth ezt az elbeszélését hamarjában írta, s úgy látszik: sem a kéziratot, sem a korrektúra-levonatot nem nézte át gondosan. Így történt aztán, hogy az egyik szereplőjét (a gonosz nagynéni lányát) két ízben (54 : 24 és 63 : 28) *Zsófi*-nak nevezi, másutt végig *Zsuzsin*-nak, illetőleg *Zsuzsikának*. Javítottuk e figyelmetlenségből eredő hibát oly módon, hogy a kislányt az említett két helyen is *Zsuzsin*-nak nevezzük.

Lap Sor

- 57 : 31 bekötötte a forintot (Itt az eredeti szövegben is így ! Másutt: forintot.)
65 : 29 a vén jószágot, (Az eredeti szövegben sajtóhibával: a vén jószágot,)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 57 : 36 *kihódította* az orvosságra szánt forintot — kiszedte, megszerzte.
63 : 14 *Jozeft (Jozáfát) völgye* — Jeruzsálem északi részén vonul el. A biblia szerint ezen a helyen fog itélni Jehova a holtak fölött. (Jóel jövendölése 3. fejezet, 2. vers.)
65 : 2 *paletot* — hosszú, bő felsőkabát.
: 28—33 A könyv lapjai közé csúsztatott bankjegyekről szóló mesemotívumot MK Jókainak »A debreceni lunátikus« című novellájából kölcsönözte.

Irodalom

Mikszáthnak ezt az ifjúsági elbeszélését az irodalomtörténet a legújabb évekig nem ismerte. Csak *Kozocsa Sándornak* a jelen Krk számára készülő Mikszáth-bibliográfiájából és *W. Petrolay Margitnak* »MK elfelejtett ifjúsági írásai« című dolgozatából (ItK 1956. LX. évf. 3. sz. 289—291. l.) szerezhettünk tudomást róla. *W. Petrolay Margit Őrszike történetének* tartalmi ismertetése után megállapítja, hogy: »Az elbeszélés nem emelkedik ki a folyóiratban közölt más novellák közül, nem jobb, nem is rosszabb azoknál, stílusa em különbözteti meg azoktól a történetkéktől, melyek tuatszámra jelentek meg a *Hasznos Mulattatóban*, s nehéz benne felfedeznünk a nagy realista elbeszélő oroszláncörmeit.«

TALPIG EMBER

- M. I. *Fővárosi Lapok.* (Fel. szerk. Vadnai Károly.) 1876. szeptember 7—10. (XIII. évf. 205—207. sz.) Három folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. szeptember 7. (205. sz. 961. l.) Elejétől »A réműlet gyorsaságával kapott utána...« kezd. szakaszig.
 2. szeptember 8. (206. sz. 965. l.) Az eml. szakasztól »Csak Bokros Mihály maradt ott szekeren...« kezd. szakaszig.
 3. szeptember 10. (207. sz. 971. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *Vasárnapi Ujság.* (Szerk. Nagy Miklós.) 1882. április 16—23. (XXIX. évf. 16—17. sz.) Két folytatásban, mindkettőnél egy-egy illusztrációval, a rajzolók nevének feltüntetése nélkül; az alábbi részletezés szerint:
1. április 16. (16. sz. 243—246. l. [Közben a 244—245. lapokon idegen tárgyú képek.]) Elejétől »Az pedig, ami az „isten dolga”...« kezd. szakaszig.
 2. április 23. (17. sz. 262—263. l.) Az eml. szakasztól végig.
- III. *Képes Néplap és Politikai Híradó.* Mulattató és tanulságos újság a magyar nép számára. (Fel. szerk. Nagy Miklós.) 1882. szeptember 3—október 8. (X. évf. 36—41. sz.) Öt folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. szeptember 3. (36. sz. 286—287. l.) Elejétől »Judit asszony már egy fél órája felkelt...« kezd. szakaszig.
 2. szeptember 10. (37. sz. 294. l.) Az eml. szakasztól »Újra meg újra felhánnya azt a helyet...« kezd. szakaszig. [Illusztrációval.]
 3. szeptember 17. (38. sz. 302. l.) Az eml. szakasztól »A nyugtalan éjszaka után...« kezd. szakaszig.
 4. szeptember 24. (39. sz. 310—311. l.) Az eml. szakasztól »Miska megmagyarázta állítását.« kezd. szakaszig.

5. október 8. (41. sz. 326—327. l.) Az eml. szakasztól végig.
[Illusztrációval.]
- IV. *Kavicsok*. Elbeszélések. Írta Mikszáth Kálmán. Kiadja a Petőfi-Társaság. [1883.] Bp. Aigner Lajos. 22—45. l.
- V. *Pipacsok a bűzében*. Tizennyolc elbeszélés. Bp. Révai Testvérek kiad. (MKm 4. köt.) 147—168. l.
[1. kiad.] 1890.
2. kiad. 1893.
3. kiad. [?] [Könyvtárainkban és a bibliográfiákban nem található! A Révai-cég valószínűleg a 2. kiadás után 4. kiadást jelölt — tévedésből.]
4. kiad. 1901.
5. kiad. 1903.
6. kiad. 1908.
- VI. *Jk 28. köt. 1910. Kisebb elbeszélések V. köt. 101—118. l.*

Keletkezése. A mese kétféle változata

A jelen Krk tárta fel MK műhelymunkájának egyik legfőbb sajtóságát: hogy milyen nagy műgonddal dolgozott! Írói egyéniségének ez a jellemvonása már első évtizedében megnyilatkozott: kéziratait minduntalan módosította, hozzáírt, elhagyott részleteket stb. Innen a sok »szövegváltozat«. (Pl. *Sárka grófnő*, *Az én öreg Miska kocsisom* stb.) De vannak olyan meséi is, amelyeket nemcsak hogy csiszolatott vagy átdolgozott, hanem teljesen újra írt: ugyanazt a mesét kétszer is megírta különböző módon. Ilyenek: *Tudományos értekezés a hidegláziól* és *Mire jó a kártya?* vagy: *Szegény Icík zsidó* és *A pajkos Ilonka* stb. Ilyen példa ez is. 1874-ben *Nincs igazság a földön* címmel, 1876-ban pedig *Talpig ember* címmel mondta el egy derék parasztgazda szomorú történetét. Padlásán a szénába ejti pipájából a taplót. Míg fuvarban jár, kigyúl a háza s az egész falu leég. Azt hiszi, hogy vigyázatlanságával ő okozta a tűzvészt. Az önvád beteggé teszi s meghal. Csak halála után derül ki, hogy egy csavargó gyújtotta fel a falut, az ő házára vetve az első csóvát.

A mese kétféle feldolgozásában csak az előadás különbözik. Az alakok azonosak, nevük is csak részben eltérő. Az 1874. évi, első fogalmazásban a parasztgazdát Bokros Jóskának hívják, az 1876. évi változatban Bokros Mihálynak. Amott két kisgyereke van, itt csak egy hajadonlánya. Amott feleségét veszti el a tűzvész miatt, itt egyetlen lányát. Amott »négy gyermek égett benn egy roskadt falú házban«, itt hús ember élete veszett el. Mindkettőben szerepel a törvénybíró és az éjjeli őr, és végül: az elbeszélés hőse mindkettőben nyilvános gyónásban tesz vallomást halálos ágyán. Csak a befejező szakasz kicsengése más: amott az író keserű kifakadása rekeszti be az elbeszélést (»Hát van a földön igazság?«), itt özvegye próbálja megnyugtadni a halott szellemét... Kétségtelenül ez utóbbi a költőibb megoldás.

*

A történet színhelyéről

A mese 1874. évi kidolgozását MK e szavakkal kezdi: »Egy egyszerű paraszt élt a *falunkban*, Bokros Jóska volt a neve . . .« stb. Az 1876. évi változatban hasonlóképpen »a mi falunk«-ról beszél (67 : 1—2), melynek nevezetességei közé tartozik többek között a »Helység kútja« (67 : 13), meg a »savanyúvízforrás« (67 : 20), amelyek valóban nevezetességei Mikszáth falujának, Szklabonyának. A falut, »faluját« 1874-ben nem nevezte meg, itt (1876-ban) viszont *Gergének* nevezi. Kérdés mármost: szklabonyai vagy gergei történetet mesél-e Mikszáth? Szklabonyai tűzvészről *nem* mesélhet, mert hiszen elbeszélése szerint a katasztrófa az egész falut porrá és hamuvá tette: »Azon a helyen, ahol Gerge állt, nem találtak többé falut. Tegnap este leégett földig . . .« (75 : 9). Szklabonyáról bizonyosan tudjuk, hogy nem esett tűzvész áldozatául, legalábbis az író ifjúkorában (a két elbeszélés írásának idején) nem! Nem vall Szklabonyára az a részlet sem, amely szerint ott az 1873. évi kolera csak az árendást vitte el (68 : 6), mert hiszen Szklabonyán erősen pusztított a járvány, Mikszáth édesanyja is abban halt meg.

Ilyen körülmények között *Gergét* részint mesebeli, részint földrajzilag meghatározható helységnek kell tekintenünk. Nógrádban három Gerge nevű falu van: Kisgerge, Liptagerge és Mihálygerge. Hajdanában a Zách-nemzetség birtokai voltak, későbbi földesurai a gr. Ráday és Gyürky családok. A Nógrád megyei monográfiák nem szólnak a Mikszáth elbeszéléseiben megörökített tűzvészről, de egy baráti körben velem közölt nógrádi szájhagyomány szerint: valamikor az 1870-es években nagy tűzvész pusztított Gergén. Mikszáth elbeszélése szerint közvetlenül »a nagy kolera« (1873) után volt ez a tűzvész (68 : 2).

Minden valószínűség szerint Mikszáth ezúttal is a költészet és a valóság szálaiból szötte a mesét. Vagy egy kisebbszerű szklabonyai tüzet nagyított tűzvésszé — a költői hatás kedvéért; vagy (ami hihetőbb) a gergei tűzvészt meséli el — a személyes vonatkozásokat (»saját faluja«, »közvetlen szomszédja« stb.) szintén csak a nagyobb költői hatás kedvéért alkalmazva.

MK névkészletének számbavételéhez följegyezzük, hogy *Gerge* falu nevét később személynévként is használja, és pedig *Rajzok a régi vármegyéből* (1881) c. elbeszélésében, ahol a csendbízott Gerge István-nak hívják. (Ld. Krk 2. köt.)

*

A »népi irodalom« útjait járó fiatal Mikszáthnak ez a novellája többi »népies beszély«-étől (*A kemény ember*, *Ami a lelket megmérgezi*, *A lutri*) eltérően nem tanító jellegű, nem érvényesít hangsúlyozottan oktató tendenciát. Közvetve mégis tanulást rejt; sok ezer éves szólásmondások és közmondások intelmét ismétli: — Vigyázz minden tűzszer számba, mert néha kis szikrákból is nagy tüzek támadnak!

Mikszáth ezúttal valamiféle környékbeli tragédia emlékét öröktette meg. Ezért ennek az elbeszélésnek hatása közvetlenebb, mint amazoké. Parasztalakjainak túlzott idealizálása és az előadás »népies« sallangjai még irodalmi örökség, de reális megfigyelési és szubjektív hangvétele már a fejlődés irányát jelzik.

*

A *Talpig ember* jegyzetei után teljes egészében közöljük a mese 1874-i kidolgozását: a *Nincs igazság a földön* című beszélyt s ahhoz tartozó jegyzeteinket.

Szövegváltozatok

A Fővárosi Lapok (FL) 1876. évi, a Vasárnapi Ujság (VU) 1882. évi és a *Kavicsok* című kötet 1883. évi szövege nagyjából ugyanaz. A Képes Néplap szövege nem egyéb, mint a Vasárnapi Ujság szövegének újraközlése, minthogy ez a hetilap a Vasárnapi Ujság testvérlapja volt, ugyanazon szerkesztővel. A Révai-féle gyűjteményes kiadás alkalmából (1890) MK némileg átdolgozta, csiszolta a korábbi fogalmazást. A Jk-ban több önkényes módosítással találkozunk. (A Jk szövegének — többek között — egyik sajátosága a *mindjárt* szónak *mingyárt* alakban való írása stb.) Az 1890. évi kiadás szövegét vettük alapul.

Lap Sor

- 67 : 10 a sápokból (Jk sajtóhibával: a sápokból [!])
 17 kőrösa, (FL, VU, 1883: kőrösa,)
 : 23 almázia (E szóhoz a FL, VU, 1883 szövegében a következő lábjegyzet járul: *A paraszt fogalom szerint mennyei ital.*)
 68 19 tarka bornyára, a másik rekeszben (FL, VU, 1883: tarka bornyára, *mintha egyike volna a hét kövér állatnak, amelyekről az egykori egyiptomi király álmodott*; a másik rekeszben)
 : 24 munkásságáért, (FL: munkásságaért,)
 : 33 A becsületes földműves ember (FL, VU, 1883: A becsületes *paraszt* ember Jk: A becsületes földműves ember)
 „ 38 s sötét fellegek Jk: és sötét fellegek
 69 4 Hogy kicsoda Panna, (FL, VU, 1883: Hogy kicsoda *az a* Panna,)
 : 19 kilábolhatlan; (Jk: kilábolhatatlan;)
 „ : 23 összeszorítani (Jk: összeszorítani)
 70 2 halavány arcát (VU és Jk: halvány arcát)
 22 hol a tál mellé. Neki mindegy. (Jk: hol a tál mellé, *ő* neki mindegy.)
 23 Sem azt nem érezte, hogy pipázik, sem azt, hogy eszik. (FL: Sem azt nem érezte, hogy pipázik-*e*, sem azt, hogy eszik-*e*.)
 „ : 32 előbb (FL, VU, 1883: előbb)
 71 3 Ne búsuljon. Tudom én (FL, VU, 1883: Ne búsuljon *kelmed*. Tudom én)

- Lap Sor
- 71 : 26 nem érezi meg (FL, VU, 1883: nem érezi-e meg)
 31 a rémület *e* csendes tanyáját, (Jk kihagyással: a rémület csendes tanyáját,)
- 72 1 önkéntelen. (Minden előbbi szövegben: önkénytelen,)
 8 *beesett*, [tudniillik: a szénába, a széna közé] (VU, Jk: *leesett*,)
 18 látta kilépni. (FL, VU, 1883: látta kilépni *urát*.)
 21 FL, VU, 1883 és Krk: Majd a rekettésiből veszek [Vö. 77 : 10 és 80 : 2 Rekettés helységnévvel!] (1890, Jk hibásan: Majd a rekettésből veszek)
- 73 9 van-e lelke, (FL, VU, 1883: van-e *kelmednek* lelke,)
 10 próféta *kend*, (FL, VU, 1883: próféta *kelmed*,)
 14 Ki ne mozdulj a házból, (FL, VU, 1883: Ki ne mozdulj a háztól,)
 : 21 Mikor a hegyek (FL és 1883: *Még* mikor a hegyek)
 : 23 egyenlően (FL, VU, 1883: egyenlőn)
 : 30 központja *okos* szavaival (FL, VU, 1883: központja *becsületes* okos szavaival)
 : 30 szótlanul, (FL, VU, 1883: szótalanul,)
 : 31 lesütött fővel *tartja a gyeplőt*. (FL, VU, 1883: lesütött fővel *ül ott, a gyeplőt tartva, mint a fekete lelkiismeret*.)
- 74 : 1 Hagymás Péter *aztán* nem is kérdezte többé, (Jk kihagyással: Hagymás Péter nem is kérdezte többé,)
 9 kivehette sodrából? (Jk: kivehette a sodrából?)
 11 nem érzéketlen az egyszerű nép. (FL, VU, 1883: nem érzéketlen a nép egyszerű embere.)
- „ : 37 az isten szerelméért? (Jk: az isten szerelméért?)
- 75 14 jajveszékését, (Jk: jajveszékését,)
 19 ott szekerén (ott a szekerén)
 „ 39 komoran néztek rá, (FL, 1883: komoran, *sötét*en néztek rá,)
- 76 15 *Először*, mert nem felel, *másodszor*, mert (FL: *Pro primo* mert nem felel, *pro secundo* mert)
- 77 3 kocsma (Jk: korcsma)
 11 *No*, hát (FL: *Na*, hát)
 18 — Hát még semmit sem tud? (FL, VU, 1883: — Hát még semmit sem tud *kelmed?*)
- 78 : 2 összetákolák (VU, Jk: összetákolták)
 : 13 hogy *azok* el ne árulják, (FL: hogy *azt* el ne árulja,)
 : 31 FL, 1883, Krk: Judit asszonyt elküldte a papért. (VU, Jk: Judit asszonyt elküldött a papért. 1890 sajtóhibával: Judit asszonyt elküldött [!] a papért.)
- 79 15 Ez az egyetlen reménye, ez a ki nem mondott, régen táplált édes gondolata is füstbe ment. (Jk hibásan: Ez az egyetlen reménye, ez a ki nem mondott, régen táplált édes gondolat[!] is füstbe ment.)
 : 30 szegény leányom *feje* fölött . . . (Jk kihagyással: szegény leányom fölött . . .)
 33 sohasem tér vissza többé. (E mondat után, illetőleg alatta,

Lap Sor

- új bekezdéssel a FL, VU és 1883 szövegében még a következő mondat áll: — *Legyen neki irgalmas az isten! — mondogatták a jelenlevők megrendülve.*)
- 80 : 6 önkéntesnek. (A korábbi szövegekben: önkénytesnek.)
- 11 Vajon *hallja-e, tudja-e* azt (Jk hibásan: Vajon *tudja-e, tudja-e* azt)
- 11 az a marék por? (FL, VU, 1883 idézőjelben: az a »marék por?«)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 67 12 *Gerge* — Ld. előbb, az elbeszélés keletkezéséről szóló fejezetben!
- 70 : 31—34 a *trafikdohányt* azért szidták »akkor« (tehát még az 1870-es években is!), mert a dohánytermesztést és árusítást az átkos Bach-korszakban tették állami monopóliummá. Ezt a »nemzeti sérelmet« MK gyakran panaszoltatja különböző elbeszéléseiben.
- 73 : 7 »*megegedt a jóság forrása*« belőle is, *elkezdett könnyezni* — MK ezt a szép költői kifejezést barátjának, Tóth Edének »A kintornás család« című darabjából idézi. Említi később, 1878-ban, Tóth Edéről írt visszaemlékezésében is: 104 : 6—7.
- 75 : 1—3 »*Milyen járatban lévén a magam részéről...*« stb. — Itt Mikszáth a »hivatalos stílus« népies változatát gúnyolja ki. Később az efféle cikornyás beszéddel a tudálékos »iparos nyelv« elrettentő példáit nyújtja. Alakjai közül így beszél Filcsik csizmadia, Prakovszky kovács, Disznóssy lakatos, Apró István csizmadia stb.
- 76 : 18—19 A »*Gergénél ocsmányabb helységben kettőnek is beillő rúgás*«, meg a tűzvészrel való dicsekvés: »*Ilyesmi csak Gergén történhetik!*« — A népi humornak olyanféle adatai, amelyenkből pár év múlva MK *Az igazi humoristák* c. kötetet (1879) és abban különösen a *Megcsúfolt falvak* c. fejezetet összeállította.

Irodalom

Erről a novelláról három nyilatkozatot tartunk számon.

Vincze József (Mikszáth munkái. Bp. 1900. 28—29. l.) — Mikszáthnak ez a se nem választott, se nem hivatott »méltatója« — az »egyszerű népet« bemutató »apró rajzok, történetké« sorában említi a *Talpig embert*, s a maga erőltetett, cikornyás stílusával így jellemzi az elbeszélések e csoportját: »A napok közönséges egymásutánjában, rendes tevékenységük közben terelődik figyelmünk a népnek csendességben vívott tusáira, a lecsapó szerencsétlenségnek áldozataira. A szenvedélyek, emberi rátartósság, osztályelégedetlenség kezdet fognak a megbékélt szívek nyugalmával, a lemondó egyszerűség első

vívódásával, a maga útjára terelt természetesség kiábrándulásával... A *Talpig ember* hőse lassú emésztődésben nem mutat annyit vasakaratából, mint amennyivel sértegeti a gazdag Lóczi Márton a jószívű, de szegény Kakuk Jánost. (E zavaros magyarázatból csak a szakavatott olvasó tudja megállapítani, hogy Vincze József itt a *Talpig ember* hőstét a *Kemény ember* — ld. Krk 27. köt. — két főalakjával, Kakuk Jánossal és Lóczi Mártonnal hozza párhuzamba.)

Várdai Béla (MK. Bp. 1910. 63. l.) a fiatal Mikszáth értékesebb elbeszélései közé sorolja. »Drámaian festi — úgymond — egy fuvaros ember lelki kínjait, akit az önvád, hogy faluját vigyázatlanságból felgyújtotta, sirba visz; holta után pedig kiderül, hogy a tűz nem az ő elhullatott taplójától, hanem egy csavargó gyűjtogatása folytán támadt. Úgy nézem, hogy ez az első, teljesen művészi novellája Mikszáthnak, témában közeli rokona az *Egy homályos történetnek*, nemcsak a helyzetekben, de a felfogás mélységében is különbözve azonban ettől.«

Ezzel szemben *Zsigmond Ferenc* (MK. Bp. 1927. 4—5. l.) stílusát és felfogását egyaránt elítéli. Szerinte: a pályakezdet ama természetéhez tartozik, melyben nemcsak a témák nyersék és rikítóak, hanem az előadás hangneme is teljes egészében a korábbi évtizedek avult öröksége, melynek komolykodó, modoros, nagyhangú pátosza annyira elűt Mikszáth későbbi, igazi egyéniségétől... A téma valószínűtlen rémtörténet; befejezőmódja a költői igazságszolgáltatásnak végletes megsértése, a novella célja: az olvasó idegeinek és erkölcsi érzületének a felzaklatása. — A romantikának ezt az előcskult kellékestárát egy jó évtized múlva elméletileg is megtagadja Mikszáth egy cikkben, melynek címe: *A romantizmus*. Kicsűfolja benne a novellaírásnak azt az ú. n. romantikus módját, mely kerüli a mindennapi, közönséges életjelenségeket és mindenáron a meglepő, megrázó, hátborzongató eseményeket hajhásza...«

*

Az alábbiakban közöljük a mese 1874. évi, első kidolgozását:

NINCS IGAZSÁG A FÖLDÖN

Egy egyszerű paraszt élt a falunkban, Bokros Jóska volt a neve: egy fertály telke és két lova volt összes vagyona. Ösmertem nagyon jól, mert éppen a szomszédunkban lakott, aztán különben is ismeretes volt a faluban arról, hogy a legbecsületesebb és legszorgalmasabb ember. Gyerekkoromban sokszor volt aratónk, s rendszeren ő szedett nekem legtöbb fűrjtojást, amiket én akkor oda nem adtam volna Dudley grófné ama nagy gyémántjéért sem, amit a nyáron Bécsben mutogattak. Egyszóval Bokros Jóska kedves ember volt, még a tisztelendő úr is szerette, mert sem nem káromkodott, sem nem járt a korosmákba, hanem a hetedik pihenőnapot is arra szánta, hogy az istennel társalkodjék, s nemcsak ő volt a legbuzgóbb templomjáró, hanem soha nem is aludott el a tisztelendő úr kegyes prédikációi

alatt: amely kinszenvedéseért máris megérdemelte volna, hogy az isten szelídebben bánják vele s büntető balkeze legszörnyűbb csapását ne mérje reá . . .

Bokros Jóska folytonosan gyarapodott, a fertály telkéhez még egy nyolcadrészt vett, az ősi, girbe-gurba házat kijavította, igaz, hogy már zsindey-fedélre nem jutott, de hát parasztembernek jó a szalma is. Az épület mellé nagy, oszlopos csúrt épített, hogy szessziós gazda is megirigyelhette volna tőle portáját, melyen rend és csinoság dicsérte a tulajdonost, kit vagyoni gyarapodása nem tett — mint sokakat — elbizakodottá, hanem még inkább fokozta benne az akaratot: szerezni minél többet!

Ha saját mezei és házi munkáját elvégezte, nem restelt jó pénzért fuvarozni másoknak búzát a szomszéd vasúti állomásra, fát, kőszentet a székvárosba. Értelmes ember volt, és értette, hogy ami a zsellérnek nem derogál, az nem derogál a telkes gazdának sem: tisztesség a becsületes munka és nem szégyen.

Egy nyári hajnalon éppen a vasúti állomásra készült búzával. Már korán kellett felkelnie az előkészületek végett, megittatta, meg-etette lovait, elkészítvén a szekeret is, bement a szobába és nem akarván felköltetni feleségét s két alvó gyereket, a kis Böskét és a pajkos Miklósát, egy-egy csókkal búcsúzott el kedveseitől. Azután ősi parasztszokás szerint egy égő üszköt vett a tűzhelyről makrapipáján, hogy a keserves trafikdohánnyal megbírkózhassék.

— Hogy a bagoly vigye el, aki behozta!

Bokros gazda lábujjhegyen kiment a szobából s fogni kezdett. Éppen akkor hajnalodott, s a vén toronyban is megkondukt a hajnali harangszó.

Bokros kivette pipáját szájából, levette fejről a zsiros kalapot és imádkozott.

Az volt a szerencsétlensége.

Mert amíg imádkozott, addig kialudt a pipája.

Vissza már nem akart menni többé a szobába, tehát kikereste szűreujjából a kovát, taplót és kicsaholt. A tapló rossz volt, nehezen fogta meg a szikra, s lassan égett a rászorított kupak alatt.

Valami idevetődött bolond anglus egyszer kiszámította, hogy a magyar ember naponként körülbelül másfél órát veszít munkaidejéből pipázás miatt. Tudniillik tölt, csahol, szutyog és piszkál: erre éppen öt perc esik, s miután naponkint legalább tizenhétszer tölt, az éppen másfél óra.

A bolond anglus persze ezért megszidott minket; pedig hát ez nem úgy van: neki pénz az idő, nekünk mulatság; aztán annyink van ebből a portékából, hogy adhatjuk ingyen is.

De meg a magyar ember, míg ezeket végzi, rendszeren gondolkodik. Bokros gazdának is ezalatt jutott eszébe, hogy még egy poroió szénát nem ártana kötni a saraglyába: idegen helyen drága pénzért kapja, ha a magáé elfogy.

Felment tehát a csűrre és kötött egy jókora csomót, de míg azt térdével leszorította, borzadva vette észre, hogy a rosszul csukott kupak magától felnyílt, s a tapló kiesett, alkalmasint a széna közé.

Minden idege reszketni kezdett.

Mint az őrült, hányta összevissza a szénát, kotorászott benne, mind hasztalan . . . Izzadni kezdett a kétségbeesett munkában, homlokáról gyöngyöztek a hideg verejtékcseppek, újult erővel fogott újra a széna széthányásához, nem is emberi, de óriási munka volt az, de hiába volt, a taplót nem találta meg.

Azután lefeküdt arra a helyre, ahol gondolta, hogy a tapló kiesett, és teljes egy óráig szaglálózott, nem érzte a gyulladozó széna füstszagát maga körül.

Semmi szag.

Könnyebben lélegzett.

Hátha akkor vesztette el a taplót, mikor a lajtorján jött fölfelé, vagy ha a széna közé esett is, hátha már akkor nem is égett, vagy azóta kihamvadt és semmi baj sem lesz belőle . . .

Némileg megnyugodva eszébe jutott a fuvar, a befogott lovak az udvaron, mik már azóta türelmetlenkednek is, s még egy aggodalomteljes pillantással a végzetes helyre, lement s lassanként elindult a megrakott szekérrel a vasúti állomás felé, mely körülbelül 8 mértföldnyire esik a falutól.

De lelke nem volt nyugodt az egész úton.

Mindig visszatekintgetett szorongó szívvel a falu felé, nem lát-e a távolban felgomolygó füstoszlopot, vörös, az égbe fölcsapó lángokat; feje zúgott, teste reszketett, szemei előtt, ha nyitva voltak, ha behunyta, irtózatos képek játszottak, égő gerendák hullása, gyerekek, nők kétségbeesett kiabálása hangzott fülébe. Oh, ez irtóztató volt!

Egész éjjel nem tudott aludni. A szörnyű képek mindig szeme előtt voltak: üszökké égett holttetemek csontváza, miknek koponyájából két nagy, kidülledő szem nézett reá mereven. Oh, mindenütt ezek a szemek!

Reggelre olyan sápadt volt, mint a halott.

Falujabeli fuvarosok, pajtásai, kik mindnyájan szerették és tisztelték, nem győztek rajta eléggé csodálkozni, hogy ezt a máskor víg embert mi lelte.

— Valami rosszat érzek! — felelt Bokros Jóska setéten, s amint elvégezvén munkájukat hazafelé indultak, minél inkább közeledtek a szülői tájhoz, annál szomorúbb, annál csüggedtebb lett a Bokros Jóska arca.

Egyszer azután déltájban két ismerős alakot láttak maguk felé közeledni a fuvarosok.

— Nini, hiszen ez Peták Péter uram, a törvénybíró és a felesége — mondták csodálkozva. — Mi az ördögöt keres ez itt? Egyik a fuvarosok közül vidáman kiáltott eléje:

— Hogy jutott ide, Peták bátyó, ahol a madár sem jár?

A közeledő öregember, ki egyike volt a módosabb gazdáknak a faluban, szomorúan felelt:

— Koldulok.

A fuvarosok megrezzentek, nem a szó értelmétől, hanem a hangtól, melyen mondá.

— Koldus vagyok a tegnapi naptól. Ti is azok vagytok, haza se menjeteK, pusztulás van ott — s csak a pusztá föld! Bokros Jóska, a te házadtól ütött ki a tűz!

Bokros Jóskához pedig hiába beszélt Peták bátyó, mert az akkor nem hallott abból semmit: eszméletlenül rogyott össze az országúton.

Tehát beteljesedett amitől félt, a könnyelműség megszülte a nagy bűnt, az irtóztató csapást: száz meg száz ember élelmét, minden vagyonát elseperte az ötödik bosszúálló elem, a tűz. Hány ember lesz amiatt szerencsétlen, hogy ő akkor nem csukta be a pipa kupakját! Négy gyermek benn is égett egy roskadt falú házban. Annak a négy ártatlan gyermeknek lelkéből egy óriási nagy kő fog képződni, amely most oda lesz hengerítve az ő lelkére, és nyomni fogja azt, ha alszik, ha ébren van.

A szegény földrozkadt embert otthagyták az úton; a lovai mentek felügyelet nélkül, úgysem volt már otthonuk!

Társai a sírás és kölcsönös jajveszékélés közt csak későn vették észre Jóska elmaradását: nem törődtek vele. A szerencsétlenség megszibbaszt minden érzelmet.

Idegen emberek hozták eszméltre Jóskát, ki mint az örült futott, amint magához jött, hazafelé.

Sötét éj lett, mire falujába érkezett, illetőleg arra a helyre, ahol ezelőtt a falu állt.

A tűz borzasztó pusztítást okozott. Egy épület maradt állva, — a templom; a többinek csak híre és hamva. Még most is füstölögtek a romok, körülöttük száználmas kinézésű kormos embercsoportok turkáltak, keresgéltek az égő üszkők között, másutt kétségbeesetten jajgató asszonyok, gyermekek néztek mereven a tűz közé, hol minden kincsöket hitték' eltemetve lenni, gazdátlan és házatlan lovak nyertettek, tehenek futkostak az utcákon és ebek vonítottak félelmesen az éj néma csendjébe.

A futó ember megállt ezeknél a képeknél, egyet dobant a szíve és újra összeroskadt.

Föl sem kelt volna reggelig, ha véletlenül oda nem kerül az éji őr és jól oldalba nem rúgja.

Az éji őrnek tetszett az a mulatság, hogy ő a falut őrzi, mikor már nincs is falu, s nekiirányozva öldöklő pikáját rárivallt tekintélyes, borízú hangon:

— Ki vagy? Ha lopni akarsz, nálam jelentsd magad, gazember, hogy a faluházra vihessetek. Azaz ha volna faluháza: még a tömlőcünk is megégett. Nini, hiszen ez kend, Jóska sógor, hogy az isten áldja meg.

Jóska feltápázkodott nagy nehezen s addig könyörgött a bakternek, míg elvonszolta a háza tájékára.

Nem talált ott semmit, csak egy nagy fekete foltot; a csűr és a faház helyén csak a szemétdomb magaslott ki: az nem égett meg.

A szemétdomb kellő közepén pedig ott feküdt annak melegítő páráját áldva, minden ágynemű nélkül, finnyás felesége, a pajkos Miklóska és a kis Böske pedig mellette, éppen mint tegnapelőtt,

mikor egy csókkal búcsúzott el tőlük. A gyermekek most is olyan édesdeden szuszogtak.

Jóska egészen megvigasztalódott ettől a szomorú képtől. Hiszen van még neki miért élni!

— Alszol, feleség?

Egy sóhajtás felelt és egy beteges nyöszörgő hang.

— Nem alszom, hanem haldoklom. Hivass papot. Ez a szerencsétlenség, ijedség végképp tönkretett; meghültem vagy mi történt velem, oda vagyok.

Egy óra múlva kilehelte lelkét. Jóska éppen jókor jött, hogy szemeit befogja. Oda térdepelt a hideg holttest mellé és közel volt hozzá, hogy megörüljön. A két árva pedig még mindig olyan édesdeden szuszogott holt anyjok mellett. Ugyan miről álmodhattak? . . .

Ez a csapás végképp kivetkőztette még emberi formájából is szegény Jóskát; úgy lézengett az emberek között, mint egy eleven kísértetté vált bűn. Őt ugyan nem vádolta senki, de ő vádolta maga magát, és az önvád a legirtózatóbb.

Ennek a terhe alatt fogyott, sorvadott napról napra. Senki sem tudta miért! Hiszen más ember is szenvedett kárt tűz által. De hát azért nem kell mindjárt kétségbeesni. Amit elvett az isten, azt vissza is adhatja!

Azt senki sem tudta: mi van a hamu alatt? Miféle titkot őriz magában az a roskatag, sápadt emberi árnyék, aki már a tavaszt sem fogja megérni, szegény!

Bizony nem is érte meg!

A márciusi napokban már el nem hagyhatta ágyát, olyan gyöngö volt, mint a fuvallat; ott feküdt beteg Peták bátyónál, és ha voltak világos percek, legszívesebben beszélgetett a tűzről.

— Már meg fog halni — mondogatta Peták —; eddig említeni sem volt szabad neki a tüzet anélkül, hogy el ne ájuljon, most pedig maga viszi rá a beszédet.

Betegsége alatt sorba látogatták ösmerősei s érzékenyen búcsúztak el tőle: amely gyöngédtelenség általános divat a parasztnál.

— Ne szeressetek engem! — sipított a beteg ilyenkor — nehezemre esik az, fáj az nekem. Nem érdemlem én azt meg! Kőpövek le inkább!

Az emberek a fejüket csóválták, azután belenyugodtak, . . . a beteg embernek nincs jó esze, beszél összevissza a világba! . . .

Egyszer, már az utolsó napokban, felemelkedett ágyából és odaintette Peták bátyót.

— Nem emlékszik rá: mikor, melyik órában ütött ki az a tűz?

— Délután 4 órakor.

A beteg szemei ettől a mondattól felcsillámlottak, nagy örömet okozott az neki. Visszafeküdt a párnájára és jobban érezte magát: mosolygva mondá, hogy holnap fel fog kelni.

Másnap odaintette Petákot megint és megkérdezte, hogy ugyan mit gondol, ha valaki egy darab taplót beejtene a széna közé, mennyi idő múlva gyúlna meg az a széna?

— A helytől függ, öcsém. Elzárt helyen egy napig is el lehet fojtva, anélkül, hogy fellobbanjon.

Újra meg volt semmisülve.

Tehát mégiscsak ő az okozója ennek a végtelen nyomornak, ennek a sok jajkiáltásnak, ennek az utolsó Gomora- és Sodoma-pusztulásnak, ő az oka felesége halálának és a többi szerencsétlenségnek. Semmi kétség többé.

Lázba esett, már csak egy tiszta pillanata volt estefelé; megkérte Petákot, hogy küldjön papért.

A pap eljövetele után behitta Petákék családját a szobába s valamennyiek jelenlétében így szólott.

— Tisztelendő uram, nagy bűnös vagyok. A halál kapujához közel le akarom vetni magamról a bűnök köntösét, hogy azzal is megkönnyebbülve járuljak az isten elé, ki ítélni fog vétkem felett.

— Mi a vétked? Az úr meg fogja azt bocsátani, ha töredelmesen megbánod.

— Ha megbánom-e? Bánom annyira, hogy ez fog vinni a sírba. Oh, irtóztató. Újra látom a korommá égett holttesteket...

— Szólj gyorsan, mert már csak perceid vannak hátra.

A papnak igaza volt. Jóska már alig bírta fuldokolva előadni, hogy ő az oka az őszi nagy tűznek, ő vesztett el egy darab taplót a csűrben, melyből a tűz támadt. Őmiatta lett koldus a falu.

A jelenlevők borzadva csapták össze kezeiket s keresztet vetve magokra, félelmesen rébegték:

— Az isten legyen neki könyörület!

És az könyörületes lett hozzá, mert egypár perc múlva kioltá benne a szerencsétlen, zaklatott életet.

*

Egy év múlva aztán... mikor már Jóska sírján legjavában zöldült a fű, egyszer csak kitudódott valami tolvaj elfogatása alkalmával, hogy az a tolvaj gyűjtotta meg a Bokros Jóska házat is ezelőtt másfél évvel, mert a tűz zavara alatt egy nagyobb rablást akart társaival a faluban elkövetni.

Hát van a földön igazság?

M. Mulattató. (A Magyar Néplap társlapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. február 6. és febr. 13. (VI. évf. 6. sz. 21—23. l. és 7. sz. 26—27. l.) Az *Apró történetek* című ciklus I. sz. darabjaként. Teljes névjelzéssel. A tárcarovatban. A febr. 6-i közlemény a »Jóska feltápászkodott nagy nehezen...« kezd. szakaszig terjed; a febr. 13-i közlemény pedig az eml. szakasztól végig.

A szövegről

A Mulattató írásmódját és sajtóhibáit az alábbiak szerint javítottuk. (Zárójelben a Mulattató hibás szövege.)

Lap Sor

- 277 : 28 *üszökké* égett holttetemek csontváza, *miknek koponyájából* két nagy, kidülledő szem nézett reá mereven. (üszöggé égett holttetemek csontváza koponyájából két *mikne* [!] nagy kidülledő szem nézett reá mereven.)
- 278 : 43 *Jóska* feltápáskodott (Az író szórakozottsága vagy sajtóhiba miatt: *Gyurka* feltápáskodott) [Az elbeszélés hőstét Bokros *Jóskának* hívják!]

Végül megjegyezzük, hogy a 276 : 33. sorban *kicsaholt* és uo. 37. sorban *csahol* [= csíhol] kifejezést változatlanul átvettük a *Mulattatóból*.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 275 : 7 *Dudley* — angol főnemesi cím, melyet több család viselt. — MK-nál gyakran szerepel e név, mint a gazdag és előkelő angol arisztokrácia kifejezője. MK Magyar Néplapjának 1875. szept. 11-i száma a hírvonatban beszámol arról, hogy Lady Dudleytől »nem nagyon régen nagy mennyiségű s roppant értékű ékszert loptak el«, de a tolvajokat New Yorkban elfogták.
- 8 *»amit a nyáron Bécsben mutogattak«* — utalás az 1873. évi bécsi világtárlatra, melyet MK is meglátogatott; ebből az alkalomból cikksorozatot írt *Életképek Bécs vármegyéből* címen. (Nógrádi Lapok 1873.)
- 276 : 7 *szezzió* — jobbágytelek; *szezziósz gazda* — egésztelkes gazda.
- : 24 *»Hogy a bagoly vigye el, aki behozta a trafikdohányt«* Magyarázatát ld. előbb: 225. l.
- 278 : 45 *»Nem talált ott semmit, csak egy nagy fekete foltot...«* — Az a kifejezés, amely *A tót atyafiak* legszebb elbeszélésének címét adta (*Az a fekete folt*, 1877) már MK néhány korábbi elbeszélésében is felbukkan.
- 280 : 5 *Gomora- és Sodoma-pusztulás* — Szodoma és Gomorra bibliai városok, melyeket lakóik erkölcstelensége és kicsapongó életmódja miatt isten elpusztított.

Irodalom

Minthogy a mesének ez az első változata kötetben eddig nem jelent meg, a Mikszáth-irodalom éppenhogy számon tartotta, de közelebbről nem foglalkozott vele.

Idejegyezzük *Mikszáth feleségének*, mint az író legközelebbi, sőt bizonyára legelső olvasójának azt a vallomását, hogy a *Mulattató*-ban megjelent tárcák sorában ez is azok közé tartozott, amelyek neki »különösen tetszetek...« (Visszaeml. 1922. 103. l., 1957. 145. l.)

AZ ÜGYVÉDJELOLT

- M. I. *Fővárosi Lapok.* (Szerk. Vadnai Károly.) 1876. október 12., XIII. évf. 234. sz. 1098—1099. l. Műfaji megjelölése: (*Rajz.*) Teljes névjelzéssel. — A tárcarovatban.
- II. Egy 1878. évre szóló kalendáriumban, amelyet Bartalits Imre nyomatott és adott ki — MK tudta és hozzájárulása nélkül. Közlelbi adatait nem ismerjük. (Ld. MK tiltakozását *Az újságtaló* II. kidolgo. jegyzetei közt, a jelen kötetben 263. l.)
- III. a) *Jk 41. köt. = Hi 9. köt. Dekameron II. 1914. 100—105. l.*
b) Ua., sorozatcímlapok nélkül. *Rajzok és szatírák* kötet-címmel. Évszámjelzés nélkül. [Címlapkiadás.]
c) Ua., új sorozatba foglalva: *MKMR—Fr 26. köt.* Kötet-cím: *Rajzok és szatírák.* [1929.] [Címlapkiadás.]

*

Az ügyvédjelölt MK első humoros rajzainak, karcolatainak egyike. Arról az általa kitűnően ismert típusról szól, amelynek fejlettebb, diplomás példányairól is igen változatos fotográfiákat ad elbeszéléseiben és regényeiben. Elég utalnunk Harcsa Ezékielre, Stofi és Sramko fiskálisra (Krk 27. köt.), Fogtőy Mártonra, »a vármegye rókájára« (Krk 1. köt.), és Pereviczkyre, a *Különös házasságban* (Krk 14. köt.) stb. Megemlíthetjük azt is, hogy a nem sokkal később, 1877. aug.—szept.-ben megjelent *A vármegye rókája* c. elbeszélésében az ügyvéd ébredező szerelmét rajzolva (Krk 1. köt. 124—125. l.), MK éppúgy játszik a jogásznyelv szakkifejezéseivel (»sub clausula« »felzet«, »tényálladék« stb.), mint itt.

Kráhl Vilmos (Mikszáth, a jogász. Bp. 1941. 28—29. l.) úgy véli, hogy ez a figura, illetőleg típus az író joggyakorlati éveinek emléke, »bár személyes vonatkozás nélkül van megírva. Látszik, hogy közvetlen szemlélet alapján adja »Themis káplánjainak« karakterológiáját, külön aláhúzva vitatkozási hajlamukat.

A szövegről

Lap Sor

80 : 21 *Nibelungok* (FL: *Nibelungok*)

82 : 2 a *profanum vulgus* közt (FL: a *profanus vulgus* közt) [Javítottuk!]

: 39 *gyöngyödzik* (FL is így!)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

80 : 15 »*Karl*«, »*Richard*«, »*Kis Pipa*« — pesti vendéglők. — Miután Mikszáth felesége 1875 áprilisában hazaköltözött Mohorára, s később egy időre elváltak, — a magányosan élő

- írónak a vendéglők s baráti körök pótolta az otthonot. Ezért ismerte s emlegeti a vendéglőket tucatszám.
- 81 : 18 *akcidencia* — alkalmi munka, mellékes jövedelem. -
- : 24 *Themis* — a görög mitológia egyik istennője: a törvényes világrend megszemélyesítője, az isteni és emberi jog fenntartója. A rómaiaknál *Justitia* felel meg neki. — »*Themis káplánjai*»: az ügyvédjelöltek, ügyvédbojtárok.
- : 37 *Pitaval*, *François Gayot de* (1673—1743) — francia ügyvéd. Hűszkötetes műve (*Causes célèbres et intéressantes*, 1734—): világhírű bűnesetek tára. Gyűjteményét később XIX. századi bűnügyek ismertetésével is kiegészítették. Szemelvényes magyar kiadása 1868—69-ben jelent meg két kötetben. — MK gyakran forgatta, sokszor utal rá.
- 82 : 2 *profanum vulgus* — az avatatlanok tömege, a műveletlenek, a hozzá nem értők.
- 11 *sub clausula* — itt: mellesleg.
- 17 *cenzúra* — itt: ügyvédi vizsga.
- : 37 *pandekták* — a római jog tételeinek gyűjteménye; Justinianus római császár törvénykönyvének legfontosabb része.
- 83 : 33 *turbál* — nyugtalanít, zavar, zaklat.
- 84 : 19 *»audiátu* — írónak, kishivatalnok. (Szó szerint: hallja maga!)

AKI NEM AKAR ÚR LENNI

- M: *Magyarország és a Nagyvilág*. (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1876. november 19—26. (XIII. évf. 47—48. sz.) Műfaj- és névjelzés: *Elbeszélés. Írta: Mikszáth Kálmán*. Két folytatásban az alábbi részletezés szerint:
1. november 19. (47. sz. 735—738. l.) Elejétől »No, de már erre hangosan tört ki az álmélkodás.« kezd. szakaszig.
2. november 26. (48. sz. 750—751. l.) Az eml. szakasztól végig. Kötetben itt először.

*

A *Magyarország és a Nagyvilág* nov. 26-i számában (48. sz. 763. l.) egy Mikszáthnak szóló szerkesztői üzenet is található: »*M. K. (Bdpszt.)* Csak azon számokkal szolgálhatunk, melyekben a munka megjelent.«

E szerkesztői üzenet körülbelül azt jelenti, hogy MK meg akarta szerezni, vagy tiszteletpéldányként meg akarta kapni a folyóirat teljes évfolyamát; mire a szerkesztő közli, hogy a szerzőknek csak saját írásaikat tartalmazó számokból juttat példányt.

Keletkezése

Mikszáthnak ez az elfelejtett, mondhatni ismeretlen novellája kitűnően szemlélteti az író munkamódszerét: egy-egy kedvére való

ötlet megragadását és összekapcsolását megtörtént vagy megtörténhetõ esetekkel.

Az ötlet a következõ: adósságcsináló, könnyelmû tisztviselõknek nem érdemes évi 300 forintnál magasabb illetménnyel járó állást elfogadni, mert a 300 forinton felüli összeget a hitelezõk javára lefoglalhatják!

A meseváz pedig a következõ: egy jogi diplomával bíró elõkelõ ifjú — a fenti elv alapján — csak évi 300 forint fizetést meg nem haladó írnyi kinevezésre tart igényt, s a fõispán-nagybácsi által kieszközölt törvényszéki elnöki állást visszautasítja (94—96. l.).

A novella pompás szatírája egy egykorú jogszabálynak. A polgári törvénykezési rendtartásról szóló 1868 : LIV. tc. 399. §-a ugyanis a közszerológati alkalmazottak illetményeinek *végrehajtás alóli mentességét* következõképpen szabályozta:

»Köztisztviselõk, tanárok pénzbeli fizetése és nyugdíja, valamint lelkészek aggastyáni fizetése és az egyházi jövedelmek csak annyiban esnek végrehajtás alá, amennyiben a 300 frtot meghaladják. Háromszáz forint azonban a marasztalt fél részére ez esetben is mindig felhagyandó. Ugyanez áll a lelkészek, tanárok s köztisztviselõk özvegyeinek nyugdíjára nézve is.«

Az adósságcsinálást könnyelmûen kezelõ hivatalnokoknak ezt a kibúvóját Mikszáth már egy korábbi novellájában is szóná tette, és pedig *Fotográfiák a vármegyébõl* címû, 1872-ben írt elbeszélésében. (Krk 27. köt. 132—133. l.) Ott egy idõsebb tisztviselõ, Kelemen Miklós húzódozik a fõcsendbiztosi tisztségtõl: »Köszöni alássan a tekintetes bizottmány jóakarátát, de csak hadd maradjon õ örökösen írnyinak, ha már egyszer meghozta a magas diéta azt a törvényt, hogy a hivatalnok 300 forinton felüli fizetését lefoglalhassák a hitelezõk. Elég jó hivatal neki az írnyokság is. Fizetése úgysem lehetne több . . . Hanem a tekintetes vármegye addig forszérozta, míg utoljára is elvállalta, de csak azon kikötéssel, ha a fizetése azért mégsem lesz több 300 forintnál . . .«

Itt, a szóban levõ elbeszélésben — nagyobb hatás kedvéért — egy közszerológati pályája kezdetén álló, huszonnyolc éves fiatalembert állít Mikszáth a mese középpontjába. Szatírájának tanítása ez: — Hiába minden protekció és karrier-lehetőség — a századvégi »gavallérok«-nak a könnyelmû, felelõtlen életmód az ideálja!

Amikor Mikszáth *Fotográfiák a vármegyébõl* címû novelláját írta, még az említett, 1868. évi jogszabály volt érvényben (1876. június 20-ig). Most, midõn *Aki nem akar úr lenni* címû meséjét szõvõgette (alighanem 1876 nyarán): éppen egy új törvényjavaslat készült, amely az elõbbit a következõ szõvegezéssel váltotta fel:

»Állami, törvényhatósági és községi szzerológatban lévõ tisztviselõk és hivatalnokok . . . rendes fizetésének, illetõleg várakozási illetékének, személyes (mûködési) és korpótdíjának legfeljebb egyharmada, és ez is csak akkor vehetõ végrehajtás alá, ha a fizetés, illetõleg várakozási illeték a személyes és korpótdíjjal együtt évi 600 frtot meghalad és a végrehajtást szenvedett részére évi 600 frt a foglalás után is érintetlenül megmarad.« (A fizetések és nyugdíjak, valamint egyéb

illetményekre vezetendő végrehajtás korlátozásáról szóló 1876 : XXXI. tc. 1. §. Ez a jogszabály 1881-ig volt érvényben.)

Kézenfekvő a föltevés, hogy MK éppen a második jogszabály akkor tárgyalt törvényjavaslatának hatására foglalkozhatott ismét a kérdéssel és foglalta újabb szatírába nézeteit. E második törvény ugyanis a foglalás alól mentes minimumot kétszeresére emelte, és ezzel a könnyelmű adósságszinálóknak kedvezett s táborukat erősítette.

Mindenze jogi vonatkozásokról dr. *Pusztai János* kedves barátomtól kaptam részletes tájékoztatást. Szívességét ez úton is hálásan köszönöm!

*

Mikszáth meséi általában nem a fantázia szüleményei. Valamilyen szállal mindegyik története a valóság talajából táplálkozik. Alakjai pedig többnyire az életből ellesett sajátos figurák vagy típusok.

Annak az előkelő ifjúnak a története, aki nem akar úr lenni: Mikszáth szerint abban a nemes vármegyében zajlik, ahol e sorok írója született, vagyis Nógrádban, közelebbről a megyeszékhelyen: Balassagyarmaton.

Ki volt *Kerecsy Aladár*? — nem tudjuk. Az elbeszélés hőse költött nevet visel; sem Nagy Iván, sem Kempelen Béla genealógiai munkája nem ismer ilyen családnevet. Mikszáth meséje szerint: a volt főispánnak fia, s a jelenleginek unokaöccse (86 : 20—27 stb.). Ezen az alapon a gróf Gyürky család egyik tagjára gondolhatunk, mert az elbeszélés írásakor gróf Gyürky Ábrahám volt Nógrád megye főispánja (1872 április óta). Az ő személyére vall az elbeszélés egyik dialógusa is (94 : 8—10). »A Kerecsyek is emberek, János bácsi!« — így érvel Aladár a nagybátyja előtt. Mire ez: »A Kerecsyek is csak emberek voltak, édes öcsém, most azonban magyar zászlósurak!« Az általunk kiemelt hangsúlyos szavak talán átlátszó célzások arra, hogy Gyürky Ábrahám főispán csak pár évvel azelőtt, 1867-ben emeltetett grófi rangra...

Ha okfejtésünk helyes, akkor itt Mikszáthnak egy olyan novel-lájával van dolgunk, amely még teljesebbé teszi, valósággal megkoronázza a vármegyéről készített, 1870-es évekbeli »fotográfia« sorozatát. A korábbiakban (ld. Krk 27. köt.) bemutatta a megyei tisztkart: az alispánt, a főjegyzőt, a szolgabírókat, a levéltárost, a csendbiztost stb. — most íme Nógrád megye nagyhatalmú kormányképviselőjét, a főispánt is lefényképezi kicsinyítő és torzító görbetükreben!

Mi igaz, mi nem a főispáni rokon viselt dolgaiból (a törvény-széki elnöki állás visszautasítása, »rangon aluli« házassága a szabó leányával): ma már ki tudná megmondani? Ahogy mi Mikszáth műhelymunkáját ismerjük, úgy gondoljuk: több figura vonásai-ból és különböző epizódok szálaiból dolgozta ki főalakjának történetét.

A fiatal Mikszáth »fotografáló« művészetét még erősen befolyá-solta a közvetlen környezet — élő, mozgó alakjaival. Itt is mindun-

talán bevonja a képbe, a kép keretébe a Nógrád megyei s közelebről a balassagyarmati ismerősöket.

A főispán-nagybácsi Clementine comtesse-t »a *halicsi* (Mikszáth-nál: *halacsi*) gróf leányát» szeretné elvételni Aladárral (97 : 20—22). Nyilvánvaló, hogy itt a Nógrádban is birtokos gróf Forgách családról van szó. A ghymesí és gácsi Forgáchok második előneve igen alkalmas ez átlátszó költői névadásra: hiszen a Nógrád megyei *Gács* község neve hasonlít *Gácsország* (Galícia) nevéhez, azt pedig régen *Halics*-nak hívták. A Forgách grófokat Mikszáth más elbeszéléseiben is emlegeti részint nevükkel, részint nevükre vagy szerepükre emlékeztető ól-zásokkal.

Mellettük más — Mikszáth írásaiból szintén ismerős — nógrádi figurák is felbukkannak a novellában. Ilyen »*Muki pajtása*, akit már 1871-ben megismerhettünk *Ripők Muki* néven (ld. *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* Krk 27. köt.); ilyen *Mády Károly*, a szenvedélyes szónok (ld. *Fotográfiák a vármegyéből* Krk 27. köt.), ilyen *Stofi ügyvéd* (szintén Krk 27. köt.) stb.

A szövegről

Első és eddig egyetlen közléséből, az 1876. évi Magyarország és a Nagyvilág szövegéből (röv.: MN) kiemeljük az alábbi sajátos kifejezéseket, és egyúttal felsoroljuk hibajavításainkat:

Lap Sor

- 85 : 6 acskót (MN is így !)
- 86 : 3 akik előbb jöttek, kielégítették (MN: akik előbb jöttek, kielégítették.) [Javítottuk! Minden bizonnyal MK kéziratának helytelen olvasása miatt keletkezett sajtóhiba. A tárgyias igealaknak itt nincs értelme, mert az egész szakaszban nincs utalás arra, hogy a hitelezőket kik elégitették volna ki?]
- 89 : 6 *fütyinget* (MN: *fütyinget*)
24 *keresztben* fekvő díszkardra. (MN: *keresztbe* fekvő díszkardra.)
- „ 35 és 90 : 32 önkéntelenül (MN: önkénytelenül)
- 91 : 6 zúgva, morogva (MN sajtóhibával: rúgva [!], morogva)
- 92 : 16 *fundamentumostól* [fundamentumostól helyett] (MN is így !) [»Gábor huszára, a főispáni hajdú beszédére jellemző népies szótorzítás.]
- 93 : 13 és 34 *dívány* (MN: *díván*)
- 96 : 24 ezzel a *juksszal* [vagyis *jux-szal*] (MN — a kézirat hibás olvasása miatt: ezzel a *jussal* [!])
- 97 : 20 *Clementine comtesse* (MN itt: *Clementina comtesse*) [Javítottuk, minthogy másutt (95 : 1 és 98 : 11) franciás névalakkal szerepel.]
- : 20 *halacsi gróf* [Nyilvánvalóan *halicsi gróf*. Mégsem javítottuk, mert MK-nál másutt is előfordul efféle *a—i* hangeltérés. Pl. a *Nincs igazság a földön* c. elbeszélésében 276 : 33 és uo. 37): tüzet csakhol, osihol helyett. Lehet, hogy csak MK

Lap Sor

kéziratának helytelen olvasása miatt keletkezett s örökletessé vált sajtóhiba, de inkább valószínű, hogy népies ejtési sajátosság volt. (Esetleg a Bihar megyei Szalacs község hangzásbeli analógiájára.)

- 98 : 12 és 30 grófné, viszont 98 : 24 és 34, 99 : 2 és 8 grófnő (MN is így !) [Mehagytuk a kétféle szóalakot, mert Mikszáth másutt sem különböztette meg a grófné (grófnak a felesége) és a grófnő (grófkisasszony) szavakat; felváltva, vegyesen használta, azonos értelmű szavaknak fogta fel. Ld. pl. *Sárika grófnő* c. elbeszélésében is: 27. köt.]

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 84 4 *Allgemeine Zeitung* — mérsékelt liberális irányú politikai napilap volt, mely 1798-ban Stuttgartban létesült, majd 1803-tól Ulmban, 1810 óta pedig Münchenben jelenik meg; 1908-ban hetilappá alakult át. A múlt század második harmadában Európa legtekintélyesebb és legolvasottabb lapjai közé tartozott. Hazánkban igen népszerűtlen volt a szabadságharó után tanúsított magyarelles magatartása miatt. — MK is a lap magyarelles közleményeire céloz (»barbár föld« stb.).
- : 11 »keleti kérdés« — a Török-birodalom hanyatlása óta (1774) az európai nagyhatalmakat állandóan foglalkoztató politikai kérdés, mely elsősorban a Balkán-félsziget népeinek sorsára, tágabb értelemben pedig a Török-birodalom egyéb tartományainak viszonyaira is vonatkozott.
- 85 7 *drapak* — szlovák szó, jelentése: káros bor, vinkó.
- 19 *Niki-pingálta kép* — Nem tudjuk: milyen helyi festője vagy rajzolója volt akkor Balassagyarmatnak.
- : 25 *Kerecsy* — költött név. Ld. jegyzeteinknek az elbeszélés keletkezéséről szóló fejezetét!
- 86 : 4 *sero venientibus* — későn érkezőknek.
- 87 8 »*Arany Cérna*« — az elbeszélés szerint: balassagyarmati vendéglő.
- 9 *satisfactio* — elégtétel.
- : 21 »*d vezetete be negyvennyolcban a muszkát hazája szabadságharcát elnyomni*« — A történelem gróf Forgách Antalt (1819—1885) és testvérét, Sándort tartja fő »muszkavezetőknak«; ez utóbbi császári biztos volt Paskievics seregében. — MK elbeszélései szerint több nógrádi alakot bélyegeztek meg hasonló szereppel. Pl. Harcsa Ezékielt (*Mikor az új kastély füstbement*, Krk 27. köt. 85—86. l.), *Sramko bácsit* (Krk 27. köt. 108. l.) stb.
- 88 25 *nervus rerum* — a dolgok idege, lényege, vagyis a pénz. Ebből keletkezett V. Henrik német oszászár mondása: *nervus rerum gerendarum* a hadviselés fő eszköze a pénz.

- 88 : 28 *Csató Ferenc alispán* — Az elbeszélés keletkezésekor Madách Károly volt Nógrád megye alispánja (1875. nov. óta). Reá és családjára azonban sehogy sem illik az a megjegyzés, hogy »csak a múlt évben kapta a nemességet« (90 : 30). Csató Ferenc alispán tehát — legalábbis ebben a vonatkozásban — költött alak. De lehet, hogy a fenti megjegyzés csupán megtévesztésül szolgált.
- „ : 36 *nojszen* — no hiszen.
- 89 : 5 *quod deus avertat* — amitől isten mentsen ! ne adja isten !
- „ : 28 *perorál* — szónokol.
- 93 : 18 *Bon jour, mon cher Aladár!* — jó napot, kedves Aladárom !
- : 22 *»Kun László udvarában«* — IV. vagy Kun László király ledér életére utaló gúnyos célzás.
- „ : 31 *evaporált* — elpárolgott, eltűnt.
- 94 : 24 *deliberatum est* — elhatároztatott.
- 96 : 21—22 *»Ilyesmi is csak az ő vármegyéjökben eshetik meg. Másutt nincs olyan!«* — Hasonló komikus dicsekvést olvashatunk a *Talpig ember* c. elbeszélésben is (1876), ahol az éjjeli őr leégett falujával kérkedik: »Ilyesmi csak Gergén történhetik. Igaz-e, hé !« (a jelen kötet 76. lapján.)
- 97 : 20 *halacsi gróf* — halicsi gróf. MK itt egy Forgách grófra utal. Ld. még jegyzeteinknek az elbeszélés keletkezéséről és szövegéről szóló fejezetét !
- 99 : 21 *a Rákóczi-pipa* — MK dzsentrí-családjai — csupa hencseregésből — lépten-nyomon előhozakodnak »történelmi nevezetességű ereklyékkel. Pl. a *Különös házasságban* a Bernáth család őriz két Rákóczi-ereklyét: a fejedelem rézzel kivert politúros ládikáját és a fejedelemasszony vállfűzőjét. (Krk 13. köt. 69. l.) Mindez persze csupa mese !
- 100 : 3, 9, és 14 *pro primo, pro secundo, pro tertio* — először, másodsor, harmadszor.
- 22 *Kerecsy János de eadem* — a nemesi családok hagyományos névjelzése a származás helyére való utalással; jelentése: kerecsi Kerecsy János.
- 23 *m. p.* — manu propria: saját kezűleg, saját kezű névaláírás.

A KÖLTŐ UTOLSÓ KARÁCSONYA

- M. I. *Magyarország és a Nagyvilág.* (Fel. szerk. Ágai Adolf.) 1876. december 24., 13. évf. 52. sz. 818—819. l. Ily címmel: *A tavali karácsony Tóth Edénél.* Teljes névjelzéssel.
- II. [1. kiad.] *Még újabb fény- és árnyképek. Írta Kákay Aranyos. Nr. 3.* [MK álneve.] Bp. 1878. 118—130. l. Ily címmel: *Tóth Ede.* MK-nak a címhez fűzött következő megjegyzésével: »E rajz nem lévén sem árnykép, sem fénykép — legalább e könyv modora szerint nem —, csak mint nekem kellemes s az olvasónak sem érdektelen visszaemlékezés került ide. K. A.«

- III. a) [2. kiad.] 1893. *Pernye* c. kötetben, *MKm* 10. köt. 108—120. l. Ily címmel: *A költő utolsó karácsonya*. [A Vasárnapi Ujság ismertetéséből kitéjük, hogy már 1892 decemberében megjelent!]
 [3. kiad.] 1896. ua. 2. kiad.
 [4. kiad.] 1900. ua. 3. kiad.
 [5. kiad.] 1903. ua. 4. kiad.
- IV. [6. kiad.] 1910. *Jk* 20. köt. *Az én kortársaim* c. gyűjtemény I. kötetében, 221—231. l. [Megjegyzendő, hogy *Az én kortársaim* korábbi kiadásaiiban (1904: *Az Ujság* ajándéka előfizetőinek; 1908: *MK* 32—33. köt.) ez a visszaemlékezés nem szerepel. *Az én kortársaimnak* csak a Jk-sorozatban megjelent gyűjteményébe iktatták be.]
- III. b) [7. kiad.] 1911. *Pernye* c. kötetben. *MKm* [Sorszámjelzés nélkül!] 108—120. l. 5. kiad. [Címlapkiadás.]

Mikszáth és Tóth Ede

Az 1870-es évek közepén magányosan élő Mikszáth mindennapos látogatója volt a pesti vendéglőknek. Baráti köréhez tartozott Tóth Ede is, akire csak élete utolsó éveiben mosolygott rá a szerencse »A falu rossza«, »Tolonc« és »A kintornás család« országos sikereivel.

A tartózkodó és a félszegségig szerény Tóth Ede rendkívül vonzódtott a pályakezdő és szintén súlyos anyagi gondokkal küzdő Mikszáthhoz. Mikszáth is szerette a hallgatag, zárkózott, különc író. (Tóth Ede szül. 1844. okt. 4. Putnokon, meghalt 1876. febr. 26. Bp.)

Kapcsolatukat MK nem egy írásában örökítette meg. Legelső és legjelentősebb a szóban levő visszaemlékezés és benne Tóth Ede fontos életrajzi közlései. Mikszáth ezt a kis remekművét nem a szerkesztéségi munka lázas sietségében írta, hanem nyugodtan átengedve magát a baráti emlékezésnek. Finoman méltatja benne a hányatott sorsú, fiatalon elhunyt író, aki népszínműveiben szociális tartalommal és realisabb vonásokkal igyekezett elmélyíteni a kétes értékű műfaj magyar változatát.

E visszaemlékezés kiegészítője MK két későbbi cikke: *Még valami Tóth Edéről* (Szegedi Napló 1878. okt. 16—18. sz. és *Az én ismerőseim* c. köt. 43—57. l.); továbbá *Miből teremnek a virágok* (Pesti Hírlap 1883. márc. 2., V. évf. 61. sz. 9—12. l. és *Az én ismerőseim* c. köt. 116—125. l.)

Végül van Mikszáthnak egy elbeszélése is (*Hogy lehet meggazdagodni?* Ósáládi Kör 1878. aug. 25—szept. 8.), amelyről — a bevezető szakaszban — írónk maga mondja, hogy a témát Tóth Edétől hallotta. Tóth Edének egy nyilatkozatából tudjuk, hogy élete végén egy »polgári tárgyú« színműtervével foglalkozott. Talán éppen ez volt a tárgy, melyet MK az említett novellába foglalt.

Szövegváltozatok

A *Regények* oiklusában ismételten megállapítottuk MK-nak azt az eljárását, hogy a lapokban többnyire folytatásokban megjelent műveit az első kötetkiadás számára többé-kevésbé átdolgozta, vagy

legalábbis csiszolta, javította. Az újságokban, folyóiratokban való közlést csak múlt jellegűnek tartotta; a kötetkiadást azonban már maradandó értékűnek szánta.

Erre az írói eljárására valóságos iskolapélda a szóban levő emlékezés. A Magyarország és a Nagyvilágban (röv.: MN) megjelent első fogalmazásában több olyan részlet található, amelyet később — mint nem szorosan a tárgyhoz tartozót — kivetett. Számos stiláris változtatást is végzett. Ilyen átfogalmazott formájában jelentette meg az első kötetkiadásban: *Még újabb fény- és árnyképek* c. gyűjteményében (röv.: 1878). Később — finom érzékkel — kiemelte e politikai satirikus karcolatokat tartalmazó gyűjteményből és megfelelőbb gyűjteménybe iktatta: *Pernye* c. elbeszéléskötetébe, amely 1893-tól 1903-ig négy kiadást ért, s az író halála után (1911-ben) ötödször is közrebocsátották. Az 1878. évi szövegen ezúttal már csak igen keveset változtatott; legfőbb változtatása a visszaemlékezés új, végleges címe.

A jelen Krk a *Pernye* c. kötet véglegesnek tekintendő szövegét adja.

A Jk szövegét ez esetben sem lehet teljesen hitelesnek tekinteni, mert nyolc szöveg módosítást találtunk benne (jórészt illetéktelen, önkényes beavatkozás nyomait!). Ezeket alább egyenként kimutatjuk. A különböző közlések három címváltozatot tüntetnek fel:

I. MN: *A tavali karácsony Tóth Edénél.*

II. 1878: *Tóth Ede.*

III—IV. *Pernye* és Jk: *A költő utolsó karácsonya.*

Lap Sor

- 100 : 5 tagjai nem valami (MN: tagjai éppen nem valami)
5 kuszi-pajtások (Jk: puszi-pajtások)
6 külön csoportokra való planéták, (MN: külön csoportokra oszló plánéták, Jk: külön csoportokra való [!] planéták,)
- 101 1 de a valóságban olyan messze (MN: de tulajdonképpen oly messze)
7 Mert például aki (MN: Mert példának okáért, aki)
9 s más efféle gyanús foglalkozású személyiség; az rendszeren (MN csak ennyi: s más efféle gyanús; az rendszeren)
11 fején van. (MN: a fején van.)
12 azután (MN: aztán)
15—17 (MN szövege részint bővebb, részint más megfogalmazásban:

A Langerben ismerkedtem meg Tóth Edével a múlt ősszel. Ismeretségét nem annyira írói voltomnak köszönhetem, mint inkább palóc dialektusomnak,* mely egyszer

* A szegény Lisznyay Kálmán szeretetreméltósága olyan kellemessé tette a füleknem és nem éppen ékes tájszólást, hogy régi barátjai szinte fogdosták tőlem a hangot, mintha medallomba [így!] akarnák foglaltatni a »Kálmus« emlékére. Egy kitűnő művészönk megengedvén, hogy neki bemutassanak, nagy meglepetésemre azt kívánta tőlem, mondjam ki e szót: »makk«. Egészen el volt ragadtatva tőle. Lisznyait [itt így!] idézte neki viseza. Ez a kis vonás az írói világból olyan szép jele a kegyeletnek, hogy érdemesnek találtam följegyezni. M. K.

- arra a kérdésre nógatta a jó Lendvay Mártont: »Ugyan mondja meg no, úgy szokott-e írni is, ahogyan beszél!«
- Mindig egy szöglet-asztalnál ült a »Falu rossza« már akkor híres szerzője, szerényen a falhoz lapulva, mintha engedelmet kérne a publikumtól, hogy ő is itt bátorcodik lenni. (Az 1878-i szövegben is megvan még ez a mellékmondat csekély eltéréssel: mintha engedelmet kérne a publikumtól, hogy ő is bátorcodik *létezni*.) Ritkán szólt, nehezen ismerkedett . . . stb.)
- 101 : 23 véleményre *fejét rázta szelíden*. (M: véleményre *szelíden rázta fejét*.)
- : 26 mely pezsgő, nyugtalan vérért, *mint mondogatni szokta, »aludttejje devalvált»*. (MN: mely »pezsgő, nyugtalan vérért aludttejje devalvált». (*Saját szavai*.)
- 28 A *Sándor utcai kis vendéglőben* majd mindenki ösmerte (MN: A »*Langerben*« majd mindenki *ismerte*)
- 30 egy-egy köhögési rohama után (MN: egy-egy *száraz köhögési rohama* után)
- 32 Bányadt mosoly (MN nem bekezdéssel!)
- 33 szintelen ajkán, (Jk: szintelen *ajakán*.)
- 33 s *már* a köhögés (MN: s *még* a köhögés)
- 38 hogy merőben ismeretlenek ültek (MN: hogy merőben ismeretlen *emberek* ültek)
- 102 : 1 *Kékes* szeme (MN: *Savó-kékszín* szeme)
- : 5 a homlokát átszelő ér, (MN: *homlokán az azt átszelő két ér*.)
- 7 Egyszer két fiatal úr (MN nem bekezdéssel!)
- 7 *vitatkozik* (MN: *vitatkozott*)
- 9 *Mindkettő csövestül* szórta egymás ellen az argumentumot. (MN: *A két úr szórta egymás ellen az argumentumot csövestül*.)
- 10 *Tóth Ede* sápadt arca (MN: *A költő* sápadt arca)
- 11 *ezalatt* (MN: *azalatt*)
- 14 *magától a szerzőtől*, ki neki jó barátja. (MN: *magától Tóth Edétől*, aki neki jó barátja.)
- 15 A *megdicsőülés* derűje öntötte el az inkognitó maradt *költő* arcát. (MN: *A boldogság kéjes* derűje öntötte el az *incognito* maradt *szerező* arcát.)
- 17 De azon az arcon csak (MN: De azon az arcon *azért* csak)
- 25 *köszöntött be* (MN: *beköszöntött*)
- 32 *Körülbelül november elejétől voltam asztaltársra*. (MN: *Körülbelül november elejétől asztaltársra voltam a kis vendéglőben*.)
- : 33 ha azonban ő késett, s *más asztalnál voltam*, ő azért a rendes helyére telepedett. (MN: ha azonban ő késett *el*, s *én másutt ültem* ; ha *szokott asztala nem volt elfoglalva, oda* telepedett.)
- 35 de ez nem büszkeség volt, *inkább óvatosság, hogy ne tegye magát alkalmatlanná*. (MN csak ennyi: de ez nem büszkeség volt, *hanem szerénység*.)

- 102 37—103 : 2 Művészeti dolgokról szeretett beszélgetni... stb. (MN más megfogalmazásban: Többnyire irodalmi dolgokról folyt a társalgás; ezek közt is a színirodalomról és zenészetéről szeretett beszélgetni. Olyan volt ez neki, mint a mindennapi kenyér: sose unta meg; de azért egészséges nézetei voltak mindenben; sokszor beleártotta magát a politikába is;)
- 103 : 4 Krk: *egzakt* (a korábbi szövegekben: *exact* Jk: *ezakt*)
 4 de nem *is* kicsinylette, (MN: de nem kicsinylette,)
 7 írta. (MN: írja.)
- 8—14 És ez igazán ráfogás is volt... stb. (MN nem új bekezdéssel, más megfogalmazásban: És ez igazi ráfogás is volt, mert Tóth Ede alaposan képzett színműíró, a színműírás minden csínját-bínját nemcsak gyakorlatilag ismerő, hanem a tudományos elmélettel is annyira tisztában levő költő volt, hogy egyszer, midőn Szigligeti műve: »A dráma és válfajai« feldli nézeteit elmondta, mindnyájan elámultunk, hol szerezhette alapos ismereteit ez egyszerű ember, ki iskoláit sem fejezte be.)
- 15 Már *ebben* az időben (MN: Már *ezekben* az időkbén)
- 16 *halványabb*. (MN: *halványabb*.)
- 18 *gyorsan ivott*, azután vizivással húzta ki tíz óráig, (MN: *ezt gyorsan itta s azután vizivással húzta ki a tíz órát*,)
- : 20 a színházhoz. (MN: a *színházhoz*.)
- : 21—22 A Népszínház... a Nemzeti Színház... (Az összes előző szövegben: A népszínház... a nemzeti színház...)
- : 23 átadta amannak; később azután *kiengesztelte* az idő és siker, (MN átadta amannak; *mindig is készült valami hírlapi támadásra (melynek tartalmát sohasem árulta el senkinek), s keserűen jegyezte meg : »de még várok«.*
Később azután elsimította idegenkedését az idő és siker,)
- 24—26 de azért sokszor említette, hogy... stb. (MN: de azért *nem egyszer mondta : »a most pályázaton levő darabom volt utolsó népszínművem ; ezentúl népdramát írok ; már bele is kezdtem egybe.«*
- : 27 *Amint igazán is utolsó lett!* (MN e mondat nélkül!)
- 28 Darabjának (MN: Darabjainak)
- 28—104 : 17 (MN más megfogalmazásban: ... különben sem lévén közlékeny. Elmondta, hogy pályázott a népszínház jutalomdíjára; de a darab címét és meséjét ki nem lehetett volna belőle venni harapófogóval sem; mindössze annyit jegyzett meg (a »Tolonc«-ról): »Akármí történéjék is, de a második felvonása megmenti.«
- Hogy mennyire féltékeny volt minden csekélységre, ami darabjainak még külső hatását is csökkenthetné, bizonyítja azon epizód, midőn egyszer kérdeztem: mi a »Kintornás család« meséje? Felém fordult, s először tapasztalt előzékenységgel mondá:

— Holnap hozok egy példányt, mert árulni ugyan nem engedem, de ki van nyomatva; oly föltétel alatt aján-dékozom önnek, hogy senkinek sem adja oda olvasni, míg színre nem kerül. Adja szavát rá!

Másnap elhozta a füzetkét s harmadnap el nem mulasz-totta megkérdeni:

— Talált-e benne valamit szépet?

— Hogyne! Szép az elejétől végig.

— De mégis, mondja csak, melyik részlet nyerte meg legjobban tetszését?

— Mikor Mari azt mondja: »Isten! hol vagy jósa-goddal, hogy sehol sem találhatom meg?«

— Igaza van, csakhogy mégis szebb az, mire Szigligeti is felkiáltott: »Ejnye, hol vette azt a gyönyörű kifejezést?«

— tudniillik mikor Samuról mondják: »sír; megeredt benne a jószág forrása.«

Karácsony előtt sokszor kérdezte tőlem: megyek-e az ünnepekre Nógrádba? amire rendszeren »nem tudom«-mal válaszoltam. Ismét és ismét előhozta, úgyhogy már feltűnő lett. Végre megtudtam, mit tervez. Nehány nappal az ünnep előtt megállt a kerepesi uton:

— De most csak tudja, megy-e Nógrádba vagy sem?

— Nem megyek.

— Éppen ezt akartam. Így már megmondom. Legyen szerencsém, töltsé a karácsony estéjét nálam. Nehányan lesznek ott csak: olyan kevesen vannak, akiket szerethet az ember.*

— Nagyon le vagyok kötelezve. El fogok menni.

Alig megyünk néhány lépést a »Vas utca« felé, ahol Tóth Ede lakott, nagy lihegve jön velünk szembe Tihanyi s már messziről kiáltja:

— Most jövök a színházról. A »Tolonc« megnyerte a száz aranyat; holnap már benne lesz a lapokban.)

103 : 33 mikor már ki volt nyomatva (Jk: mikor már ki volt nyom-tatva)

104 : 18 a hírt, (MN: e hírt,)

18 még csak megjegyzést sem tett rá, egyszerűen (MN: még csak arra sem terjeszkedett, hogy valamely erre vonatkozó megjegyzést tegyen ; egyszerűen)

20—21 Karácsony estéje megjött, én azonban megfeledeztem ígéretemről. Nehány (Jk: Néhány) családtalan ismerőssémmel az írói körbe vonultunk kártyázni. Egyszer csak (MN: Karácsony estéjén, elfeledkezve ígéretemről, néhány család-talan [sajtóhiba:] ismerőssel leültünk az »Írói körben« kártyázni; egyszer csak)

* Bár úgyszólván szíve szeretettel ölelte volna át az egész világot, aprehensivus ember lévén, több íróra és színészre neheztelt; mindamellett soha nem nyilatkozott egysesek felől, kivévn Törs Kálmánt, kiről a legmelegebb vonalozással beszélt. M. K.

Lap Sor

- 104 : 23 rókatorkos (MN: róka-prémes)
: 24 néhány nap előtt vett 60 forinton. (MN: néhány nap előtt vett hatvan forintért :)
- : 25 — mondá a kabát megvétele után — ha nekem azt valaki
ezelőtt megmondta volna, (MN: — mondá ugyanekkor —
ha nekem azt azelőtt valaki megmondta volna,)
26 kabátban fogok járni, (1878 hibásan: kabátba fogok járni,)
29—32 még most sem jutott eszembe a meghívás, ő pedig
restellt szólni, hanem keresztényi megadással várta, míg
a játékot abban hagyjuk; pedig már akkor (MN: még most
sem jut eszembe a meghívás, ő pedig restell szólni, hanem
keresztényi türelemmel várta, míg a játékot abba hagyjuk.
No, hiszen várhatta! Pedig már akkor)
- : 34 csak nem mozdulunk, (MN: csak nem mozdulok,)
: 35 ez időben (MN: ez időkbén)
- : 36—37 Kilenc felé járt az idő, midőn végre Komócsy bátyánk
kimondta a „pour les dames”-ot. (MN nem új bekezdéssel:
Kilenc felé járt végre az idő, midőn „József” bátyánk el-
kiáltotta a „pour les dames”-ot.)
- : 38 — No, csakhogy már mehetünk (Jk: — No, csakugyan [!]
már mehetünk)
- 105 : 2—3 — Tyű! Szépen vagyunk. Egészen elfeledtem, hogy
karácsony estéje van. Most már nagyon megszid a házi-
asszony. (MN: — Oh! Ezer bocsánat! Egészen elfeledtem,
hogy karácsony estéje van. Hisz ez borzasztó! De hát
mért nem szolt, kérem? Most már megérdemlem, hogy jól meg-
szidjon a háziasszony.)
- 4—13 — No bizony, nem főznek meg bennünket... stb.
(MN más megfogalmazásban: — Majd eligazítjuk; hazu-
dunk valamit. De lehetetlen volt önt elvonnom, mikor olyan
jól mulatott.
- Ez a kis esemény amennyire meghatott egyrészt,
annyira bosszantó volt más oldalról. Tóthéknál kicsiny
társaságot találtam, mindössze R. bácsit nejével, és Zádort.
1878 az utolsó mondat: Szerencsére azonban csupa ismerő-
sökre találtam Tóthéknál; az öreg R—y volt ott nejével,
és Zádor.)
- 15 közepén pedig (MN és 1878: közepén pedig)
17 Tóth Ede észrevette (MN: Tóth észrevette)
- : 19 hogy mennyi telik (MN: hogy ennyi telik)
- : 24 vagyok-e (MN: vagyok-é)
- 26 Álmodhattam-e (MN: Álmodhattam-é)
- : 31 Krk és Jk: mérföldnyire (az előző szövegekben: mértföld-
nyire)
- 35 oly sötét képű (MN: oly gonosz képű)
- : 36 lankadságom (Jk: lankadságom [!])
- 36 a további menetekre (MN: a továbbmenetekre)
- : 37 és egy meszely (MN: s egy meszely)

Lap Sor

- 105 : 38 levén (Jk: lévően)
 „ 39 korcsmáros (MN: kocsmáros)
 106 : 4 megcsúsztam s egy mély, száraz garádba zuhantam. (MN: megcsúsztom s egy mély, száraz garádba zuhanok.)
 11 nem érdemes (MN: nem is érdemes)
 16 a vidéki színészet (MN: a vidéki színészélet)
 : 23 az ön *ipjándl* (MN: az ön *apósánál*)
 25 szolgabíró volt. (MN: *főszolgabíró* volt.)
 : 35 — De olyan (MN: — De oly)
 37 az új helyzetbe; képzelem, mennyire *meg voltak lepetve* Putnokon (MN: az új helyzetbe. Képzelem, mennyire *voltak meglepetve* Putnokon)
 107 : 2 ismerőseim? (1878 itt hibásan: ismerdim?)
 : 8 egyenként (MN: egyenként)
 : 10 örült, ugye? (MN: örül, ugy-é?)
 17 »milyen komisz, milyen komisz!« (MN: »milyen komisz, milyen komisz! *Erről tette meg sorsomat.*)
 18 Míg ezeket elbeszélte, (MN: Míg ezeket beszélte,)
 20 s látszott, *bármint titkolta is*, hogy rosszul érzi magát. (MN: s látszott, hogy rosszul érzi magát; *de úgy igyekezett eltitkolni.*)
 22 ha kínosan esett is (MN: *bármily* kínosan esett is)
 31 — Az ám! Fel vannak vágva. (MN: — Az ám! *Látom.* Fel vannak vágva.)
 32 azután (MN: aztán)
 36 fájdalmat okoz nejének, (MN: fájdalmat okoz *vele* nejének.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 100 : 5 *kuszi-pajtás* (vagy puszi-pajtás) — bizalmas jóbarát.
 101 : 7 »*Langer*« — vendéglő a Sándor (ma: Bródy Sándor) utca és a Szentkirályi utca sarkán; később »Kis Pipa« ógért viselt.
 103 : 10 *Szigligeti Ede* »A dráma és válfajai« című dramaturgiai munkája 1874-ben jelent meg.
 12 *Szegfi Mór* (1825—1896) — író, tanár; elbeszéléseket és regényeket írt.
 : 21 *Népszínház* — Budapest második állandó színháza, a könnyebb drámai műfajok művelésére épült; 1875-ben nyílt meg. (A Nemzeti Színház jelenlegi épülete.)
 104 : 8—13 »... a *fővárosban töltöm-e az ünnepeket?*« — MK baráti körben sem árulta el, hogy különél feleségével épp azokban a napokban, 1875 december végén, határozta el a válást.
 : 10 *Kerepesi út* — a mai Rákóczi út. (Tóth Ede a Rákóczi út egyik mellékutcájában, a Vas utcában lakott.)
 : 14 *Tihanyi Miklós* (1848—1883) — a Népszínház jeles komikusa volt.
 34 *Komócsy József* (1836—1894) — költő, tanár, szerkesztő.

- A Petőfi-Társaság egyik alapítója és alelnöke. Versei jórészt szerelmi és hazafias költemények és népdalfélék.
- 104 37 »*pour les dames*« — szó szerint: a hölgyek (az asszonyok) kedvéért. Mint kártyaműszónak jelentése: utolsó játék.
- 105 : 13 *Rajkay és neje* — színészházaspár.
13 *Zádor* — középszerű színész.
30—106 : 15 Tóth Ede életveszélyes kalandját olvasva lehetetlen nem gondolnunk Móricz Zsigmond remekművére: a »Barbárok«-ra.
- 106 : 19 »*ablakfa állapot*« — se kinn, se benn. Tóth Ede e kifejezéssel mint egykori vándorszínésznek és mint jelenlegi színműírónak a színházhoz való viszonyára utal.
23 »*Egyszer az ön ipjándál volt dolgom...*« — Mauks Mátyás nógrádi szolgabíró, MK apósát dicséri. Mauks Mátyás három héttel e karácsonyi beszélgetés után, 1876. jan. 14-én halt meg Mohorán.
- 107 2—3 »*Mikor atyám... a világra kergetett...*« — Tóth Ede apja szegénysorsú szabómester volt Putnokon. Fiát eleinte taníttatta, de annak rossz bizonyítványa miatt megszüntette támogatását; az ifjú ekkor előbb elment nevelőnek, majd pedig beállt vándorszínésznek.

Irodalom

E visszaemlékezésnek csak szórványos nyomait találjuk a Mikszáth-irodalomban. Ennek legfőbb magyarázata az, hogy írónk 1900-as évekbeli gyűjteményes köteteivel, így a *Pernye* című kötettel is, az egykorú kritika alig foglalkozott; a sajtó beérte azzal, hogy egy-egy kommuniké-szerű apró közleményben hírt adott róluk.

Igy például a Vasárnapi Ujság (1892. dec. 25. sz. 893—894. l.) beszámolója mindössze ennyi: »*Pernye* címen jelentek meg MK legújabb elbeszélései, díszes kiállításban, a Révai-testvérek kiadásában. Szívesen fogadott könyv az ünnepi alkalomra. A népszerű szerzőnek tizenöt kedves humorú elbeszélése és rajza van benne, köztük a legújabbak...« Cím szerint felsorolja az egyes darabokat.

Bisztray Gyula, aki e visszaemlékezést is beiktatta »MK: Írói arcképek« című kiadványába (Bp. 1953. 113—120. l.), a kötet bevezető tanulmányában (25—26. l.) mint »Mikszáth egyik legszebb írásművé« méltatja.

A PAJKOS ILONKA

- M. I. *Lányok Lapja*. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.) 1877. január 14—21., III. évf. 1—2. sz. Műfajjelzőse: *Elbeszélés*. Teljes névjelzéssel. Két folytatásban, az alábbi részletezés szerint:

1. január 14. (1. sz. 3—8. l.) Elejétől »Eközben felértek a padlásra . . .« kezd. szakaszig. (Folytatása és vége következik.)
 2. január 21. (2. sz. 23—26. l.) Az eml. szakasztól végig.
- II. *Házi Kincstár*. Társadalmi szépirodalmi és ismeretterjesztő hetilap. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.) 1879. június 8—29., I. évf. 23—26. sz. Műfaj- és névjelzés ua. A tárcarovatban, négy folytatásban, a folytatások sorszámozása nélkül, az alábbi részletezés szerint:
1. június 8. (23. sz. 1—2. l.) Elejétől »Mert volt-e benne egyetlen női vonás?« kezd. szakaszig. [Ez a mondat azonban itt következőképpen módosítva: »Nem volt Ilonkában egyetlen női vonás sem.«]
 2. június 15. (24. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Nagy alázatossággal hirtelen lekapta . . .« kezd. szakaszig.
 3. június 22. (25. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól »Hiú remény! A néma erdő már mindent tud . . .« kezd. szakaszig.
 4. június 29. (26. sz. 1—2. l.) Az eml. szakasztól végig.

Kötetben itt először.

A mese kétféle változata

Ezt a történetet MK egyszer már megírta, éspedig 1874-ben *Szegény Icik zsidó* címmel. (Ld. alább!)

A történet eredetileg úgy eshetett meg, ahogy a második fel dolgozásban, vagyis *A pajkos Ilonka* meséjében elmondja. Az 1874. évi meseváltozatot (*Szegény Icik zsidó*) csupán a nagyobb költői hatás kedvéért formálta ki.

A gonosz csínyt valami környékbeli elkényeztetett kisasszony követte el, akinek igen különös »tréfái« fölött az elnéző szülők szemét hunytak. Kivált az apa engedett meg túl sokat kedvencének. MK az elbeszélésben az apát Tarka Istvánnak nevezi s »kis-belédi« szolgabírónak mondja. (Ilyen nevű helységet nem ismerünk, csak Beled-et, Sopron megyében.) A költött névhez járul a Nógrádtól nagyon is távoli színtér: a Maros vidéke . . .

Az író — mesélés közben — látható szeretettel mentegeti az alapjában »nem rossz szívű, csak szeles, pajzán, vásott és könnyelmű« kisasszonyt (109 : 24), aki túlságosan »elbízta magát« a szülői gyöngeség és elfogultság oltalma alatt. A növendéklányok okulására írt (és éppen ezért a Lányok Lapjában közölt) elbeszélésnek éppen az a tendenciája, hogy figyelmeztesse a gyermekeket is, a szülőket is a szabadosság, illetőleg a kényeztetés veszélyeire.

»A pajkos Ilonka« otthonát és családi körülményeit MK élénk költői túlzásokkal rajzolja. A szolgabíró úr lányára »ezer holdas« hozomány vár (110 : 20 és 26); a család »ősi kastélyban« lakik (113 : 39 és 118 : 25), amelyet »angolkert-szerű« park övez (118 : 1); a szolgabíró szolgálját vagy hajdúját előkelően »inasnak« nevezik (115 : 37) stb.

A szövegről

A Lányok Lapja (röv.: LL) éppúgy, mint Dolinay Gyula másik ifjúsági folyóirata, a Hasznos Mulattató, meglehetősen gondatlan helyesírással és felületes nyomdai munkával jelent meg. Ebben a novellában is több helyen kellett javítanunk a szöveget.

A Lányok Lapja 1877. évi Mikszáth-elbeszélését a lap szerkesztője harmadfél év múlva, 1879 júniusában újra közölte egy másik lapjában, a Házi Kinestárban (röv.: HK); bizonyára MK hozzájárulásával és megismételt honorárium ellenében. A HK szövege sok helyen eltér a LL szövegétől. Lehet, hogy egy-két ízben Mikszáth javított vagy változtatott a kéziratként leadott 1877. évi LL-példányon (pl. az utolsó előtti szakaszban, ahol a két lap eltérő jellegének megfelelően kellett megváltoztatni egy mondatot!), de a módosításokat általában Dolinay Gyulának tulajdonítjuk, no, meg a lapot előállító Wilkens F. C. és fia nyomdász-cégnek, amely figyelmetlenségből szavakat, sőt egy helyen egy egész mondatot is kihagyott.

Az alábbiakban felsoroljuk, illetőleg zárójelben feltüntetjük a LL hibás szövegréseit, valamint a HK elég nagyszámú módosításait.

Lap Sor

- 109 : 5 *följebbvalóját* (HK: *feljebbvalóját*)
17 *összevissza kergetve elzavarta* anyjuktól, (HK: *összevissza zavarta* anyjuktól.)
110 : 20 *Ilonámnak*, (HK: *Ilonkámnak*,)
" : 34 a futkosástól (HK: a futkozástól [!])
111 : 21 *Mert volt-e benne* egyetlen női vonás? (HK: *Nem volt Ilonkában* egyetlen női vonás *sem*.) [Csak azért módosították, hogy a 2. folytatás ne kezdődjék kötőszóval!]
23 *mint egy emberi ijesztő csontváz*, (HK: *mint egy ember-ijesztő* [!] *csontváz*,)
38 *ott szürkült szárnyvergődve* (HK: *ott sipogott* szárnyvergődve)
112 : 2 *amiért is villámsebesen* (HK: *amiért villámsebesen*)
: 7 *ahova* (HK: *ahová*)
17 *el nem eresztve* szájából, (HK: *el nem ereszté* szájából,)
19 *még egy szempillanatot, s a veréb odavan . . .* (HK: *még egy szempillanatot, a veréb odavan . . .*)
21 *a macskák fölött* (HK: *a macska fölött*)
: 22 *segítségükre jó*. (HK: *segítségére jó*.)
: 35 *s azt a kis sérülést, amit szenvedett, azt ugyan kutyába sem veszi;* (HK: *s a kis sérülést, amit szenvedett, azt kutyába sem veszi;*)
" 38 *ezért a kalandért keservesen!* (HK: *ezért a kalandért!*)
113 : 22 *s zsupsz*, (HK: *és zsupsz*,)
24 *Ezt bizony meg kell cselekedni minden áron!* (A HK-ban ez a mondat hiányzik!)
114 : 26 *jutna tönkre* (HK sajtóhibával: *jutna tökre* [!])
115 : 30 *nem jól cselekszed*, (LL: *nem jó cselekszed*,)

Lap Sor

- 115 : 38 fohagyományozó (LL és HK: fohagyományozó)
116 : 6 gordiusi csomót (LL: gardiusi csomót)
13 saját veszteségére dolgozik. (LL: saját veszteségére dolgozik.)
: 27 — Már csak megvallom (HK: — De csak megvallom)
34 s elkezd *a hátamat* kaparászni. (HK: s elkezd *azt* kaparászni.)
117 : 27 eltartotta *hűség*esen (HK: eltartotta *bőség*esen)
.. 34 holthaltvánná (HK: holthaltvánná)
118 8 miért hogy mégis (HK: miért *van az*, hogy mégis)
119 : 29 Az félénken *húzza azt* vissza. (HK: Az félénken *húzódott* vissza.)
: 30 — *kérdé* a szolgabíró úr. (HK: — *kiáltott rá* a szolgabíró úr.)
.. 31 kérem *alásan* (LL sajtóhibával: kérem *alásán*)
120 : 11 *belevés*ett (HK: *bevés*ett)
.. 16 — Salomon bácsi (LL sajtóhibával: — Salomon bácsi)
121 : 28 benyújtom és 120 : 37 *gyanakos*zik [Minden bizonnyal szándékos torzítás: a batyus zsidó ejtési sajtóságát jellemzi az író. A HK-ban mindkét kifejezés javítva, így: benyújtom, *gyanakos*zik.]
121 : 34 s bizonyára *ti is*, a fiatalabb nemzedék, sokszor *láttátok* arcképét a hazai képeslapokban, s kegyelettel *gondolátok* rá, (HK: s bizonyára a fiatalabb nemzedék *is* sokszor *látta* arcképét a hazai képeslapokban, s kegyelettel *gondolunk* rá,)
122 : 1 s *ő ma* nem a társadalom élén, (HK: s *ő maga* nem a társadalom élén,
2 De *azért* e kegyelet (HK: De e kegyelet)
hogy hibái és *gyarlóságai* voltak, (HK: hogy hibái voltak,)
5—8 e jellem nem mesterkél, *gonddal ültetett*, törékeny, *gyöngye* növény, hanem az erő hatalmas *tölgyfája*, melyet *a vihar ültetett*, s az *öserő* nevelt *izmosra*, magasra. (HK: e jellem nem mesterkél, törékeny növény, hanem az erő hatalmas fája, melyet az *öserdő* [!] nevelt magasra.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 109 : 18 *lésza* — vesszőből font kerítés, sövény.
: 29 *Máli néni* — MK-nál valóságos típus; elbeszéléseiben számos öregasszonyt nevez így. (Pl. *Pletyka* c. novellájában, Krk 27. köt.)
111 : 33 *»Cukria* — MK-nál gyakori állatnév. Itt macska. A *Fotográfia*k a vármegyéből c. elbeszélésben *»lebecske* (Krk 27. köt. 135 : 34); később, *A jó palócokban* *A néhai bárányt* nevezi *»Cukri bárány*-nak.
112 : 25 *A padlásról az istálló szénatartójába zuhanás* motívumát MK másfél évtized múlva *Az eladó birtok* c. kisregényében is felhasználja (Krk 5. köt. 83—88. l.).
: 29 és 33 *szénatartó-keríték*, illetőleg *szénás-keríték* — az istálló-

- ban felhalmozott széna számára léccel vagy deszkával elkerített hely.
- 117 : 13 és 120 : 27 *vaj mir!* — jaj nekem!
- 118 : 16—21 *Bánatukban öngyilkossági szándékkal bolyongó lányokat* MK későbbi elbeszéléseiben és regényeiben is találunk. Pl. *Szent Péter esernyője* (Krk. 7. köt. 189—194. l.), *Mindenki lépik egyet* (Krk. 15. köt. 50—57. l.).
- 119 : 10 *kalacsai erdő* — költött név. (Nem kalocsai, mert MK itt a Maros vidékéről beszél!)
- 120 : 35 *óvé!* — oh, jaj!

Irodalom

W. Petrolay Margit »MK elfelejtett ifjúsági írásai« című közleményében (ItK 1956., IX. évf. 3. sz. 289. és 291. l.) ismerteti az elbeszélés tartalmát és utal a történet korábbi feldolgozására, a *Szegény Icik zsidóra*. A kettő nem csupán megoldásában, hanem a kidolgozásban is eltér egymástól. Az előbbi csak rövid »karcolat«, Ilonka története viszont »igényesebb, nagyobb terjedelmű, kidolgozottabb; lélektani ábrázolásra törekszik, s egyes részleteiben már meg-megmutatja a realista Mikszáthot...«

*

Mint fentebb említettük: *A pajkos Ilonka* voltaképpen második feldolgozása egy témának, nevezetesen a *Szegény Icik zsidó* történetének.

Ebben az 1874-ből való első feldolgozásban a »tréfa« halálos kimenetelű. Később aztán, harmadfél év múlva, *A pajkos Ilonka* történetében Mikszáth körülbelül a maga eredetiségében örököltette meg az eseményt. Nézetünk szerint az első kidolgozás csupán a költői hatás érdekében folyamodott a drámai megoldáshoz.

Teljes egészében közöljük a *Szegény Icik zsidó* 1874. évi történetét, s azután hozzáfűzzük jegyzeteinket.

SZEGÉNY ICIK ZSIDÓ

A Muki unokaöcsém nagyon pajkos fiú volt. Nem maradt meg előtte kiszédetlen madárfészek, megcsúfolatlan zsidó, flegmájából ki nem vett s agyon nem hajigált kutya.

Különös kedvenc kötekedési tárgyai voltak még a drótos és üveges tótok, az egy lovon utazók és a sánták stb.

Csinyei, noha kis fiú volt még, már szinte elhíresedettek lettek a vidéken; félt tőle minden eleven lélek a faluban, de visszatörölni nem merte, mert a kis Muki komposzesszor fiú volt, született úr. Ki merne a kis Muki papájával kikötni? Ki bántaná nemes passziói közt azokért a kedves »genie streich«-okért a Mukit, miknek a papa olyan nagyokat tud nevetni?

Alig lépett tizet a szegény Icik zsidó, mikor recsegve törtek szét alatta a szénával elfedett vékony gallyak s kétségbeesett »vaj mire kiáltással zuhant le az ominózus lyukon.

Muki hangos hahotával szaladt — se jobbra, se balra nem nézve — lefelé, a tekintetes papának eldicsekedni, hogy milyen forsponton utaztatta le Iciket a szénatartóba.

— Híhihi! — nevetett józún a tekintetes úr. — Nagy kópé vagy, az igaz. Hüühü! Gyere nézzük meg, hogy visít. No, ezért egy sajni forinttal olcsóbban kapja meg a bőrtöket.

... Hanem hát a szegény Iciknek nem kellett többé a bőrtök sehogy. Ott fityegett a lyukon ki nem fért batyujának nyakára hurkolt csücskénél fogva megfojtva, némán, mereven; nagy, megkékült nyelve kiöltve, ijesztő, megüvegesedett szemei kimeresztve.

Teljesen bevégezte pályafutását az ipar és kereskedelem terén. Muki úrfi kifeledte a számításból a nagy batyut, mely megölt betűjévé vált gazdájának, nem eresztve ezt el magától sem életben, sem halálban. Úgy kellett késsel elválasztani egymástól a hideg holttetemet és a gazdátlan jószágot.

*

A kis Muki ekkor 11 éves fiú volt, s természetesen semmi baja sem történt emiatt, de lelke teljesen megrendült és megváltozott e naptól fogva. Szelíd, jámbor, szófogadó, embertársait tisztelő ember lett belőle, s valahányszor eszébe jut ez az eset, mindig könnyezve mondja: »ki hinné hogy milyen bűnököt szülhet a pajkosság?»

Mint kiváló országgyűlési képviselő ő volt az elsőik egyike, ki a zsidó emancipációt sürgette s szavazott rá.

— No — mondá, midőn egy ízben a pesti Duna-parton sétáltam vele — megvan az emancipáció, keményen rászavaztam. Most már könnyebbnek érzem a lelkemet; úgy látszik lelkem előtt, mintha kiengeszteltem volna vele a némezist a megölt zsidóért.

— Okosabban tetted volna, pajtás, ha inkább meghagytad volna a zsidót élve és nem szavaztál volna az emancipációra! Bizony nem tudom én, melyik a nagyobb vétke?

M. Mulattató. (A Magyar Néplap társalapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. október 3. (VI. évf. 40. sz. 158—159. l.) *Névjelzés nélkül.* A tárcarovatban, az *Apró történetek* című ciklus VII. számú darabjaként.

Várdai Béla említi először (MK. 1910. 104. l.), mondván: »A zsidó osztállyal szemben Mikszáth . . . egész pályáján az emberséges altruizmus álláspontját foglalta el, kifejezésre juttatva ezt már 1874-ben, a *Mulattató*-ban megjelent *Szegény Icig zsidó* című novellájával.«

Rubinyi Mózes lajstromozza Mikszáth-könyve bibliográfiájában (MK élete és művei. Bp. 1917. 104. l.), szintén *Szegény Icig zsidó* címmel, de a *Hi* sorozatába nem iktatta be. Így tehát ez az elbeszélés ezúttal jelenik meg először kötetben.

Mint hogy kötetkiadások annak idején nem népszerűsítették, nem tud róla az a két dolgozat, amely speciálisan a zsidóságnak MK

műveiben elfoglalt szerepét vizsgálja. (1. *Krausz Mór* : A zsidó MK munkáiban. Komárom 1910. 2. *Radó István* : Zsidó vonatkozások Mikszáth műveiben. Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat Évkönyve 1913.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 300 : 1 *Muki* nevű figura előfordul a *Miért fél Stofi bácsi a porostól?* című elbeszélésben is (1871), Krk 27. köt. — Lehetséges, hogy Mikszáth következetesen alkalmazza ugyanazon léha figura típusára ezt a nevet.
- „ 10 »*genie-streich*« — zseniális csíny.
- 301 2 *loboda* (vagy *laboda*) — gyomnövény.
- „ 12 *toklyó* — egyéves juh.
- 302 2 »*vaj mir!*« — jaj nekem!
- 9 *egy sajri forint* (német Schein) — egy forintos bankópénz.
- 25 *a zsidók emancipációját Magyarországon az 1867* : XVII. t.-c. valósította meg. E törvény kimondja, hogy az ország zsidó lakossága a keresztény lakossággal egyformán jogosított minden polgári és politikai jog gyakorlására.

HOGY JÁRT VÖRÖSMARTY A FINÁNCCLAL?

M. Hasznos Mulattató. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1877. január 28., V. évf. 1. köt. 45—46. l. M. betűjeggyel. [A Hasznos Mulattatóban Mikszáthnak egyéb írásai alatt is találkozunk ezzel a betűjeggyel. Ld. *A pribeli községnyomjegyzeteit!*]

Kötetben itt először.

*

E Vörösmarty-anekdótát MK pesti barátai körében hallhatta. E történet Tóth Béla »Magyar anekdotakincse«-ében nem szerepel.

*

Szövegében egy sajtóhibát kijavítottunk:

123 : 9 *förmedt* rá. (A Hasznos Mulattatóban: *törmedt* rá.)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 122 : 3 »*jóféle verpeléti*« — Verpelét: Heves megyei község, az egri járásban; nevezetes dohánytermő hely. — Maga Vörösmarty is szenvedélyes dohánytermelő volt, kivált Baracskán (1850—53-ig).
- 4 *Nyék* (Kápolnásnyék) — Fejér megyei község, Vörösmarty születési helye. A szintén Fejér megyei Baracskáról 1853 tavaszán költözött oda; »költségkímélésből« nem telepedett Pestre. Nyékről aztán időnként ellátogatott a fővárosba.

Lap Sor

123 : 10 *Zöld Marci* — Gaal József »Haramiacsók« című elbeszélésének hőse, költött alak. Gaal József nyomán Petőfi két verset (Pusztai találkozás, Zöld Marci) és egy népszárművet írt róla, ez utóbbit azonban megsemmisítette.

TÖRÖK REGÉK ÉS TÖRTÉNETEK

- M. I. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1877. január 28., V. évf. 1. köt. 46—49. l. Közli : *M—th Kálmán*.
II. *Budapesti Napilap*. (Fel. szerk. Kakuja Gyula.) 1877. július 14., IV. évf. 193. sz. 2. l. A tárcarovatban, a »Haschis és Vutki« című ciklus V. és VI. sz. darabjaként. Aláírva: *th—n*.

*

Mikszáth elbeszélései között nem egy török tárgyú mesét találunk. Ez részint Jókai regényeinek hatása, de még inkább a törökök iránti aktuális érdeklődés megnyilatkozása volt. A magyarság a XIX. század közepén szinte rokonszenvennel kísérte a török birodalom háborúit. A lapok ismételten emlékeztették a közönséget arra, hogy 1711 és 1849 után »apáink ott találtak menedéket, midőn itthon nem volt hazájuk«. A magyar asszonyok országszerze készítették a tépést a sebesült török katonáknak. Mikszáth egyik elbeszélését e szavakkal kezdi: Most, »a török nemzet nagyszerű küzdelmei alkalmából... mint édes testvérünket, barátunkat üdvözljük őket...« stb.

Íróink legjelentősebb török tárgyú elbeszélése *A beszélő köntös* (1889. Krk 3. köt.). De előtte is, utána is több kisebb elbeszélést írt a törökökről. Pl. *A putnoki Pajkos* (*Hasznos Mulattató* 1877); *A becsületes Abdullah és a rosszlelkű Hasszán* (*Vasárnapi Ujság* 1891) stb.

A szövegről

Kötetünk a *Hasznos Mulattató* szövegét közli.

A *Budapesti Napilap* (röv.: BN) utánozlése szinte szóról szóra megegyezik a *Hasznos Mulattató* alapul vett szövegével. Csupán ennyi az eltérés:

Lap Sor

123 : 5—6 Kiknek módjukban volt látni... , feltűnhetett neki (BN hibásan: Kiknek módjukban volt látni... , feltűnhetett neki [!])

124 : 7 mintha saját (BN: mintha a saját)
: 37 bóbiskált (BN: bóbiskolt)

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 124 : 6 *Mevlevi pasa* — a név eredetileg egy dervis-rendet jelöl, a »táncoló derviseket«.
- : 31 *Abdul Medzsíd* — török szultán. Élt 1823—, uralk. 1839—1861. A magyar szabadságharc iránt rokonszenvet tanúsított, s a bukás után az emigránsokat vendégszeretően fogadta. (Említésekor MK valamilyen újsághírre utal.)
- 125 : cím *II. Mohammed* (MK-nál: *Mahomed*), »a nagy hódító« — török szultán. Élt 1430—, uralk. 1451—1481. Első nagy tette Konstantinápoly elfoglalása volt, amely aztán székhelye lett. Bosznia kivételével az egész Balkánt meghódította. Harcolt Hunyadi Jánossal és Mátyás királlyal is.

AZ ELSŐ »HOSSZÚ RUHA«

- M. I. *Lányok Lapja*. (Fel. szerk. és kiadótulajdonos: Dolinay Gyula.) 1877. február 4., III. évf. 3. sz. 47—49. l. Műfaja: *Rajz*. Teljes névjelzéssel.
- II. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1878. december 22., VI. évf. 4. köt. 24. füzet, 181—184. l. Műfaj- és névjelzés mint fent!
- Kötetben itt először.

*

Dolinay Gyula, MK barátja, az 1870-es és 80-as években egyidejűleg három lapot is szerkesztett, és pedig a *Hasznos Mulattató* és a *Lányok Lapja* című ifjúsági folyóiratokat, valamint a *Házi Kincstár* című családi lapot. Időnként — kézirat híján — egyik lapjából átvette a másikba a korábban, egy-két évvel előbb közölt novellák némelyikét. Kivált Mikszáthtól, — bizonyára az író hozzájárulásával és megismételt honorárium ellenében. Ilyen módon közölte kétszer *A pajkos Ilonka* történetét, aztán még vagy három másik ifjúsági elbeszélését a két testvérlapban: hol a *Hasznos Mulattatóból* kölcsönözve át a *Lányok Lapjába*, hol fordítva: a *Lányok Lapjából* a *Hasznos Mulattatóba*. Az első »hosszú ruha« története is ilyen kétszer közölt darab.

*

A mesebeli Vilma MK jellegzetes bakfis-típusának egyik változata. Szeszélyes, elkényeztetett fruska, aki »fitymálva elbiggyeszi szájaoskáját« és »mérgeesen dobbant lábacskájaival, ha valami nem tetszik neki; megzavarja a nagynéni délutáni álmát, »a mama parancsainak nem engedelmeskedik...« stb. Egyébként nem szereti az ékszereket, akárosa *A pajkos Ilonka*, aki könnyű szívvel ajándékozgatná el legszebb kőöntyűit . . . Mindezen vonásokból tüstént ráismerhetünk Mikszáth százszor megmintázott kedves modelljére . . .

A *Regények* ciklusában ismételten rámutattunk arra, hogy MK írás közben, szórakozottságból — figyelmetlenségből olykor más-más névvel vagy más-más vonásokkal látja el ugyanazon alakjait. Egy ilyen „elírás” itt is felöltik. Az elbeszélés elején Vilmának „nagy, epedő, fekete szemei” vannak (127 : 13), de a mese folyamán úgy látjuk viszont, mint aki „elkergeti szép kék szemiből az álmot . . .” (129 : 8) Homérosztól kezdve Jókaiig másoknál is előfordulnak efféle hibák! Sem Mikszáth, sem Dolinay Gyula nem vették észre a „tollbotlást”; mind a Lányok Lapja, mind a Hasznos Mulattató így közölte. Nekünk nem lehet feladatunk s nincs jogunk hozzá, hogy Mikszáth írásait megváltoztassuk, — e két mondatot is meghagytuk tehát eredeti formájában.

A szövegről

A Lányok Lapja és a Hasznos Mulattató szövege közt nincs lényeges eltérés. Mégis előfordul egypár különbség. Ezek semmi esetre sem Mikszáth tollából erednek; inkább a szerkesztő, Dolinay Gyula „javítgatásai”; a feltűnőbb hibák pedig a nyomda gondatlanságából származtak.

A jelen Krk a Lányok Lapja szövegét közvetíti.

Az alábbi jegyzékben a zárójelés szöveg a Hasznos Mulattató eltéréseit mutatja.

Lap Sor

- 127 : 7 ha az ebéd még nem kész, (ha az ebéd nem kész,)
 De most ez egyszer, (De most az egyszer.)
 „ : 29 rájok (rájuk)
 „ : 30 fiúk és kisleányok (fiúk és leányok)
 128 : 31—34 *Oh, én ostoba!* — kacag fel, s üde kacagása . . . stb.
 (A Hasznos Mulattatóban e sorok hiányzanak, valószínűleg nyomdai hibából; a szedőt megtévesztették ennek s az utána következő szakasznak azonos kezdőszavai.)
 129 : 4 alig bírják a szobájába (alig bírják szobájába)
 : 23 vágyai, miknek (vágyai, amiknek)
 : 27 nem képesek betölteni ama helyet lelkében, (nem képesek ama helyet betölteni lelkében,)
 „ : 32 érzéseikkel alszik el (érzések közt alszik el)
 „ : 37 ábrándos jelleget nyer, (értelemzavaró sajtóhibával: ábrándos jeleket [1] nyer,)
 130 : 6 fölszedi egyenkint fehér szoknyácskáit, (felszedi egyenkint a fehér szoknyácskákat)
 : 23 sok kísértetnek, (sok kísértésnek,)

Irodalom

W. Petrolay Margit „MK elfelejtett ifjúsági írásai” c. dolgozatában (ItK 1956. IX. évf. 3. sz. 289. és 293. l.) elismeréssel szól erről

a »rajz«-ról: »Ügyesen, élénken megírt kis vázlat . . . A későbbi nagy regényíróknak sem kell miatta szégyenkeznie.«

A MEGBUKOTT ÉS AZ »EMINENS«

M. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1877. február 11., V. évf. I. köt. 77—80. l. Műfaja: *Rajz*. Teljes névjelzéssel. Kötetben itt először.

*

Ez az oktató szándékú diákhistoria MK két korábbi elbeszélésére emlékeztet, — mintha csak azok egyesített kivonata volna.

A Károly gyerek éppolyan elkapatott, elkényeztetett kedvenc, mint *A pajkos Ilonka*. Irányában apja éppolyan elfogult, engedékeny, mint az *Ilonka*. A kényeztetésből fakadó jellemhibák Károly természetén szintén kiütöknöznek: »zsarnokilag packázott kis öccsével, tetszés szerint bántalmazván azt még a szülők szemeláttára is« [!]; »hízelkedéssel« férközött szüleinek szeretetébe; öccse iránt irigy: számára »rettenetes« dolog volna öccsének »kegybejutása a háznál« stb. Nem tudjuk: hol ismert meg MK ilyen korlátolt eszű és gyöngé erkölcsi érzékkel bíró szülőket, de — úgy látszik — ismert, ha újfent bemutatja őket. Intelmiei ezúttal is — mint *A pajkos Ilonka* esetében — az elkényeztetett gyermekeknek s a kényeztető szülőknek egyaránt szólnak.

A másik elbeszélés, melynek részbeni felújítására ismerünk: MK 1865-ből való, diákkori humoreszkje: *Az én Gyuri bácsim*. Ott is egy megbukott diákról van szó (Mikszáthról magáról!), aki bizonyítványosztás után hasonló szorongások között tér haza. Kísérője, Gyuri bácsi, azzal a magyarázattal menti ki szüleinél, hogy »a tanárok csak igazságtalanságból buktatták meg«. (Krk 27. köt. 222. l.) Nos, a szóban levő elbeszélésnek is ez a csattanója! Itt az édesanya elméjében születik meg a mentőötlet, hogy: »az egész dolog nem lehet egyéb, mint csupán a tanárok igazságtalansága . . .« Amire aztán az eszéhez térő apa is megtalálja a maga kádenciáját.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

- 131 : 9 »*Haec mensa*« — a latin nyelvtankönyv egyik deklinációs (főnévragozási) példája. Jelentése: ez az asztal.
: 32 a »*kalkulus*«-olvasás — az érdemjegyek kihirdetése, bizonyítványosztás. (Később, 135 : 7 a szóalak: *kalkulus*.)
133 : 38 *Miska kocsis* — Ld. *Az én öreg Miska kocsisom* o. elbeszéléshez fűzött jegyzeteinket 135 : 7.
135 : 2 *lámposos csikó* — sárga vagy pej csikó, amelyiknek fején a homloktól az orrig széles fehér folt húzódik le. — MK — úgy látszik — nagyon szerette az ilyen csikókat s lovakat, mert más elbeszéléseiben is emlegeti.

A PRIBELI KŐASSZONY

M. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. Dolinay Gyula.) 1877. február 25.
(V. évf. 1. köt.) M. betűjeggyel.

Kötetben itt először.

A *pribeli kőasszony* e mondafeldolgozásáról *Kozocsa Sándor* Mikszáth-bibliográfiájából és *W. Petrolay Margit* »MK elfelejtett ifjúsági írásai« című dolgozatából értesültünk. (ItK 1956. IX. évf. 3. sz. 289., 290. és 294. l.)

W. Petrolay Margit mindenekelőtt a szerzőség kérdésével foglalkozik. Hogy az M. monogram Mikszáth nevét helyettesíti a Hasznos Mulattatóban megjelent három kisebb írás alatt, azt éppen ez a népmonda valószínűsíti legjobban. A Pribel helységnevén ugyanis Priboly formában több helyen szerepel Mikszáthnak szülőföldjéről szóló elbeszéléseiben. Pl. A *pribolyi országút* = a *Nemzetes uraimék* o. regény VIII. fejezete. (Ld. Krk 2. köt.) W. Petrolay Margit további helyes érvelése szerint: »A három apróság anekdotikus tartalma is hozzájárul ahhoz, hogy az M. betű alapján Mikszáthot tartsuk közlőjüknek, egyébként is tudván, hogy használta ezt a monogramot.« A cikkíró végül megjegyzi, hogy: »Mikszáth nem dolgozza fel szépirodalmilag a mondát, csupán szűkszavú ismertetésére szorítkozik.

A magunk részéről kivált műfaj történeti szempontból tartjuk érdekesnek, mint a XIX. század elején jelentkező »népregék és népmondák« egyik késői megnyilatkozását. E műfaj nálunk Mailáth János gyűjteménye vezeti be (1825). Erdélyi János és Kővári László gyűjtése folytatja. Eredeti költői feldolgozásait főleg Tompa Mihálynál találjuk (Márta könnye, Király kútja, Kőasszony, Oltárkő stb.). Tompa utánzói közül e tekintetben Thalys Kálmán a legjelentősebb. Most végül ezt a Mikszáth-féle feldolgozást mint e naiv képzeletre (ill. képzelődésre) valló műfaj egyik legkésőbbi, már-már szélső határesetét könyvelhetjük el.

FÜGGELÉK

I.

ANEKDOTÁK

Mikszáth műveinek egyik sorozatában két kötet anekdotagyűjteményt találunk. De egyéb munkái is — regényei, elbeszélései, cikkei, karcolatai — tele vannak mulattató apró históriákkal, tréfákkal, adomákkal.

Az anekdota Mikszáth írásainak egyik legfőbb fűszere. De szerepük lényegesen eltér elődeinek, a XIX. századi elbeszélőknek anekdotamondásától. Nála ezek az apró epizódok, betétek sohasem az öncélú szórakoztatás eszközei, hanem egyre inkább elmélyülő társadalomkritikájának hatásos fegyverei. Az ő anekdotái csak látszólag lassítják és sohasem állítják meg a történet menetét; nem pihentető szakaszok,

hanem éppen ellenkezőleg: a mese tendenciáit élesebben, határozot-
tabban megvilágító, elgondolkoztató és eszméltető példák; mondhatni:
tanító és nevelő munkájának szerves részei.

A Hi-sorozatban (12—13. köt.), illetőleg ennek újabb kiadásá-
ban, a MKmR—Fr sorozatban (33—34. köt.) megjelent *Anekdóták*
két kötete 1877 októberétől kezdi a sort és 1898 végéig terjed.

Összes műveinek feltárása ezen a téren is új eredményekkel
járt. Már 1874—75-ben is számos anekdotájával találkozunk az általa
szerkesztett két lapban: a Magyar Néplapban és a Mulattatóban s
másutt is.

Ezeket az apró írásokat nem különíthetjük el többi elbeszélésé-
től, mert hiszen az *Anekdóták* két kötete is azt mutatja, hogy a pár-
soros és a kisebb elbeszélés terjedelmű anekdoták vegyesen kerültek
ki tolla alá. — Nekünk egyik fő feladatunk az időbeli fejlődés szem-
léltetése, s ebbe a fejlődési folyamatba az apró anekdoták és a hosszabb
elbeszélések egyaránt beletartoznak.

Az anekdoták között számos olyan darabbal találkozunk,
amelyeket MK későbbi nagyobb műveibe (regényekbe és elbeszélé-
sekbe) is beledolgozott. Ezeknek tehát az író műhelymunkáját
megvilágító dokumentációs értékük is van.

*

Az *eredetiség* kérdését egyetlen írásműnél sem lehet annyira
lazán kezelni, mint amilyen lazán az anekdotáknál *kell* kezelni.

György Lajos kitűnő filológiai tanulmányai (Tárgytörténeti
jegyzetek Mikszáth anekdotáihoz. Bp. 1933. és Világjáró anekdoták.
Bp. 1941) részint éppen Mikszáth anekdotáival kapcsolatosan mutat-
ják ki ennek az apró, de annál régibb műfajnak bonyolult szövevé-
nyét. Az anekdoták olyanok, mint a közmondások és a szállóigék:
használjuk, terjesztjük, népszerűsítjük anélkül, hogy eredetükkel vagy
eredetiségükkel sokat törődnénk.

Mikszáth anekdotáit is — az eredetiség kérdését illetően —
a legnagyobb szabadsággal kezeljük — mint ahogy ő maga is tette.
Említett két lapjában efféle írásait hol »Adomák«, hol »Anekdóták«
címen közli, de igen mulatságos anekdotákat mond el a hírrovatban is!
Némelyiknél megjegyzi, hogy kitől hallotta vagy kinek az elbeszélése
után meséli el; esetleg mely hazai vagy külföldi lapban olvasta, s
tüstént továbbadja, illetőleg lefordítja.

Ezeket a különböző fogantatású apró írásokat tehát minden
aggályoskodás nélkül foglалhatjuk Mikszáth neve alá. Már azzal,
hogy ízlését, tetszését kifejezik: megadják az eredetiség bizonyos
bélyegét. De az elmondás módja, a fordítás nyelve, egyszóval meg-
fogalmazásuk: önmagában is teljes jogú Mikszáth-írásokká avatja
ez anekdotákat.

Irodalomtörténeti szerepük kettős: részint gazdagabbá, színe-
sebbé teszik Mikszáth oeuvre-jét, részint pedig jelzik a felbukkanás
időpontját és az első megfogalmazást azoknál a daraboknál, amelyeket
később regényeibe és nagyobb elbeszéléseibe is beledolgozott. (Ezekre
alább esetről esetre külön is rámutatunk.)

Az anekdotákat — a jegyzetbeli utalások megkönnyítése érdekében — sorszámokkal láttuk el.

A cím nélküli anekdotáknak címet adtunk; az ily címeket szögletes zárójelbe [] foglalva különböztettük meg a többitől.

Előrebocsátjuk még, hogy 1874-ben a Magyar Néplap a IX. évfolyamában volt, a Mulattató pedig a VI. évfolyamában. Az anekdoták jelentős része a két lap hírvonatában jelent meg. A Magyar Néplap hírvonatának címe: *Mi újság?* A Mulattató hírvonatának címe: *Vegyesek*.

Több ízben utalunk Tóth Béla »Magyar Anekdotakincs« o. hatkötetes gyűjteményére. Rövidítése: *M. Anekd.*

1874

1—3. Tréfák főcím alatt.

M. Mulattató jan. 9., 2. sz. 6. l., a tárcarovatban. A cím alatt MK feltünteteti a három tréfa ismeretlen közvetítője nevének kezdőbetűit: *Gy. L. után*. A határozó figyelmeztet, hogy MK a hallott anekdotákat saját fogalmazásában közli.

1. [Egy francia nő kurta levele]

2. [A sapka ára]

3. [Tanár és tanítvány]

4. Egy kis félreértés

M. uo. 8. l., a hírvonatban.

Magyarországon csak 1894—95-ben vezették be a polgári házasságot. Ausztriában jóval előbb. A *Mulattató* egyik száma (1874. jan. 30) hírt ad arról, hogy: »Egy idő óta kiválólag sok magyar lép Bécsben házasságra polgári úton a városházán...«

5. Megadta neki

M. uo.

MK később is sokszor emlegeti a hazugság szerepét az ügyvédek foglalkozásában. Pl. *Különös házasság* II. köt., *Krk* 14. köt. 29. l.

6—8. Az iskolában főcím alatt.

M. Mulattató febr. 20., 8. sz. 31. l., önálló közlemény.

6. [Az Istenke oltalma]

7. [IV. Frigyes Vilmos porosz király iskolalátogatása]

8. [Az erkély és a hipotéka]

9. [Bittó István látogatása Deák Ferencnél]

M. Magyar Néplap ápr. 3., 14. sz. 55. l., a hírvonatban.

Bittó István (1822—1903) — politikus. 1848-ban képviselővé választották, 49-ben emigrált, 51-ben hazatért s Deák Ferenc politikájához csatlakozott. 1874 márciusától 1875. január közepéig minisz-

terelnök. (Miniszterelnöki kinevezését Mikszáth Magyar Néplapja a márc. 27-i számban közölte.)

10. Még egy Deák Ferenc-adoma

M. uo.

Vö. M. Anekd. IV. köt. 54—55. l.: »De nem ingyen.«

Utolsó mondatában egy szót javítottunk: azokat, kiket (Az eredetiben hibásan: azokat, miket)

11. Élcés szakácsnő

M. Mulattató ápr. 3., 14. sz. 56. l., a hírvonatban.

Szakácsnő — szakácsné (éppúgy, mint grófnő — grófné) Mikszáth-nál csak alakváltozat!

12. Bismarck herceg lánya

M. Mulattató ápr. 24., 17. sz. 67. l., önálló közlemény.

13. Gyermejkjátékok

M. Mulattató máj. 22., 21. sz. 83. l., a hírvonatban.

14. Palóc észjárás

M. Mulattató jún. 6., 23. sz. 91. l., a hírvonatban.

15. Deák-adoma

M. Mulattató júl. 18., 29. sz. 115. l., a hírvonatban.

Zsedényi Ede (1804—1879) — konzervatív politikus. A kiegyezés után Deák-párti képviselő. »Takarékossága«, mellyel jelentékeny vagyont szerzett, közmondásos volt.

Ems (a Mulattató szövegében hibásan: Enns [!]) — híres porosz fürdőhely Nassau közelében.

Vö. M. Anekd. VI. köt. 58. l.: A régi ismerős.

16. Egy finánc: nem finánc, — két finánc: egy finánc

M. Mulattató szept. 11., 37. sz. 147. l., a hírvonatban.

17. Hogy történt?

M. Mulattató okt. 24., 43. sz. 171. l., a hírvonatban.

18. [Rothschild és a fiatal művész]

M. Magyar Néplap dec. 11., 50. sz. 200. l., a hírvonatban.

19. Az idők rossz jele

M. Mulattató dec. 25., 52. sz. 207. l., a hírvonatban.

Lónyay Menyhért gróf (1822—1884) — államférfi és publicista. 1870-ben pénzügyminiszter, 1871. okt.—1872. dec. miniszterelnök. Születésnapja, amelyre a dec. 25-én megjelent csipős tréfa vonatkozik: jan. 6-án volt.

I. »Réthy bátyánkra«-ról

M. Mulattató jún. 4., 23. sz. 91. l. Névjelzés nélkül.

*

A névtelen közleményt Rubinyi Mózes Mikszáth-bibliográfiája is írónk szerzeményének könyvelői el (MK élete és művei. Bp. 1917. 105. l.); ámde Rubinyi a Mulattató helyett tévesen a főlapot, a Magyar Néplapot jelöli meg forrásul.

E közlemény félszázados nyilvántartása csak megerősít bennünket Mikszáth szerzőségében, hiszen a két anekdota elmondásának módja, maga a stílus teljesen Mikszáthra vall. De további támasztékot nyújt MK főlapjának, a Magyar Néplapnak ugyancsak 1875. jún. 4-i száma (X. évf. 23. sz. 91. l.), melynek hírvivata szintén megemlékezik a Nemzeti Színház e kiváló tagjának elhunytáról. Minthogy ezt a kis hírcikket is egészen biztosan MK írta: a *Krk Cikkek* c. ciklusában, publicisztikai dolgozatai között teljes egészében közölni fogjuk.

Mikszáth, a pesti lapszerkesztő, a vendéglői baráti társaságok szenvedélyes kedvelője kétségtelenül azok közé tartozott, kik őt közelebről ismerték.

MK anonimitását egészen természetesnek kell tartanunk mind a két lapjában. Neve amúgy is ott díszlik e lapokon; a vezércikkek, tárcacikkek és novellák nagy részét ő maga írta (a hírvivattal együtt!) — természetes tehát, hogy kisebb jelentőségű írásait lehetőleg nem szignálta.

A szövegről

Lap Sor

- 150 : 13 A népcsoportosulásnak (Mulattatóban — rövid.: M — sajtóhibával: A népcsoportulásnak) [Nem szándékos szóképzés, mert pár sorral feljebb (150 : 8) az összecsoportosult népe olvasható. Eszerint javítottuk!]
- 14 meg lett a következő. [= következőménye] (M sajtóhibával: következőzése.)
- : 30 Budakeszire. (M: Budakeszre.)

Tárgyi magyarázatok

Réthy Mihály (1810—1875) — vándorszínészkedéssel kezdte pályáját. 1834-ben Debrecenben, majd 1846-ban a Nemzeti Színháznál kapott tartósabb szerződést. Ujházi Ede visszaemlékezése szerint (Régi színészekről. Bp. 1908.): a magyar paraszt kitűnő megtestesítője volt; de nem a romantika idealizált parasztját ábrázolta, hanem a furfangos, ravasz, alattomos parasztot. Legfontosabb alakításai: a Vén bakancsos és fia a huszár, Szép juhász, A csikós címszerepei, Eötvös Éljen az egyenlőség c. vígjátékának kortese és a Két pisztoly Piros Pistája. — Megemlítjük, hogy a M. Anekd. (IV. köt. 278—280. l.) szintén őriz három anekdotát Réthy Mihályról.

Lap Sor

- 149 : 10 — 11 »*a színház szomszédjában, a mostani Pannónia helyén...* — A régi Nemzeti Színház a Múzeum körút és Rákóczi út sarkán állott. Szomszédságában, a régi »Griff« vendéglő helyén épült a »Pannónia« szálló és vendéglő, melynek palotája ma is ép. (Rákóczi út 5. sz.)
- 150 : 16 *Farkas Károly* — Réthy Mihály színésztársa, a Nemzeti Színház opera-együttesének tagja. A Mikszáth által is hiú férfiszépségnek nevezett Farkas Károlyt az egykorú sajtó »hímcsalogany«-nak nevezte. A pesti német színháztól jött át a Nemzeti Színházhoz, s emiatt a német sajtó erősen támadta; a német származás vádját eredeti nevének (*Wolf*) megmagyarosításával utasította el. A negyvenes és ötvenes években operáink tenorszerépét többnyire ő játszotta s munkásságával elősegítette a magyar opera emelkedését.
- 151 : 9 *Szigeti József* (Mikszáthnál: *Szigethy*) — színész és színműíró. Elt 1822—1902. 1844 óta a Nemzeti Színház tagja volt, kiváló jellemszínész; játékat humor és jó kedély, férfias erő s természetesség jellemezte. Színművei közül ismertebbek: A vén bakancsos és fia a huszár, Csizmadia mint kísér-tet, Rang és mód.

2. Egy következetes képviselő

M. Magyar Néplap jan. 1., 1. sz. 4. l., a hírvonatban.

M. B. kezdőbetűs képviselő az 1875. év előtti ciklusban egyedül Majthényi Bálint volt, aki az 1875. júliusi választásokon kibukott. (Ld. *Magyar Néplap* 1875. júl. 10. és júl. 16. sz.)

3. A vallásháborító lúd

M. uo.

4. Mi mindent örökölhet az ember őseitől?

M. uo.

Vö. *MK Egy rossz előfizető* c. rajzával. (Budapesti Napilap 1877. júl. 1.; kötetben: *Hi* 9. köt. Dekameron II. 118—121. l.)

Az 5. sorban: ki mindenfélét járatott, (Az eredetiben sajtóhibával: ki mindenfélét járatok,)

5. Az orvos előtt mindenki egyenlő

M. uo.

Balassa Jánosról, a híres sebészprofesszorról (1814—1868) szintén följegyeztek hasonló demokratikus nyilatkozatot.

6. Egy jó adoma

[Adózás 1854-ben és 1874-ben]

M. Mulattató jan. 1., 1. sz. 3. l., a hírvonatban.

Ezzel az anekdotával kapcsolatosan érdemes megjegyezni, hogy *MK* két lapja következetesen állást foglalt a folytonos adóemelésekkel dolgozó pénzügyi politika ellen.

7. Mégis csak német — a német

M. Mulattató jan. 8., 2. sz. 6. l., önálló közlemény.

Eredetileg *Mi, meg a sógor úrék* című karcolatában foglalt helyet (Nógrádi Lapok 1873. ápr. 27.; ld. majd a jelen kiadványszerozat *Cikkek* c. ciklusának I. kötetében is!) Onnan kiszakítva, némi módosítással, mint „úti emlék”-et közölte itt újból.

Az anekdota körültekintő, kifelé és befelé, illetőleg szűkebb és tágabb körben más-más magatartást igénylő civisére erősen emlékeztet MK egy későbbi alakja: Gelencsér uram, az 1903-ban írt *Akli Miklós* c. regényben (Krk 16. köt. 97—100. l.).

Józi pajtás valószínűleg Komócsy József (1836—1894), MK baráti körének tagja. Említi *A költő utolsó karácsonya* c. visszaemlékezésében is. (A jelen kötetben 104. l.)

»*Magyar hölgynek születni nagy és szép gondolat* — idézet Garay János »Magyar hölgy» c. költeményének első strófájából.

fizionómia — a *fiziognómia* kifejezés pongyola ejtési alakja. MK gyakran használja a szó mindkét változatát. Itteni jelentése: arckifejezés, arcvonások; külső, fizikai megjelenés.

»*mocskodom a szépnemet* — talán nem sajtóhiba *mocskolom* helyett.

8. [Vércse vagy Sas?]

M. Magyar Néplap jan. 15., 3. sz. 11—12. l., a hírrovatban.

MK regény- és novellabeli ügyvéd-»jellemei» általában szintén hasonló »ragadozómadarak». Az anekdota »Sas» ügyvédje jól illik közéjük. Vö. MK többi ügyvédalakjával: Fogtőy Márton *A vármegye rókája* c. regényben (Krk 1. köt.), Pereviczky a *Különös házasságban* (Krk 14. köt.), továbbá Stofi bácsi, Harcsa Ezékiel és Sramko bácsi az *Elbeszélések* I. kötetében (Krk 27. köt.).

9. Feltalálta magát

M. Mulattató jan. 15., 3. sz. 11. l., a hírrovatban.

13. sorban: kevésbé múlt, (Az eredetiben hibásan: kevésbé múlt,)

10. [Egy párizsi cipész bátorsága]

M. Mulattató jan. 22., 4. sz. 16. l., a hírrovatban.

11. Egy ránk illő mese

M. Mulattató febr. 5., 6. sz. 23. l., a hírrovatban.

13. sorban: tanulság (Az eredetiben: tanuság) [Javítottuk!]

12. Könnyű életmód

M. uo.

Événement — esemény. (Egy francia lap címe.)

13. Egy jó adoma a közelmúltból

M. Magyar Néplap márc. 19., 12. sz. 47. l., a hírrovatban.

Mária Valéria (1868—1924) — Ferenc József leánya, Ferenc Szalvátor főherceg felesége.

14. A régi jó időkből

M. uo.

Hermannstädter Zeitung — az erdélyi szászok nagyvezérbenei lapja.

MK ezt az anekdotát e lapból vette át, illetőleg fordította. Ez a magyarázata annak, hogy *bistrici* kerületről szól *besztercei* helyett. *Benyovszky-ezred* — mint MK is megjegyzi: a 31. ezred viselte gróf Benyovszky Móric, a kalandos életű katona nevét.

15. Milyen pipából színek a fiskális urak?

M. Magyar Néplap márc. 26., 13. sz. 51—52. l., a hírvonatban.

Tárgyát, ügyvédelles felfogását vö. a 8. sz. anekdotával és annak jegyzeteivel.

Csalomjai — Pajor István (1821—1899) írói álneve. A szabadságharcig ügyvéd, az önkényuralom éveiben csalomjai birtokán gazdálkodott, a kiegyezés után megyei szolgálatba lépett s mint árvaszéki elnök végezte pályafutását. Költeményeket írt, s Horatius, Goethe, Schiller és Corneille műveiből fordított. MK több ízben méltatta Csalomjai költői munkásságát és lapjaiban is közölgette írásait. MK idevágó cikkeit ld. majd a *Cikkek* ciklusának I. kötetében!

11. sorban: tanulság (Az eredetiben: tanuság) [Javítottuk!]

16. Két nő társalgása

M. Mulattató márc. 26., 13. sz. 51. l., önálló közlemény.

Sedán és *Párizs ostromának* említése az 1870—71. évi porosz—francia háború eseményeire utal. Ld. még MK *A kedves Gaillard apó* c. elbeszéléséhez írt jegyzeteinket Krk 27. köt. 248—254. l.

17. [V. Ferdinánd váltója]

M. Magyar Néplap ápr. 2., 14. sz. 55. l., a hírvonatban.

V. *Ferdinánd* (élt 1793—1875., uralk. 1835—1848) — I. Ferenc fia és utóda. Súlyos testi és szellemi fogyatékosága miatt tehetetlen bábja Metternich rendszerének és a kamarillának, amely őt 1848. dec. 2-án Olmützben lemondatta testvére, Ferenc Károly, ezt viszont tulajdon fia, Ferenc József javára. Gyöngelméjúségét MK itt eufemizmussal »gyermeteg kedély«-nek nevezi. Az ex-király ekkor már nagybeteg volt, három hónap múlva meghalt.

Ld. még M. Anekd. IV. köt. 34—37. l., ilyen címmel: Az aláírás. — Tóth Béla lényegében azonosan, de hosszasan meséli el a kis történetet. (Két illusztrációval.) — Tóth Béla nem jelöli meg az anekdota forrását. MK ellenben »egy bécsi lapra« hivatkozik.

Hofrath — udvari tanácsos.

160. l. 4. sorában: nem szabad cserben hagynotok! (Az eredetiben: ... cserbe hagynotok!) [Javítottuk!]

18. Igyunk a hazáért!

M. Mulattató ápr. 9., 15. sz. 59. l., a hírvonatban.

7. sorban *Le Moniteur Universel* (= egyetemes tudósító) — a francia kormány hivatalos lapja volt.

19. A tréfás nevő

M. Mulattató ápr. 16., 16. sz. 61. l., önálló közlemény.

20. Legjobb a középút

M. uo., önálló közlemény.

21. [Erzsók asszony és a lutriszámok]

M. uo. a hírrovatban.

Emlékeztetjük az olvasót MK *A lutri* c. elbeszélésére, ahol az anekdota »Erzsókt-ja» Örzse néni néven szerepel. (Krk 1. köt. 74. l.)

22. Gamin-élc

M. Mulattató ápr. 16., 16. sz. 63. l., a hírrovatban.

23. Az abszint

M. uo.

A vizsgázó orvosnővendékek MK írásaiban rendkívül tudatlanok és ostobák. Ld. pl. a *Két választás Magyarországon* első részének »Szónoki siker» c. fejezetét (Krk 9. köt. 18—21. l.).

24. Őszevissza való atyafiság

M. uo.

25. A spanyol nevek hosszúsága

M. Mulattató ápr. 23., 17. sz. 68. l., a hírrovatban.

26. [X. kisasszony »udvarlója«]

M. Mulattató máj. 7., 19. sz. 76. l., a hírrovatban.

27. A gályabörtönben

M. Mulattató máj. 29., 7. évf. 22. sz. 87. l., a hírrovatban. *bagno* (franciául *bagne*) — a gályarabok fogháza.

28. Bismarck ifjúságából

M. uo.

29. A tolvajok rangsorozata

M. uo. 88. l.

30. Néha a szerencsétlenségből lesz a szerencse

M. Mulattató jún. 11., 24. sz. 95. l., önálló közlemény.

Labiche, Eugène (1815—1888) — francia vígjátékíró, korának egyik legnépszerűbb színpadi szerzője. Közel száz bohózatát hosszú időn át játszották Párizsban s külföldön. Számos darabját magyarra is lefordították s játszották.

Châtelet színház — A Théâtre du Châtelet a Place du Châtelet-n fekszik. 1860—62-ben épült. Párizs egyik legnagyobb színháza. A könnyű fajsúlyú, látványos színművek csarnoka.

31. Különös végrendelet

M. uo. 96. l., a hírvonatban.

Vö. *A vén gazember* (1904) bevezető részének ama szakaszaival, ahol az öreg Borly Gáspár hasonlóképpen határoz két unokája soráról. A jó tanuló Lackót lakatosinasnak adja (mert »a lakatossághoz sok ész kell, versenyeznie kell egy városnak valamennyi lakatosával«), míg ellenben a nehéz felfogású Pistát tovább taníttatja, papnak (mert »a papnak csak eklézsiához kell jutnia, a többi mind magától megy«). Krk 17. köt. 11. l.

32. Bernáth Gazsi hazugságaiból

M. uo.

Bernát (Mikszáthnál: *Bernáth Gazsi*, az 1850-es évek népszerű humoristáját és tréfacsinálóját MK elég sokszor emlegeti írásaiban. Pl. *A kedves Gaillard apó*ban Krk 27. köt. 16. l. (Jegyzeteink uo. 251. l.) Bernát Gazsi tréfái, nagyotmondásai, úgynevezett »gazsiadái« írói körökben hosszú időn át szájról szájra jártak.

33. Akinék fiatal felesége van

M. Mulattató jún. 18., 25. sz. 100. l., önálló közlemény.

Ennek az anekdotának alapötletét MK évtizedek múlva (1902) igen hatásosan értékesítette *A sipsirica* egyik jelenetében. Ott egy fiatal tanár nem az esernyőjét, hanem a cvikkerét felejtí a pedellus feleségénél, pontosan az éjjeli szekrényen . . . (Krk 15. köt. 105. l.)

34. Miért nem eszik Deák Ferenc nyáron kolbászt?

M. Mulattató júl. 10., 28. sz. 112. l., a hírvonatban.

Vö. M. Anekd. IV. köt. 123. l.: Deák és a hentes. — Tóth Béla virslit mond kolbász helyett.

A szövegben egy szót javítottunk: a 7. sorban: fáradtságáról (az eredetiben: fáradságról).

35. Párizsi történetke

M. uo.

36. A titkos ügynök

M. Magyar Néplap júl. 16., 29. sz. 115. l., a hírvonatban.

37. Aki a véletlenre bízta magát

M. Magyar Néplap júl. 23., 30. sz. 119. l., önálló közlemény.

38. Házasság előtt

M. uo. 120. l., a hírvonatban.

Klič, Karel (1841—1926) — cseh származású bécsi grafikus, rajzolóművész, az 1870-es években a Borsszem Jankó rajzóla.

A Borsszem Jankó szerkesztősége a Fürdő utcai (ma József Attila utca) Kávéforrás nevű vendéglőjében tanyázott. Ott MK is többször találkozott Klič Károllyal.

39. Állítólag Budán történt

M. Mulattató júl. 23., 30. sz. 120. l., a hírovvatban.

40. Egy Fillér nevű úr

M. uo.

Az utolsó előtti sorban *Fillér* nevét bepótoltuk a szövegbe. (Eredetileg hibásan: Nevem [?!], a Szent János templom orgona-fujtatójának nyomója vagyok... stb.)

MK névkészletéhez érdekes adalék, hogy az egy évvel később (1876) megjelent *Talpig ember* c. novellájában a baktert is Fillérnek hívják! (A jelen kötetben: 76. l.)

41–45. sz. *Ollózasok* főcím alatt jelent meg a Magyar Néplap júl. 30. számában. (31. sz. 122. l.)

41. A nagy ember

Apponyi Albert gróf (1846–1933) — politikus, 1906–10. és 1917–18-ig kultuszminiszter. Mint képviselő 1872 óta szerepelt a parlamentben.

43. [Az özvegy fekete hajfürtjei]

A hiú öregemberek hajfestéséről (szülés visszafelé!) Mikszáth két elbeszélésben is szól: *A batyus zsidó lányában* (Krk 1. köt. 37. l.) és *Látogatás Stofi bácsinál* (Krk 27. köt. 168. l.)

46. Sírirat egy vidéki város temetőjéből

M. Mulattató okt. 9., 41. sz. 164. l., a hírovvatban.

Érdekes adalék MK *A síriratok humora* c. írásához (*Az igazi humoristák* c. kötetében).

47. Különös hagyaték

M. uo.

A zárómondat végét javítottuk: be nem *vett*. (Az eredetiben értelemzavaró sajtóhibával: be nem *volt*. [!])

Ennek a Mikszáth orvosellenes felfogására oly jellemző anekdotának egy francia eredetű változatát írónk már év elején, a *Mulattató* 1875. jan. 29-i számában (6. sz. 19. l.) közölte. Annak szövegét ideiktatjuk:

Rejtélyes hagyomány

Fontainebleauban a napokban egy 90 éves asszonyság halt meg, ki végrendeletében háziorvosának jutalmául kitűnő receptjeiért egy nagy tölgyfaszekrény tartalmát hagyta. A szekrény a halott háló-

szobájában állott, kulcsát pedig feje alatt tartotta. Semmi kétség: a szekrényben nagyon drága dolgok lehetnek rejtve. Az orvos egész diadalérzettel tekintett az irigykedő rokonságra és örömittasan leste a szekrény megnyitását. De csak akkor ámult el még igazán, midőn a szekrényt kinyitották, mert a szekrényben volt megkezdetlenül mindaz a pilula, por és decoctum, melyet a buzgó házi orvos agg páciense számára hús évén át összeírt.

48. Egy derék nagyherceg

M. Mulattató okt. 16., 42. sz. 168. l. Mindenfélék c. hírrovat végén.

49. Jogos neheztelés

M. uo.

Az eredetiben a cím: Jogos neheztelés.

50. A megcsalódott tolvaj

M. uo.

Le Figaro — párizsi lap, 1854-től hetilap, 1865-től napilap. Könnyed és csipős hangja az úgynevezett bulvár-lapok legnépszerűbb-jévé tette.

A Dolinay Gyula szerkesztette Hasznos Mulattatóban (melynek Mikszáth is munkatársa volt) szintén megtaláljuk (1874. jún. 10., IV. köt. 60. l.); de az anekdota ott Balzac helyett egy szegény parasztot említ. Íme ott így hangzik:

Egy szegény paraszt szobájába belopódzott éjjel egy tolvaj és keresgélni kezdett. Az ágyban ébren volt paraszt imígy szólítja meg: — Barátom! mit keressz te itt éjjel, hol én nappal sem találok semmit?

Valószínűleg Dolinay, illetőleg anekdota-író munkatársa is a Figaróból kölcsönözte az adomát.

51. Hatósági kellő intézkedések

M. Mulattató okt. 23., 43. sz. 172. l., a hírrovatban.

52. Történeti adoma

[I. Vilmos porosz király és a magyar alispán]

M. Mulattató nov. 6., 45. sz. 180. l., a hírrovatban.

Vö. M. Anek. III. köt. 371—372. l.: Auch schön címmel. (Illusztrációval.)

MK nem nevezi meg a »tősgyökeres magyar alispánt, a Nemzeti Színház egy most működő tagjának édesapját.« Tóth Béla ellenben megnevezi: Odry alispánról van szó, kinek fia, Odry Lehel (szül. 1837) színész és operaénekes volt; az ő fia Odry Árpád.

53. A drámaírók gyomra

M. Magyar Néplap dec. 4., 49. sz. 195. l., a hírrovatban.

54. Történeti adoma

[Nagy Péter cár és az őrt álló katona]

M. Mulattató dec. 18., 51. sz. 200. l., a hírvonatban.

A derék katona gyors, egymásután háromszori előléptetésének motívumát húsz év múlva MK hatásosan érvényesíti *Páva a varjúval* c. kisregényében (Krk 5. köt.).

II.

FORDÍTÁSOK

Két gyermekmese németből

MK munkássága barátjának, Dolinay Gyulának Hasznos Mulattató című ifjúsági lapjában két németből fordított mesével kezdődik. Szerzőiket, forrásukat nem nevezi meg, azokat tehát nem ismerjük. Ha egyszer valakinek alkalmá lesz ausztriai vagy németországi könyvtárakban kutatni, bizonyára könnyen megtalálhatja e német meséket az 1874 körüli gyermek- vagy ifjúsági lapok, illetőleg meséskönyvek egyikében.

Mindkét fordítás M. K. monogrammal jelent meg. A Hasznos Mulattatóban Mikszáth számos írását szignálta így. Kívüle nem is volt a lap más munkatársainak hasonló betűjelzése.

A Mikszáth-irodalom eddig nem tudott erről a két fordításról. A Hasznos Mulattató évfolyamai ma már annyira ritkák és hiányosak nagy könyvtárainkban is, hogy nem csoda, ha Mikszáthnak ezek az elfelejtett írásai mostanig lappangtak a csak szórványosan található füzetekben. A Hasznos Mulattató összes évfolyamához, illetőleg minden egyes füzetéhez nekünk sem sikerült hozzájutnunk!

A gyermeki szeretet jutalma

M. *Hasznos Mulattató*. (Szerk. és kiadja Dolinay Gyula.) 1874. október 12., II. évf. VII. köt. 25. füzet, 36—41. l. Névjelzés az elbeszélés végén: *Német eredeti után: M. K.*

Az apátlan gyermek, beteg anyával, súlyos napi gondokkal, s mindennek ellenére tiszta, becsületes, jó szívvel — MK eredeti ifjúsági elbeszéléseinek és meséinek is gyakori alakja. A jótékonykodó és a szegényeket »főlegelő« »kegyes úrnők« ott is túlságosan nagy szerepet játszanak. Ez a németből átplántált elbeszélés talán éppen az ilyenmű történetek szentimentális felfogásának eredetére utal. E felfogás az emberek elkülönítését gazdagokra és szegényekre: »istentől származó«, »természetes« társadalmi rendnek tartja, melynek nyomorúságát a gazdagok kényük-kedvük-szeszélyük szerinti alamizsnákkal, a szegények istápolásával »enyhítik« . . .

A hajdani olvasó megilletődött e »vallás-erkölcsi« tanításokon. A mai olvasó viszont megdöbben azok igazságtalanságán és erkölcsatlanságán.

A szövegről

A Hasznos Mulattatónak és általában a pályakezdő Mikszáth többi sajtóorgánumának is meglehetősen kezdetleges és gondatlan a kiállítása. Tele vannak sajtóhibákkal és egyéb nyomdai rendetlenségekkel. Ezeket a lehetőség szerint javítottuk, de javításainkat ki is mutatjuk. (Zárójelben a Hasznos Mulattató, rövid: HM hibás szövege.)

Lap Sor

- 179 : 21 halálsápadtság (halálsápadtság)
181 : 30 szánokozik (HM is így !)
183 : 7—9 Nina [Ninának helyett]... e szavakra előtörtek könnyei, stb. [Pongyola fogalmazás, — nem javítottuk !]
: 8 fojthatá vissza, (folythatá [!] vissza,)
: 12 hogy e szerencsétlen emberek (hogy e szerencsétlen embernek) [Két emberről van szó: a beteg anyáról és kislányáról.]

A két engedetlen

M. Hasznos Mulattató. (Szerk. és kiadja Dolinay Gyula.) 1874. október 30., II. évf. VII. köt. 26. füzet, 69—70. és 72. l. [a 71. lapon idegen kép]. Névjelzés az elbeszélés végén: *Németből: M. K.*

A szövegről

Lap Sor

- 185 : 14 kiabált (HM: kiábált)

Edgar Allan Poe két novellájának fordítása

Poe nevével Szász Károly ismertette meg a magyar közönséget. 1861-ben jelent meg »A holló« fordítása (»Lyrainé a. gyűjteményben), és ez a hatásában szinte matematikai pontossággal kiszámított költemény — kortársi nyilatkozatok szerint — általános érdeklődést keltett a tragikus sorsú amerikai költő iránt. »A holló«-nak és Poe többi költeményének azóta újabb és jobb fordításai is támadtak, — de Szász Károlyé az elsőség érdeme.

Valószínűleg e költemény nagy sikere is közrejátszott abban, hogy csakhamar Poe elbeszéléseit is kezdték átültetni magyarba. Ezen a téren Hang Ferenc kalocsai ügyvéd az úttörő. (Élt 1836—?) Szorgalmas műfordítói tevékenységet fejtett ki. Lefordította Dumas hat regényét (közöttük »A három testőr«-t is), ifj. Dumas »Kaméliás hölgy«-ét, Paul de Kock egy regényét, s kiadott egy »Magyar Pitaval«-t. Poe Edgar elbeszéléseiből négy kötet fordítása jelent meg, úgymint: Érdekesb novelláiból. Pest 1862. — Utazás a Holdba. Pfaal Hans csodálatos kalandjai. Bp. 1877. — Csodálatos történetek. Vác 1878. — Roget Mari titokzatos kimúlása. Bp. 1878.

Minthogy Mikszáth — műveiből kiolvashatóan — ismerte Hang Ferenc fentebb említett fordításainak nagy részét, joggal feltehetjük, hogy ismerte a Poe-fordításokat is, főleg az első (1862. évi) kötetet, — s innen is kaphatott ösztönzést a maga két novella-átültetéséhez.

Hang Ferenc 1862. évi fordításgyűjteményében *A fekete macskát* is megtaláljuk. Mikszáth 1874. évi fordítása azonban annyira eltérő, hogy semmiképpen sem támaszkodott arra. Viszont a *Rejtélyes gyilkosság* annál jelentősebb a magyar Poe-fordítások történetében, mint-hogy ezt nálunk valóban Mikszáth tolmácsolta először. (Hang Ferenc későbbi Poe-fordításai közt sem szerepel!)

Mielőtt rátérnénk Mikszáth két fordításának közelebbi vizsgálatára, érintsük röviden Poe elbeszéléseinek újabb magyar fordításait. Hang Ferenc után Eördögh András következik (1892) »A múmia«, fordításával; azután Tolnai Vilmos »Az aranybogár« és »Az elcsent levél«, valamint »A Morgue utcai gyilkossága« és »Valdemár esetének valódi tényállása« fordításával (1898., Magyar Könyvtár 45. és 141. köt.) később Király György (1921), aki »Arthur Gordon Pym csodálatos kalandjai«-t és »A Morgue-utcai gyilkossága«-ot (vagyis a *Rejtélyes gyilkosságot*) fordította le (a Klasszikus Regénytár új sorozatába), anélkül, hogy tudott volna Mikszáthnak majdnem félszázaddal korábbi kísérletéről. Folytatja a sort Babits Mihály »Grotteszk és arabeszk« c. gyűjteményével (1928); végül Pásztor Árpád »Túl életen és halálon« c. fordításkötete (Bp. é. n. Athenaeum kiad.) zárja be a magyar Poe-elbeszélések sorozatát.

*

Mikszáth két Poe-fordítása közül az irodalomtörténet eddig csak az egyiket ismerte, illetőleg tartotta számon, és pedig a *Rejtélyes gyilkosság* címűt, amelyet írónk M. K. betűkkel szignált, s ennek alapján Rubinyi Mózes is fölvette bibliográfiájába (MK élete és művei. Bp. 1917. 105. l.) E fordítás azonban nem MK politikai lapjában, a Magyar Néplapban látott napvilágot (ahova Rubinyi helyezi), hanem ennek társlapjában, a *Mulattatóban*.

A másik (pontosabban szólva: az első) Poe-fordítás, *A fekete macska* név-, illetőleg betűjelzés nélkül látott napvilágot, ezért hát a fordító személyének kérdése bizonyításra szorul. Viszont a bizonyítás ez esetben eléggé könnyű feladat.

A *Mulattatót* 1874-ben és 1875-ben Mikszáth szerkesztette. Feleségének visszaemlékezéseiből tudjuk, de ez évfolyamokból közvetlenül is láthatjuk, hogy e lapot s kivált tárcái zömét (főleg anyagi okok miatt!) ő maga írta. Innen van, hogy tárcáinak, elbeszéléseinek, rajzainak jó részét nem látta el sem név-, sem betűjelzéssel, nehogy túlságosan kiütközzenek szerkesztői műhelyének titkai. Miért szignálta volna lapjában első francia-fordításkísérletét, miért mutatkozzék be tulajdon lapjában fordítóként is, amikor — aránytalan nagy számuk miatt — eredeti tárcái jó részét sem szignálta!

A *Mulattató* említett két évfolyamában Mikszáth számos olyan elbeszéléssel, rajzával, karcolatával találkozunk, amelyeknek szerző-

ségét a régebbi filológia is csak azon az alapon állapította meg, hogy e dolgozatok később Mikszáth névjelzésével is megjelentek más lapokban. A két Poe-fordítást viszont sehol sem közölte újból, s így *A fekete macskának* 1874-ben névtelenül megjelent fordítását másodközléssel nem hitelesíthette. De maga az a tény, hogy lapjának mindkét évfolyama tartalmaz egy-egy Poe-fordítást és hogy ezek közül a második *M. K.* névjelzéssel jelent meg: az első fordítás eredetét is elég világossá teszi. Ámde az említett szerkesztésmód és a logikai bizonyíték mellett az elbeszélés nyelve, stílusa és egy tárgyi motívuma is további támasztékot nyújt.

Nyelvét, stílusát illetően: az 1874-ben fordított *A fekete macska* és az 1875-ben fordított *Rejtélyes gyilkosság* a mondatszerkesztés, a szókötés és szóhasználat tekintetében annyira rokon, hogy stílusajáságaik kölcsönösen megállapíthatók. Sőt mi több: *ugyanazon stílusjegyek a fiatal Mikszáth 1874—1875 táján írt eredeti elbeszéléseiben is gyakoriak!* Mint leginkább kirívó példákra utalunk az *azon, ezen* mutatónévmás feltűnően sűrű használatára. Hasonlóképpen bizonyos pongyolaság, a hevenyészett, sietős munkának a fiatal Mikszáthnál másutt is felismerhető jelei, s germanizmusok is jócskán mutatkoznak mindkét fordításban. Lépten-nyomon észrevehető a küzdelem a fordítói feladattal! Pl. *A fekete macskában*: »borzasztóan nézett ki»; »fájdalmát már nem látszott szenvedni»; »azon körülmény... ezen körülmény»; »az állattól gyökeres félelmem»; »Ezen félelem nem az anyagi bajtól félelem neme volt...»; »mint valami árut lédába rakva valami teherhordóval elvitetni...» stb. A *Rejtélyes gyilkosságban* hasonló pongyolaságok, szóismétlések: »ki rendkívül feltűnt éles esze... miatt. Emiatt sokat bámultam...»; »a bútorok összetörve, széthányva, az ágyból az ágynemű a padlóra hanyva... A padlón aranyak, ékszerak széthányva...»; »ahhozi jogait»; »az én helyzetemben emberre»; »egy veszélytől alaptalan félelem»; »a borotválkozásnál mozdulatait» stb.

Végül — e stiláris analógiák mellett — különleges bizonyítéknak tartjuk azt a hatást, melyet *A fekete macska* babonás története Mikszáth fantáziájára gyakorolt, éppúgy, mint a *Rejtélyes gyilkosság* emléke. (Ez utóbbiról alább részletesebben szólnunk!) Lelkében e fordítás átélése óta szunnyadt és formálódott egy hasonlóképpen titokzatos történet, amelyet aztán több mint másfél évtized múlva (1891-ben) írt meg *A Plutó* címen. Poe-nál a fekete macskát hívják Plutónak; Mikszáthnál viszont egy fekete lovat, amely szintén titokzatos szerepet játszik a mesében...

Ismét egy jellemző példa Mikszáth alkotó módszerére: többnyire hosszú időn át, évekig, évtizedekig formál egy-egy gondolatot, ötletet, mígnem mesébe önti...

*

Mikszáth a két Poe-novellát nem angolból, hanem francia közvetítés útján fordította. Angolul nem tudott. Franciául viszont épp az 1870-es évek elején kezdett tanulni, elsősorban feleségének pesti

rokonai, Kováts Lőrincék biztatására és az ő segítségükkel. Felesége többek között ezeket írja Visszaemlékezéseiben (1922. 98. l., 1957. 139. l.): »Én örültem, mikor láttam, milyen szorgalmasan forgatja a francia lapokat. Valójában bámulatos volt az, egy-két szót ismert, egy-két szót kikeresett a szótárból és tökéletesen lefordított egy lapot. Egy pár kisebb elbeszéléssel el is készült...«

A magyar Poe-irodalom, illetőleg az összehasonlító irodalom-történet feladata e fordítások hűségének vagy tévedéseinek és szabadságának megállapítása. Mi ezúttal csak a két Poe-fordítás egy-egy mozzanatára kívánunk rámutatni:

1. *A fekete macskának* egyik mondatát Mikszáth így fordította le: »Nőm, kibem meglehetősen adag babonás hit lakott...« — Viszont az eredetiben ennek épp az ellenkezője áll: »my wife, who at heart was not a little tintured with superstition...« (= feleségem, aki csöppet sem volt babonás...)

2. *A Rejtélyes gyilkosság* az eredetiben mintegy négy lapnyi bevezetéssel kezdődik. E bevezetés az írónak az »elemző« és kombináló tehetségről szóló elvont fejtegetéseit tartalmazza s megállapításainak mintegy gyakorlati példájául meséli el »A Morgue-utcai kettős gyilkosság« történetét.

Mikszáth fordításában ez a teoretikus rész teljesen hiányzik. A fordítás közvetlenül a történet elmondásával kezdődik.

Vajon *A fekete macska* idézett mondatának hibás tolmácsolása és a *Rejtélyes gyilkosság* bevezető részének mellőzése kizárólag Mikszáth fordításának sajátossága-e? vagy már az alapul szolgáló francia fordítás is ilyen formában készült? — Erre a kérdésre csak az tudna megfelelni, aki felkutatja és megtalálja a két francia nyelvű fordítást. Mely francia lapban jelenhettek meg? Nem tudjuk. De talán a *Siècle* (*Le Siècle*) című folyóiratot kellene legelőször áttanulmányoznia annak, akinek erre a munkára valamely francia nagykönyvtárban alkalmá adódik. A *Siècle*-t ugyanis MK más egykorú írásaiban is emlegeti.

A fekete macska

M. Mulattató. (A Magyar Néplap társlapja. Fel. szerk. Mikszáth Kálmán.) 1874. április 10—17., VI. évf. 15—16. sz., a tárca-rovatban. A szerző neve az elbeszélés mindkét részlete végén feltüntetve: *Poe Edgár*. A fordító nevét a közlemény nem jelzi. (Ld. fentebb, az általános tájékoztatóban!) Műfaj-jelzése: *Elbeszélés*. A két részlet:

1. április 10. (15. sz. 58—60. l.) Elejétől »Amint megcirógattam, tüstént felállt s dongott...« kezd. szakaszig.
2. április 17. (16. sz. 62—64. l.) Az eml. szakasztól végig.

*

Az elbeszélés angol eredetijének címe: *The black cat*.

Elsőnek Hang Ferenc fordította magyarra, 1862-ben. Modern fordítását ld. Pásztor Árpád említett Poe-kötetében, 246—257. l.

Tárgyi magyarázatok

Lap Sor

188 : 15 *kedület* (mesterkélt képzésű szó) — jelentése Czuczor—Fogarasi szótára szerint: vérmérséklet, véralkat.

190 : 29 *légkönegfolyadék* — az állati hullában levő ammóniák.

191 : 11 *dongott* — dorombolt.

Rejtélyes gyilkosság

M. *Mulattató.* (A Magyar Néplap társlapja. Fel. szerk.: Mikszáth Kálmán.) 1875. február 26—március 12., VII. évf. 9—11. sz., a tárcarovatban. A szerző neve és a fordító névjelzése csak a befejező részben, a harmadik közlemény végén van feltüntetve: *Poe Edgár után franciából M. K. Műfaj-jelzése: Elbeszélés.* A folytatások részletezése:

1. február 26. (9. sz. 33—35. l.) Elejétől »Rögtön hozzáfogtunk vizsgálódásunkhoz . . .« kezd. szakaszig.
2. március 5. (10. sz. 37—39. l.) Az eml. szakasztól »A matróz lélekjelenlétét nagyrészt ismét visszanyeré . . .« kezd. szakaszig.
3. március 12. (11. sz. 42—43. l.) Az eml. szakasztól végig.

*

Az elbeszélés angol eredetijének címe: *The murders in the Rue Morgue.*

Mikszáth után — az ő fordításáról nem tudva — még Tolnai Vilmos, Király György és Pásztor Árpád fordította magyarra.

*

Megjegyzendő, hogy a *Mulattató* 1875. jan. 1-i számában (VII. évf. 1. sz. 3. l.), a hírovat élén Poe Edgár »Két alakú« című »rendkívül érdekesítő és borzalmas beszélyének« közlését ígéri. Ehelyett azonban a *Rejtélyes gyilkosságot* fordította le és közölte. (»A kétalakú« egy korábbi magyar fordítását viszont megtaláljuk Hang Ferenc »Poe Edgár Érdekes novelláiból« c. gyűjteményében: Pest 1862. 65—116. l.)

Poe-nak ez a novellája oly nagy hatást gyakorolt Mikszáthra, hogy egyes részletei évek-évtizedek múlva is felbukkannak írásaiban.

Hatása legelőször MK *Egy homályos történet* (Krk 2. köt.) c. elbeszélésében mutatkozik, amelyet szintén 1875-ben, nem sokkal a fordítás megjelenése után írt. A hatás a szerkezetben és az írói fogásokban egyaránt észrevehető. Mikszáth éppúgy részletezi a tanúk kihallgatását, mint Poe; s éppúgy nemhivatalos személlyel, a vádlott barátjával nyomoztatja ki az egész »bűnügyet«, mint mestere. (Ld. részletesebben Krk 2. köt. 326. l.) - A Poe novellájában szereplő oragután majom-párja Mikszáthnál később két ízben játszik szerepet. Előbb a *Különös házasságban* (1900. Krk 13. köt. 18. l.), azután pedig *A sipsi-ricában* (1902. Krk 15. köt. 141. l.); ez utóbbiban a borotválkozó

majom jelenete minden kétséget kizáróan utal mintájára, a Poe-novellára. Ezt a borotválkozási jelenetet MK *A sipsirica* titokzatos kastélyának rejtelsei közé iktatja be.

A szövegről

Mikszáth két lapjának kiadója, Wodianer (Vodiáner) Fülöp többször is hirdette ugyan, hogy fokozottan gondos nyomdai munkára törekszik, de reklámját a nyomdai kiállítás nem mindenik héten igazolta! Így főleg ebben a Poe-novellában — a sok idegen név mellett — feltűnő számos magyar szónak hibás szedése is. Már csak javításaink felsorolása végett is közöljük az eredeti szöveg hibáit (zárójelben). Egypár megjegyzést igénylő egyéb kifejezést is kiemeltünk.

Lap Sor

- 196 : 1 Párizsban (Pánsban [!])
197 : 4 stb. mindvégig: Morgue utca (Morque utca)
203 : 28 *töredezett* szó (*tünedezett* [!] szó)
204 : 16 stb. mindvégig: *orangutang* [Nem módosítottuk *orangutánra*, mert az egykori szóejtést jelzi!]
: 36 stb. *boulognei erdő* (bulognai erdő)
: 38 A tulajdonos, *mely* [*aki* helyett!]
.. : 39 máltai (Az eredetiben mindvégig: maltai)
205 : 3 Faubourg (Fauburg)
.. : 16 én ártatlan vagyok s szegény, (én ártatlan vagyok; szegény.)
208 : 37 felköltve [Espanay asszony haja, hajtincsei] (felköltve [!])

Tárgyi magyarázatok

- 196 : 5 *Palais-Royal* — királyi palota (a párizsi volt királyi paloták egyike). Az elbeszélésben tulajdonképpen a Place du Palais-Royal-ról, illetőleg a palotát környező utcákról van szó.
9 *Variétés-színház* — Théâtre du Variétés: Párizs egyik operett-színháza.
197 : 4 stb. *Morgue utca* — A párizsi hullaház (la Morgue) a város szívében, a Notre-Dame székesegyház közelében fekszik.
198 : 25 stb. *sacré* — átkozott; *diable* — ördög. (Itt mint káromkodási szavak, szitokszók szerepelnek.)
203 : 18 *gyomaszol* — gyömszől, beerőszakol.
.. : 38 *szótalanszerű* — tagolatlan, értelmetlen.
204 : 36 stb. *a boulogne-i erdő* — Bois de Boulogne: Párizs 873 hektár kiterjedésű, nagyszabású parkja, városligete — a város nyugati szélén.
205 : 3 *Faubourg St. Germain* — Párizs egyik kerülete, közvetlenül a Szajna vonala alatt. Hajdan (mint neve mutatja) külváros volt; ma teljesen a városközpontoz tartozik.
207 : 11 *Arhipelág* (Archipelagus) — szigettenger.

A KÉPMELLÉKLETEKRŐL

- I. Mikszáth, a selmeci diák (1866-ban); az álló alak: barátja, Gajdács Pál. — Eredetije: MTAK kéziratárában, jelzete: Ms 43/aaa.

Megjelent:

1. Új Idők 1910. márc. 6., 16. évf. 10. sz. 232. l.; magyarázó szövege: Mikszáth Kálmán diákkorában.
2. Uo., 1910. jún. 5., 16. évf. 23. sz. 567. l.; szövege ua.
3. Gyöngyösy László: MK. Bp. 1911., 3. sz. képmelléklet (csak MK, az álló alak törölve!); szövege ua.
4. Mikszáth Kálmánné visszaemlékezései. 2. kiad. Bp. 1957. 4. sz. képmelléklet; szövege: Mikszáth diákkori képe az 1860-as évek végéről.
5. Bisztray Gyula: MK 1847—1910. Bp. 1961. (A Petőfi Irodalmi Múzeum Kiadványai V.) 61. l.; szövege: Mikszáth diákkori fényképe. Az álló alak egy ismeretlen diaktársá.

Erről a képről részletesen kell szólanunk, mert sem az MTAK nyilvántartása, sem az eddigi közlések nem ismerték Mikszáth selmeci diaktársának személyét s a fotográfálás pontos idejét.

A kép 1961. évi közlése óta szüntelenül kutattam: ki lehet ez az ismeretlen diaktárs? Már régebben ismeretes volt — pusztán a reprodukciók alapján —, hogy a kép a selmeci diákkéveket idézi. Az eredeti fénykép ezt a fotográfus címkéjével is bizonyítja: Photographie von RAÜTEK, SCHEMNITZ.

Ki volt az író legbizalmasabb selmeci barátja, aki a képen mintegy ölelő mozdulattal nyugtatja karját az ülő MK székének támláján? Minden emlék amellet szól, hogy ez a jóbarát Gajdács Pál volt (később tótkomlói lutheránus lelkész), aki élénk irodalmi munkásságot fejtett ki: verseket, elbeszéléseket, útleírásokat stb. hagyott hátra. Élt: 1847. december 23—1929. november 12. Nevével már az eddigi kötetekben is találkoztunk. Ő a címzettje MK legelső fennmaradt levelének (1865. szept. 19., ld. Krk 24. köt. 5. l.), a Krk 27. kötetében pedig (335—337. l.) részletesen kifejtettem Gajdács Pál baráti szeretetének és hűségének megnyilatkozásait. Ő volt az, aki MK írásainak már 1866-ban helyet keresett a Vasárnapi Ujságban, s mivel ez a terve nem sikerült, a félretett két MK-írást több mint negyven éven át megőrizte s az író halála után publikálta az Az Ujság hasábjain. Gajdács Pál 1874—75-ben szorgalmas munkatársa volt MK

Magyar Néplap és Mulattató című újságjainak, amint erről majd a *Cikkek és Karcolatok* ciklusának első kötetében (KrK 51. köt.) részletesen megemlékezünk. Gajdács Pál Mikszáthot horpácsi birtokán is meglátogatta az író utolsó éveiben. A közel félszázados barátság, mely a selmeci evangélikus liceum egykori két diákját halálukig elkísérte, annyira kivételes példa, hogy ehhez hasonlót nem is találunk Mikszáth életében . . .

A fényképen Mikszáth mellett álló ifjú személyét persze sokkal kevesebb magyarázattal lehetne bizonyítanunk, ha Gajdács Pálnak bár egyetlen későbbi fényképével rendelkezhetnénk! Sajnos — a jelek szerint — Gajdács Pálról egyetlen későbbi fénykép sem maradt fenn. Sem műveihez (elbeszélés-kötetéhez, verses könyveihez stb.), sem a róla szóló méltatásokhoz nem csatoltak semmiféle arcképet! Alakjának és arcvonásainak csupán leírását bírjuk egyik méltatásában, amely rokonától, Chován Józseftől való. (Gajdács Pál élete és munkássága. Szarvas 1933. 3—4. l.) A két selmeci diák életre szóló barátságának megnyilatkozásai mellett ez a leírás döntően bizonyítja a fényképen látható ifjú kiletét. Chován József ilyenek írja le az öreg, hetven éven felüli Gajdács Pál alakját és vonásait: »Közepes nagyságú; testalkata zömök. [Öregségére nagyon is elhízott.] Szeme rendszerint lefelé tekintő. Nyaka rövid, vastos. Feje nagy; haja őszes, [eredetileg:] barna. Arca piros, szeme kék; szakáll- és bajusztalan. Homloka magas, erős, csontos; szemöldökei egyenesek, végeiken élesen lefordulnak, s szemhéjai mélyen rajtafekszenek a szemcsillagon. Orra vastos, húsos, vége lefelé hajló . . . Nos, ezek a jellegzetes vonások a több mint félszázaddal korábbi fénykép álló alakján és arcvonásain is pontosan felismerhetők! Teljes határozottsággal állíthatjuk tehát, hogy a Mikszáth legeslegelső fényképén megörökített jóbarát senki más, mint Gajdács Pál.

E személyazonosítás alapján a fénykép idejére is pontosan lehet következtetnünk. Gajdács Pál két tanévet járt Selmecen: 1865 ősztől 1867 nyaráig; 1867 őszen már Pozsonyban hallgatott teológiát. Mikszáth viszont 1866-ban végezte selmeci tanulmányait. A fotográfia tehát minden bizonnyal az együtt töltött tanév vége felé, 1866 májusában vagy júniusában készült — búcsúemlékül.

Mikszáthnak a fényképen nemcsak a közel egy éves korkülönbség miatt jutott üldőhely a fiatalabb Gajdács Pál mellett, hanem a tiszteletnél és megbecsülésnél fogva is, amelyet iránta Gajdács Pál már ekkor s később is egész életében példás hűséggel tanúsított.

II. A Magyarország és a Nagy Világ egyik számának címlapja. — Az 1870-es évek elején MK e folyóiratnak is munkatársa volt. A Magyarország és a Nagy Világ lapjain jelent meg: a *Pletyka* (1871), *Mikor az új kastély füstbement* (1871), *Fotográfiák a vármegyéből* (1872), *A fotográfiák regénye* (1873) [mindezek a KrK 27. kötetében!], továbbá *Az én öreg Miska kocsisom* (1874) [a jelen kötetben!].

III. A Hasznos Mulattató egyik füzetének borítéklapja. Mikszáth 1874-től 1882-ig írogatott a Dolinay Gyula szerkesztette ifjúsági lapba.

- IV. *Órszike története.* A Hasznos Mulattató illusztrációja (1875. okt. 10., 17. l.). A rajzoló névjelzése nélkül.
- V. *Talpig ember.* A Vasárnapi Ujság illusztrációja (1882. épr. 16. 245. l.). A rajzoló névjelzése nélkül.
- VI. Illusztráció a *Rejtélyes gyilkosság*hoz. (Complete Works of Edgar Allan Poe. New York é. n. Fred de Fau & Co. IV. köt.)

E KÖTET NOVELLÁINAK CÍM- ÉS TÉMAVÁLTOZATAI

(*A lapszám említésük, illetőleg közlésük helyét jelöli*)

- A GARIBALDI BORA (231. l.) ld. GARIBALDI BUTÉLLÁI (1874)
- A TAVALI KARÁCSONY TÓTH EDÉNÉL (288. l.) ld. A KÖLTŐ UTOLSÓ
KARÁCSONYA (1876)
- EGY DARAB A BAKATÖRTÉNELEMBŐL (215. l.) ld. AZ ÉN ÖREG MISKA KOCSISOM
(1874)
- NINCS IGAZSÁG A FÖLDÖN (275—280. l.) ld. TALPIG EMBER (1870)
- SZEGÉNY ICIK ZSIDÓ (308. l.) ld. A PAJKOS ILONKA (1877)
- TÓTH EDE (280—302. l.) ld. A KÖLTŐ UTOLSÓ KARÁCSONYA (1876)

T A R T A L O M

(Az első szám a szövegre, a második a jegyzetekre utal)

1874	Az én öreg Miska kocsisom	5	213
	Pisera bácsi kalandjai	16	226
	Garibaldi butéliái	21	230
	A csodálatos gomba	39	252
	A zsiráns-kereső	44	254
1875	Az újságfaló	50	258
	Órszike története	53	267
1876	Talpig ember	67	269
	Az ügyvédjelölt	80	282
	Aki nem akar úr lenni	84	283
	A költő utolsó karácsonya	100	288
1877	A pajkos Ilonka	109	296
	Hogy járt Vörösmarty a pénccel?.....	122	303
	Török regék és történetek		
	1. A pasa macskája.....	123	304
	2. II. Mahomed szultán és az építész	125	304
	Az első hosszú ruha.....	126	305
	A megbukott és az eminens.....	131	307
	A pribeli kőasszony	136	308

Függelék

I. ANEKDOTÁK

1874	1. Egy francia nő kurta levele.....	141	310
	2. A sapka ára	141	310
	3. Tanár és tanítvány	141	310
	4. Egy kis félreértés	142	310
	5. Megadta neki	142	310
	6. Az Istenke oltalma	142	310
	7. IV. Frigyes Vilmos porosz király iskolalátogatása	143	310
	8. Az erkély és a hipotéka	143	310
	9. Bittó István látogatása Deák Ferencnél	143	310

10. Még egy Deák Ferenc-adoma.....	144	311
11. Élces szakácsnő	144	311
12. Bismarck herceg lánya	144	311
13. Gyermekjátékok.....	145	311
14. Palóc észjárás	146	311
15. Deák-adoma (Zsedényi Ede látogatása)	146	311
16. Egy finánc: nem finánc, — két finánc: egy finánc	147	311
17. Hogy történt?	147	311
18. Rothschild és a fiatal művész	147	311
19. Az idők rossz jele	148	311
1875		
1. »Réthy bátyánk«-ról	149	312
2. Egy következetes képviselő	151	313
3. A vallásháborító lúd	151	313
4. Mi mindent örökölhet az ember őseitől?.....	152	313
5. Az orvos előtt mindenki egyenlő	152	313
6. Egy jó adoma (Adózás 1854-ben és 1874-ben)	152	313
7. Mégis csak német — a német	153	314
8. Vércse vagy Sas?	154	314
9. Feltalálta magát	155	314
10. Egy párizsi cipész bátorsága	155	314
11. Egy ránk illő mese.....	156	314
12. Könnyű életmód	157	314
13. Egy jó adoma a közelmúltból	157	314
14. A régi jó időkben	157	315
15. Milyen pipából szólnak a fiskális urak?	158	315
16. Két nő társalgása	158	315
17. V. Ferdinánd váltója	159	315
18. Igyunk a hazáért!	160	315
19. A tréfás vevő.....	160	316
20. Legjobb a középút	161	316
21. Erzsók asszony és a lutriszámok	161	316
22. Gamin-élc	161	316
23. Az abszint	162	316
24. Összevissza való atyafiság.....	162	316
25. A spanyol nevek hosszúsága	163	316
26. X. kiasszony sudvarlója	163	316
27. A gályabörtönben	164	316
28. Bismarck ifjúságából	164	316
29. A tolvajok rangsorozata	165	316
30. Néha a szerencsétlenségből lesz a szerencse	165	316
31. Különös végrendelet	166	317
32. Bernáth Gazsi hazugságaiból	166	317
33. Akinek fiatal felesége van	166	317
34. Miért nem eszik Deák Ferenc nyáron kolbászt?	167	317
35. Párizsi történetke	168	317
36. A titkos ügynök	168	317
37. Aki a véletlenre bízta magát.....	169	317

38. Házasság előtt	170	317
39. Állítólag Budán történt	170	318
40. Egy Fillér nevű úr	171	318
41. A nagy ember	171	318
42. A rossz kártyás	171	318
43. Az özvegy fekete hajfürtjei	172	318
44. Stair lord és XV. Lajos	172	318
45. A beszélő és a hallgató iccék	172	318
46. Síratat egy vidéki város temetőjéből	173	318
47. Különös hagyaték	173	318
48. Egy derék nagyherceg	173	319
49. Jogos neheztesítés	174	319
50. A megcsalódott tolvaj	174	319
51. Hatósági kellő intézkedések	175	319
52. Történeti adoma (I. Vilmos porosz király és a magyar alispán)	175	319
53. A drámaírók gyomra	176	319
54. Történeti adoma (Nagy Péter cár és az őrt álló katona)	177	320

II. FORRÁSOK

1874		
	A gyermeki szeretet jutalma (Németből)	179 320
	A két engedetlen (Németből)	184 321
	A fekete macska (Edgar Allan Poe novellája)	187 324
1875		
	Rejtélyes gyilkosság (Edgar Allan Poe novellája)	196 325

JEGYZETEK

Rövidítések	212
Tudnivaló az elbeszélések kéziratairól	212
A képmellékletekről	327
E kötet novelláinak cím- és témaváltozatai	329

